

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

І. М. ЦАР

УКРАЇНСЬКЕ
ПОВСЯКДЕННЕ
МОВЛЕННЯ
В МІСЬКОМУ
МОЛОДІЖНОМУ
СЕРЕДОВИЩІ

*ПРОЄКТ «НАУКОВА КНИГА»
(МОЛОДІ ВЧЕНІ)*

КИЇВ • НАУКОВА ДУМКА • 2021

У монографії вперше в лінгвоукраїністиці комплексно проаналізовано усне спонтанне українське мовлення молоді в контексті ситуації спілкування та соціальних чинників (вік, стать, освіта, професія та ін.); установлено, що в неформальних спонтанних повсякденних ситуаціях молоді люди послуговуються своєрідною мовою, для якої характерні специфічний лексичний склад та граматичні норми, властиві усному розмовному мовленню загалом, і яка вирізняється експресивністю та ігровим спрямуванням; досліджено мовну поведінку та мовні переваги молодих киян з урахуванням специфіки білінгвального мовного середовища міста Києва.

Для мовознавців, викладачів, студентів та всіх, хто цікавиться проблемою молодіжного мовлення і мовної ситуації в Україні.

Відповідальний редактор
доктор філол. наук, професор С. О. Соколова

Рецензенти:
доктор філол. наук, професор Л. Т. Масенко,
доктор філол. наук, професор Л. О. Ткач

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту української мови НАН України
(протокол № 7 від 2 липня 2020 р.)*

***Видання здійснено за кошти Цільової комплексної програми
НАН України «Наукові основи функціонування
та забезпечення умов розвитку науково-видавничого
комплексу НАН України»***

Науково-видавничий відділ філологічної, художньої
та словникової літератури
Редактор І. Л. Яловнича

© Інститут української мови НАН України, 2021
© І. М. Цар, 2021
© НВП «Видавництво “Наукова думка”
НАН України», дизайн, 2021

ISBN 978-966-00-1830-3

ПЕРЕДМОВА

Мова — важливий показник розвитку будь-якого соціуму і водночас основа його майбутнього. Вивчення мови молоді дає змогу зрозуміти реалії цієї соціальної групи та її взаємодію з іншими верствами суспільства. Спонтанне (не підготовлене заздалегідь) усне молодіжне мовлення не обмежене рамками норми, тому є дзеркалом не лише психологічних, а й багатьох суспільних та культурних процесів.

Такий багатогранний об'єкт дослідження постійно привертав увагу лінгвістів. З початку ХХІ ст. українські науковці зосереджували увагу на відхиленнях від усталеної норми і на тому, що виразно відрізняє молодіжне мовлення (наявність сленгу, лайливих слів) від літературної мови. Їхні праці присвячено саме проблемі використання сленгу та жаргону: Н. О. Шовгун (2000), Н. Я. Дзюбишина-Мельник (2002), Л. О. Ставицька (2005), С. А. Мартос (2006), Т. М. Миколенко (2006), І. Г. Приходько (2006), Ю. Л. Мосенкіс (2008), О. С. Фурса (2008), П. М. Грабовий (2010), М. С. Заборна (2013). Проте спонтанне повсякденне мовлення молоді як органічну частину українського спонтанного повсякденного мовлення загалом у наукових розвідках досі не схарактеризовано. Це пов'язано з тим, що в українській лінгвістиці донині бракує комплексних досліджень «живого» мовлення, оскільки дослідники розмовного мовлення традиційно звертали увагу на мовлення літературне (Д. Х. Баранник, І. К. Білодід, С. П. Бибики, А. А. Бурячок, П. С. Дудик, С. Я. Єрмоленко, В. В. Жайворонок, М. А. Жовтобрюх, Г. М. Колесник, К. В. Ленець та ін.) або ж на діалектне, аналізуючи в обох випадках здебільшого лексичну систему, меншою мірою — морфологію та синтаксис. Усне діалектне мовлення представлене в збірниках діалектних текстів з різних діалектних обшарів або окремих говірок (зокрема, за редакцією П. Ю. Гриценка, Г. Л. Аркушина, Г. І. Мартиної, Н. М. Глібчук, О. Ф. Мигилинець, М. П. Лесюка, В. В. Леснової та ін.), однак потрібними є й збірники усного мовлення жителів мегаполісів, оскільки у великих містах нерідко взаємодіють носії різних мов, територіальних та соціальних діалектів. У сучасній україністиці необхідні комплексні праці, присвячені дослідженню розмовного мовлення поза літературним різновидом та діалектами.

Крім того, треба вивчити вплив соціальних чинників (вік, стать, освіта та ін.), середовищ спілкування (місто / село, дім / робота, офіційна / неофіційна сфера та ін.), мовного оточення (моно- / бі- / полігвальне, діалектне) на структуру сучасного усного мовлення та на його функціонування в повсякденні. Тому постало питання комплексного дослідження молодіжного розмовного мовлення шляхом фіксації різних форм його вияву, простеження динаміки розвитку, з'ясування джерел впливу на усне молодіжне мовлення, з одного боку, визначення напрямків впливу розмовного мовлення на інші сфери спілкування — з іншого, що дає змогу засвідчити тенденції функціонування і розвитку цього важливого складника сучасної української живої мови та й загалом її реального стану в сучасній мовній ситуації.

Саме тому автор поставив завдання дослідити молодіжне мовлення як органічний складник сучасної української живої мови, його вирізняльні риси і тенденції розвитку. Для цього передусім було необхідно визначити теоретичні засади вивчення молодіжного мовлення в міському середовищі та створити й упорядкувати джерельну базу дослідження.

Упродовж 2015—2017 рр. було записано на диктофон і розшифровано мовлення молодих українськомовних киян (16—30 років, 65 осіб, 18 годин) та проведено анкетування (302 анкети); для порівняння використано дані анкетування, здійсненого в 2012—2013 рр. у відділі соціолінгвістики Інституту української мови НАН України, з якого відібрано анкети респондентів віком від 16 до 30 років (загалом 438 анкет).

Отриманий матеріал опрацьовано за допомогою власної методики комплексного аналізу повсякденного українського молодіжного мовлення в умовах білінгвізму, яка полягає передусім у визначенні специфіки складу й функціонування лексичних і фразеологічних одиниць в обстеженому матеріалі та з'ясуванні структурних особливостей розмовного мовлення молоді. Для цього вдосконалено засади багаторівневого аналізу текстів розмовного мовлення, а також підходи до багатовимірного оцінювання мовної ситуації на основі аналізу мовної поведінки представників певної соціальної групи в різних комунікативних ситуаціях залежно від внутрішніх та зовнішніх чинників, що важливо також для вивчення спонтанного повсякденного мовлення інших соціальних груп та дослідження динаміки мовлення цієї групи в перспективі.

Підкреслимо, що в праці проаналізовано **непідготовлене, спонтанне розмовне мовлення в неформальній обстановці, серед однолітків** і, зокрема, його найвиразніші риси. Отримані результати можуть наштовхнути на думку, що українське мовлення молодих людей наскрізь ненормативне, пронизане сленгізмами, запозиченнями, лайливими словами тощо. Проте спостереження показують: це зовсім не означає, що молодь не вміє розмовляти літературною мовою за потреби. Про вміння успішно комунікувати в суспільстві свідчить соціальний статус інформантів, багато з яких або мають вищу освіту, або успішно навчаються у вищих навчальних закладах та аспірантурі, дехто навіть має науковий ступінь.

Крім аналізу власне текстів, які є цілісними утвореннями й фіксують мовлення молодих інформантів таким, яким воно є насправді, за допомогою безпосереднього спостереження та анкетування схарактеризовано мовну поведінку молоді залежно від внутрішніх та зовнішніх чинників ситуації спілкування. Поняття мовної поведінки (як і суміжні поняття, такі як мовний код та субкод) детально розглянуто в першому та третьому розділах книги. Порівняння даних власного анкетування та матеріалів, зібраних у відділі раніше, дало змогу виявити тенденції мовних змін у молодіжному середовищі м. Києва початку XXI ст., а це, своєю чергою, уможливило прогнозування динаміки як мовної поведінки молоді, так і майбутньої мовної ситуації.

Висловлюю подяку керівникові групи соціолінгвістики Світлані Олегівні Соколовій за допомогу й підтримку на всіх етапах підготовки цієї монографії, а також колегам з відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики, рецензентам Ларисі Терентіївні Масенко й Людмилі Олександрівні Ткач за слушні поради й мудре скерування в моїх наукових пошуках.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ УСНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДІ В МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

1.1. ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТА ЗАГАЛЬНІ СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ УСНОГО ТЕКСТУ

Усне мовлення як об'єкт зацікавлень науковців є багатограним феноменом, ґрунтовний аналіз якого передбачає врахування різноаспектних чинників, що безпосередньо чи опосередковано впливають на його формування та побутування. Усне мовлення, за словами О. А. Сербенської, є міждисциплінарною, а не суто лінгвістичною проблемою¹. Його досліджують у біології, психології, соціології, семіотичі, культурній антропології та інших дисциплінах з використанням різних теоретичних підходів та методологічних прийомів.

Усне розмовне мовлення в українському мовознавстві стало об'єктом вивчення порівняно недавно, хоча інтерес у науковців до «живої» української мови був ще з кінця XIX — початку XX ст., коли збирали матеріали для словника Б. Д. Грінченка, записуючи «мову з уст народу»². З 1918 р. у Києві працювала Комісія з укладання словника української живої мови під головуванням А. Є. Кримського, члени якої збирали й систематизовували народну лексику. Укладачі «Російсько-українського словника», залучивши матеріали польових записів з різних регіонів України, відобразили повноцінне побутування живої української мови³.

¹ Сербенська О. Усне мовлення як категорія культури. *Вісник НТШ*. 2013. № 50. С. 45. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/23007/1/14-44-47.pdf> (5.11.2016).

² Словник української мови. Упоряд. Б. Д. Грінченко. Київ: Наукова думка, 1996—1997. Т. I—IV.

³ Поздрань Ю. В. Матеріали польових записів як одне з джерел «Російсько-українського словника». За ред. А. Ю. Кримського та С. О. Єфремова. *Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф.* (30—31 жовтня 2015, м. Львів). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. С. 39.

У радянський період увага лінгвістів передусім була зосереджена на дослідженні усного мовлення на матеріалі діалектів, а наддіалектне мовлення розглядали лише в його літературному варіанті (І. К. Білодід¹, М. А. Жовтобрюх², С. Я. Єрмоленко³, П. С. Дудик⁴). У 1967 р. вийшла друком колективна монографія «Українське усне літературне мовлення» за редакцією І. К. Білодіда, в якій висвітлено тогочасні здобутки українських мовознавців з цієї проблематики. Вивчення некодифікованих елементів усного мовлення в україністиці розпочалося з 80-х років ХХ ст. та активно триває й зараз. Л. О. Ставицька⁵, О. О. Тараненко⁶, Л. Т. Масенко⁷, В. М. Труб⁸ та ін. аналізують проблеми, пов'язані з функціонуванням суржику, лайливих слів, ненормативних рис усного мовлення в контексті білінгвальної мовної ситуації в Україні.

У радянському мовознавстві вивчення усного мовлення започатковано ще на початку ХХ ст. Л. П. Якубинський у праці «О диалогической речи» (1923) на матеріалі російської мови описав функціональні різновиди мовлення, схарактеризував усне діалогічне та монологічне мовлення, вказавши на важливість дослідження мови залежно від умов спілкування⁹. У 20-х роках ХХ ст. Б. О. Ларін виокремив проблему «мова міста» як окремий об'єкт лінгвістичних досліджень, розуміючи під цим поняттям усі різновиди міських говорів, літературну розмовну мову, міський фольклор, неканонізовані види писемної мови. У цей пе-

¹ Білодід І. К. Проблеми сучасного життя мови. Усне побутове літературне мовлення. Київ: Наукова думка, 1970. С. 5—14.

² Жовтобрюх М. А. Проблеми взаємодії української літературної мови і територіальних діалектів. *Мовознавство*. 1973. № 1. С. 3—15.

³ Єрмоленко С. Я., Гримич Г. М. Народнорозмовна традиція в літературно-художньому мовленні. *Питання мовної культури*. 1967. Вип. 2. С. 14—32.

⁴ Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення. Київ: Наукова думка, 1973. 283 с.

⁵ Ставицька Л. Аргументи, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. Київ: Критика, 2005. 464 с.

⁶ Тараненко О. О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови. *Мовознавство*. 2002. № 4—5. С. 34.

⁷ Масенко Л. Т. Суржик: між мовою і языком. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2019. 229 с.

⁸ Труб В. Типи мовленнєвих відхилень як особливості ідіолекту українсько-російських білінгвів. *Мова і суспільство*. 2011. Вип. 2. С. 78—85.

⁹ Якубинский Л. П. О диалогической речи. Избранные работы: Язык и его функционирование. Москва, 1986. С. 17—58.

ріод науковці звертали увагу на вивчення мови у співвідношенні з соціальною диференціацією суспільства. У кінці 50-х — на початку 60-х років зароджується колоквіалістика — галузь мовознавства, що досліджує літературне розмовне мовлення (Л. А. Булаховський¹, Л. В. Щерба², Ф. П. Філін³), проте усне розмовне мовлення вчені аналізували лише з огляду на його відповідність нормам літературної мови. Розмовне мовлення, що функціонує в повсякденному житті, радянські лінгвісти почали досліджувати в кінці 70-х — на початку 80-х років минулого століття здебільшого на матеріалі російської мови (О. О. Лаптева⁴, О. А. Земська, Є. М. Ширяєв⁵, Т. В. Шмельова⁶, М. В. Китайгородська, Н. Н. Розанова⁷ та ін.). З українських мовознавців структурно-функціональні аспекти розмовного мовлення досліджували П. С. Дудик⁸, Р. В. Болдрєв⁹, Д. Х. Баранник¹⁰, пізніше Р. В. Бесага¹¹, Т. В. Кузнецова¹², С. П. Бибик¹³ та ін.

¹ Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства. Київ: Радянська школа, 1959. 307 с.

² Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. Ред. Л. Р. Зиндер, М. И. Матусевич. Ленинград: Наука, 1974. 428 с.

³ Филлин Ф. П. О структуре современного русского литературного языка. *Вопросы языкознания*. Москва, 1973. № 2. С. 3—12.

⁴ Лаптева О. А. Устно-разговорная разновидность современного русского литературного языка и другие его компоненты. *Вопросы стилистики*. 1974. Вып. 7. С. 73—91.

⁵ Земская Е. А., Китайгородская Е. А., Ширяев Е. Н. Русская разговорная речь. Общие вопросы. Словообразование. Синтаксис. Москва: Наука, 1981. 276 с.

⁶ Шмелева Т. В. Повседневная речь как лингвистический объект. Русистика сегодня. Функционирование языка: лексика и грамматика. Отв. ред. Ю. Н. Караулов. Москва: Наука, 1992. С. 5—15.

⁷ Китайгородская М. В., Розанова Н. Н. Речь москвичей. Коммуникативно-культурологический аспект. Москва, 1999. 396 с.

⁸ Дудик П. С. Особливості розмовної мови. *Українська мова і література в школі*. 1967. № 6. С. 21—24.

⁹ Болдырев Р. В. Структурно-семантические процессы разговорной речи. Киев, 1967.

¹⁰ Баранник Д. Х. Усний монолог (загальні особливості мовної структури). Дніпропетровськ, 1969. 142 с.

¹¹ Бесага Р. В. Нестандартизовані елементи в українській літературній мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Ужгород, 1997. 23 с.

¹² Кузнецова Т. В. Мова білінгвальної сім'ї у функціональному аспекті: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 1999. 19 с.

¹³ Бибик С. П. Поняття «розмовна мова» і суміжні з ним терміни лінгвістики. *Українська термінологія і сучасність*. 2001. Вип. 4. С. 233—235; Її ж Усна літературна мова в українській культурі повсякдення. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2013. 589 с.

Описуючи усний автентичний матеріал, сучасні дослідники намагаються схарактеризувати його з різних точок зору: в аспекті його жанрової структури, прагматичного змісту, з погляду взаємодії вербальних і невербальних засобів, фонетичних особливостей, характеру взаємодії комунікантів у комунікативних актах та ін. Звернувши увагу на опис некодифікованих мовленнєвих сфер, зарубіжні вчені зібрали потужну базу записів живого усного мовлення. Створено національні корпуси усного розмовного мовлення, а також підрозділи розмовного мовлення в національних мовних корпусах (Американський національний корпус¹, Банк даних розмовної німецької мови², Корпус розмовної нідерландської мови³, Національний корпус російської мови з відповідним підкорпусом⁴, Словенський корпус розмовної мови⁵, Національний корпус польської мови із записами розмов⁶, Корпус розмовної турецької мови⁷, Корпус спонтанної японської⁸ та ін.), матеріали яких використовують для подальших досліджень.

Попри безсумнівні здобутки у вивченні усного мовлення, в лінгвістиці досі немає єдиного розуміння термінів «усне мовлення» і «розмовне мовлення». Для позначення розмовного мовлення використовують терміни «усне мовлення», «усно-розмовне мовлення», «усно-розмовний стиль» та ін. О. А. Земська розрізняє дві мовні системи: кодифіковану літературну мову і розмовне мовлення⁹. На думку дослідниці, розмовне мовлення використовують носії літературної мови, але не носії просторіччя і діалектів, а діалектні вкраплення можуть бути лише наслідком мовної гри. Проте, спо-

¹ Open American National Corpus. URL: <http://www.anc.org/> (5.12.17).

² Datenbank für Gesprochenes Deutsch. URL: [https://dgd.ids-mannheim.de/dgd/pragdb.dgd_extern.welcome] (5.12.17).

³ Corpus Gesproken Nederlands. URL: <https://ivdnt.org/pagina-niet-gevonden> (5.12.17).

⁴ Национальный корпус русского языка. URL: <http://www.ruscorpora.ru> (5.12.17).

⁵ Slovenský národný korpus. URL: <https://korpus.sk/> (5.12.17).

⁶ Narodowy Korpus Języka Polskiego. URL: <http://nkjp.pl/> (5.12.17).

⁷ Turkish National Corpus (TNC). URL: <http://www.tnc.org.tr/K> (5.12.17).

⁸ Corpus of Spontaneous Japanese. URL: https://pj.ninjal.ac.jp/corpus_center/csj/en/ (5.12.17).

⁹ Земская Е. А., Китайгородская Е. А., Ширяев Е. Н. Русская разговорная речь. Общие вопросы. Словообразование. Синтаксис. С. 20.

стерігаючи за мовленням київської молоді, ми помітили, що в ситуаціях невимушеного спілкування учасники комунікації (раніше носії різних діалектів, які мешкають у Києві) не контролюють мовленнєвий потік, і можна говорити про проникнення діалектних рис у побутове розмовне мовлення без конкретного наміру мовця. Діалектні риси стають особливістю мовного портрета мовця, його асоціативними маркерами. За словами С. Я. Єрмоленко, розмовній мові властиві наддіалектні ознаки, але водночас вона має регіональні особливості¹.

Досі тривають дискусії серед науковців і щодо розуміння терміна «просторіччя» та доцільності його використання на позначення українських мовних реалій. Одинадцятитомний тлумачний «Словник української мови» пояснює просторіччя як «1. Побутове мовлення (на відміну від книжної, літературної мови) <...> 2. *лінгв.* Слово, граматична форма, зворот, що не є нормою літературної мови, але вживається в побутовому мовленні, а в художніх творах використовується як стилістичний засіб для надання мові зневажливого, іронічного, жартівливого та ін. відтінку»². Ці два визначення фактично одночасно зараховують до просторіччя все побутове мовлення і ненормативні одиниці, що в ньому вживаються.

Причина такого неоднозначного трактування просторіччя полягає в тому, що термін запозичили з російського мовознавства, де, до речі, теж не було його єдиного тлумачення³. За словами Л. Т. Масенко, основна суперечність у розумінні просторіччя в російській лінгвістиці полягає в тому, що до нього зараховують два різні явища: ненормативне мовлення і мовлення, що не порушує норм, але має знижену, фамільярну експресію⁴. В українському мовознавстві просторіччя розглядають у вузькому (стилістично знижена лексика) і широкому значенні (стилістично знижена лексика, емоційно забарвлені слова і слова неправильного вжитку)⁵.

¹ Єрмоленко С. Я. Розмовна мова. Українська мова: енциклопедія. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 560.

² Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1977. Т. 8. С. 301.

³ Городское просторечие. Проблемы изучения. Под ред. Е. А. Земской, Д. Н. Шмелева. Москва: Наука, 1984. 192 с.

⁴ Масенко Л. Т. Нариси з соціолінгвістики. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. С. 61.

⁵ Коваленко Б. О. Стилістично знижена лексика в мові сучасної української публіцистики. Кам'янець-Подільський, 2010. С. 46.

В енциклопедії «Українська мова» просторіччя (ідіом поза нормами літературної мови) протиставлене розмовному мовленню (особливому різновиду літературної мови, що використовується в щоденному неофіційному спілкуванні)¹. Аналізуючи природу просторіччя, О. О. Тараненко наголошує, що не завжди можна чітко відрізнити просторіччя від літературно-розмовних одиниць². Визначальною рисою просторіччя є його усвідомлення як соціально нижчого, ненормативного різновиду літературної мови³. Б. О. Коваленко зауважує, що досі до просторіччя підходили, відштовхуючись від нормативної мови. Проте в різні історичні періоди може бути своє розуміння норми⁴.

Деякі дослідники розглядають розмовне мовлення (а саме його розмовно-нестандартизований різновид) і просторічні форми як родові і видові поняття. О. В. Шевчук-Клюжева наголошує, що, говорячи про просторічні й розмовні форми мовлення, важливо, насамперед, відмежовувати їх від зразків суржикового мовлення, оскільки просторіччя як імовірний супровідний компонент розмовно-нестандартизованого мовлення має утворюватися на базі національної мови, а не бути результатом українсько-російського мовного контактування⁵. Важливою проблемою, що ускладнює розуміння цього феномена, є якраз відсутність чисто українського просторіччя, оскільки в більшості українських міст східних і південних регіонів переважає російська мова⁶.

О. Б. Сиротиніна розрізняє поняття **«розмовне мовлення»** і **«розмовний стиль»**, не вважаючи розмовне мовлення усною формою розмовного стилю. На відміну від розмовного стилю, розмов-

¹ Єрмоленко С. Я. Розмовна лексика. Українська мова: енциклопедія. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. С. 583.

² Тараненко О. О. Просторіччя. Українська мова: енциклопедія. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 536.

³ Товстенко В. Р. Просторіччя в українській мові як структурно-функціональне явище. Київ: Ін-т української мови НАН України, 2003. С. 40.

⁴ Коваленко Б. О. Стилiстично знижена лексика в мові сучасної української публіцистики. С. 46.

⁵ Шевчук-Клюжева О. Українське усне мовлення Донеччини : монографія. Вінниця: Нілан, 2015. С. 51.

⁶ Товстенко В. Р. Просторіччя в українській мові як структурно-функціональне явище. С. 38.

не мовлення тематично необмежене, у ньому реалізується не тільки розмовний стиль, а й можуть бути частково представлені й інші функціональні стилі. На думку автора, своєрідність розмовного мовлення полягає не в особливому наборі мовних елементів, а в їхньому функціонуванні¹.

Науковці неодноразово вказували на несинонімічність термінів «**усне мовлення**» і «**розмовне мовлення**»². Усне мовлення може охоплювати і розмовні, і книжні елементи. Водночас розмовне мовлення існує як в усній, так і в писемній формі. Але якщо раніше писемна форма розмовної мови була представлена насамперед у літературно-художніх творах у вигляді діалогів чи полілогів, то зараз, з розвитком комп'ютерних технологій та Інтернету, вона в специфічній формі є невід'ємним складником щоденної комунікації (особливо молодіжної) у соціальних мережах та на різних інтернет-форумах. Сьогодні спостерігаємо процес, коли не лише усне розмовне мовлення впливає на писемне розмовне мовлення у сфері інтернет-спілкування, а й відбувається зустрічне явище: писемне розмовне мовлення із соцмереж та форумів зумовлює зміни в усному розмовному молодіжному мовленні.

Унаслідок інтерференційного впливу російської мови в українському усному побутовому мовленні стало масовим явище **суржику** — мішаного українсько-російського мовлення. Білінгвальна ситуація в українських містах із домінантним функціонуванням російської мови провокує поширення суржику серед представників різних вікових категорій. Проте на наших очах формується й інший тип суржику — російсько-український, коли мовці, для яких першою мовою є російська, починають спілкуватися українською. Про це писала ще на початку 2000-х років О. А. Сербенська. Дослідниця зауважила й те, що російська мова з уст українськомовних звучить інакше, ніж у росіян³. Слід зазначити, що у різних регіонах України залежно від мовної ситуації суржик різний (Буковина, За-

¹ Сиротинина О. Б. Современная разговорная речь и её особенности. Москва: Просвещение, 1974. 144 с.

² Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення. С. 30.

³ Сербенська О., Волощак М. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей. Київ: Просвіта, 2001. С. 79.

карпаття, Гуцульщина, Волинь, Полісся, Поділля), а в деяких областях (наприклад, північних) його можна сплутати з діалектним мовленням.

Проблема виокремлення форм побутування розмовного мовлення досі залишається дискусійною. Саме поняття розмовного з погляду стилістики є складним. Як зазначає С. П. Бирик, воно охоплює нормативні й ненормативні розмовні елементи, що є нормативними для розмовно-побутового стилю, а також ті, що перебувають на периферії мовної норми¹. Усі форми побутової мови постійно взаємодіють, перетинаються, тому в усно-розмовній практиці не завжди чітко можна визначити тип мовного коду, який використовує мовець у певній ситуації. Адже в процесі спілкування задіяні одночасно психолінгвальні, соціальні, ситуативні, тематичні та інші чинники². С. П. Бирик виокремлює такі різновиди української усної мови в повсякденні, співвідносні з повсякденно-побутовою культурою: 1) безпосередні неофіційні побутові: а) нелітературні (діалектний; наддіалектний напівнормований (побутово-розмовне койне); народно-розмовний; мішаний (просторічний, суржиковий); жаргонізований); б) літературний (розмовний літературний (розмовно-побутовий стиль)); 2) опосередковані неофіційно побутові: А) телефонний; Б) мережевий³. За останні два десятиліття спостерігаємо проникнення рис, притаманних усному розмовному мовленню, у публічні сфери, у політичний дискурс тощо.

Критерій усності передбачає низку факторів, що впливають на особливості мовлення. В усному мовленні, на відміну від писемного, важливу роль відіграє інтонація, жести, міміка. Без зв'язку з комунікативною ситуацією таке мовлення не може бути повноцінно реалізованим. Спонтанність, непідготовленість визначають структурні характеристики мовлення, риси мовної поведінки учасників комунікації⁴. Не всяке усне мовлення є спонтанним, але в реальному повсякденному спілкуванні домінує саме спонтанне мовлення. Складність дослідження такого мовлення полягає в його лінійності,

¹ Бирик С. П. Усна літературна мова в українській культурі повсякдення. С. 130.

² Там само. С. 74.

³ Там само. С. 69.

⁴ Там само.

незворотності, безпосередньому зв'язку з соціальними та емоційно-психологічними характеристиками мовців.

Відмінність між усним і писемним мовленням полягає й у різному використанні однакових мовних засобів. Мовець в усному мовленні уникає логічних конструкцій, натомість тяжіє до іконічних та міфологічних¹.

Для усного спонтанного розмовного мовлення характерний спрощений синтаксис, відсутність засобів зв'язку між частинами висловлення. Важливу роль відіграє інтонація, порядок слів, акцентування. Висловлення часто уривчасті, незакінчені. Причому паузи можуть використовуватися і як спосіб пошуку потрібного слова, і з метою акцентування чи вираження ставлення мовця до повідомлення або його частини. Усному мовленню властиві неповні речення, зміст яких зрозумілий з контексту, часті повторення слів, самовиправлення, побутування усталених конструкцій, дискурсивних розмовних структур, емоційних вигуків, звертань, вставних слів, риторичних фігур².

Для дослідження усного дискурсу не підходить стандартне розуміння речення. Межі речень у спонтанних текстах неможливо достовірно встановити за допомогою інтонаційного членування, тому виникає проблема виокремлення структурних одиниць усного мовлення³. Сегментація усного мовлення — одне з базових, досі остаточно не вирішених завдань в аналізі синтаксису усного мовлення.

Усне мовлення обмежене в часі і просторі. За словами С. П. Бибик, «це насамперед, мова “тут” і “тепер”»⁴. Структура і специфіка усного тексту на всіх рівнях зумовлена, перш за все, тим, що він зароджується і вимовляється одночасно. Увага мовця зосереджена на моменті спілкування, його мовлення безпосереднє, незворотнє. Слушно зауважує Б. М. Гаспаров, говорячи про одночасне поєд-

¹ Лотман Ю. М. Устная речь в историко-культурной перспективе. *Избранные статьи*. Таллинн, 1992. Т. 1. С. 184—190.

² Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення. 283 с.

³ Касаева З. В. Об основных чертах устной спонтанной речи (общие замечания). *Вестник МГОУ. Серия: Русская филология*. 2014. С. 24—25.

⁴ Бибик С. П. Усна літературна мова в українській культурі повсякдення. С. 148.

нання трьох каналів передавання інформації в усному мовленні, чого немає, наприклад, у писемному тексті: вербального, мелодичного (інтонація, динаміка, темп, регістр, тембр) та візуального (міміка, жести, напрям погляду та ін.)¹.

Усне розмовне мовлення представлене насамперед у формі діалогу, оскільки в такому мовленні обов'язково наявний адресат (реальний чи віртуальний)². Проте побутують і монологічні типи мовлення, репрезентовані розгорнутими репліками діалогів, розповідями на побутові теми та ін. Н. В. Богданова зауважує, що якщо говорити про граматику усного мовлення, то треба розділяти граматику монологу і діалогу³. Ті самі одиниці в цих жанрах можуть функціонувати по-різному. Зорієнтованість на адресата зумовлює структурні особливості усного діалогу, полілогу чи монологу: за наявності спільного зі співрозмовником (співрозмовниками) інформаційного фону мовець не потребує деталізації, може гранично спрощувати висловлення. Неусталеність структурної моделі усного спонтанного мовлення спричинена також тим, що для мовця в цьому випадку першочерговим завданням є досягнення комунікативної мети, а не форма самого висловлення. Усне мовлення відбиває стереотипи мовленнєвої поведінки мовців і зміну цих стереотипів, формування нових жанрів сучасної міської комунікації.

Усний матеріал складно зафіксувати на письмі, бо можливе не завжди точне трактування як змісту, так і форми висловлення. У письмовому вигляді треба відобразити не лише саме висловлення, а й паузи, емоційну реакцію мовця, коментарі, декілька реплік одночасно. Від ретельності транскрибування залежить точність всіх подальших досліджень.

Попри відсутність єдиного трактування понять «усне мовлення» та «розмовне мовлення»⁴ мовознавці усвідомлюють потребу

¹ Гаспаров Б. М. Устная речь как семиотический объект. *Слово устное и слово книжное*: сб. ст. Москва: РГГУ, 2009. С. 469—538.

² Бродт И. С. Спонтанный монолог в лингвистическом и социолингвистическом аспектах: на материале текстов разного типа: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01. Санкт-Петербург, 2007. 289 с.

³ Богданова Н. В. Метакоммуникация в устной спонтанной речи (диалог vs монолог). *Коммуникация в социально-гуманитарном знании, экономике, образовании*. <http://www.elib.bsu.by> (4.12.16).

⁴ Сиротинина О. Б. Современная разговорная речь и её особенности. Москва: Просвещение, 1974. 144 с.

створення граматики усного розмовного мовлення, адже норми такого мовлення принципово відрізняються від норм літературної мови. Цієї проблеми торкаються дослідники експресивного синтаксису, оперуючи поняттям «експресема» (М. О. Вінтонів¹, Н. В. Гуйванюк², А. П. Загнітко³ та ін.), адже розмовному мовленню властива чітко виражена емотивність та експресивна маркованість.

Науковці намагаються розробити систему для класифікації мовленнєвих одиниць, погоджуючись, що для найповнішого охоплення всіх складників усного мовлення потрібно враховувати функціональний аспект. За словами Ф. С. Бацевича і Т. А. Космеди, функція виражає через значення не лише внутрішньоструктурну інформацію, а й інформацію про світ, мислення людини, мовну систему, має певне інтенційне спрямування⁴. С. В. Андреева в межах усної комунікації виокремлює три функціональні зони мовленнєвих одиниць: інформаційну, регулятивну і дискурсивну, а також дві сфери їхнього накладання: інформаційно-регулятивну та регулятивно-дискурсивну⁵, акцентуючи, що в розмовно-побутовому дискурсі

Земская Е. А., Китайгородская Е. А., Ширяев Е. Н. Русская разговорная речь. Общие вопросы. Словообразование. Синтаксис. 276 с.; Лаптева О. А. Дискуссионные вопросы изучения устной литературной речи в аспекте теории нормы. Статус стилистики в современном языкознании. Отв. ред. М. Н. Кожина. Пермь 1992. С. 148—160; Богданова Н. В. Типология спонтанных монологов в устной и письменной формах речи. Фонетические чтения в честь 100-летия со дня рождения Л. Р. Зиндера. Санкт-Петербург, 2004. С. 214—217.

¹ Вінтонів М. Функціонально-граматичні та комунікативні вияви парцельованих та приєднувальних конструкцій. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. пр. 2003. Вип. 11, Ч. 1. С. 124—129.

² Гуйванюк Н. В. Лексичні й синтаксичні експресеми як засіб суб'єктивізації висловлення (на матеріалі творів буковинських письменників). *Науковий часопис Національного педагогічного ун-ту імені М. П. Драгоманова*. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. 2011. Вип. 7. С. 90—96.

³ Загнітко А. Теоретична граMATика української мови: Синтаксис. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с.

⁴ Бацевич Ф. С., Космеда Т. А. Очерки по функциональной лексикологии. Львов: Свит, 1997. С. 22.

⁵ Андреева С. В. Устная русская речь: принципы выделения и классификации единиц дискурса. Язык и метод: Русский язык в лингвистических исследованиях XXI века. Т. 2: Лингвистический анализ на грани методологического срыва. Краков: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2015. С. 316.

основним матеріалом є одиниці двох перших зон: інформаційної та регулятивної. Дослідниця групує всі мовленнєві одиниці на основні та допоміжні, використовуючи для їхнього опису термін «комунікатив».

У російській лінгвістиці активізується вивчення синтаксичної структури спонтанних текстів із застосуванням кількісних методів: дослідження частотності та регулярності використання мовних одиниць. Учені звертають увагу на ступінь членованості тексту на одиниці, загальний об'єм текстів у таких одиницях, «довжину» речень у словах тощо. (Богданова Н. В.¹, Бродт І. С.² та ін.). Українські мовознавці звертаються до статистичних методів у лінгвістичних дослідженнях ще з другої половини ХХ ст. Методику застосування статистичного аналізу в стилістиці обґрунтовано в колективній монографії «Статистичні параметри стилів» за редакцією В. С. Перебийніс³ (1967).

Актуальною є й проблема дослідження спільного та індивідуального в синтаксичних особливостях усного мовлення індивіда⁴. Л. В. Щерба зауважував: «Узагалі треба мати на увазі, що те, що часто вважається індивідуальними відмінностями, насправді є груповими відмінностями, тобто теж соціально зумовленими (сімейними, професійними, місцевими тощо), і здаються індивідуальними відмінностями тільки на фоні “спільних мов”, що зумовлені багатоманітністю мовців»⁵. Розмежування індивідуальних і колективних рис та водночас з'ясування їхнього взаємовпливу — важливий аспект дослідження мовної особистості як члена соціуму.

З погляду комунікативної лінгвістики та лінгвопрагматики вивчають умови і чинники, стратегії й тактики усного непередбачуваного

¹ Богданова Н. В. Типология спонтанных монологов в устной и письменной формах речи. Фонетические чтения в честь 100-летия со дня рождения Л. Р. Зиндера. С. 214—217.

² Бродт И. С. Спонтанный монолог в лингвистическом и социолингвистическом аспектах: на материале текстов разного типа: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01. 289 с.

³ Статистичні параметри стилів. За ред. В. С. Перебийніс. Київ: Наукова думка, 1967. 260 с.

⁴ Касаева З. В. Об основных чертах устной спонтанной речи (общие замечания). *Вестник МГОУ. Серия: Русская филология*. 2014. С. 66.

⁵ Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. Ленинград: Наука, 1974. С. 34—35.

ного спілкування. У цій сфері досліджень основні питання аргументував, зокрема, Ф. С. Бацевич, наголосивши на важливості аналізу мовлення з урахуванням умов комунікативної ситуації¹. О. О. Селіванова, аналізуючи методологічні проблеми дослідження усного діалогу, звертає увагу на необхідність вивчення сигналів контекстуалізації — вербальних і невербальних засобів (специфічної лексики, наголосу, просодики, пауз, рухів тіла, жестів, міміки, підтексту та ін.), що є характерними для певної культурної чи субкультурної групи². Поширеним є й когнітивний підхід до вивчення усного спонтанного мовлення. Дослідження основних закономірностей когнітивної системи мовця дає змогу показати, які механізми та чинники впливають на різні мовленнєві факти³, як свідомість учасників комунікації зумовлює форму спонтанного мовлення.

Ще одним актуальним завданням є типологія жанрів усного міського мовлення з урахуванням повного набору комунікативних параметрів⁴. Під час дослідження усного мовлення з комунікативного погляду важливо враховувати такі показники, як час, місце, партнерів комунікації, тему⁵. Співвідношення соціальних ролей учасників комунікації, тип спілкування (офіційне / неофіційне), тональність спілкування (нейтральна / жартівлива), комунікативні наміри, цілі, сферу комунікації (удомо / невдома) визначають не тільки специфічний набір лексики, а й особливості структури висловлень.

Можна виокремити два основні принципи дослідження усного спонтанного розмовного мовлення: у стереотипних ситуаціях і в неформальній обстановці, тобто важливо розрізняти стандартизовані і нестандартизовані ситуації. У першому випадку одне з основ-

¹ Бацевич Ф. С. Частки як прагматичні складники комунікативного смислу. Мова у дзеркалі особистості. Філологічні дослідження, присвячені 80-річчю професора, академіка НАПН України Кононенка Віталія Івановича. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. С. 181—195.

² Селіванова О. О. Методологічні проблеми дослідження діалогу. *Одеський лінгвістичний вісник*. Одеса, 2013. Вип. 1. С. 156.

³ Кибрик А. А., Подлеская В. И. Рассказы о сновидениях: корпусное исследование устного русского дискурса. Москва: ЯСК, 2009. С. 31.

⁴ Китайгородская М. В., Розанова Н. Н. Речь москвичей. Коммуникативно-культурологический аспект. С. 21.

⁵ Там само. С. 24—34.

них завдань — виявити набір мовних кліше. У другому — проаналізувати специфіку спонтанної побудови тексту.

Враховуючи критерії усності та розмовності, у розділі II ми розглянемо структурні та функціональні особливості молодіжного мовлення в умовах невимушеного спілкування.

1.2. ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ УСНОГО МІСЬКОГО МОВЛЕННЯ

За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р., у містах зосереджено понад 67 % від загальної кількості населення країни. Відповідно саме міське мовлення найповніше відбиває стан і риси функціонування мови в державі. Як зазначала Л. О. Ставицька, без належним чином розвиненого мовного побуту міста неможливе повноцінне мовне існування етносу¹.

Мова міста — складне і багатогранне явище. Охопити всі аспекти, що могли б якнайповніше його схарактеризувати, практично неможливо, адже це явище динамічне. Є багато дискусійних проблем. Навіть сам термін «мова міста» не має остаточного схвалення в наукових колах. У російських наукових розвідках використовують низку термінів, що позначають систему всіх феноменів міського мовного побуту: *лексика міста*², *слово міського середовища*³, *мовний простір міста*⁴. Л. О. Шкатова називає сукупність міських мовних явищ, які потребують розшифрування, *мовним кодом міста*, що допомагає відрізнити «своїх» від «чужих»⁵. Українська дослід-

¹ Ставицька Л. Аргументи, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. Київ: Критика, 2005. С. 243.

² Красильникова Е. В., Капаназе Л. А. Лексика города. К постановке проблемы. Способы номинации в современном русском языке. Москва: Наука, 1982. С. 54—59.

³ Михалеп К. П., Шмелова Т. В. Слово городской среды. *Филологические науки*. 1984. № 4. С. 32—40.

⁴ Михайлова О. А. Отражение региональной идентичности в языковом пространстве города. *Язык современного города: тезисы докл. Междунар. конф. «Восьмые Шмелевские чтения»*. Москва: Ин-т русского языка им. В. В. Виноградова, 2008. 169 с.

⁵ Шкатова Л. А. Специфика городского общения. *Живая речь уральского города*: сб. науч. тр. Свердловск: Издательство УрГУ, 1988. С. 72.

ниця Г. В. Сікора пропонує міждисциплінарний термін «текст міста» на позначення всіх мовних реалій у межах міста¹. Усвідомлення міста як територіальної одиниці, обмеженого простору, що має центр і периферію, відображене в терміні «мовний простір міста», під яким розуміють «форму існування мовної системи, об'єднаної єдиною мовною картиною світу, що складається із сукупності мовленнєвих творів (текстів) різних мовних особистостей у межах території одного міста»². На відміну від мовного простору села, у мовному просторі міста різноманітніші зони комунікації, ширший набір комунікативних ролей, складніша структура, наявні усні і письмові форми спілкування. Дослідження різних аспектів мовної ситуації в українських містах та мовної поведінки містян належить до кола наукових інтересів науковців у відділі стилістики, культури мови та соціолінгвістики Інституту української мови НАН України С. О. Соколової³, О. М. Данилевської⁴, О. Г. Рудої⁵, частково цієї проблеми торкається В. Л. Шелудько, яка вивчає усне мовлення київських та полтавських держслужбовців⁶.

Для опису усного міського мовлення певних соціальних груп використовують термін «соціолект». С. П. Гірняк визначає його як «варіант національної мови певного історичного періоду, типовий для окремої соціальної групи носіїв мови, об'єднаних певним типом зв'язку, сукупність мовних особливостей, притаманних цій соціальній

¹ Сікора Г. Текст міста як лінгвістичний феномен. *Українська мова*. Київ, 2016. № 4. С. 126.

² Позднякова Е. Ю. Языковое пространство города Барнаула (на материале рус. нар.-разговор. речи горожан): автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01. Барнаул: АГУ, 2004. С. 8.

³ Соколова С., Труб В., Масенко Л. та ін. Типи мовної поведінки в сучасному слов'янському білінгвальному мегаполісі. *Українські обрії: доповіді XV Міжнар. з'їзду славістів*. Київ, 2013. Вип. 6, Ч. 1. Мовознавство. С. 173—196.

⁴ Данилевська О. Типи мовної поведінки київських школярів. *Українська мова*. Київ, 2013. № 2. С. 56—67.

⁵ Руда О. Г. До питання настанов щодо мови спілкування в українському соціумі. *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип. 26, Ч. 3. 2000. С. 5—55.

⁶ Шелудько В. Л. Мовна поведінка державних службовців Києва та Полтавщини. *Sborník příspěvků z mezinárodní conference VIII. Olomoucké Simpozium ukrajinistů střední a východní Evropy 25—27 srpna 2016*. Olomouc, 2016. Вип. 7. С. 333—339.

групі»¹. Дослідженням соціолектів цікавляться Л. О. Ткач², І. Б. Черкез, С. П. Гірняк (соціолект духовної верстви, соціолект галицької інтелігенції) та ін.³, польські мовознавці С. Грабяс, Б. Вальчак (соціолект польської шляхти)⁴.

Т. І. Єрофеева трактує соціолект не як синонім терміна «жаргон», а як термін, що позначає всі можливі різновиди мови⁵, тобто дослідниця пропонує застосувати до всіх цих різновидів єдиний підхід та описати мовну поведінку на мікро- та макросоціолінгвістичному рівнях. Науковці використовують і вже усталений термін «міське койне» як загальноновживаний ідіом мешканців певного міста⁶.

На позначення текстового мовного простору міста (назви вулиць, вивісок, магазинів, різних будівель, мова реклами та ін.) послуговуються терміном «мовний ландшафт міста» («лінгвістичний ландшафт»)⁷. Проте Л. Л. Белей звертає увагу й на інші значення цього терміна: «перелік мов, уживаних у країні загалом»; «ареал, що включає територію декількох країн з різними мовами спілкування»; «діалектний континуум однієї мови»; «державне маркування топонімів»⁸. Єдиного усталеного значення цей термін досі не

¹ Гірняк С. П. Особливості соціолекту як системно-структурного явища. *Вісник Донецького національного університету: гуманітарні науки*. Донецьк, 2012. Вип. 1—2. С. 149; Її ж. Соціолект галицької інтелігенції у формуванні норм української літературної мови (кінець XIX — початок XX століття). Дрогобич: Посвіт, 2018. 617 с.

² Ткач Л. О. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX — на початку XX ст. Ч. 2: Джерела і соціокультурні чинники розвитку. Чернівці, 2007. 704 с.

³ Черкез І. Б. Епістолярій кінця XIX — початку XX ст. як джерело дослідження соціолекту української інтелігенції. *Мова і суспільство*. Львів, 2010. Вип. 1. С. 71—76.

⁴ Grabias S. Język w zachowaniach społecznych. Lublin: Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, 1994. 336 s.

⁵ Єрофеева Т. И. Социолект: стратификационное исследование: автореф. дис. ... докт. филол. наук: спец. 10.02.19. Санкт-Петербург, 1995. С. 5.

⁶ Виноградов В. А. Койне. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва: Сов. энциклопедия, 1990. С. 167.

⁷ Linguistic Landscape in the City; ed. E. Shohamy, E. Ben-Rafael and M. Barni. Bristol-Buffalo-Toronto: Multilingual Matters, 2010. 354 p.

⁸ Белей Л. Соціолінгвістичне висвітлення терміна «мовний ландшафт». *Науковий вісник Ужгородського ун-ту*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2010. Вип. 23. С. 36—37.

має. Проблематикою мовного ландшафту в Україні цікавляться Л. Біланюк¹, А. Павленко², О. Б. Галай³, О. Ю. Олійник⁴, аналізуючи передусім його особливості в мовно неоднорідних регіонах.

Комплексне дослідження мовної ситуації в місті називають **соціолінгвістичним портретуванням міста**⁵. За допомогою такого методу науковці вивчають мовну ситуацію на певній території через детальну характеристику різних груп населення цієї території за соціальними показниками (вік, стать, освіта, професія та ін.) з урахуванням мовних уподобань та мовної поведінки в різнотипних комунікативних ситуаціях⁶.

Збирання фактичного матеріалу для вивчення особливостей усного міського мовлення здійснюють за допомогою синтезу методів діалектології (записи усного мовлення), соціолінгвістики (анкетування, інтерв'ю), психолінгвістики (асоціативний експеримент). Зібрані матеріали аналізують на різних мовних рівнях та з урахуванням особливостей регіону дослідження. Специфіка вивчення усного міського мовлення полягає в тому, що таке дослідження охоплює відразу три площини: територіальну, соціальну та психологічну. Тому потрібно враховувати значну кількість різнорідних, але водночас взаємопов'язаних чинників, що впливають на формування усного мовлення в містах.

¹ Bilaniuk L. Contested tongues: Language Politics and Cultural Correction in Ukraine. Ithaca: Cornell University Press, 2005. 256 p.

² Pavlenko A. Language Conflict in Post-Soviet Linguistic Landscapes. *Journal of Slavic Linguistics*. 2009. Vol. 17, N 1—2. P. 247—274; Idem. Transgression as the Norm: Russian in Linguistic Landscape of Kyiv, Ukraine. *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. Hampshire: Palgrave Macmillan. 2012. P. 36—57.

³ Галай О. Українська урбанонімія Закарпаття в XX—XXI ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Ужгород, 2008. 29 с.

⁴ Олійник О. Ю. Особливості співіснування та взаємодії мов у мовному ландшафті міста (на матеріалі знаків Києва). *Наукові записки Ніжинського держ. ун-ту ім. Миколи Гоголя*. Серія: Філологічні науки. 2013. Кн. 1. С. 223—227; Його ж. Норма в мовному ландшафті Києва. *Культура слова*. Київ, 2012. Вип. 77. С. 146—152.

⁵ Кудрейко І. Соціолінгвістичний портрет міст Амвросіївки і Єнакієвого: порівняльний аналіз. *Мова і суспільство*. Львів, 2012. Вип. 3. С. 242—250.

⁶ Там само. С. 243.

Одним з важливих понять, яким оперують соціолінгвісти, досліджуючи мовні процеси в територіальному вимірі, є **мовне середовище** — етнічні, соціальні, територіальні й інші умови користування певною спільнотою відповідними формами існування мови чи різними мовами¹. Його можна розглядати в макро- (наприклад, мовне середовище міста загалом) та мікроформі (мовне середовище в дитсадку, школі, університеті та ін.). В українському місті можуть співіснувати кілька мовних середовищ: українськомовне, російськомовне і білінгвальне. На тлі зафіксованих процесів змішування української та російської мов або й взагалі переходу на російську мову у великих містах, постає проблема збереження якраз українськомовного середовища. Чинник мовного середовища особливо важливий у молодому віці, бо діти та підлітки легко піддаються впливу оточення, їхнє цілісне сприйняття світу ще остаточно не сформоване.

За словами О. І. Михальчук, комунікативне середовище є рушійним засобом до вибору мови; водночас варто враховувати рівень урбанізованості цього середовища². На важливість мовного середовища під час вибору мови спілкування вказують і результати фокус-групових досліджень, проведених у межах міжнародного наукового проєкту, у якому брали участь співробітники відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики Інституту української мови НАН України³. Відповіді киян молодшої вікової групи (18—35 рр.) показали, що мова спілкування людини залежить від конкретної ситуації та соціального оточення: *«Язык общения — это к какой-то среде привязан. Язык общения — на работе я могу*

¹ Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-Київ, 2006. С. 373.

² Михальчук О. «Мовна поведінка» як категорія української соціолінгвістики. *Мова і суспільство*. Львів, 2014. Вип. 5. С. 33.

³ Дослідження проведене в межах міжнародного проєкту № 62700395 Фонду Фольксваген «Bi- and multilingualism between conflict intensification and conflict resolution. Ethno-linguistic conflicts, language politics and contact situations in post-Soviet Ukraine and Russia» («Бі- і мультилінгвізм: між інтенсифікацією і розв'язанням мовного конфлікту. Етнолінгвістичні конфлікти, мовна політика і контактні ситуації в Україні та Росії») (див.: Соколова С. О. Перші підсумки Міжнародного проєкту: досвід і здобутки. *Українська мова*. 2019. № 3 (71). С. 52—66).

говорить украинским языком. Дома — русским. И так далее. То есть, это зависит от того, где я нахожусь. Если я поеду в Харьков, тоже буду на русском говорить. Если поеду во Львов — на украинском». Такі висновки збігаються з висновками вчених, зробленими раніше на матеріалі дослідження інших українських міст: аналізуючи результати фокус-групових обговорень, проведених 2006 р. у Донецьку та Одесі, Л. Т. Масенко зауважила, що саме відсутність там українськомовних комунікативних середовищ створює психологічні бар'єри для тих людей, які могли б розмовляти українською¹.

В умовах глобалізації місто як об'єкт досліджень привертає увагу світової наукової спільноти. Перші зауваги щодо проблем вивчення мовного побуту міста зробили російські науковці ще в 20-х роках ХХ ст. (Б. О. Ларін, Л. В. Щерба, Л. П. Якубинський та ін.). Б. О. Ларін указував на потребу окремого вивчення мови міста, оскільки вона не тотожна за своєю соціальною основою та лінгвістичними ознаками ні з літературною мовою, ні з діалектами². Перші практичні спроби вивчення мови міста в західній лінгвістиці зроблені в 60-х роках ХХ ст. (до цього дослідники частково торкалися проблеми мови міста, вивчаючи діалекти). Одним з перших опрацював мовні аспекти в межах міста У. Лабов, описавши фонетичну систему англійської мови Нью-Йорка³. Парадигма урбанолінгвістичних досліджень з часом змінилася. Сьогодні відбувається перехід від досліджень з чітко визначеним об'єктом вивчення (мови, мовці, соціальні класи та ін.) до студій, у центрі уваги яких перебувають аспекти мобільності, контексту, мовної креативності в міському середовищі⁴, тобто основна увага зосереджена на розмитості меж, а не на їхній чіткій фіксованості. У західній урбанолінгвістиці науковці звертають увагу на те, як мовлення в різних містах

¹ Масенко Л. Т. Нариси з соціолінгвістики: посібник. Київ: Києво-Могилянська академія, 2010. С. 124—125.

² Ларин Б. А. О лингвистическом изучении города. *Русская речь*. 1928. Вып. 3. С. 61—74.

³ Labov W. The Social Stratification of English in New York City. Washington: Center for Applied Linguistics, 1966. 203 p.

⁴ Blommaert J. The Sociolinguistics of Globalization. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

варіанс залежно від системи поглядів, вірувань, норм поведінки, щоденних ритуалів та мовних практик. Причому дослідження стосуються не лише опису мови міст у межах однієї країни, а й порівняння мовних портретів міст з різних континентів¹. У межах лінгвістики міста вчені аналізують відмінності між мовленням мешканців малих міст і мегаполісів, вибір мови спілкування, мовні контакти, перемикання і змішування кодів, проблеми мови та ідентичності, мовної політики і планування.

З 60-х років XX ст. триває практичне вивчення мови міста і в російському мовознавстві. Тоді розпочалося активне дослідження живого усного мовлення², і згодом з'явилися праці з описом характерних рис мовлення жителів низки російських міст, першою з яких була комплексна розвідка О. Б. Сиротиніної «Мовний образ м. Саратова»³. Згодом опубліковано дослідження мови Москви (М. В. Китайгородська, Н. Н. Розанова⁴), Пермі (Т. І. Єрофєєва⁵), Омська (А. А. Юнаковська⁶), Уфи (Н. В. Ісмагілова⁷) та ін.

В українському мовознавстві усне міське мовлення вивчали передусім з погляду нормативності / ненормативності лексичного рівня мови. Це аналіз складу лексики (С. С. Нередкова⁸), дослідження інтерферентних явищ у мовленні жителів міст (здебільшого Луганщи-

¹ Urban Sociolinguistics: The City as a Linguistic Process and Experience; ed. D. Smakman, P. Heinrich. Routledge, 2017. 260 p.

² Земская Е. А. Русская разговорная речь: лингвистический анализ и проблемы обучения. Москва: Русский язык, 1979. 240 с.

³ Сиротинина О. Б. Языковой облик г. Саратова. Разновидности городской устной речи. Москва: Наука, 1988. С. 247—252.

⁴ Китайгородская М. В., Розанова Н. Н. Речь москвичей. Коммуникативно-культурологический аспект. Москва, 1999. 396 с.

⁵ Ерофеева Т. И. Социолект: стратификационное исследование: автореф. дис. ... докт. филол. наук: спец. 10.02.19. Санкт-Петербург, 1995. 33 с.

⁶ Юнаковская А. А. Разговорная речь носителей массовой городской культуры (на материале г. Омска): хрестоматия. Москва: Языки славянских культур, 2007. 168 с.

⁷ Исмагилова Н. В. Язык города Уфы: функционирование различных языковых подсистем и билингвизма: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19. Уфа, 2007. 25 с.

⁸ Нередкова С. Із спостережень над складом лексики українського мовлення луганців. *Вісник Львівського університету*. Серія: Філологічна. 2012. Вип. 56, Ч. 2. С. 31—38.

ни та Донеччини) (О. В. Шинкаренко¹, О. В. Зубарєв², О. В. Шевчук-Клюжева³), міського сленгу (Т. М. Миколенко⁴, С. А. Мартос⁵, Т. С. Гарлицька⁶). З урахуванням цих аспектів частково схарактеризовано усне міське мовлення жителів Луганська, Тернополя, Донецька, Херсона, Києва, Львова, Одеси, Сум та ін.

Оскільки сам об'єкт дослідження неоднорідний, у лінгвістиці немає єдиного підходу до вивчення мови міста. Так, С. А. Мартос, підсумовуючи результати основних розвідок на цю тему, виокремлює соціолінгвістичний (соціологічний), регіональний (лінгвогеографічний, територіальний), комунікативний (комунікативно-прагматичний, функціональний), культурологічний (лінгвокультурологічний) напрями дослідження мови міста⁷, наводячи їх у послідовності виникнення.

Під мовою міста перш за все розуміють специфічну лексику міста, пов'язану зі структурою та побутом міст⁸. Можливо, саме тому більшість праць цієї проблематики присвячена аналізу лексики конкретних міст. Російська дослідниця Т. І. Єрофєєва вводить нову лінгвістичну одиницю — **локалізм** — на позначення некодифікованих одиниць різних мовних рівнів, що є локальними елементами або в мовленні жителів певного регіону, або в мовленні цього регі-

¹ Шинкаренко О. В. Явище лексичної інтерференції в українському мовленні молоді Кіровоградщини: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 1995. 18 с.

² Зубарєв О. В. Інтерферентні явища в українському мовленні студентів Північної Донеччини: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2006. 20 с.

³ Шевчук-Клюжева О. Українське усне мовлення Донеччини. Вінниця: Нілан, 2015. 162 с.

⁴ Миколенко Т. М. Український міський сленг (на матеріалі усного мовлення тернопільців): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2006. 260 с.

⁵ Мартос С. А. Молодіжний сленг у мовленнєвій структурі м. Херсона: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Херсон, 2006. 244 с.

⁶ Гарлицька Т. С. Динаміка та соціолінгвістичні особливості розвитку мови міського ареалу. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. № 5. Т. 2. С. 22—25.

⁷ Мартос С. Словотвірні особливості молодіжного сленгу. *Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту*. Серія: Лінгвістика. 2008. Вип. 7. С. 133.

⁸ Капанадзе Л. А., Красильникова Е. В. Лексика города (к постановке проблемы). Способы номинации в современном русском языке. Москва: Наука, 1982. С. 282—294.

ону разом з деякими іншими областями¹. Здебільшого місцеві слова і вирази мешканці міст використовують несвідомо, бо локалізми є частиною їхнього ідіолексикону з дитинства. Однак нерідко вони функціонують і як стилістично забарвлені. Польські науковці також звернули увагу на локальні елементи в мовленні мешканців міст, називаючи їх **регіоналізмами**. У дослідженні мови міста Ченстохова А. Майковська вважає основним джерелом регіоналізмів діалекти². Як пояснює дослідниця, коли діти носіїв діалектів, які переїхали на постійне проживання з сіл у міста, народжуються й отримують освіту в містах, то вони вже є носіями регіоналізмів³. Проте важко визначити перелік слів, що є характерними лише для якогось одного міста. Словацький дослідник В. О. Патраш звертає увагу на термінологічну нестійкість у проблематиці регіоналізма, акцентуючи, що навіть сам термін «регіон» не має чіткого значення ('певна територія, земля, край, область, район, ділянка, округ, (міський) квартал', 'геополітично обмежена область' та ін.)⁴. В українстиці регіоналізм розуміють як елемент діалектної мови, територія побутування якого обмежується однією чи кількома говірками, рідше — невеликим ареалом⁵. Виникнення регіоналізмів пов'язують з міграційними процесами, звуженням діалектних ареалів.

В останні роки XX ст. мову міста почали розглядати і як лінгвокультурну проблему. За такого підходу мовлення аналізують з погляду його відповідності літературним нормам. Однак досі немає чітко визначеного набору показників, за яким мовлення можна кваліфікувати як літературне⁶. О. Б. Сиротиніна виокремлює серед мешканців міста, що є носіями кодифікованої літературної мови, носіїв: 1) елітарної культури; 2) середньолітературної мовленнєвої

¹ Ерофеева Т. И. Социолект: стратификационное исследование: автореф. дис. ... докт. филол. наук: спец. 10.02.19. Санкт-Петербург, 1995. С. 22.

² Majkowska A. Język miasta kluczem do jego bram. O współczesnej polszczyźnie mówionej mieszkańców Częstochowy. *Prace naukowe akademii im. Jana dągosa w częstochowie. Seria: Językoznawstwo*. 2010. z. VII. S. 117—118.

³ Там само.

⁴ Патраш В. О языковой ситуации в словацких евроврегионах. Актуальные этноязыковые и этнокультурные проблемы современности. Кн. II. Москва: Рукописные памятники Древней Руси, 2015. С. 104.

⁵ Гриценко П. Ю. Регіоналізм. Українська мова: енциклопедія. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 544.

⁶ Юнаковская А. А. Социальная дифференциация языка города (проблемы и перспективы). *Филологический ежегодник*. Омск, 1999. С. 83.

культури; 3) літературно-мовленнєвої культури; 4) фамільярно-розмовної мовленнєвої системи¹, зауважуючи, що носіями останньої є переважно молоде покоління. Проте зауважимо, що мовці, зокрема молодь, можуть бути носіями одночасно кількох названих вище різновидів мовлення, використовуючи їх залежно від комунікативної ситуації. Останнім часом спостерігаємо активне проникнення в міське повсякдення англійської мови та культури: графічно, лексично, морфологічно². Поширена сьогодні мода на англійську мову впливає як на сучасний стан мовного ландшафту, так і на усне розмовне повсякденне мовлення.

Більшість дослідників погоджується, що специфіку міського мовлення визначають екстралінгвальні та власне лінгвальні фактори. Зокрема, Л. О. Ставицька наголошує на важливості таких зовнішньомовних чинників, як етноментальні та соціопсихологічні домінанти певного субетносу, історичні умови його існування, соціокультурні типи людності і лінгвальних: природа мовних страт міста, взаємодія між ними, традиції вживання комунікативних моделей, стереотипів та ін.³ Для комплексного аналізу мови міста варто враховувати сукупність цих чинників. Тому поруч з вивченням власне лінгвістичної структури міського мовлення науковці вивчають й умови комунікації, у яких воно функціонує⁴.

Кожне місто є самобутнім з погляду етнічних, соціально-економічних, історичних, хронологічних умов формування. Будь-яке місто, особливо столиця, об'єднує вихідців з різних регіонів, представників багатьох національностей і відповідно носіїв різних діалектів та часом і мов. У місті на різних рівнях переплітаються індивідуальні та групові інтереси, відносини, мотивації та форми поведінки, зокрема й мовної⁵. Мовна компетентність жителів різних міст навіть однієї держави може істотно відрізнятися.

¹ Сиротинина О. Б. Русская разговорная речь как явление городской культуры. Екатеринбург, 1996.

² Михина А. Э., Воронченко Т. В. Диалог культур: английский язык в повседневной среде российского города. *Вестник ЗабГУ*. 2012. № 9. С. 74—75.

³ Ставицька Л. Аргю, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. С. 244.

⁴ Земская Е. А. Городская устная речь и задачи ее изучения. Разновидности городской устной речи. Москва: Наука, 1988. С. 6.

⁵ Шарифуллин Б. Я. Язык современного сибирского города. *Теоретические и прикладные аспекты речевого общения*. 1997. Вып. 5. С. 8—26.

Усне міське мовлення містить у собі елементи територіальних і соціальних діалектів, запозичення, неологізми, okazіоналізми, професіоналізми. На ньому позначається специфіка мовлення різних вікових груп, міжмовна взаємодія у мовно неоднорідному суспільстві. Вплив діалектів, взаємодія мов зумовлює співіснування в міському просторі різних мовних кодів. У буденних комунікативних ситуаціях мовець може зберігати мовну стійкість або ж перемикати коди (свідомо чи несвідомо). Встановлення критеріїв перемикання кодів є однією з актуальних проблем сучасної світової лінгвістики. Крім того, усі мовні рівні в міській комунікації можуть легко зазнавати інтерферентних впливів. Поглиблене вивчення явищ інтерференції в різних регіонах країни є нагальною потребою в українській соціолінгвістиці.

Зміни політичних векторів у суспільстві вкорінюють зміни і на ментальному рівні. Процес деідеологізації суспільства, зміна ціннісних домінант сприяли посиленню особистісного начала¹, що постійно виявляється в усному міському мовленні в спонтанних висловлюваннях, непередбачуваних поєднаннях слів чи форм. З іншого боку, для успішної комунікації в місті мовець повинен знати особливості поведінки в місті, міський етикет, офіційні та неофіційні назви об'єктів міського простору і відповідно володіти уніфікованими мовними формами, міськими стереотипами та ін.²

Л. О. Ставицька зауважує: «Місто сприяє формуванню особливого світосприйняття, відмінного від неміського, особливої психології, оцінної орієнтації у світі»³. А якраз усне мовлення, відображаючи психічні особливості людини, її спосіб мислення, цінності, витворює мовний портрет комуніканта як жителя міста.

Специфіка мовних портретів як окремих індивідів, так і соціальних груп в українських умовах полягає в тому, що перед нами не лише носії різних діалектів, професійних жаргонів, сленгу та ін., а мовці, які впродовж життя могли свідомо змінити базову мову спілкування. Як відомо, населення міст збільшується здебільшого за

¹ Китайгородская М. В., Розанова Н. Н. Речь москвичей. Коммуникативно-культурологический аспект. Москва, 1999. 396 с.

² Там само.

³ Ставицька Л. Аргі, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. С. 248.

рахунок вихідців з навколишніх сіл. Це стосується і тотально російськомовних міст центру, сходу та півдня України, навколо яких є українськомовні села¹. Але тиск російськомовного міського середовища та низка психологічних чинників зумовлюють ситуацію, коли «нові» містяни відмовляються від практичного використання української мови. За словами Л. Т. Масенко, «українські міста, як і в період колоніальної залежності, є русифікаційним плавильним тиглем українського населення»². Асиміляційні процеси в міському просторі, взаємодія мови міста і мови села є одним зі специфічних аспектів вивчення урбаністичних форм міської комунікації в Україні. Аналогічних досліджень бракує у світовій урбанолінгвістиці, адже небагато країн пережили такий багатовіковий досвід штучного зближення близькоспоріднених мов. У сучасних розвинених країнах усі верстви, зокрема належні до основної нації, послуговуються однією мовою. Як підкреслює О. Б. Ткаченко, Східна Україна з поділом на українськомовне і російськомовне населення перебуває на рівні розвитку Чехії, Словенії, Латвії, Естонії, Словаччини, Фінляндії у першій половині минулого століття³. Важливими проблемами соціолінгвістичних студій у містах України є проблеми національної ментальності та ідентичності російськомовних і двомовних українців, які, називаючи рідною українську мову, можуть її практично не використовувати в побуті. Нагальною стає проблема формування в жителів міст української національної мовної свідомості.

Отже, досліджуючи мову міста, маємо змогу вивчати різні мовні підсистеми, що взаємодіють у його межах: літературну мову, розмовне мовлення, діалекти, жаргони, аргі, сленг. Актуальним є й інший підхід: дослідження усних та писемних форм міського мовлення⁴. У цьому випадку можна вивчати і мовний ландшафт міста, і

¹ Бабич Н. Мовлення міста і села: конфлікт форми і змісту. *Мова і суспільство*. 2012. Вип. 3. С. 268.

² Масенко Л. Т. Мовна стійкість і мовна стабільність. *Наукові записки НаУКМА*. Серія: Філологічні науки. Київ, 2002. Т. 20. С. 14.

³ Ткаченко О. Б. Українська мова і мовне життя світу. Київ: Спалах, 2004. С. 261—262.

⁴ Исмаилова Н. В. Язык города Уфы: функционирование различных языковых подсистем и билингвизма: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19. Уфа, 2007. 25 с.

особливості спонтанного та підготовленого мовлення містян (на матеріалі записів усного мовлення).

Водночас важливо дослідити мовну ситуацію міста, особливості вияву міського бі- чи полілінгвізму. Потрібно зібрати велику базу емпіричного матеріалу, що уможливить порівняння особливостей реалізації усного міського мовлення в різних українських містах та визначення основних чинників, що формують реальний стан усного міського мовлення в Україні.

1.3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВИВЧЕННЯ МОЛОДІЖНОГО МОВЛЕННЯ В УМОВАХ БІЛІНГВІЗМУ

Молодіжне мовлення в різних населених пунктах має свої характерні риси, що виявляються на всіх мовних рівнях і зумовлені як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. Місто, його мовне середовище впливає на формування мовлення молоді. Молодь, зі свого боку, зумовлює мовні зміни в інших соціальних групах.

Для того, щоб коректно зрозуміти особливості дослідження молодіжного мовлення, перш за все необхідно встановити, кого ми називаємо молоддю. Варто зазначити, що в міжнародній науковій спільноті досі немає однозначного розуміння поняття «молодь» і вікових меж, за якими його можна схарактеризувати. Французький дослідник К. де Фераль провів опитування, в якому респондентів запитали, які вікові рамки обмежують поняття «молодь». Виявилось, що межі розмиті: нижня межа — до 18 років, верхня — від 15 до 50 років¹. Річ у тім, що зміст цього поняття залежить від безлічі психологічних і соціальних чинників.

У різні історичні періоди може бути різне розуміння віку. С. Е. Вагнер, досліджуючи категорію віку в соціолінгвістичній теорії, вказує, що значення таких вікових категорій, як «дорослий» і «пенсіонер», є інакшим у середині XX ст. і в XXI ст. З продовженням тривалості життя в Європі змінюється і стандартне розуміння цих звичних понять, тому що в пенсійному віці там ще народжують дітей². Представники тієї самої молодіжної групи можуть відрізнятись

¹ Féral C. de «Youth Languages»: A Useful Invention? *Langage et société*. 2012. Vol. 141, Issue 3. P. 21—46.

² Wagner S.E. Age Grading in Sociolinguistic Theory. *Language and Linguistics Compass*. 2012. Vol. 6, Issue 6. P. 371—382.

за рівнем не стільки фізичного, скільки психологічного розвитку (наприклад, зараз молоді люди все пізніше починають одружуватися, ставати батьками). До того ж у різних культурах значимість певного віку може відрізнятися. Приміром, для американської і японської молоді до 18 років характерна різна соціальна поведінка (в американців — вільніша, в японців — стриманіша)¹.

Розглядаючи мову молоді як окремий об'єкт дослідження, треба зважати на те, що людям різного віку, навіть серед тих, кого ми називаємо молоддю, притаманні різні психологічні риси. Так, підліткам 17—18 років властива інша соціально-психологічна поведінка, ніж, наприклад, молодим людям 25—30 років. Відрізнятиметься й їхнє соціальне середовище та відповідно функції в суспільстві.

Отже, немає однозначного визначення вікових меж, щодо яких використовуємо поняття «молодь». Аналізуючи мовні аспекти за віковим критерієм, для кращих та об'єктивних результатів дослідження одночасно мусимо враховувати й інші критерії: рівень освіти, професію, певні аспекти вікової психології тощо. Крім того, необхідно брати до уваги низку ситуативних чинників: ситуацію спілкування (офіційна / неофіційна), комунікативне середовище (дім / школа / університет / робота), статус співрозмовників (батьки / друзі / незнайомці / викладачі). Усі вони нерозривно пов'язані, і тільки їх комплексний аналіз уможливить цілісне розуміння взаємозв'язку мови та віку.

Дослідження мови молоді — одна з основних тем соціолінгвістичних досліджень у світі, оскільки вважається інноваційним та основним джерелом знань про мовні зміни. Останнім часом з'являються праці, що об'єднують порівняння мовних практик молоді в полілінгвальних містах і містять наукові розвідки, починаючи з граматики до ідеології, наприклад, праця за редакцією Ж. Норт'є «Мова, молодь та ідентичність у XX столітті. Мовні практики крізь призму міських просторів», у якій автор описує, як молодь виявляє свою ідентичність через мову². У зв'язку з мігра-

¹ Cheshire J. Age and Generation-specific use of language. *Sociolinguistics: An international handbook of the science of language and society*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1987. P. 762.

² Nortier J. Language, Youth and Identity in the 21st Century: Linguistic Practices across Urban Spaces. J. Nortier, B. Svendsen. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 2015. 370 p.

ційними процесами у світі зарубіжних науковців особливо цікавлять проблеми мовних контактів, мовної взаємодії молоді в мультикультурних соціумах, шляхи інтеграції іммігрантів чи національних меншин у національне середовище через освіту. У цьому контексті увагу лінгвістів привертають мовні зміни, що відбуваються зі зміною поколінь мігрантів¹. Наприклад, мовознавці зробили висновок, що зміна мови повсякденного спілкування найчастіше відбувається через покоління: скажімо, турецькі іммігранти у Британії будуть добре володіти і спілкуватися турецькою, їхні діти вже будуть білінгвами, причому турецьку використовуватимуть переважно вдома, а внуки вже спілкуватимуться здебільшого англійською². Схожа ситуація з українськими іммігрантами, наприклад, в Канаді (про що писала канадська дослідниця перемикання кодів Ш. Поплак). І, на жаль, майже аналогічну ситуацію спостерігаємо в самій Україні з її так званими внутрішніми іммігрантами, що, переїжджаючи у великі міста, переходять на російську, а їхні нащадки в побуті стають білінгвами або російськомовними. Варто зазначити, що з окупацією Криму та початком бойових дій на Сході України поняття «внутрішні іммігранти» набуло іншого, менш метафоричного значення — переселенці з тимчасово окупованих територій, проте їхня мовна поведінка ще недостатньо вивчена.

Досліджуючи етнічно змішані мовні групи, лінгвісти звертають увагу на те, що в таких групах велику роль відіграють уявлення про «крутість» мови³. Наприклад, С. Катлер проаналізувала використання мови у групах підлітків зі схожими інтересами, віком, походженням, соціальним статусом у Нью-Йорку і зауважила, що молоді українські іммігранти говорять англійською з крутим іспанським акцентом. Дослідниця звернула увагу на схожу ситуацію в інших містах, зокрема в німецьких: «У великих урбаністичних центрах

¹ Cheshire J. Age and Generation-specific use of language. *Sociolinguistics: An international handbook of the science of language and society*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1987. P. 769.

² Там само.

³ Nortier J. Urban Youth Linguistic Practices? URL: <http://www.multilingualliving.com/2012/03/12/urban-youth-linguistic-practices/> (19.01.2019). Cutler C. Brooklyn style: Hip-hop markers and racial affiliation among European immigrants in New York City. *International Journal of Bilingualism*. 2008. N 12. P. 7—24.

міноритарна мова, така, як турецька, може функціонувати як спосіб виокремити (деасоціювати) себе з панівної німецької чи інших панівних культурних орієнтацій»¹. Адже молоді вкрай важливо бачити схвалення в очах інших. В українських молодіжних колах спостерігаємо подібні приклади змішування мов: українськомовні в побуті використовують російські слова і вирази, «щоб виділитися», а російськомовні з цією ж метою — українські слова. Водночас тут постає й проблема престижності / непрестижності певної мови, що є актуальною і в українських умовах.

Зарубіжних науковців цікавить також те, чи змінюється мова молодих людей, коли вони стають дорослими (в цьому контексті, зокрема, звертають увагу на мультиетнічні групи)². З метою з'ясувати це проводять спеціальні дослідження, аналізуючи мовлення конкретно сформованих груп мовців на різних часових зрізах, щоб виявити, чи зафіксований стан є тривалим, чи він тільки обмежується певними віковими рамками.

Сьогодні європейські країни скеровують значну кількість коштів на те, щоб молодь володіла державною мовою. Це різноманітні державні програми, стипендії, гранти, конкурси, мовні табори тощо. Крім того, влада стежить за мовною ситуацією в усіх сферах суспільного життя, передусім в інформаційному просторі, оскільки вважає, що він сильно впливає на мовну поведінку молоді. Голова Литовської комісії з Державної мови Дайва Вайшнєне (Daiva Vaišnienė) так говорить про важливість мови інформаційної сфери: «Якщо в нас немає можливості знайти інформацію литовською мовою, якщо немає машинного перекладу, наприклад, з китайської через англійську на литовську, то наша молодь перейде на англійську мову — і все»³. Вивчення мови молоді стає питанням національної безпеки, тому соціолінгвістів з-поміж інших цікавлять також проблеми мовної ідентичності, мовної ідеології (зокрема, вплив сім'ї

¹ Там само. С. 10.

² Rampton B. From 'Multi-ethnic adolescent heteroglossia' to 'Contemporary urban vernaculars'. *Language & Communication*. 2011. Vol. 31, N 4. P. 276—294.

³ Кобелев М. Як держава захищає мову. Досвід Литви. URL: <http://language-policy.info/2014/06/iak-derzhava-zakhyshchaie-movu-dosvid/> (15.01.2019).

та освітніх закладів на формування уявлень про мову в дітей), виховання мовної свідомості (Ж. Нортє¹, Л. Ваймен², К. Потовські³).

Українські соціолінгвісти постають перед складним завданням, оскільки в умовах постійних мовних контактів у білінгвальному середовищі українських міст відбуваються зміни як в самій структурі молодіжної мови, так і в мовній поведінці молоді, і їх необхідно дослідити.

Оскільки мовлення молоді не є діалектом, воно не є системою в системі. Репрезентантами молодіжного мовлення є люди, які володіють різною мірою певним мовним кодом або й кількома кодами: літературною українською мовою, можливо, певним її діалектом, у різному обсязі російською та англійською або іншими мовами. Якщо не враховувати специфічного лексичного наповнення, фактично синтаксис і структура їхнього мовлення відбивають не просто риси, притаманні самому молодіжному мовленню, а індивідуальні особливості мовлення, зумовлені особистісними характеристиками мовців. Молодіжне мовлення має риси спонтанного розмовного мовлення, яке в науковій літературі ще недостатньо описане. Водночас деякі з цих рис можуть бути гіпертрофовані порівняно зі звичайним розмовним мовленням, наприклад, еліптичність синтаксичних конструкцій, емоційність, наявність слів-паразитів тощо. Хоча ці риси є ознакою розмовного мовлення загалом, у мовленні молоді вони можуть мати відмінні кількісні показники — індивідуальні, пов'язані з темпераментом мовця, а також із умовами комунікативної ситуації.

Характеристика поняття «мова молоді» залежить від установленого йому місця відносно мовного стандарту і субстандарту. Молодіжному мовленню властива поліфункціональність. Воно оперує

¹ Language, Youth and Identity in the 21st Century. Linguistic Practices across Urban Spaces; eds. Nortier J. and Svendsen B. A. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

² Indigenous Youth and Multilingualism: Language Identity, Ideology and Practice in Dynamic Cultural Worlds; eds. Wyman L. T., McCarty T. L. and Nicholas S. E. New York: Routledge, 2013.

³ Bilingual Youth: Spanish in English-speaking Societies; eds. Potowski K. and Rothman J. John Benjamins Publishing. 2011.

широким спектром засобів виразності та образності¹. Дослідження цих засобів є актуальною проблемою сучасної лінгвістики.

Постійно змінюються сфери зацікавлення молоді, відповідно й оновлюється молодіжна лексика та фразеологія. «Не тільки вік, стать, але й усвідомлення власного Я, свідоме бажання (потреба) експериментувати зі словом, не тільки належність до певної корпорації, спільність інтересів, але й соціальний статус, місце проживання (сільська місцевість, місто; столиця, периферія) є важливими моментами в розкритті специфіки молодіжного жаргону, відіграють важливу роль у його функціонуванні»².

Оскільки мова молоді зосереджена переважно в містах (адже саме в містах зосереджена найбільша кількість освітніх закладів, що об'єднують молодь з менших населених пунктів), їй притаманні риси усного міського мовлення на всіх мовних рівнях. При цьому слід враховувати рівень урбанізації міста і мовну ситуацію в ньому. Останнім часом із розвитком Інтернету та електронних засобів масової комунікації характерні риси молодіжного мовлення поширюються з центрів на периферію та отримують локальне забарвлення під впливом місцевих діалектів.

Структура молодіжного мовлення схожа зі структурою усного розмовного мовлення загалом, але має і свою специфіку, спричинену функціональними та психологічними характеристиками молодіжної комунікації. Як зазначає В. В. Колесов, мова молоді еліптична, у ній немає нічого «зайвого». Синтаксис спрощений. У ньому важливу роль відіграє інтонація, а не засоби синтаксичного зв'язку. У молодіжному мовленні багато перебільшень, натяків, недомовок; поширена метонімія, оскільки слова і поняття поєднуються не за схожістю, а за близькістю смислу. Образ завжди виникає неочікувано³. Характерною рисою молодіжної комунікації є скорочення, спрощення лексичних одиниць, економія мовних засобів, увага більше до змісту, ніж до впорядкованості мовленнєвого потоку.

¹ Атаева Е. В. О некоторых направлениях исследования языка молодежи: к постановке проблемы. URL: <https://www.isuct.ru/e-publ/vgf/sites/ru.e-publ.vgf/files/2009/vgf-2009-04-204.pdf> (15.10.2016).

² Анищенко О. А. Генезис и функционирование молодежного социолекта в русском языке национального периода. Москва: Флинта: Наука, 2010. С. 41—42.

³ Колесов В. В. Язык города. Москва: Высшая школа, 1991. 192 с.

Молодь часто вдається до мовної гри. Використання таких прийомів мовної гри, як метатеза, фонетична мімікрія, контамінація, фонетичні деформації слів та ін. привертає увагу співрозмовників, розставляє акценти, підкреслює дотепність, жартівливість, грайливість висловлювання. Молодіжна лексика постійно поповнюється новими одиницями: запозиченнями, узуальними та оказіональними новотворами. Важливим джерелом запозичень та базою для утворення нових слів є англійська мова, що в умовах сучасного суспільства все активніше починає функціонувати в молодіжному середовищі. Англійські запозичення нерідко набувають таких граматичних форм, які притаманні їхнім українським відповідникам. Спостерігаємо не лише процес умисного вживання англіцизмів з метою самовираження, увиразнення висловлення, акцентування, а й випадки несвідомого використання значного пласту власне англійської лексики, англійських граматичних конструкцій як постійного складника повсякденного мовлення молоді. Це залежить від освіти молодих людей, роду занять та рівня їхньої мовної компетенції в англійській мові. Мовці, які добре володіють англійською чи часто стикаються з нею на роботі, відповідно часто в побуті послуговуються англійськими виразами несвідомо.

Під час вивчення молодіжного мовлення потрібно вивчати комплекс різноаспектних мовних явищ, які тісно пов'язані з ним. Увагу лінгвістів привертають питання молодіжного сленгу, проблема культури мови, суржику в середовищі молоді. Однак найбільше досліджено специфіку побутування молодіжної субмови — сленгу.

Важливо розглядати молодіжне мовлення в контексті мовної ситуації в країні і, зокрема, у конкретному місті. Київ об'єднує молодь з різних регіонів України. Чисельність населення міста постійно зростає. Актуальною є характеристика «киянин у першому поколінні, другому, третьому...». У місті одночасно взаємодіють корінні кияни, ті, які тільки нещодавно стали киянами, та молодь, яка тимчасово (на період навчання) тут проживає, але потенційно може стати постійним мешканцем міста. Повсякденне мовлення молодих киян структурно відрізняється від мовлення, наприклад, львів'ян чи одеситів, адже в регіонах у молодіжному мовленні може бути більше діалектних рис, запозичень з інших мов, на ньому може різною мірою позначатися вплив російської мови. Порівняй-

мо, наприклад, мовлення двох мешканок м. Києва — А. (23 р., родом з Київської обл.) і Б. (26 р., родом з Львівської обл.):

А. *Так що я її очень мало бачу/ єслі чесно// Отак/ як зайде до нас/ то я їй кажу/ «Боже/ коли я тебе побачу? Коли?» Отаке// Все работам не сільно ради/ но нака тре держатся за то/ шо єсть// Я й так єле всунулась сюда// Якби не направлення/ не було би міста// Потому шо так/ як мене устраювали з цим направленням довго й нудно/ то я єле всунулась//*

Б. *І ми не могли добратись до нашого лічильника/ шоби включити// Так ми ж через тьотю Галю все рішали! Вона має всіх номери// Там до тої дочки передзвонила/ сказала/ шо там цейвот/ давай дуй до хати/ бо треба діткам світло включити// А та каже/ «А я буду пізно»// Я кажу/ «Тьотя Галя/ яке пізно/ кажу/ мені вже треба/ в мене пралка зараз ну стоїть/ кисне!» І шо ти думаєш? Та через п'ятнадцять хвилин прийшла//*

Відтак у дослідженнях молодіжного мовлення важливо враховувати певні регіональні і соціальні аспекти, зокрема, потрібно зважати на мовну ситуацію в регіоні, а також на тип населеного пункту (село / місто / мегаполіс). Крім того, слід звернути увагу на тривалість проживання респондентів в місті, соціолінгвальні характеристики середовища їхньої регулярної взаємодії з іншими мовцями (школи, університету, роботи тощо).

Київське міське середовище не сприяє повноцінному розвитку українського молодіжного мовлення та формуванню українськомовної поведінки молоді. Українськомовні змушені постійно долати опір російськомовного оточення. За результатами соціологічного дослідження мовної ситуації м. Києва, більшість студентів (74 %) вважала, що столиця є російськомовним містом¹. Як зазначає Л. Т. Масенко, «мовно-культурна атмосфера наших міст зробила російську мовою пристосування, а українську — мовою протистояння»². Хоча такі висновки були зроблені ще 16 років тому, суттєвих зрушень у становищі української мови в повсякденній молодіжній комунікації не спостерігаємо й сьогодні.

¹ Залізник Г. М., Масенко Л. Т. Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2001. С. 36.

² Там само. С. 12—13.

Українізація освітньої сфери спонукала абсолютну більшість молодшого покоління киян (навіть тих, хто виховувався в російськомовних родинях) оволодіти українською¹. Порівнявши результати дослідження мовної ситуації Києва у 2002 та 2012 рр., Г. М. Залізняк констатувала зростання частки українськомовної молоді: «Якщо у 2000 році серед молоді до 30 років українською послуговувалися лише восьмеро із ста, то сьогодні їхня частка зросла майже до однієї четвертої, а частка тих, хто говорить російською, серед молоді скоротилася у 3,6 раза»². Утім у сучасних умовах володіння українською не означає її обов'язкове регулярне використання в побутових ситуаціях. Диглосний характер міського білінгвізму в мовній поведінці молоді виявляється найпоследовніше.

Усне міське мовлення швидко реагує на зміни в суспільно-політичному житті. Зі зміною політичної ситуації в Україні, інтенсифікацією з 2014 р. міграційних процесів мовна ситуація у великих містах, зокрема в Києві, постійно змінюється. Проте відсутність сучасних переписів населення, спеціальних соціологічних та соціолінгвістичних досліджень не дає змоги достеменно встановити актуальні соціальні показники, що впливають на формування мовлення в містах.

У сучасних соціокультурних умовах у процесі вивчення міського молодіжного мовлення важливо враховувати фактор білінгвальної мовної ситуації в Києві. Таким чином, можна виокремити низку актуальних питань у дослідженні мови київської молоді:

- лексико-фразеологічні, словотвірні, синтаксичні, стилістичні особливості молодіжного мовлення;
- механізми перемикання кодів у білінгвальному молодіжному середовищі;
- проблема суржику в колах молоді;
- комунікативні риси повсякденного мовлення молоді м. Києва;
- сленг київської молоді;

¹ Соколова С., Труб В., Масенко Л. та ін. Типи мовної поведінки в сучасному слов'янському білінгвальному мегаполісі. *Українські обрії*: доповіді XV Міжнародного з'їзду славістів. Київ, 2013. Вип. 6, Ч. 1. Мовознавство. С. 173—196.

² Залізняк Г. М. Сучасна мовна політика і кияни. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Філологічні науки. 2012. Т. 137. С. 23.

– неофіційні номінації реалій міського простору в молодіжному мовленні та ін.

Далі детальніше розглянемо найактуальніші напрями дослідження молодіжного мовлення в сучасній українській лінгвістиці: сленг, перемикування кодів та суржик.

Сленг. «Словник української мови» в 11 томах (1970—1980) містить таку дефініцію поняття «сленг»: «1. Розмовний варіант професіонального мовлення; жаргон. 2. Жаргонні слова або вирази, характерні для мовлення людей певних професій або соціальних прошарків, які, проникаючи в літературну мову, набувають помітного емоційно-експресивного забарвлення»¹. Побутує думка, що недоречно визначати сленг як певний різновид розмовного мовлення, адже він може бути лише його компонентом, оскільки специфіка жаргонно-сленгових страт виявляється практично лише на лексичному рівні².

Л. О. Ставицька визначає сленг як практично відкриту мовну підсистему ненормативних, стилістично знижених лексико-фразеологічних одиниць, які виконують експресивну, оцінну та евфемистичну функції³, тимчасом як жаргон — напіввідкрита лексико-фразеологічна підсистема, що застосовується певною соціальною групою з метою відособлення від решти мовних спільнот. З-поміж інших соціальних страт молодіжний сленг є однією з найскладніших мовних структур.

Проаналізувавши структуру молодіжного сленгу, Л. О. Ставицька вказала, що молодіжна субмова містить у собі загальномолодіжний жаргон та спеціальні молодіжні жаргони. Дослідниця описала проблему людини і картини світу в молодіжному сленгу, джерела формування молодіжного сленгу (мова реклами, запозичення кримінальних жаргонізмів, спеціальні жаргони, які семантично модифікуються, літературна мова, термінологічна лексика, іншомовні запозичення), торкнулася питання міського сленгу⁴.

¹ Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1978. Т. 9. С. 350.

² Шевчук-Клюжева О. Українське усне мовлення Донеччини. С. 39.

³ Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. С. 42.

⁴ Там само.

Ю. Л. Мосенкіс звернув увагу на функції сленгу, проблему визначення ключових слів сленгових картин світу, співвідношення лексичних і нелексичних сленгових засобів, вплив англійської мови на український молодіжний сленг¹.

Є дослідження, присвячені регіональним особливостям соціолектів. Т. М. Миколенко в дисертаційній роботі розглянула український міський сленг тернопільців, проаналізувавши групи лексики на базі синонімії та антонімії, способи творення сленгу міста². С. А. Мартос здійснила структурно-семантичний аналіз молодіжного сленгу м. Херсона, схарактеризувала словотвірні процеси в міському молодіжному сленгу, звернула увагу на неофіційну топоніміку м. Херсона, вказавши на причини виникнення нових найменувань³. Проте подальшого вивчення потребує взаємозв'язок різних рівнів мовної системи в молодіжному мовленні, вибір лексичних одиниць в умовах невимушеного, спонтанного спілкування, вплив середовища на формування мовної картини світу молоді.

Специфіка молодіжного сленгу полягає в його яскраво вираженій метафоричності, зосередженості на реаліях світу молоді, наявності вульгарних слів, семантичному гуморі⁴. Хоча до складу сленгізмів і входять вульгаризми, їх не можна ототожнювати. Сленгізми на відміну від вульгаризмів, навіть маючи грубувате забарвлення, не викликають протесту проти їхнього вживання; тоді як на вульгаризми накладається табу⁵.

Метафоричне переосмислення лексичних одиниць — один із ключових способів утворення нових значень, що характеризуються експресивністю та оцінністю. Емоційно-експресивна функція молодіжного сленгу переважає номінативну, виражаючи суб'єктивні аспекти сприйняття дійсності мовцями⁶. Тож можна говорити про

¹ Мосенкіс Ю. Л. Феномен молодіжного сленгу (сутність, розвиток, контакти). Київ; Умань: ПП Жовтий, 2008. 220 с.

² Миколенко Т. М. Український міський сленг (на матеріалі усного мовлення тернопільців): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2006. 260 с.

³ Мартос С. А. Молодіжний сленг у мовленнєвій структурі м. Херсона: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Херсон, 2006. 244 с.

⁴ Там само. С. 190—191.

⁵ Шевчук-Клюжева О. Українське усне мовлення Донеччини. С. 39.

⁶ Мартос С. А. Молодіжний сленг у мовленнєвій структурі м. Херсона. С. 42.

такі визначальні риси молодіжних сленгізмів, як експресивність та конотативність, емоційність, виразність, образність, нестандартна внутрішня форма.

Мова молоді динамічна, відкрита до нового. Сленг постійно поповнюється новими одиницями. Джерелами поповнення сленгового лексикону є метафоричне переосмислення загальновживаних слів, іншомовні запозичення (зокрема з англійської), лексеми з аргю та жаргонів, okazіоналізми, термінологічна лексика, мова реклами.

Сленгізми виконують роль соціальних маркерів. Специфіка сленгу полягає в особливому характері розподілу і перерозподілу в його словнику «своїх» і «чужих» елементів¹. Для того, щоб бути своїм у молодіжному мовному середовищі, потрібно володіти його лексиконом, особливою системою номінативних одиниць, що може істотно відрізнятися залежно від місця функціонування.

Молодіжний сленг побутує в середовищі міської молоді — учнів, студентів та ін. Найбільша концентрація сленгізмів спостерігається в мовленні молоді столиці та великих міст і поступово поширюється від центру до периферії, де закорінюється мінімально².

Як зазначають дослідники, український молодіжний сленг має спадковий характер. Частина сленгізмів засвоюється молодшим поколінням саме від старшого, і під час засвоєння деякі лексичні одиниці можуть відкидатися молодшим³. Водночас поодинокі риси молодіжного сленгу спостерігаємо і в лексиконі дорослих мовців. Тому складно встановити чіткі межі побутування сленгу за віковим критерієм. Вікові межі носіїв сленгу постійно розширюються. Змінюється оцінка сленгу в суспільстві та його роль у мові. Сленг починає сприйматися як засіб увиразнення поруч з експресивно маркованими одиницями⁴. Відтак сленгізми активно проникають у різ-

¹ Шарифуллин Б. Я. Язык современного сибирского города. *Теоретические и прикладные аспекты речевого общения*. 1997. Вып. 5. С. 8—26.

² Ставицька Л. Аргю, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. С. 192.

³ Грабовий П. М. Український молодіжний сленг: сучасна картина світу. Київ; Умань: Жовтий, 2010. С. 54.

⁴ Дзюбишина-Мельник Н. Я. Сучасний жаргон й сучасне розмовне мовлення. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Філологічні науки. 2002. Т. 20. С. 17.

ні сфери суспільної комунікації, зокрема в мову засобів інформації, художню літературу, професійні жаргони.

Бажання протиставити себе світу дорослих, протестне ставлення до будь-яких обмежень, норм провокує творення молоддю незвичних форм, нових слів, що є репрезентантами дійсності молодіжного соціуму. Звідси і активне залучення до словника української молоді некодифікованих елементів, часто запозичених з російської мови. У спонтанному емоційно-експресивному мовленні, коли білінгв не намагається контролювати своє мовлення, ця тенденція є дуже виразною.

Специфікою саме українського сучасного сленгу можна вважати обмежене використання внутрішньомовних ресурсів через обмежене послуговування українською мовою в живому спілкуванні мешканців міст¹. Як наслідок нерівномірного функціонування української та російської мов у містах молодь утворює сленгізми-інтерференми або й повністю засвоює одиниці власне російського сленгу.

Цікаво порівняти з такою ситуацією висновки російських науковців про побутування сленгу в російському двомовному молодіжному середовищі. Дослідники підсумували, що в білінгвальному молодіжному середовищі сленгізми функціонують неоднаково. В умовах близькоспорідненої двомовності (наприклад, білорусько-російської) сленгізми, що з'явилися внаслідок інтерференції, як правило, обмежуються вузькими сферами використання. А от інтерференція в умовах неспорідненої двомовності (на прикладі російської і марійської мов) наклала взаємний відбиток на мовленнєві, культурні і побутові відносини, торкнувшись молодіжного неформального мовлення². Тож у російській мовній ситуації з повністю сформованою власне російською сленговою системою результати мовних контактів між близькоспорідненими мовами не є настільки затребуваними молоддю. А от сленгізми-інтерференми, утворені під впливом більш «екзотичних», незвичних мов, стають частиною молодіжного лексикону. В українських умовах спостерігаємо проти-

¹ Дзюбишина-Мельник Н. Я. Сучасний жаргон й сучасне розмовне мовлення. С. 16.

² Липатов А. Т. Сленг как проблема социолектики. Москва: ЭЛПИС, 2010. С. 81—82.

лежну ситуацію. Звичайно, український сленг теж живиться ресурсами англійської, французької, німецької та інших мов, проте контакти із близькоспорідненою російською залишають найбільш помітний слід на сленговому лексиконі.

Перемикування кодів. Кодом називають будь-яке мовне утворення, що функціонує як засіб комунікації, придатне для певної ситуації спілкування. Підсистемам національної мови («єдиного коду») відповідають менші комунікативні засоби, з вужчою сферою використання, меншим набором функцій, ніж єдиний код — коди і субкоди. Сукупність мовних кодів і субкодів становить соціально-комунікативну систему суспільства¹.

Термін «перемикування кодів» є калькою англійського терміна «code-switching». У широкому значенні він означає чергування різних мовних кодів у межах одного комунікативного акту. Досліджувати механізм перемикування кодів науковці почали у середині 70-х років ХХ ст., однак ще раніше на це явище звернув увагу Р. Якобсон, говорячи про те, що кожен код є ієрархічною сукупністю різних субкодів, які можуть вільно обиратися мовцем.

Проблема перемикування мовних кодів у молодіжному мовленні давно цікавить американських та європейських лінгвістів, оскільки вона є наслідком еміграційних процесів та прагнення іммігрантів чи дітей іммігрантів адаптуватися до мовного середовища, у якому вони перебувають. В Україні ж проблема перемикування мовних кодів істотно відрізняється, бо, по-перше, є наслідком тривалої взаємодії здебільшого двох мов — української та російської (тоді як, наприклад, в США можливі полілінгвальні контакти), а, по-друге, це мови близькоспоріднені. Варто зауважити, що останнім часом стає актуальною проблема, яку раніше не було вивчено в українських реаліях, — проблема перемикування / змішування кодів між українською та англійською мовами або й українською / російською / англійською, що залежить від кількості учасників комунікації, рівня їхньої освіти та мовної компетенції.

Українські науковці розглядають питання перемикування кодів у контексті вивчення мовної поведінки мовців, молодіжного сленгу, суржику, комунікативних стратегій. Перемикування кодів у бі-

¹ Словарь социалингвистических терминов. Москва, 2006. С. 88—89.

лінгвальному середовищі вивчали Л. О. Ставицька¹, В. М. Труб², Н. О. Шовгун³, Т. М. Бурда⁴ та ін. Дослідники здебільшого зосереджують свою увагу на проблемах класифікації типів перемикання мовних кодів, дослідженні впливів на мовну поведінку молоді, аналізі факторів перемикання кодів. Актуальною залишається проблема перемикання кодів для споріднених / неспоріднених мов, зокрема врахування ролі фонетичного чинника у випадку перемикання кодів між українською та російською мовами.

Для кодового перемикання комунікант повинен не тільки використовувати слова і словосполучення / речення іншої мови, але й дотримуватися при цьому граматичних законів мови, до якої вони належать⁵. Якщо мовці тільки використовують слова і словосполучення іншої мови, то вони змішують мови, але якщо вони змінюють граматичну структуру речення, то відбувається перемикання з однієї мови на іншу. Деякі вчені, зокрема, У. Лабов, вважають, що перемикання кодів можливе лише на межі простих речень (частин речень) у складі складного зі збереженням лексичних і граматичних норм мови, якій належить це просте речення (частина речення), а інші випадки наявності в тексті іншомовного слова називають запозиченням⁶.

На думку Ш. Поплак та її послідовників, запозичення і перемикання кодів насправді ґрунтуються на різних механізмах. Дослідниця запропонувала три типи критеріїв для визначення статусу немісцевого матеріалу у двомовному висловлюванні. Вони залежать від того, чи окремі лексичні одиниці були фонологічно, морфологі-

¹ Ставицька Л. О. Гендер: мова, свідомість, комунікація. Київ: КММ, 2015. 438 с.

² Труб В. М. Типи інтерферентних впливів у білінгвальному середовищі. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. 2012. Т. 137. Серія: Філологічні науки. С. 142—147.

³ Шовгун Н. О. Формування українського сленгу в мовленнєвій діяльності малих соціальних груп: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2000. 17 с.

⁴ Бурда Т. М. Мовна поведінка особистості в умовах українсько-російського білінгвізму (молодіжне середовище м. Києва): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2001. 208 с.

⁵ Там само. С. 121.

⁶ Там само. С. 119.

чно та синтаксично інтегровані в те, що вона назвала базовою мовою. Ш. Поплак визначила чотири можливі комбінації інтеграції. Згідно з цим підходом лексична одиниця свідчить про перемикання коду в тих випадках, коли інтегрується лише синтаксично, лише фонетично або взагалі не інтегрується в базову мову. Натомість тоді, коли лексична одиниця показує всі типи інтеграції, то вона є запозиченням. Критерій фонологічної інтеграції пізніше відкинули, оскільки він швидко змінюється¹. Проте, за словами Е. Бозтепе, поширена думка, що запозичення і перемикання кодів взагалі неможливо розмежувати, оскільки слово може бути витлумачене як приклад запозичення або перемикання коду залежно від загальної структури дискурсу².

Аналіз записів спонтанного мовлення київської молоді показав, що в молодіжному середовищі поряд з перемиканням кодів можемо виокремити запозичення і змішування кодів. Власне суржик є зразком змішування кодів, оскільки інтеграція російськомовних елементів в український текст відбувається невмотивовано, несвідомо та не змінює граматичну структуру речення. Пор.:

Б. Мені *очень понравилась*/ як в нас *корпоратів* був// Це такий *вопише* в районі був! (22/ж/юр.)³.

А. Да? А *шо ж такое* там було *інтересное*? (23/ж/юр.).

Однак, якщо віддавати перевагу концепції інших вчених (наприклад, У. Лабова), то російськомовні елементи в українському тексті можна назвати запозиченнями. Проблема полягає в тому, що досі немає загальновизнаних критеріїв для розрізнення понять «перемикання кодів», «змішування кодів» та «запозичення».

У випадку зі змішуванням, перемиканням кодів чи запозиченням в ситуації українсько-російського білінгвізму виникають певні труднощі під час графічного запису розшифрованих текстів через візуальну подібність графіки цих двох мов. Як в українській, так і в російській мові існують дуже схожі слова для позначення деяких

¹ Poplack Sh. Code-switching. Sociolinguistic. *An international handbook of the science of language*. Linguistics. 1980. Vol. 18. P. 23.

² Boztepe E. Issues in Code-Switching: Competing Theories and Models. URL: http://journals.tclibrary.org/index.php/tesol/article/view_File/32/37 (8.09.16). Title from the screen.

³ Тут і далі в дужках подаємо скорочено вік / стать / спеціальність респондентів.

понять, тому може бути складно розрізнити, у якому випадку мовець лише змінює граматичну структуру наявного в базовій мові слова, а в яких — запозичує іншомовне слово, оскільки фонетичне оформлення може характеризувати мовлення інформанта загалом. Такої проблеми не виникає, наприклад, у ситуації зі зміною мов українська—англійська чи російська—англійська:

В. (на занятті з англійської мови) *Так/ ладно// Ти найшов possessive?* (23/ч/іст.).

А. *Так в тебе книжка єсть!* (24/ч/арх.).

Г. *А що книжка?* (23/ч/іст.).

В. *Немає?*

Г. *Єсть exercises// У тебе єсть exercises?*

В. *В мене є exercises//*

Одним із найактуальніших питань у дослідженнях перемикання кодів є визначення факторів перемикання. За даними Є. А. Проценко, науковці виділяють три основні комплекси факторів перемикання кодів: 1) зовнішні, екстралінгвістичні чи соціолінгвістичні; 2) внутрішні, психолінгвістичні; 3) власне лінгвістичні, серед яких найчастіше розглядаються граматичні, синтаксичні чи структурні питання¹. З такою класифікацією погоджується українська дослідниця Т. М. Бурда, виокремлюючи ендегенні та екзогенні або власне соціальні фактори впливу на мовну поведінку білінгвів². До екзогенних вона зараховує ідеологію держави, соціальні установки та стереотипи, престиж мов, розподіл сфер функціонування мов, соціальну ситуацію, соціальні ролі комунікантів, соціальний статус, освіту, вік, соціальний символізм, тему спілкування, норми мовного етикету, а серед ендегенних факторів виокремлює ступінь володіння мовами та тип білінгвізму, потребу в адекватності самовираження, естетичний фактор, емоційне збудження, емоційне сприйняття мов, необхідність цитування, мету комунікативного акту, етнічне самоусвідомлення мовця. На основі результатів досліджень мовної поведінки молоді дослідниця зробила висновок,

¹ Проценко Е. А. Проблема переключения кодов в зарубежной лингвистике (краткий обзор литературы за последние десятилетия). *Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2004. № 1. С. 123.

² Бурда Т. М. Мовна поведінка особистості в умовах українсько-російського білінгвізму (молодіжне середовище м. Києва). 208 с.

що російськомовна поведінка молоді характеризується екстринсивною мотивацією (формування мотивів цього типу поведінки здійснюється переважно під впливом зовнішніх факторів), а українськомовна поведінка зумовлюється насамперед інтринсивною мотивацією, тобто формування мотивів спирається на внутрішні фактори (переконання, схильності, бажання). Екстринсивна мотивація україномовної поведінки перебуває в стадії формування¹.

Можна підсумувати, що на сьогодні ще не розроблена остаточна загальноприйнята класифікація перемикування мовних кодів, також не розв'язано проблеми розмежування понять «перемикування кодів», «змішування кодів», «запозичення», недостатньо розроблені принципи визначення основного коду та встановлення сукупності чинників перемикування кодів.

Суржик. Українськомовна молодь, що приїжджає на навчання до великих міст, стикається з російськомовним середовищем і намагається освоїтися в ньому, переходячи на російську. Навіть корінні мешканці міст, що в побуті розмовляють українською, постійно перебувають під тиском російськомовного середовища (чи на вулиці, чи з боку ЗМІ). Таким чином, свідомо чи несвідомо два мовні коди — український та російський — контактують, і може відбуватися змішування мов — формування суржику. Вивчення суржику саме в молодіжному мовленні — важливе завдання, оскільки результати такого дослідження дадуть змогу змоделювати шляхи ймовірних мовних деформацій у мовленні майбутніх поколінь та продумати можливі засоби протидії явищам змішування мов.

Однією з основних проблем у вивченні суржику досі залишається проблема встановлення критеріїв, згідно з якими той чи інший різновид усного мовлення доречно кваліфікувати як суржик. Зокрема, важливо з'ясувати критерії розрізнення суржику та інтерферованого мовлення. За твердженням Л. Т. Масенко, зарахування всього інтерферованого й мішаного мовлення до суржику формує хибне уявлення про тотальне переважання суржикомовності в українському соціумі². На думку дослідниці, маркером суржику

¹ Бурда Т. М. Мовна поведінка особистості в умовах українсько-російського білінгвізму (молодіжне середовище м. Києва). 208 с.

² Масенко Л. Т. Суржик: між мовою і языком. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2019. С. 54.

має бути кількісний показник його російськомовних елементів. О. В. Шевчук на підставі аналізу українського усного мовлення м. Донецька встановлює кількісний показник російських лексем в українському мовленні в межах від 36 до 16 % (залежно від віку респондента)¹.

Л. Т. Масенко у монографії «Суржик: між мовою і язиком» наводить дані білоруських дослідників, які вже встановили орієнтовні критерії визначення трасянки. Зокрема, Н. Б. Мечковська, проаналізувавши спонтанне мовлення чотирьох жінок приблизно одного віку, мешканок сільської місцевості, виявила, що в трасянці частка лексичних русизмів варіює від 69 до 33 % при середньому показникові 46 %². Г. Гентшель і С. Теш на основі записів мовлення однієї сім'ї створили корпус із 16 000 словоформ, з яких половина — спільні з білоруською мовою словоформи, а другу половину становлять 28 % російські словоформи, 21 % — білоруські, 1 % — гібридні³. Крім того, дослідники зауважили: що чим молодшими є респонденти, тим більша частка російських слів у їхньому мовленні. Носії трасянки та суржику підсвідомо відкидають зі своєї базової мови слова, відмінні від російських, тому лексичний склад трасянки й суржику становлять або слова, що належать до спільного з російською мовою лексичного фонду, або російські лексеми, ужиті замість білоруських чи українських⁴.

Науковці звертають увагу й на показник контрольованості / неконтрольованості білінгвом свого мовлення. Зокрема, О. В. Шевчук-Клюжева зазначає: «Коли мовець контролює себе, докладаючи певних зусиль, цілеспрямовано відмежовує норми однієї мови від іншої, — то в цьому разі в нас більше шансів мати справу з помилками інтерференційного характеру. За неконтрольованості мовлення, коли білінгви не відчувають напруги постійного

¹ Шевчук О. Українське усне мовлення м. Донецька: від суржику до літературної мови. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. 2010. Т. 111. С. 61—66.

² Мячкоўская Н. Трасянка ў кантынууме беларуска-рускіх ідыялектаў: хто і калі размаўляе на трасянцы? *Веснік БДУ*. Серыя 4. 2007. № 1. С. 91.

³ Генцэль Г., Тэш С. Трасянка: у якой ступені яна «руская», «беларуская» або «агульная»? (На матэрыяле маўленчай практыкі адной сям'і). *Веснік БДУ*. Серыя 4. 2007. № 1. С. 85—91.

⁴ Масенко Л. Т. Суржик: між мовою і язиком. С. 62.

розрізнення мовних кодів, на нашу думку, й відбувається витворення мішаних форм українсько-російського мовлення»¹. Однак дослідниця все ж констатує, що інколи контрольованість / неконтрольованість мовцями свого мовлення вже не має значення, оскільки вони просто не розрізняють мовних кодів.

У повсякденному спілкуванні за відсутності вимушеної потреби багаторазового перемикання кодів мовець переважно не усвідомлює мовних помилок. Вони спонтанні. Саме **спонтанність, непередбачуваність, непередбачуваність, безпосередність** спілкування частково визначають нормативність / ненормативність мовлення. Вони також пояснюють дві протилежні тенденції: прагнення до вільної побудови одиниць і прагнення до шаблону, використання готових мовленнєвих формул².

Отже, досі немає єдиних критеріїв розрізнення суржику та інтерферованого мовлення. Зрозуміло, що кількісний показник вмісту російськомовних лексем в українському мовленні буде відрізнятися залежно від віку респондентів, їхнього мовного середовища, певних психологічних і ситуативних чинників.

Можна підсумувати, що молодіжне мовлення — складний комплексний феномен, для вивчення якого потрібен різноаспектний аналіз. У соціолінгвістичному напрямку це дослідження за віковими та соціально-професійними групами, соціальним статусом; у лінгвостилістичному — вивчення специфічного молодіжного лексикону, граматичних та структурних особливостей молодіжного мовлення; у комунікативно-функціональному — вивчення стратегій і тактик спілкування в середовищі молоді тощо. Подальшого вивчення потребує комунікативна поведінка міської молоді в умовах білінгвального суспільства (перемикання кодів, вибір мови спілкування, мовна стійкість та ін.), ситуативно-жанрове членування молодіжного мовлення, вплив параметрів комунікативної ситуації (місце, час учасники комунікації та ін.) на процес спілкування. Потрібно також дослідити інші аспекти побутування мови молоді:

— структуру молодіжних висловлювань на лексико-словотвірному (вплив іншомовних запозичень, суржику, сленгізми, узуальний

¹ Шевчук-Клюжева О. Українське усне мовлення Донеччини. С. 59.

² Земская Е. А., Китайгородская Е. А., Ширяев Е. Н. Русская разговорная речь. Общие вопросы. Словообразование. Синтаксис. С. 7.

та оказіональний словотвір, засоби реалізації експресивності, динаміка оновлення лексикону молоді та ін.), морфолого-синтаксичному (особливості узгодження мовних одиниць, функціонування дискурсивних слів, слів-паразитів, роль пауз хезитації, принципи побудови речень, роль невербальних засобів спілкування у формуванні висловлювань та ін.) рівнях;

– шляхи взаємодії молодіжного мовлення з мовленням інших соціальних груп міста. Частково ці та інші проблеми розглянемо у двох наступних розділах.

Перспективним є дослідження регіональних особливостей молодіжного мовлення. У цьому аспекті важливо з'ясувати, як на мовлення молоді впливають місцеві діалекти, які діалектні риси зберігаються, а які зникають після переїзду молоді з сіл у міста. Актуальним є проведення серед молоді асоціативних експериментів, за результатами яких можна було б описати концептуальну картину світу молодого покоління. Важливо встановити соціолінгвальні чинники зміни світоглядних та ціннісних орієнтацій молоді у соціумі.

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВСЯКДЕННОГО УКРАЇНСЬКОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДИХ КИЯН

2.1. ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ РИСИ МОЛОДІЖНОГО МОВЛЕННЯ

Спонтанне повсякденне мовлення тісно пов'язане з ситуацією, умовами спілкування мовців. Усі ці параметри впливають на вибір певних мовних одиниць. Динамічність, спонтанність повсякденного мовлення передбачає переважно несвідомий відбір тих чи тих мовних засобів. Дослідження цих засобів дає змогу сформувати мовний портрет не лише особистості, а й певної соціальної групи.

З-поміж усіх мовних рівнів, лексичний найшвидше реагує на суспільні імпульси, тому вивчення молодіжної лексики дає змогу зафіксувати реальну картину мовної діяльності молоді на певному часовому зрізі, виявити актуальні соціально-політичні тенденції в суспільстві, спрогнозувати майбутні зміни на лексичному рівні в мові взагалі.

На основі аналізу текстів диктофонних записів спонтанного мовлення киян переважно з вищою освітою віком 16—30 років та результатів анкетування осіб цієї ж вікової категорії ми з'ясували лексико-словотвірні особливості мовлення київської молоді. Інформанти — дівчата і хлопці, представники як гуманітарних, так і природничих дисциплін, з різними інтересами та суспільно-політичними поглядами. Усі вони використовують українську мову для щоденного спілкування. Записи було здійснено в неформальній, побутовій обстановці поблизу університетів (зокрема, біля Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Національного університету «Києво-Могилянська академія», Київського національного економічного університету, Київського національного лінгвістичного університету та ін.), у парках, на вулицях Києва, в розважальних закладах і торгових центрах, у міському транспорті (переважно в Голосіївському, Печерському,

Подільському, Шевченківському та Деснянському районах). Інформанти не знали, що їх записують, і це уможливило отримання зразків повністю спонтанного, непідготовленого мовлення та усунуло вплив присутності дослідника на якість отриманого матеріалу. Часто ми не були знайомі з мовцями, мовлення яких записували, тому визначали їхні соціальні характеристики приблизно. Вік, стать і спеціальність знайомих інформантів зафіксовано точно.

Фактичний матеріал розшифрований з використанням української графіки (орфографічний запис), зокрема і для відтворення російськомовних вкраплень, оскільки вони є саме вкрапленнями в загальному українському мовленні (матрична мова — українська), до того ж подібність графічних систем двох мов (використання кирилиці) у деяких випадках унеможливорює однозначне маркування лексичної одиниці або як української, або як російської. Фонетичний запис не був застосований, оскільки він фіксував би індивідуальні особливості мовлення, притаманні інформантам — вихідцям з регіонів з різним діалектним тлом — і значно ускладнив би опис рис, специфічних саме для міського мовлення Києва і властивих усім опитаним.

Для опрацювання матеріалу використали метод спостереження, описовий метод та метод кількісного аналізу. Підраховано кількість лексичних одиниць та виразів з різних лексико-граматичних категорій у кожному з записаних текстів і в усіх текстах разом та встановлено відсоткову частку сленгізмів, фразеологізмів, неологізмів, слів із впливом російської мови, скорочень на загальний обсяг слів у тексті (69 502 слова^{*}).

Аналіз зібраного матеріалу дає змогу констатувати функціонування у молодіжному мовленні великого шару лексики, що виникла під впливом мовного середовища, суспільних процесів, умов спілкування, внутрішніх потреб мовців і відрізняє повсякденне мовлення молоді від мовлення інших соціальних груп.

2.1.1. Сленгізми як характерна риса мови молоді

З метою аналізу молодіжного лексикону оперуємо поняттям «сленг», що, на відміну від жаргону (*напіввідкритої* системи), є *практично відкритою* мовною системою¹. Оскільки нашими рес-

^{*} Загальну кількість слів визначено з урахуванням неповнозначних слів.

¹ Див. п. 1.3.

пондентами є представники різних професійних груп з різним рівнем освіти, то визначити в записах їхнього мовлення мовні одиниці, що є суто молодіжними, надзвичайно складно, адже вони можуть одночасно належати до кількох систем.

Сленгізми, виявлені в записах спонтанного повсякденного мовлення, можна розподілити на чотири категорії: 1) назви дій (*розрулить, понтуватися, кентувати, наїздити, втрескатися, пілінгувати, клеманутись, глючити*); 2) назви ознак (*прикольно, палєвно, кончєний*); 3) назви осіб (*чувак, тьола, пацан*); 4) назви предметів та явищ (*бабки, шмотки, понти*). Сленгізми на позначення дій є найбільш уживаними (39 % з усіх зафіксованих сленгових одиниць).

Молодь не тільки вживає одиниці сленгу, а й трансформує їх. У такий спосіб утворюються цілі гнізда спільнокореневих сленгізмів: *фігєю, фігòва, фіг зна, афігєть, афігєнный**, ну його нафіг, нафіга, нафіг-нефіг, ніфіга; *прикол, прикольний, прикольно, прикольчики*, причому семантика твірної основи в похідних може зазнавати істотного семантичного варіювання. Пор.: *фігòвий* ('поганий'¹), *афігєнный* ('чудовий'), *нафіга* ('навіщо'), *ніфіга* ('нічого'), *нефіг* ('не треба').

На позначення деяких понять молодь використовує велику кількість синонімів з різними експресивними відтінками значення і різними граматичними характеристиками. Це можуть бути як сленгізми, так і розмовні слова, вжиті в переносному значенні, вульгаризми. Наприклад, інтегральна сема 'говорити — сказати' об'єднує одиниці: *тріпатися, закидать, закидати, гавкати, трендіти / триндіти, грузити, ляпати, розбовкувати, розжувати, навішати, наїздити*; 'пити горілку — випити' — *бухати, хирячити, навалитись, бахнути*.

У молодіжному мовленні простежуємо виразне розмежування сленгової лексики з позитивним і негативним оцінним значенням, зокрема стосовно найменування осіб. За нашими спостереженнями, сленгізми (які можуть бути виражені іменником, прикметником,

* Зверніть увагу на трансформацію початкового голосного у словах *афігєть, афігєнный*: дієслово (і наступний прикметник), ймовірно, запозичене з російської, де утворене префіксально-суфіксальним способом, і з аканням перейшло до українського мовлення.

¹ Тут і далі подаємо тлумачення, вказане самими респондентами.

іменником з означенням — фактично фразеологізованою сполукою) з негативним забарвленням кількісно переважають: *бидло білобрисе, дибіл, додік, задрот, кончений, нарваний* (негативне); *афінгенний, крутий* (позитивне). Зафіксовано випадки, коли для того, щоб висловити різке негативне ставлення до кого-небудь, молодь говорить, використовуючи особовий займенник середнього роду воно: *А. Ніколи на силі нічого не тримається// А воно/ бачиш/ в нього манія/ Російська імперія/ Радянський союз воно хоче вернути//* (27/ж/філ.) (про В. Путіна). З цією ж метою в комунікації використовують лексеми, що в певному контексті марковані як вульгарні:

А. *Може/ Путін здохне¹//* (Сміються.) *Боліє ж він таки//* (24/ж/філ.).

Б. *Ну да/ він боліє/ в нього рак//* (24/ж/філ.).

В. *Та рано чи пізно то він то здохне/ але це нічого не змінить//* (24/ж/філ.).

У мовленні молоді наявні одиниці просторіччя, на яких позначився вплив російської мови — переважно через пом'якшення приголосних (*універ, Політех*). Однак у тому ж тексті нерідко чергуються варіанти з пом'якшенням і без нього: *прикол — прикол, депресняк — депресняк*. На власне російській лексичній основі (за підрахунками лексем у розшифрованих записах) сформувалося близько 8,5 % (не враховуючи впливу російської мови на українську на фонетичному, граматичному, синтаксичному рівні) лексем (*преспод, развлєкуха, звєзданула*), на англійській* — 2,5 % (*фешн, мейкапи*). Загалом понад 18 % проаналізованих лексем** запозичені з російської мови.

Варто зауважити, що кількісні показники сленгізмів майже однакові у всіх текстах незалежно від загальної кількості слів (0,4—0,6 %). Використання конкретних сленгізмів залежить від індивідуальних особливостей мовця. Ми помітили, що ті комуніканти, в

¹ ЗДИХАТИ 1, аю, аєш, *недок.*, ЗДОХНУТИ, ну, неш; *мин.* ч. здох, ла, ло; *док.* Дохнути, гинути (про тварин) <...> / *вульг.* Помирати (про людину). СУМ. 1972. Т. 3. С. 538.

* Більшість сленгізмів, що мають запозичену основу, адаптувалися до словотвірної системи української мови за допомогою питомих афіксів, ми враховували не лише прямі запозичення, але й похідні від запозичених основ.

** Йдеться про всі лексеми, а не лише сленгізми.

мовленні яких мінімалізовані риси суржику (1,2 % рис), не використовують сленгізми, утворені під впливом російської мови. На частоту вживання одиниць сленгу впливає ситуація спілкування, мета комунікативного акту, ставлення мовця до співрозмовника і ситуації комунікації.

За нашими спостереженнями, використання сленгових одиниць активується в емоційному мовленні, в окличних реченнях, до того ж нерідко супроводжується жестикуляцією:

Я. *По-перше/ давай скажемо так// Хто пішов? Не Порошенко-ві... Не від Порошенкового наказу пішов...* (27/ж/філ.).

Ю. *Добровольчі батальйони!* (24/ж/хім.).

Я. *Добровольці! Він сам ахрінєв/ що наші зробили! Це вибач/ але іншого слова і не скажеш//* [Ю.: Да!] *Він сам абалдєв/ що наші взяли Слов'янськ//*

Ю. *Я як подивилася/ скільки поїхало депутатів і за яку ціну на-а інавгурацію Трампа/ я афігєла//*

Під час аналізу молодіжного сленгу на матеріалі записів усного мовлення треба бути дуже обережними. Кваліфікування лексем як сленгових може бути неточним. Цілком слушно пише Л. О. Ставицька: «Коли ми зустрічаємося із жаргонізмами (сленгізмами) не в словнику, а в живій мові, дискурсі, це не жаргонна, а лише жаргонізована мова; це — окремі включення сленгізмів на тлі нейтральної або фамільярної лексики»¹. Проблема полягає в тому, що на тлі розмовного мовлення складно встановити точні межі між розмовною лексикою та сленговою. Оскільки вікові рамки побутування сленгу розмиті, для повноцінного аналізу недостатньо лише самого спостереження за усним мовленням.

Для того, щоб отримати якомога точніше уявлення про стан сучасного молодіжного лексикону, окрім записів усного спонтанного мовлення, ми в межах анкетування запропонували молодим киянам назвати слова, які, на їхню думку, використовує лише молодь і не вживають люди старшого покоління. Виявилось, що до молодіжної молодь зараховує лексику власне молодіжного жаргону, сленгові одиниці загалом, розмовні слова, деякі професіоналізми, вульгаризми, просторічні слова, загальноновживані запозичення. Хоча зафік-

¹ Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. С. 45.

совані у такий спосіб лексеми можуть відображати суто суб'єктивне розуміння поняття «молодіжна мова», все ж вони демонструють, які слова сама молодь вважає лише «своїми». Отримані результати погруповано за такими категоріями:

I. За походженням:

1. Запозичена лексика та лексика, утворена з опертям на запозичені корені:

а) лексика, пов'язана зі смартфонами, комп'ютерами та соцмережами: *лол, кек, кеш, нет, інет, мейл, бот, блог, мем, селфі, пост, авка, ноут, хайп, хештег, мемчик, юзер, юзати, стрім, стрімер, мейнстрім, трафік, лайк, проги, фоловер, троль, тролінг, андроїд, інста, вінда, дота, фронталка, геймер, аккаунт, твітнути, кодити, скролити, месендж, чекін, апгрейд, лайфхак, офтоп, контент, хостинг, домен, спойлер, лічка* (запозичено з рос. мови), *айтішник, летсплеєр, саундтрек, віджет, драйвер, інсайдер, трешер, чекін, вордпрес, секвенсор, плагін, фейдер, сеошник, лагати, адаптор, віджет, гіфка*. Тут і суто комп'ютерна термінологія (*домен, кеш*), і комп'ютерний сленг. Встановити межу, коли комп'ютерний сленг стає частиною загальномолодіжного сленгу, складно, оскільки це залежить від індивідуальних характеристик мовців. У молодіжному мовленні такі лексеми можуть використовуватися у незвичних контекстах і набувати нових відтінків значень: пор. *апгрейдувати* — оновити програмне забезпечення / *Коли ти вже нареши апгрейдеши свій гардероб?*; *кеш* — швидкісна пам'ять, що дає доступ до даних, які часто використовуються / *Забий на нього [хлопця]! Пора почистити кеш!*

б) повсякденна лексика: *ізі* ('легко'), *гуд* ('добре'), *тру* ('правда'), *ріллі* ('справді'), *лук* ('вигляд'), *шат ап* ('замовкни'), *камінг-аут* ('визнання людиною своєї сексуальної орієнтації'), *андеграунд* ('підпілля'), *адвертайзинг* ('реклама'), *фейс* ('обличчя'), *анріал* ('нереально'), *дірект* ('прямий'), *фешн* ('модний'), *окей* ('добре'), *лейбл* ('етикетка'), *коворкінг* ('колективний офіс'), *фейл* ('невдача'), *фреш* ('свіжий'), *веган* ('той, хто споживає лише рослинну їжу'), *мітінг* ('зустріч'), *івент* ('подія'), *фандрейзинг* ('залучення коштів, ресурсів'), *фаундер* ('засновник', 'винахідник'), *кофаундер* ('співзасновник'), *бегінер* ('початківець'), *пліз* ('будь ласка'), *букінг* ('бронювання'), *оунер* ('власник'), *сторіз* ('історії', 'розповіді'), *спіч* ('промова'), *енівей* ('у будь-якому разі'), *сатісфекшин* ('задоволення').

2. Питома власне жаргонна лексика: *харити* ('нервувати'), *врубатися* ('зрозуміти'), *зависнути*, *плуг* ('нерозумний хлопець') та ін.

II. За значенням:

1. Назви об'єктів чи понять: *відос* ('відео'), *шавуха* ('шаурма'), *днюха* ('день народження'), *хохма* ('смішний випадок'), *півас* ('пиво'), *кандьор* ('кондиціонер'), *залізо* ('ПК'), *передоз* ('передозування'), *двіж*, *двіжуха*, *туся*, *тусня*, *дискач*, *сходня*, *зашиквар* ('ситуація, коли застукали за порушенням дисципліни'), *жиза* ('життя'), *плюшки* ('бонуси'), *лафа*, *музон*, *кідалово*, *базар* ('розмова'), *шнобель* ('ніс'), *зелень* ('гроші').

2. Назви дій, процесів: *шарити* ('розуміти'), *в'їхати* ('зрозуміти'), *зарегати* ('заресструвати'), *зачекінитися* ('позначити своє місце-знаходження'), *сконектитися* ('зв'язатися'), *горіти* ('потребувати термінового вирішення'), *палити* ('викривати'), *джемити* ('танцювати'), *упасти* ('сісти'), *проїхали* ('забудьмо', 'не згадуймо більше'), *сорян* ('вибач'), *глючити* ('повільно працювати'), *(не) доганяти* ('(не) розуміти'), *вангувати* ('передбачати'), *лажанутись* ('зганьбитись'), *забздіти* ('говорити дурниці'), *втикати* ('дивитися'), *завтикати* ('не звернути уваги'), *вдуплитися* ('зрозуміти'), *рубити фішку* ('розуміти'), *бомбонутти* ('пограбувати'), *ігнорити* ('ігнорувати'), *хавати* ('їсти'), *тусити* ('розважатися'), *харити* ('дратувати'), *замахати* ('рознервувати', 'дістати').

3. Назви осіб: *красава* ('молодець'), *чувак*, *пацик* ('хлопець'), *чувіха*, *тьолка* ('дівчина'), *чіка*, *фіфа* ('дуже красива дівчина'), *хейтер* ('ненависник'), *задрот*, *мудак*, *фуфел* ('дурна, нікчемна людина'), *мажор* ('син заможних батьків'), *братуха*, *кент*, *корєфан* ('друг'), *баклан*, *гонник* ('хуліган'), *родаки* ('батьки'). У цій групі об'єднано як відносно нейтральні назви (*чувак*, *тьолка*), так і слова з оцінними конотаціями (*мудак*, *красава*).

4. Оцінні характеристики: *ржака* ('дуже смішно'), *фігня* ('дурниця'), *затянутий* ('до якого довго доходить'), *запара* ('проблеми'), *жесть* ('шок', позитивна або негативна оцінка залежно від контексту), *крейзі* ('скажений'), *суперський*, *крутяк*, *бомба* ('чудовий') (фактично іменник стає функціональним предикативним прикметником).

* У переліку наявна як досить давно відома (*відос*, *тусня*, *музон*), так і відносно нова сленгова лексика (*плюшки*).

Молодіжна лексика відображає реалії світу молоді і водночас сприйняття молоддю цих реалій. Одні її шари можуть бути вулччими, інші — ширшими, що залежить від рівня зацікавленості молоді певними об'єктами чи явищами, для яких власне вона і створює сленгові відповідники. Наприклад, значний пласт молодіжної лексики становлять слова на позначення одягу, взуття, оскільки одяг є невід'ємною частиною самопрезентації молодих людей у соціумі: *педалі*, *педальки* (кросівки), *лофери* (туфлі без шнурів), *снікерси* (підвид спортивного взуття), *сліпони* (кеди без застібок), *бомбер* (куртка), *толстовка* (трикотажна блуза) (тут і розмовні одиниці, і сленгові).

У спонтанному мовленні можливе використання оказіональних сленгових лексем, що є суто авторськими і не трапляються в мовленні інших представників молодіжної вікової групи: В. *Йду я бивні* [зуби] *почищу та буду спати*// (25/ж/фіз.). Фактично будь-яка лексема може отримати окрему семантичну інтерпретацію чи специфічне мовне оформлення залежно від низки соціально-психологічних рис мовця, що її використовує.

2.1.2. Запозичення в мові молодих киян

З розвитком мережі Інтернет, активізацією глобалізаційних процесів у мові молоді постійно зростає кількість нових слів. Це переважно запозичення з англійської мови (*стартап* [startup], *окей* [ok], *вай-фай* [wi-fi], *педееф* [PDF], *флеш-плеєр* [flash player], *бір-фест* [bear-fest], *гуґл* [Google], *айфон* [iPhone], *селфі* [selfie], *бартер* [barter]). Проблема експансії англійської мови не нова для європейських країн. У Німеччині молодь активно послуговується *denglish* (сумішшю німецької та англійської мов), у Франції — *franglais* (французько-англійським мовним утворенням). Такі процеси змішування викликають занепокоєння в захисників німецької та французької ідентичностей¹. На питання «Як говорить молодь?» влучно відповідає К. де Фераль: «Молодь мислить і говорить позитивно»; «сумішшю французької, англійської і місцевої народної мови»².

¹ Чередниченко О. І. Мова та ідентичність у глобальному світі. *Мови та культури у новій Європі: контакти і самобутність*: зб. наук. доповідей. Київ, 2009. С. 649.

² Féral C. de «Youth Languages»: A Useful Invention? *Langage et société*. 2012. Vol. 141, Issue 3. P. 21—46.

Функціонування іншомовних одиниць та їхніх похідних стимулюють різні види діяльності в соціумі. Наприклад, активне використання смартфонів спричинило появу нових номінацій в молодіжному мовленні (*селфі*), які з часом почало використовувати й старше покоління. Крім того, на основі запозичених слів за допомогою питомих словотвірних моделей молодь творить нові слова: *селфитися* та ін. (див. п. 2.3). Стрімкий розвиток сфери ІТ-технологій активізував поширення та популяризацію в молодіжних колах ІТ-термінології та лексики, пов'язаної з комп'ютерною реальністю.

Терміни зі сфери інформаційних технологій, що не мають однослівних відповідників в українській мові, молодь використовує постійно (*вай-фай*, *педееф*), натомість слова, що мають такі українські відповідники, вживаються залежно від ситуації спілкування і переважно з метою підкреслити емоційність висловлювання. Зауважимо, що комуніканти, які добре володіють англійською, можуть послуговуватися запозиченнями з англійської автоматично, несвідомо, без конкретної мети або ж свідомо, для точності позначення об'єкта чи явища, добре відомого в їхньому середовищі: А. *Мейкани* [make up] *там на сайті замовляють/ знаєш/ дівчата там кооперуються// Хтось там там акція на те/ там акція на те//* (25/ж/юр.) (свідомо); Б. *А в нас... Сорі* [sorry] / *що перебуваюю//* (23/ж/ек.) (несвідомо); О. *Слухай// Треба зробити скрін* [screen] *і зашерити* [share] *цю інфу// То буде рілі* [realy] *крутий івент* [ivent]// *І/ головне/ фрішні* [free] *квитки!* (26/ч) (несвідомо).

Молодь запозичує не лише окремі лексеми, а активно послуговується у повсякденному мовленні цілими фразами, дискурсивними словами, перейнятими з англійської мови: *of course* [звичайно], *no problem* [без проблем], *let's go!* [ходімо!] *really?* [справді?] *keep calm!* [зберігайте спокій!] *Hi!* [Привіт!] *Bye!* [До побачення!]. Частину з них становить лайлива лексика: *What a fuck?! Fucking shirt!* На тлі зростання популярності англійської мови використання запозичених слів і цілих висловлень поступово стає вже не лише способом самовираження, а звичним складником повсякденного молодіжного розмовного мовлення. Зауважимо, що англійські слова і словосполучення можуть бути вживані як у молодіжній, так і в інших спільнотах, скажімо, журналістській незалежно від віку. Проте якщо брати до уваги не професійні групи, а вікові групи загалом, то названі одиниці переважно властиві саме мовленню молоді.

2.1.3. Особливості вживання фразеологічних зворотів

Спонтанність, експресивність молодіжного мовлення зумовлює активне використання в процесі спілкування фразеологічної лексики. Причиною вживання фразеологізмів є потреба влучно, емоційно, нестандартно висловити свою думку: *лежати пузом догори, бути вивихнутим на всю голову, слюні пускати, зловити на гарячому, про людське око, ні світ ні зоря, бути на вухах* та ін. Крім того, у мовленні молоді під впливом російської мови побутують фразеологізми на кшталт *чист как ліст, в пух і прах, ковиряться в мозгу, пальці вєєром*. Зауважимо, що в молодіжних розмовах трапляються фразеологічні одиниці, запозичені з латини (*терра інкогніта*), а також прецедентні висловлення: *Він/ напевно/ там згадував незлим/ тихим...*[словом] (23/ж/філ.) (Т. Шевченко «Заповіт»: «...Не забудьте пом'янути. Незлим тихим словом»), що нерідко зазнають трансформації залежно від ситуації спілкування: *Я тебе купив, я тебе і з'їм!* (22/ж/фіз.) (М. Гоголь «Тарас Бульба»: «Я тебе породив, я тебе і вб'ю!»).

Ми помітили, що емоційність мовлення, ситуація спілкування впливає на кількість використаних мовцем фразеологізмів та сленгізмів. Що емоційніше мовлення, то більша кількість цих одиниць: *А. Слухайте! Кожні новини показували/ як Росія підтри-мує/ який він молоде-єць! А тільки/ коли дійшло до грошей... Цей же ж думав/ як його там/ Ціркус чи як його/ що Путін йому грошей дасть// Він тут перед Євросоюзом отак хвостом повиляв/ а Путін/ коли до грошей дійшло/ то триста лет ти йому треба/ і піджав хвоста// Росія і там вмішалася// Так що це ще та...* (27/ж/філ.). З прикладів у наведеному фрагменті бачимо, що фразеологізми, як і все усне мовлення, можуть зазнавати інтерференції.

Фразеологізми в спонтанному молодіжному мовленні мають різне функціональне призначення. Влучність і конкретність формулювання сталих одиниць приваблює молодь з її налаштуванням на ігрове сприйняття дійсності. Вони стають частиною повсякденних діалогів, часто як завершальні конструкції:

А. Ярмолюк сказав / «Ідіть на філософію!» Питання вирішено// (23/ж/біол.).

Б. Тю / ой мені щось страшно// (23/ч/біол.).

А. Та воно йому походу не треба//

Б. Ну ок// **Баба з воза / коням легше**//

Г. Нічо// **І на нашій вулиці буде свято**// (20/ж/філ.).

Поширеним є використання компаративних фразеологізмів:
А. **Що ти сидиш як у воді опущена?** Розкажи щось// (23/ж/юр.);
В. ...І тут він// **Як пень з конопель**// Ну чого ж ти пхаєшся? Скажи? (24/ж/філ.). За словами М. С. Заборної, такі фразеологізми різнофункціональні, адже використовуються в ситуативному контексті¹. Тут є важливим фактор адресата: його вікові, гендерні та соціальні характеристики. З наведеного вище прикладу видно, що молодь може трансформувати фразеологізми: замість як *Пилип з конопель* вжито як *пень з конопель*. Така модифікація, з одного боку, могла виникнути як наслідок діалектного впливу, а з іншого — бути виявом індивідуальних вподобань мовця.

Доречно зауважити, що в мові київської молоді можуть побутувати фразеологізми діалектного походження, часто незрозумілі для інших співрозмовників:

А. Ну тобто ну я їх кликала разом з хлопцями// Оля/ яка не має нікого// Я думала Юлю/ тожє яка нікого не має// Но Юля мені тут **почала крутити юра**²/ що вона не хоче/ а-а... (26/ж/юр.).

Б. Чим крутити? (26/ч/юр.).

А. Ну в нас кажуть **«крутити юра»**/ тобто **голову морочити**//

Б. А!

В. Слухай/ Юра ще якийсь з'явився (сміється)// (26/ч/журн.).

Молодь не лише використовує фразеологізми, а може образно переосмислювати слова чи вирази, створюючи нові вислови неусвідомлено, залежно від ситуації спілкування, щоб привернути увагу співрозмовника. Такі вирази залишаються невідомими для широкого загалу:

А. **Всі в екранах своїх** [всі зайняті своїми справами]// (24/ж/юр.).

Б. **Не-не-не! Ми тебе слухаємо!** (24/ж/хім.).

¹ Заборна М. Мовна картина світу студентської молоді: соціопрагматичні аспекти компаративних фразеологізмів як лінгвальні маркери. *Мова і суспільство*. Львів, 2013. Вип. 4. С. 183.

² **КРУТИТИ ЮРА** 1. Обдурювати, обманювати, 2. Удавати такого, який нічого не розуміє, не знає; вдавати дурника. Хобзей Н., Сімович К., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г. Лексикон львівський; поважно і на жарт. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2015. 852 с.

А. *Прийшов тут і сватаю квартиру* [хочу винайняти квартиру, оглядаю квартиру]// (26/ч/журн.).

За нашими спостереженнями, у мовленні молодих киян, які практично не використовують російських слів, удвічі більше фразеологізмів та неологізмів порівняно з тими, на мовленні яких позначився вплив російської мови.

2.1.4. Лексичні росіянізми та елементи суржику в мовленні київської молоді

Українська мова в молодіжних повсякденних практиках, як і в практиках дорослих мовців, представлена зазвичай у трьох «варіантах», що відрізняються ступенем проникнення в неї одиниць російської:

1) відносно «чиста» українська мова без вкраплень російських слів; 2) українська мова з поодинокими вкрапленнями російських слів; 3) суржик.

Крім того, всі ці варіанти об'єднує наявність молодіжного жаргону та значної кількості запозичень з англійської мови. Саме тому суржик молоді не можна ототожнювати з суржилом представників старших вікових категорій, бо в ньому вже є елементи молодіжного жаргону і значна кількість запозичень. Так само й у разі перемикання мовних кодів з української на російську або вкраплення окремих елементів з російської мови: у випадку з молоддю такі процеси будуть відрізнятися від аналогічних процесів у мовленні старших вікових груп, бо, по-перше, частина лексики відрізнятиметься, і, по-друге, структура висловлювання теж не буде однаковою, що спричинено швидким темпом молодіжного мовлення, його емоційністю.

Аналізуючи записи усного мовлення молодих киян, ми помітили індивідуальні відмінності у вживанні лексем під впливом російської мови в процесі комунікації. В одних текстах кількість слів, позначених російським впливом, варіює в межах 8—16 %, тоді як в інших — 0,5—1 % (і це переважно слова-паразити). Отже, усі опрацьовані тексти можемо розділити на зразки мовлення з елементами суржику і зразки власне українського мовлення.

Невмотивоване запозичення російських елементів (унаслідок українсько-російської інтерференції) є одним з чинників появи в українському соціумі явища суржику. Російський вплив виявляється-

ся на всіх рівнях мови, але найпомітніше — на лексичному, зокрема, у власне запозиченні, калькуванні, неадекватному перекладі російських омонімічних лексем¹. Київське середовище з кількісним переважанням російськомовного населення провокує формування суржику в колах молоді. Тут буде доречно зауважити, що не лише неосвічена молодь стає носієм суржику. За нашими спостереженнями, кияни з вищою освітою так само досить часто послуговуються суржиком.

Російський вплив на лексичному рівні помітний у використанні учасником комунікації різнотипних мовних одиниць російською мовою або впереміш з українськими граматичними формами (сленгізмів, неологізмів, фразеологізмів та ін.). Київська молодь вживає росіянізми для позначення об'єктів міського простору (*Політех, Почтова, Родіна-Мать, на Петровке, на Крещатику, Артьома*). Лексема «*Родіна-Мать*» постійно присутня навіть у мовленні осіб, які спілкуються українською мовою. Це прецедентна для киян назва пам'ятника загиблим у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр. на схилах Дніпра. Український відповідник «*Батьківщина-Мати*» в записах усного мовлення киян нами не зафіксований.

Молодь нерідко вимовляє імена за російськими зразками (*Андрей, Валера, Лена, Серьожка, Сір'южа*). Особливо російські впливи виявляються в непрямих відмінкових формах імен (*Віке, з Вовкой, з Сьомай, Іванке, Свет* — у кличному відмінку), у формах присвійних прикметників (*Юлькін, Юлькіного*).

На фонетичному рівні російський вплив найчастіше виявляється в пом'якшенні приголосних (*актьори, бібліатеска, діскатека, інтересно, забірає, проблеми*).

В умовах непідготовленого спілкування мовець прагне спростити висловлення, не перевантажуючи його великою кількістю слів, тому часто послуговується готовими мовними формулами, шаблонами, дискурсивними словами (або десемантизованими словами). Характерною рисою впливу російської мови на молодіжне мовлення є вживання мовцями російських дискурсивних слів (табл. 2.1). Нерідко їх використовують як маркери хезитації (*вот, панімаєш, да*), що забезпечують учасникам комунікації час на по-

¹ Труб В. М. Типи інтерферентних впливів у білінгвальному середовищі. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Філологічні науки. 2012. Т. 137. С. 142—147.

Таблиця 2.1*

Найпоширеніші росіянізми

Росіянізм	Кількість ¹	Росіянізм	Кількість	Росіянізм	Кількість
да	374	кстаті	21	туда	12
тіпа	219	єсть	20	очень	12
кароче	131	получається	19	девочки	12
тоже	88	єслі	17	ладно	11
вопше	66	даже	17	мальчик	11
тойсть	47	помню	14	щяс	11
вот	42	харашо	14	прям	10
вообще	34	навєрно	14	вопшем	10
канєшно	33	постоянно	13	водка	10

шук влучного слова. У молодіжному мовленні функціонують різні варіанти вимови російських дискурсивних слів. Наприклад, лексема *в общем* побутує в таких фонетичних варіантах: [вопше́] (найбільш вживаний варіант), [во: бшчэ́], [во́пшем], [вопш'е́], [во́пш'ем], [вопшч'е́], [воше́].

Зауважимо, що такі лексеми часто стають словами-паразитами². Наприклад, в одному з розшифрованих записів українського мовлення з найменшим впливом російської мови з усіх лексем, позначених впливом російської мови (1,2 % від усіх слів³ у тексті), близько 38 % становить слово «да». Фактично це слово-паразит становить майже половину з усіх російських слів у цьому тексті за кількісними показниками.

За нашими спостереженнями, мовці, не схильні до суржику, використовують російські слова:

- як слова-паразити;
- щоб передати особливості чужої вимови;
- з іронією чи з метою створення комічного ефекту:

А. Пішохідна вули... ну якось вона собі дозволила забагато// І ше й на людей почала наїжати/ шо ви типу ніхто/ а **я такая звізда**// (26/ч/журн.).

* Таблиця стосується одного тексту.

¹ Кількість виявлених слів на загальний обсяг слів у тексті (загальний обсяг — 30 000 слів).

² Детальніше про слова-паразити див. пп. 2.4.1.

³ Загальна кількість слів у цьому тексті — 11 000.

Г. Багато було так законопроектів проголосовано на п'ятий/десятий раз// (26/ч/юр.).

Б. То є добре// Най ліпше довше подумаютъ/ ніж мають що-небудь... (24/ж/філ.).

А. Вони ж не думаютъ/ вони ж це... (26/ж/юр.).

Б. Там і пропозиції там такі пишуть// **Грамотеї!**

Наведені приклади демонструють використання російських слів з виразною негативною конотацією.

Тобто можна говорити про усвідомлене та несвідоме використання російської лексики в повсякденній комунікації. Детальніше про особливості змішування і перемикання мовних кодів буде сказано в третьому розділі.

2.1.5. Вплив статі, професії, освіти на мовлення кийської молоді

Вік, стать, професія також впливають на молодіжне мовлення. Молодь говорить по-різному з однолітками і зі старшими людьми, чоловіки і жінки змінюють свою мовну поведінку залежно від статі співрозмовника¹. Особи різної статі використовують різний набір лексем. Мовлення жінок відрізняється від чоловічого, перш за все, темою, вибором слів і висловів, які чоловіки майже не вживають. Ось, наприклад, уривок з розмови двох молодих жінок:

Б. В мене (пауза) **целюліт**// Мені треба підтянути його// Ой/дивіться яка **маска!** (Сміється.) (24/ж/хім.).

Ю. Мені цікаво/ як вона тобі лице зменишить? (24/ж/хім.).

Б. Ну вона тіпа **колагеном**...чимось там ше/ якимось...Ти мож зекономити на шампу-уні/ на тому/ но для лица нічого не має бути жалко//

Ю. Мені вот **Olay** сподобався//

Б. **Olay** да// **Olay** класна// А ще найкруче/ це **Сіслем**/ але в нас я шось ніде не находжу той **Сіслем**//

Ю. Я люблю **Garnier**/ бо він мені підходить//

Б. **Garnier** я люблю тільки цю... **міцелярну** [воду]//

¹ Земская Е. А. Язык как деятельность: Морфема. Слово. Речь. Москва: Языки славянской культуры, 2004. С. 245.

Ю. Бач/ це ще залежить від обличчя// От мені *Nivea* не дуже підходить//

Б. Угу//

Ю. Мені підходить *Garnier/ Loreal* підходить//

Інший приклад з розмови двох хлопців:

А. Та я **бокс** вчора дивився вночі... (18/ч).

Б. І що там? (19/ч).

А. Та що... Вася [Василь Ломаченко] йому *врізав/ і технічний нокаут/ прикинь/ в сьомому раунді* //

Професія мовця помітно впливає на його словник. Кількісні показники наявності професійних лексем варіюють у межах молодіжної вікової категорії залежно від освітнього рівня та професійного стажу. Як зауважує В. І. Карасик, з віком, люди засвоюють певний життєвий стиль, пов'язаний з освітою і професією¹, що визначає характерні риси їхнього мовлення.

Так, молодь 16—18 років, що тільки закінчила (закінчує) школу і ще не встигла опанувати певну професію, практично не використовує професіоналізмів. Відповідно зі зростанням професійного стажу професійна лексика сильніше вкорінюється у свідомість мовців.

Слова і вирази, пов'язані з роботою, комуніканти активно вживають переважно під час спілкування на професійну тему: (дві подруги (А. і Б.), юристки за професією, у кафе розмовляють про роботу)*:

Б. *Пролоюстрірую когось! Такий клопіткий процес/ така херня нікому не нужна* (нрзбрл.)... *Його так всьо січуть/ що...* (24/ж/юр.).

А. *Що вас дуже пілінгують?* (24/ж/юр.).

Б. *Не пілінгують/ но таке постійно вічно до мене то з міністерства/ то з ДСА дзвонять// Ну таке// Просто щас [шч'ас] якась текучька велика// Це ж там люстрація запускається на кожного/ хто назначається або переводять...*

А. Там якась додаткова ввелась перевірка//

Б. Яка додаткова?

А. Тіпа на...

Б. *В управлінню чи в реєстраційній службі України?*

¹ Карасик В. И. Язык социального статуса. Москва: ИТДГК «Гнозис», 2002. С. 60.

* Крім професіоналізмів, у тексті присутні риси розмовного мовлення, суржику, просторічні форми, лайливі слова та ін.

А. *В реєстраційній*//

А. Ну як там Юлька? Щось спілкуєтесь?

Б. Юльку я очень мало бачу// Вона така зареботана/ постійно **по судам**// Я її вобщє очень редко бачу//

А. Вона що **представляє інтереси**?

Б. Да//

А. Да? Ой молодчинка!

Б. А ти шо не знала?

А. Не// Коли вона мені писала/ то вона казала/ що в неї **міжнародне співробітництво**//

Однак вплив професії на молодіжне мовлення виявляється не тільки в комунікації на професійну тему — мовець може несвідомо використовувати специфічний набір лексики в різних побутових ситуаціях спілкування. Наприклад, та сама дівчина-юрист, що і в наведеному вище прикладі (А.), навіть не розмовляючи на тему роботи, вживає лексику зі своєї професійної сфери (Б. запропонувала зібрати гроші для військових, А. відразу відреагувала і поклала на стіл потрібну суму):

А. Я дала гроші... (24/ж/юр.).

Б. Нічого собі! (24/ж/хім.).

В. І шо мені з ними робити? (24/ж/філ.).

Г. Може ти їх поки в себе потримаєш? (24/ж/хім.).

А. Не/ ти поки потримай// Раз я вже віддала/ то я вже віддала... Мені вже **дійшла публічна оферта**// Я **акцептувала**// Всьо нармально//

Пор.: Публічна оферта — пропозиція про укладення угоди з детальним зазначенням її умов¹. Акцептувати — затверджувати до оплати грошові документи (платіжні вимоги, рахунки, векселі і т. ін.)².

Комуніканти можуть свідомо використовувати професійну лексику як засіб акцентування, увиразнення, експресивізації, досягнення комічного ефекту. Дівчата І., Я., Ю., двоє з яких філологи (І., Я.), розмовляють на побутові теми:

Я. Рік! (Сплескує руками.) В мене був рік// Півтора року// Я думала/ в нього є// Мені хтось казав/ шо в нього вдома є дівчина// (27/ж/філ.).

¹ Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1974. Т. 5. С. 816.

² Там само. Київ: Наукова думка, 1970. Т. 1. С. 32.

Ю. *А якби не було/ що б ти робила?* (24/ж/хім.).

Я. *Не знаю!* (Сміються.). *Вже не знаю//*

І. *Ну хоча би пофліртувала//* (24/ж/філ.).

Я. *Уже всьо// Вже всьо пішло в минуле// Як цей... Який це буде/ Іванка/ час? Паст* [past] *який там?*

І. *Ага// Перфект* [perfect]//

Я. (Урочисто.) **Перфект нездійснений!**

І. *Я б сказала/ давньоминулий* (сміється)//

В. **Недоконаний!** (Сміється.)

Я. **Доконаний** *давно/ а може й недоконаний/ да// Недоконаний давньоминулий//* *Ну кароче/ він розкажує... За що я казала?*

Інформантка О., хімік за професією, коментує повідомлення свого хлопця, також хіміка:

О. *Пише мені/ «Я не з тих токсичних людей/ які люблять нав'язуватися// Не хочеш зі мною зустрітися / це твоє рішення//» Без ком// Отак// Я не з тих **токсичних людей**// Хотіла написати йому/ «**Токсичні бувають тільки речовини/ а не люди!**» (Сміється.) *З точки зору хімії скажи/ як хімік//* (27/ж/хім.).*

Як бачимо, терміни та професіоналізми в молодіжному мовленні є одним із засобів самовираження і досягнення комунікативних цілей.

Сьогодні існують професії, які об'єднують переважно молодь, зокрема сфера менеджменту, професії, пов'язані з ІТ. Поширені різні інноваційні парки, що з кожним роком стають популярнішими і є осередками для роботи та саморозвитку молоді (наприклад, UNIT.City в Києві). Мовлення молоді, що працює в цих сферах, перенасичене запозиченими з англійської та утвореними на основі запозичень лексемами: *хантити* [шукати спеціаліста для закриття вакансії], *естімейтити* [оцінювати], *майнити* [видобувати криптовалюту], *чекнути* [перевірити], *блокчейн* [ланцюжок блоків транзакцій], *сідінг* [пересилання даних з фізичного носія в хмарне сховище], *івент* [подія, захід], *аутсорсинг* [передача компанією частини її завдань стороннім виконавцям на умовах субпідряду], *фідбек* [відгук], *паттерн* [зразок], *аттачити* [прикріплювати файл куди-небудь], *апрувнути* [схвалити, підтвердити], *шерити* [поширити], *експірієнс* [досвід], *факап* [невдача], *мейл* [електронна пошта], *сапорт* [підтримка], *сейлз* [продажі], *брейништормити* [думати], *флейм* [словесна війна в чатах], *фреймворк* [програмний каркас],

апдейт [оновлення], *апгрейд* [вдосконалення], *тьюторіал* [покрокова інструкція], *секюрні* [захисти], *фрішній* [безкоштовний], *хаб* [центр, майданчик зустрічей], *ейчар* [англ. HR — Human Resources, менеджер, який відповідає за роботу з людьми], *фінтех* [фінансові технології], *фоллоу-ап* [підтримання контактів з потенційним клієнтом], *скайп-кол* [дзвінок у Skype] та ін. Молодь використовує таку лексику і за межами роботи, в повсякденні, замінюючи звичні слова трансформованими запозиченнями: О. *То що? Ми завтра збираємось брейнштормити* [обдумувати] *цю ідею?* (27/ж/ек.).

Як бачимо, кожна професія або навіть ціла професійна сфера має свої мовні особливості, що переважно виходять за її межі і проникають в розмовне мовлення не лише як засоби мовної гри чи самовираження, а й як постійний, щоденний складник мовлення. Молодь може використовувати певні слова несвідомо, нецілеспрямовано, автоматично. З одного боку, це закономірний процес, що виникає під впливом соціальних чинників і стримати який практично неможливо. З іншого — стрімке насичення українського розмовного лексикону запозиченими елементами чи елементами інших стилів викликає занепокоєння, адже істотно зменшується функціонування питомих лексем і їхня роль у творенні нових слів.

Прийнято вважати, що рівень освіченості безпосередньо пов'язаний з рівнем володіння мовними нормами. У сучасних умовах отримання вищої освіти, на жаль, не обов'язково означає досконале володіння нормами сучасної української літературної мови. Мовці можуть бути також обізнаними з нормами, але не використовувати їх на практиці. Тут важливу роль відіграє чинник спонтанності, невідповідності спілкування. Комуніканти повністю не контролюють мовленнєвий потік, відтак спостерігаємо численні порушення мовних норм серед молоді з вищою освітою в ситуаціях невимушеного спілкування.

За словами Л. В. Ажнюк, вища освіта не сприяє виробленню навичок усно-розмовного мовлення¹. Оволодівши в навчальних закладах нормами літературної української мови, молодь з російськомовних сімей у повсякденних комунікативних ситуаціях не зав-

¹ Ажнюк Л. В. Екологія мовлення російсько-українських білінгвів: проблема стильової деформації. *Екологія мови і мовна політика в сучасному суспільстві*: зб. наук. пр. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. С. 245.

жди може вільно спілкуватися українською, адже важливим чинником успішної комунікації є наявність навичок, практики спонтанного спілкування українською мовою в неофіційних ситуаціях.

Окрім соціальних характеристик мовця, лексичне та граматичне оформлення висловлення залежить від комунікативних намірів. Ігрова спрямованість молодіжного мовлення спричиняє реалізацію в ньому поряд з розмовним стилем й елементів інших стилів, що увиразнює мовлення або створює комічний ефект:

А. (Телефонує до батька; він довго не відповідає.) : *Алло! Григорович! Можна записатися до Вас на прийом?! Ви такі зайняті, що й з дочкою нема коли поговорити*// (елементи офіційно-ділового стилю) (25/ж/філ.).

Я. *Домовились// То завтра ж і купимо квитки*// (27/ж/філ.).

Т. *Нехай веде вас рука Божя до храму під назвою «Каса попереднього продажу квитків»// Та не збідніє гаманець ближнього твого/ так як то на благу мету відриву та душевної втіхи*// (елементи конфесійного стилю) (27/ч/мед.).

А. (З розповіді про плани реорганізації ресторану.) *Ми прийшли на все готове/ ну тобто прийдемо на все готове// Просто ми будемо робити тотальну реконструкцію і-і взагалі промивку мозків/ і-і всього...* (26/ж/юр.).

Б. *А ви зі своїм капіталом прийдете теж*// (24/ж/філ.).

А. *Ми вкладаємо*// Ну он наш *капітал* трохи лежить//

В. *Червона сумка?* (26/ч/журн.).

А. *Не*// *Тарілки*// (Елементи офіційно-ділового стилю.).

Як видно з наведених прикладів, у спонтанному повсякденному спілкуванні молодь може використовувати лексику, що не є типовим складником щоденної комунікації, але сприяє досягненню комунікативних цілей.

2.1.6. Лайка як атрибут молодіжного мовлення

Лайка є невід'ємною частиною повсякденного розмовного мовлення, зокрема молодіжного. До неї вдається молодь різного віку та з різним рівнем отриманої освіти з метою вираження власного психо-емоційного стану (здебільшого роздратування, гніву, злості), висловлення ставлення до кого- чи чого-небудь, підкреслення експресивності висловлювання.

За словами Л. О. Ставицької, не все обценне є лайливим і не все лайливе можна назвати обценним¹. Дослідниця слушно зауважує, що не слід змішувати поняття лайки, інвективи та обценності. «Лайка та інвектива виражають лише негативне ставлення мовця до об'єкта оцінки чи адресата, і вони інтенційно спрямовуються на те, щоб образити останнього»². Проте з результатів нашого анкетування³ зрозуміло, що молодь називає лайливими всі слова, які вважає табу.

Один з пунктів анкети стосувався проблеми використання в молодіжному середовищі нецензурної лексики. На питання: «Чи використовуєте Ви лайливі слова?» — ми отримали такі відповіді залежно від позиціонованої мови повсякденного спілкування (див. табл. 2.2):

Таблиця 2.2

Частотність використання лайливих слів у київському молодіжному середовищі

Чи використовуєте Ви лайливі слова?	Мова повсякденного спілкування		
	Українська	Російська	Обидві
Так, часто	15 %	33 %	21 %
Так, інколи	49 %	37 %	35 %
Ні	36 %	30 %	44 %

З результатів анкетування, наведених у табл. 2.2, видно: російськомовних, які визнають, що часто використовують лайливі слова, удвічі більше, ніж українськомовних тієї самої групи. Водночас серед українськомовних респондентів на 6 % більше, ніж тих, хто вказав, що не вживає лайливих слів узагалі. Найбільше тих, хто зазначив, що не використовує лайливих слів, у групі мовців, що в повсякденні спілкуються обома мовами. Частка мовців цієї групи, що зрідка вживає лайливі слова, менша порівняно з російськомовними і значно менша порівно з українськомовними респондентами. Водночас мовців з обома мовами повсякденного спілкування, що визнають часте використання лайливих слів, на 6 % більше, ніж українськомовних, і на 12 % менше, ніж російськомовних.

¹ Ставицька Л. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Київ: Критика, 2008. С. 22.

² Там само.

³ Детальніше про анкетування див. розділ III.

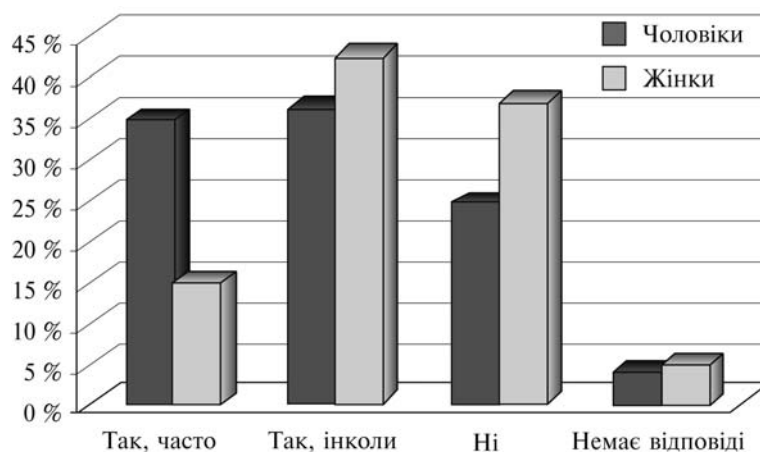

Рис. 1. Частотність використання лайливих слів залежно від статі

Неодноразово вчені вказували на те, що частотність використання лайливих слів залежить і від статі мовців¹. Результати нашого анкетування ще раз підтверджують цю тезу. Так, жінки послуговуються лайливими словами рідше, ніж чоловіки, або принаймні рідше зізнаються в цьому (рис. 1).

Понад половина тих, хто використовує лайливі слова часто або зрідка, відмовилася їх називати чи записувати в анкеті. Респонденти уточнювали, що намагаються уникати використання таких слів: *«виключно у спілкуванні з друзями і тільки як вставні слова»*, *«я вважаю недоречно їх тут писати, навіть якщо їх кажу, то нехай при мені і залишаться»*, *«не можу тут написати»*, *«не буду перерахувати»*, *«сказати можу, а написати чомусь ні»*, *«увесь спектр»* та ін. Привертає увагу значна різниця між кількістю відповідей «так, часто» і «так, інколи» серед українськомовних та російськомовних респондентів: в українськомовній групі лайливі слова використовує зрідка на 34 % більше опитаних, ніж тих, хто робить це часто; в російськомовній групі різниця між відповідними відповідями становить лише 4 %. Це може свідчити про те, що українськомовні дійсно рідше використовують лайливі слова, ніж російсь-

¹ Ставицька Л. О. Гендер: мова, свідомість, комунікація. Київ: КММ, 2015. С. 287.

комовні, або ж соромляться визнати, що часто послуговуються ними.

В українській народній традиції здавна побутує суворе табу на вживання матірних слів, на відміну від російської етнічної культури¹. Прикметно, що респонденти замість конкретних відповідей нерідко вказували в анкетах на російське походження лайливих слів: «*всі російські*», «*з російської мови*». Респондентка М. (18/ж/філ.), яка в побуті переважно спілкується російською, але добре володіє українською мовою, зауважила: «...Є така різниця/ що українською я не можу-у-у навіть подумати про те/ щоб використовувати якісь нечемні або-о-о... нечемні слова або мати// (Сміється.). Мені якось незручно// Не знаю/ чому// Це якийсь такий бар'єр//

Ненормативна лексика в мовленні українськомовних та російськомовних респондентів відрізняється не тільки частотністю використання, а й складом. І в українському, і в російському мовленні поширена сексоцентрична лайка: *хуй, блядь, ебать* та ін., проте вона переважає у мовленні російськомовних респондентів. Дослідник російської лайливої лексики В. М. Мокієнко виокремив її п'ять лексико-тематичних груп: 1) найменування осіб з підкреслено негативними характеристиками; 2) найменування соціально табуованих частин тіла; 3) найменування процесу здійснення статевого акту; 4) найменування фізіологічних функцій; 5) найменування «результатів» фізіологічних відправлень².

Проаналізувавши відповіді киян, ми помітили лайливі слова, що їх указали лише українськомовні та подеколи мовці, що послуговуються обома мовами, проте не використовують російськомовні (можливо, російськомовні не вважають їх нецензурними, тому не назвали):

- *чорт, чорта лисого, чорт забирай, зараза чортова, до біса, якого біса;*
- *лайно, какашка, гівно;*
- *глухий, дурак, мудак, дебіл, чмо, дятел, гомосек, пісюн, собачка, скотина, падлюка, поєхавший;*

¹ Масенко Л. Т. Усні форми побутування мови. Явище вульгаризації мовлення. URL: www.ji.lviv.ua/n35texts/masenko-usni_formy.htm (8.09.2016).

² Мокиенко В. М. Русская бранная лексика: цензурное и нецензурное. *Русистика*. 1994, № 1/2. С. 50—73.

– *тряся, трясця твоїй матері, курва, хай йому грець, а бодай тобі грець, бодай тебе шлях трафив, цур тобі пек тобі, холера ясна;*

– *Йосип Маковей, Йосип драгий, Йосип тебе зробив, Йосип на кобилі.*

М. Р. Ткачівська порівнює українську лайку з німецькою, наголошуючи, що вони обидві скатологічно зорієнтовані. Крім того, використання демінутативних суфіксів та значна кількість евфемізмів зменшує рівень вульгарності українських лайливих слів¹.

У молодіжному мовленні (незалежно від мови повсякденного спілкування) активно побутують нецензурні слова англomовного походження: *oh shit, fuck you, bitch, damn, fuck it, sucks, shit* та ін. Вони слугують засобами вираження емоційності мовлення. У спонтанному мовленні переважно виконують роль вигуків. Крім того, такі лексеми можуть функціонувати як слова-паразити: *А там такий був стари-и-ий/ стари-и-ий візеїрський самальот// Я не знаю/ яких він... Він тисяча дев'ятсот сімдесятого// Ну такі уже старі ті крісла! Блін// Застегнуца у мене не палучаєца! Ктота на меня ураніл сверху рюкзак! Фак! Я вся со-онна! З чотирьох годин! Руки/ ноги трусяться! Я ж перший раз кудась лечу (сміються)//*

Приїхала в Будапешт// Окі// Вийшла// Стала в величезну очередь до пограничника/ щоб мені печатку поставили/ що я в Будапеште// ...Пішла на транзит// Етат/ «Та! Він дібіл!» Штота на етам... на англіскам мнє аб'їсняєт тіпа йди абратна туда! Фак// (23/ж/біол.). Незважаючи на наявність у наведеному фрагменті інших лайливих слів (блін, дібіл), саме англійську лексему мовець повторює постійно, як у цьому уривку, так і далі в монолозі.

Варто звернути увагу на те, що використання лайливих слів, запозичених з англійської мови, часто є не усвідомленим, а пов'язаним з модою: мовець може навіть достеменно не розуміти семантики лайливих слів, які використовує, а вимовляти їх автоматично, не надаючи значення сказаному. Тобто якби, наприклад, попросити мовця систематично замінювати в спілкуванні його слово-паразит «f*sk» на російський відповідник «еб*ть», то навряд чи йому б це вдалося. Можливо, молодь не сприймає іншомовні лайливі

¹ Ткачівська М. Р. На шахівниці суперечок (про проблему лайливих слів у мовах різних країн світу). *Мовознавство. Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2017. № 3 (39). С. 50.

слова як справді обценні, тому їх легше вимовити. З іншого боку, використання англійських лайливих слів може бути навмисним, як спосіб демонстрації знання іноземної мови, засіб самовираження, у стресовій конфліктній ситуації, з певною комунікативною метою. Особливо виразним у цьому випадку є використання не лише англійських лайливих слів, а й лексем з інших іноземних мов (наприклад, нім. *шайсе*).

Ми зауважили, що нерідко використання інвективи супроводжується стишеним голосом і зниженою інтонацією. Зафіксовані випадки, коли мовці в процесі комунікації просили вибачення за те, що вжили лайливе слово. Прикметно, що це були респонденти старшої вікової категорії (23—30 років) з вищою освітою. За результатами анкетування, молодших респондентів (16—22 роки, старшокласники, студенти), що визнають часте використання лайливих слів, на 6 % більше, ніж старших. Тож можемо припустити, що вік, рівень освіти, а також стать та основна мова спілкування є чинниками, що визначають частотність функціонування лайливої лексики в колах молоді.

2.2. НЕОФІЦІЙНІ УРБАНОНІМИ В МОВЛЕННІ КИЇВСЬКОЇ МОЛОДІ

Експресивність, емоційність молодіжного мовлення позначається на тому, як молоде покоління інтерпретує міський простір. Райони, вулиці, площі, навчальні заклади, магазини, кінотеатри, окремі будівлі та ін. у повсякденному мовленні мають як офіційні, так і неофіційні назви. Офіційні назви є результатом свідомого найменування, тоді як неофіційні — вияв мовної творчості тих, хто формує мовний побут міста¹. Неофіційна урбанонімія є однією зі специфічних рис міського сленгу.

Проблема дослідження офіційних урбанонімів привертала увагу багатьох учених, натомість проблемі вивчення неофіційних назв присвячено лише поодинокі праці. Зокрема, С. А. Мартос проаналізувала субстандартну лексику м. Херсона, в тому числі й неофіцій-

¹ Мартос С. А. Молодіжний сленг у мовленнєвій структурі м. Херсона: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Херсон, 2006. С. 7.

ні назви міського простору¹. Т. М. Миколенко звернула увагу на побутування неофіційної урбанонімії в сленговому мовленні жителів м. Тернополя². Неофіційні найменування в українському мовленні молоді м. Києва ще спеціально не вивчали. Водночас вони є цікавим предметом дослідження, бо відображають процеси словотворення крізь призму соціальних та психологічних чинників.

Молодіжне середовище Києва неоднорідне: частину становлять корінні жителі, а частину — студенти з інших населених пунктів та ті, хто переїхав до міста недавно. Корінна молодь нерідко вживає сленгові назви, які побутують в мовленні батьків, трансформує їх і, крім того, створює власні.

Міська інфраструктура дуже динамічна. З кожним роком з'являються нові будівлі, відкриваються нові заклади, які відповідно отримують назви і «прізвиська». Більшість неофіційних назв не є довговічними, бо може зникнути актуальність мотивації, на базі якої вони виникли³.

Неофіційні назви можуть бути локальні, поширені лише в окремих районах міста, а то й взагалі індивідуальні чи притаманні певним групам осіб. Здебільшого мовець знає неофіційну топоніміку свого району чи найвідоміших місць у місті, проте може бути не обізнаним з найменуваннями в інших міських районах.

Безліч неофіційних назв об'єктів м. Києва виходить за межі молодіжного мовлення і активно вживана представниками інших вікових категорій та соціальних груп⁴.

Практично всі найвідоміші вищі навчальні заклади отримали скорочені та емоційно переосмислені назви: *Драгонед* (*Драгонед*), *Пед* — Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, *Універ дяді Борі* — Київський університет імені Б. Грінченка, *Шева*, *Шевченка*, *Червоний* (за кольором головного корпусу) — Київський національний університет імені Тараса Шевченка, *Полі-*

¹ Мартос С. А. Молодіжний сленг у мовленнєвій структурі м. Херсона. 244 с.

² Миколенко Т. М. Український міський сленг (на матеріалі усного мовлення тернопільців): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2006. 260 с.

³ Там само. С. 101.

⁴ Цар І. М. Неофіційні урбаноніми у молодіжному мовленні м. Києва. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2017. Вип. 57. С. 391—397.

tex (*Політех*), *КПІ* — Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», *Могила*, *Могилянка* — Національний університет «Києво-Могилянська академія», *Богомол(а)* — Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, *Поплавок*, *Кульок* — Київський національний університет культури і мистецтв, *Шулявський Кембрідж*, *Нархоз* — Київський національний економічний університет (за старою російською назвою вища — Інститут народного господарства), *Шарага* («шарашкіна контора», «шарашка» — неофіційна назва режимних наукових установ, які працювали на авіаційну і космічну промисловість і в яких широко використовували працю ув'язнених науковців) — Технікум Національного авіаційного університету. Варто зауважити, що такі неофіційні назви, як *Нархоз*, *Шарага*, *Політех* актуальні не лише для київських навчальних закладів, а й для навчальних установ такого самого спрямування в інших українських містах.

Продуктивним способом творення нових мікротопонімів стала суфіксальна універбація — формування новотворів на основі словосполучень та описових зворотів. Таким чином називають станції метро: «*Шулявка*» — «*Шулявська*», «*Печерка*» — «*Печерська*», «*Лук'янівка*» — «*Лук'янівська*», «*Академка*» («*Академка*») — «*Академмістечко*», «*Лівобережка*» — «*Лівобережна*», «*Деміївка*» — «*Деміївська*», а також Маріїнський парк — *Маріїнка*; Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського — *Вернадка*; Оболонський проспект — *Оболошка*, Ленінградська площа — *Ленінградка* та ін. Частина неофіційних назв станцій метро — це колишні назви мікрорайонів: *Шулявка*, *Лук'янівка*. Деякі назви асоціюються зі старими розмовними назвами об'єктів міського простору (Бессарабський ринок — *Бессарабка*.)

Неофіційні найменування станцій метро вживають активно і часто утворюють не за єдиною словотвірною моделлю, як показано вище:

А. То ми на «*Театральній*» виходимо? (18/ж/ек.).

Б. Угу! **На станції Лисого**// (Сміється.). (20/ч/ек.).

А. Кого?

Б. Ну там голова Леніна й досі є, правда, дощечками прикрита//

«Гідропарк» називають «*Гідропьор*» («*Гідропёр*»), *Гідропер*, метро «*Житомирська*» — «*Житомирська губернія*», а станцію метро «*Виставковий центр*» — «*Виставка*», «*Виставковий*», «*ВДНХ*».

Сам Експоцентр у молодіжному середовищі ще інколи називають «ВІПЕРДОС» (Виставка передового досвіду), але переважно замість цієї назви послуговуються короткою назвою «ВДНХ» (рос. Выставка достижений народного хозяйства). Ми зафіксували випадки, коли молодь використовує аббревіатуру «ВДНХ» автоматично, навіть не розуміючи її значення:

А. *А що це таке ВДНХ?* (24/ж/хім.).

Б. *Виставковий центр//* (24/ж/хім.).

В. *Виставковий... Ти що не знаєш/ що це таке? Боже мой! Я тожже Віці казала/ вона аж заводила//* (26/ж/філ.).

Б. *Як воно розшифровується?*

В. *Не маю уявлення//*

Б. *Та ти шо! Як ти можеш?* (Сміються.)

В. *Загнобили мене// Я в шоці просто// Щас піду//*

А. *Ну «ха» не знаю// Звідки там «ха»?*

В. *Виставковий...*

Зазначимо, що вимову українського варіанта — ВДНГ (Виставка досягнень народного господарства) у молодіжному мовленні ми не зафіксували.

Зафіксовано випадки, коли назву станції метро чи будь-якої зупинки транспорту в мовленні замінюють назвою будівлі, розташованої поблизу:

А. *Ви де виходите?* (19/ж/геогр.).

Б. *Та на наступній/ на «Оушені»* (19/ч/геогр.) (станцію метро «Либідська» називають «Оушен», бо біля неї розташований ТЦ «Ocean Plaza»).

У молодіжному мовленні побутує також ціла система нецензурних варіантів назв станцій метро: «Театральна» — «Тетрахальна», «Либідська» — «Лібідо-блядська», «Хрещатик» — «Дрищатик» та ін.

Міські райони та житлові масиви в колах молоді теж мають свої неофіційні назви. Наприклад, Борщагівку називають *Борщага*, Солом'янський район — *Лос Соломас*, Виноградар — *Виноград*, *Віник* (*Венік*), Харківський житловий масив — *Харьок*, *Хармас*, *масив «Х»*, Дарницю — *Дарка*, Троєщину — *Троя*, *Трещина*, *Трояга*, *Троянда*, *Гарлем* (від назви району в північній частині Манхеттена, який вважають територією гангстерів і кримінальних угруповань). Побутують також дуже локальні назви, часто відомі тільки окремим групам молодих киян, як от *Поляна* — сквер в КПП, *Яма* —

місце, де збирається молодь. У кожному районі міста є своя «Яма» (наприклад, *Яма* в студентському містечку Київського національного університету імені Тараса Шевченка).

Частину неофіційних назв утворено внаслідок того, що на перший план виходить назва історичної місцевості. Наприклад, Солом'янський лісопарк побутує в розмовному мовленні як *Кучмин Яр* — назва історичної місцевості, колишнє селище у Солом'янському районі м. Києва. Так само станція метро «Деміївська» і прилеглі райони в мовленні відома як «*Деміївка*». У період з кінця XVIII до початку 30-х років XX ст. саме таку назву мало передмістя Києва, яке згодом стало частиною міста¹.

Оскільки неофіційна міська топоніміка — явище значною мірою індивідуальне, вона представлена великою кількістю варіантів. Найбільше варіантів мають назви тих об'єктів, які розташовані в центрі міста чи є загальновідомими. Наприклад, монумент Батьківщина-Мати отримав цілу низку назв: *Баба*, *Гідробаба*, *Уродіна-мать* (за лютий вираз обличчя), *Лаврентіївна* (від Києво-Печерської лаври), *Лавра Патонівна*, *Леонідівна* (збудована за часів Л. Брежнєва), *Клепана баба*, *Залізна баба*, *Залізна мама*, *Громовідвід*, *Тьотка*, *Iron Maiden* (англ. «Зроблена з заліза»; на честь однойменної британської рок-групи кінця XX ст.), *Баба з щитом*, *Москаль не пройде* (бо статуя повернена лицем на схід, до Москви) і раніше згадана *Родіна-Мать*. З часом одні назви відходять на периферію активного вжитку, натомість інші молодь використовує частіше. Сьогодні найпопулярнішими неофіційними варіантами наведеної вище назви є *Баба*, *Залізна баба*, *Баба з щитом*, *Баба з мечем*, *Уродіна-мать*. Арка Дружби народів відома, як *Райдуга* (через нічне підсвічування, що дійсно нагадує веселку) або просто *Арка*, *Ярмо*, *Ярмо дружби з москалями*, *Арка дружби уродів*, *Навіки раком*, *Гей-веселка*. Монумент Незалежності на Майдані Незалежності — «*Галя*» або «*Баба Галя*», «*Баба з шашликом*», «*Баба з коноплею*», «*Дівка з віником*», «*Таксистка*».

На функціонування неофіційних урбанонімів впливає білінгвальне середовище м. Києва. Деякі з назв побутують у двох варіантах — українському й суржикізованому (*Політех* — *Палітех*, *Ака-*

¹ Вакулишин С. М. Топонімія Києва XX ст.: довідник. Київ: Центр ДЗК, 2014. С. 53.

дем — *Академ*), причому російськомовні кияни завжди використовують останній варіант, а українськомовні можуть послуговуватися обома.

У спонтанному повсякденному мовленні помітне прагнення комунікантів до мовної економії. Молодь спрощує багатокомпонентні офіційні назви. Більшість мікротопонімів є однослівними. Крім того, під час спілкування частину назви часто опускають, і зміст залишається зрозумілим: *Ми разом всі були зустрілись в «Пузатій [Хаті]»// Вася мене тоді з ним познайомив був//* (26/ж/юр.). За аналогічним принципом станцію метро «Дружби народів» називають «Дружби», «Академмістечко» — «Академ», «Палац “Україна”», «Палац спорту» — «Палац», «Золоті ворота» — «Золоті», а бульвар Лесі Українки — *Леся* («зустрінемося *на Лесі*»).

Одним зі способів утворення неофіційних урбанонімів є аббревіація. Її використовують для спрощення вимови назв, що складаються з двох чи більше слів: *ПДН* — Парк Дружби народів, *ПХ* — Пузата Хата, *ЛТ*, *ПЛТ* — Площа Льва Толстого, *ВЖ* — вулиця Велика Житомирська, *ППС* — Парк «Партизанська слава», *ПЗН* — Позняки, *ПОХ* — Позняки, Осокорки, Харківська. Зауважимо, що деякі аббревіатури в розмовному мовленні вже самостійно відмінюються: *Вчора в педєєні [ПДН] сиділи; Зустрінемося в / на капєях [КП].* Окрім поініціальних аббревіатур, у мовленні активно побутують часткові (*Укрдім* — Український дім) та поскладові аббревіатури (*Будпроф* — Будинок профспілок).

Молодь активно перейменовує різні пам'ятники. Основним стимулом для утворення неофіційної назви в цьому випадку стає зовнішній вигляд монумента, або ж нове найменування утворюється внаслідок мовної гри. Пам'ятник князеві Святославу на Пейзажній алеї називають *Культурист*, *Хіні*, *Бодібілдер*, пам'ятник Сковороді, а також його околиці — *Сковорідка* («Зустрінемося *на Сковорідці*»), *Тєфаль*, *Тєфлон*, *Грицько Пательня*, *Гріша*, княгині Ользі — *Елен і хлоп'ята* (княгиня під час хрещення отримала ім'я Єлена), *Апостол Андрій зупиняє маршрутку*; пам'ятник Ярославу Мудрому — *Дядько з тортом* (рос. *Мужик с тортом*). Глобус перед Поштамтом називають *Пам'ятник Internet Explorer* (через зовнішню схожість зі значком однойменного інтернет-оглядача), *Чупа-чупс*, *Могила дяді Міші* (на його місці раніше стояв пам'ятник Архистратигові Михаїлу, який у 2001 р. подарували Донецьку). Сам

монумент Архистратигіві Михаїлу за зовнішню схожість з кіногероєм молодь називає *Бетмен*.

На формування неофіційних номінацій вплинули перейменування, пов'язані зі зміною влади в різні історичні періоди. Наприклад, одним із варіантів назви вулиці Хрещатик є урбанонім *Гапкеништрассе*, утворений, очевидно, за зразком німецьких назв вулиць Києва періоду Другої світової війни (в період німецької окупації Хрещатик називали *Ейхгорништрассе* (на честь головнокомандувача німецькими військами в Україні Германа фон Ейхгорна). *Гапкеништрассе* в молодіжному мовленні функціонує для позначення правого боку Хрещатика (у напрямку до Бессарабської площі). Ліву частину називають *Брод* (скорочено від *Бродвей*). Схожі назви наводить С. Мартос, звертаючи увагу, що в одеському молодіжному мовленні вулиця Дерибасівська поділена на правий бік (*Гапкеништрассе*) і лівий бік (*Дендістріт*)¹. Зауважимо, що компонент «*штрассе*» входить до складу неофіційних назв вулиць не лише в Києві, а й у багатьох інших містах України.

Найпопулярніша неофіційна назва Хрещатика — *Хрест*. У повсякденному мовленні цей урбанонім часто використовують у множині: «зустрінемося на *Хрестах*».

Окремі будівлі в побутовому мовленні також отримують неофіційні назви. Мотиватором нових найменувань може бути зовнішній вигляд будівлі, візуальні асоціації та ін.: Телецентр — *Олівець*; Телевежа — *Шприц*, *Ракета* (і телецентр, і телевежа — високі споруди); готель «Салют» — *Граната*, *Граната в кепці*; Український дім — *П'ятий енергоблок*, *Тортик*. За таким самим принципом утворено й назви торгових центрів. Зокрема, ТРЦ «Дрім таун» називають «*Кишка*» через довгу форму, ТЦ «Метроград» — *Лабіринт Мінотавра*, бо в ньому багато заплутаних підземних переходів; ТЦ «Глобус» відомий як *Парник*, його скляна стіна — *Дніпрогес* (пройтись біля *Дніпрогесу*), а будь-який ТЦ «Квадрат» — *Дім Малевича* (за назвою картини К. Малевича «Чорний квадрат»).

Мовна гра, експерименти з формою слова та відтінками значень — одна з рис молодіжного словотворення, що сприяє не лише емоційності мовлення, але й висловленню ставлення мовця не так до певного об'єкта міського простору, як до суспільно-політичної

¹ Мартос С. А. Молодіжний сленг у мовленнєвій структурі м. Херсона. С. 91.

ситуації, соціальної проблеми тощо. Наприклад, Сбербанк (колишній Сбербанк Росії) у колах молоді називають *Спермбанк* з виразною зневажливою конотацією. Серед інших банків неофіційних назв не виявлено. Прикладом мовної гри є деаббревіація — насмішливе тлумачення загальновідомих аббревіатур. Наприклад, російську аббревіатуру КИМО (Киевский институт международных отношений) іронічно розшифровують як *Киевский институт малообеспеченных* (відомо, що в цьому закладі більшість студентів — діти багатих батьків).

Молодіжне мовлення тісно взаємодіє з дорослим мовленням. Часто важко розмежувати, який саме урбанонім створений тією чи іншою віковою групою. Назви, утворені з метою мовної економії, спрощення вимови, нерідко є загальновживаними. Молодіжному середовищу притаманні саме емоційно забарвлені урбаноніми, утворені внаслідок мовної гри, експериментів із формою. Старше покоління інколи досі за звичкою використовує старі назви, і це, своєю чергою, може впливати на мовлення молоді. Наприклад, і в молодіжному, і в дорослому розмовному мовленні побутує урбанонім «Дід Лук'ян» для позначення Лук'янівського СІЗО («*Та його дід Лук'ян закрив*»). Одні мотивують назву тим, що це стара назва і так говорили раніше, інші — бо в'язниці вже понад 150 років.

Радянські назви переважно використовує та молодь, що знає їх зі слів дорослих. Так, наприклад, вулицю Лабораторну досі інколи називають Ульянова: *А. Ти сказав/ ви живете на Ульянова// Я пів години кругами ходив/ поки мене не просвітили/ що Лабораторна / то і є Ульянова//* (19/ч/фіз.). Однак випадки вживання таких назв молодими киянами порівняно зі старшим поколінням поодинокі.

Неофіційна урбанонімія — це своєрідна кодова мова, що в молодіжному середовищі допомагає ідентифікувати своїх та чужих. За сленговими назвами, які використовує мовець для позначення міського простору, можна навіть приблизно з'ясувати, як довго він живе в Києві, адже не всі молоді кияни, наприклад, пам'ятають, що на місці сучасного маленького Глобуса на майдані Незалежності раніше стояв пам'ятник Архистратигові Михаїлу, і не всі відповідно використовують неофіційну назву *Могила дяді Миші*. Крім того, сленгові назви дають змогу дізнатися про ідеологічні чи політичні вподобання того, хто ними послуговується. Так, Арку Дружби народів навряд чи прихильники російської політики називатимуть

Ярмо дружби з москалями, а Батьківщину-Мати — Москаль не пройде.

Зауважимо, що сприйняття й оцінка мовцями тих чи інших неофіційних назв істотно різняться. Після переліку нами відповідей інших респондентів на питання: «Які неофіційні київські урбаноніми ви знаєте?», більшість опитаних не погоджувалася з деякими з наведених назв, говорячи, що «це, мабуть, сленг приїжджих», «хто таке попридумував?», «в нас так не говорять». З одного боку, це свідчить про значну варіативність, динамічність функціонування неофіційних назв, з іншого — про негативне сприйняття «приїжджих» і взагалі тих, хто втручається в усталену систему неофіційних номінативних одиниць міста.

Отже, урбаноніми, якими послуговуються молоді кияни, вирізняються варіантністю, прагненням до лаконічності, влучності назв, індивідуалізації, додаткової семантизації офіційних назв, відображають емоційне ставлення молоді до об'єктів міського простору. Вивчення неофіційних урбанонімів дає змогу виявити політичні, ідеологічні, світоглядні тенденції в суспільстві, їх вплив на повсякденне мовлення і є перспективним для дослідження мови міста.

2.3. ДЕРИВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СПОНТАННОМУ МОВЛЕННІ МОЛОДІ

Мовлення міської молоді — явище динамічне, зумовлене внутрішніми та позамовними чинниками. Соціокультурне середовище, поява нових міських об'єктів, які спричиняють виникнення нових назв, поширення Інтернету, глобалізація, міжмовні контакти, сміхова культура молоді, внутрішньопсихологічні фактори — все це впливає на розвиток молодіжного словотвору. Лексикон молоді постійно змінюється: одні лексеми відходять з активного вжитку, натомість з'являються нові, запозичені з інших мов чи утворені на основі загальновживаної мови.

Проблема дослідження словотвірних процесів у мовленні молоді перебуває в центрі уваги тих науковців, які цікавляться питанням молодіжного сленгу. Л. О. Ставицька схарактеризувала 15 способів творення молодіжного сленгу на матеріалі художньої літератури та газетних публікацій¹. С. А. Мартос дослідила специфіку

¹ Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. С. 220—223.

словотвору у мові молоді м. Херсона¹. У цьому підрозділі проаналізовано словотвірні особливості спонтанного молодіжного мовлення м. Києва з урахуванням контексту та функціонально-прагматичних особливостей.

Словотвору в середовищі молоді притаманні риси, характерні для розмовного мовлення взагалі, і водночас специфічні особливості, притаманні власне молодіжному мовленню. Для сленгізмів твірними можуть бути лексичні одиниці літературної мови, діалектні, іншомовні, розмовні й лайливі слова². Використання суфіксів з емоційною конотацією, творення універбів та ін. трапляється й в розмовному мовленні інших соціальних груп, проте саме в мові молоді виявляються найпоширеніше.

У молодіжній комунікації зазнають змін не лише загальнозжиті слова — постійно трансформуються і власне сленгізми. Молодь активно переосмислює наявний словник, використовує як морфологічні, так і неморфологічні способи словотворення³.

Мова молоді динамічна, на ній позначився швидкий темп сучасного життя. Тому важливу роль у молодіжному мовленні відіграє дієслово. Нові дієслова здебільшого утворюються внаслідок зміни чи розширення семантики мотиватора — **лексико-семантичним способом** (у деяких випадках одночасно з префіксацією). Лексико-семантична деривація особливо продуктивна під час творення сленгізмів та розмовних лексем. Лексичне значення таких слів можна зрозуміти лише в контексті:

– *Вона так встає/ «Добрий день//» (Сміх.) Хоп назад// Ми вопше...ми там випали* [дуже сміялися]⁴ *були//* (24/ж/хім.).

– *Я випав в осад* [розчарувався] (23/ч/хім.) (фразеологізм, записаний з повсякденного мовлення молодих хіміків).

– *Навалила* [накидала]/ *кароче/ тудя гречки сюди/ бо лоточок був зайнятий//* (27/ж/філ.).

¹ Мартос С. Словотвірні особливості молодіжного сленгу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Лінгвістика. 2008. Вип. 7. С. 197—201.

² Там само.

³ Цар І. М. Дериваційні процеси у спонтанному мовленні молоді (на матеріалі м. Києва). *Записки з українського мовознавства*. 2017. Т. 2. С. 76—84.

⁴ ВИПАДАТИ, аю, аш, недок., <...>. 1. Падати з чого-небудь, звідкись назовні. СУМ. 1970. Т. 1. С. 445.

– *І це настільки всіх ну вивело/ достало/ що йому на́чали такі питання задавати/ знаєш/ **валити** [ставити складні запитання] його// Просто тупо на́чали **валити/ валити й валити**// (24/ж/хім.).*

– *Вона вже **навалилась** [напилась, сп'яніла] дома// Тільки п'є// Отак цілими днями/ п'є тай п'є// Я не знаю/ як так люди живуть// (24/ж/філ.).*

Молодь суб'єктивно переосмислює значення загальноновживаних слів, використовуючи метафори: А. *Так то тот папа віноват/ еслі він їм попускає то/ шо// Еслі він знає/ що він **шланг гафрірований** [бовдур]/ то хай він йому щось скаже// (24/ж/юр.).*

Продуктивним способом молодіжного словотворення, що найкраще виявляється в розмовному мовленні, є суфіксальна **універбація** — творення нових слів на базі словосполучень та описових зворотів. Універби формуються від основи прикметника-мотиватора за допомогою суфіксів: *-к(а)*, *-ик*, *-ак (-як)*, *-ин* та інших, причому найпоширенішим є суфікс *-к*. В умовах спонтанного мовлення універбація сприяє лаконічності висловлення, дає змогу легше сприймати і запам'ятовувати інформацію.

У записах спонтанного молодіжного мовлення найбільше універбів виявлено на позначення неофіційних урбанонімів (*Вернадка* — Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, *Маріінка* — Маріїнський парк, *«Печерка»* — станція метро «Печерська» та ін.). За допомогою універбації утворена також значна кількість сленгізмів: *антивіруска* — антивірусна програма, *тренажерка* — тренажерний зал та ін.

Прагнення лаконічності, мовної економії зумовлює активне використання в молодіжному мовленні **аббревіації**:

А. *То ти йдеш з нами в клуб? (18/ч/біол.).*

Б. *Не/ я... (18/ж/біол.).*

А. *Та ясно// Ти в нас **НЗО** [надзвичайно зайнята особа]//*

Крім створення оказіональних аббревіатур, молодь послуговується і загальноновживаними в розмовному мовленні аббревіатурами: В. *Була його дочка// Дочку не хочуть назначати// Вона тільки **ве о** [виконувач обов'язків] чи яось так// Ну як завжди в нас **всьо**// (26/ч/журн.).* Поширеним явищем є побутування як самостійних сленгових одиниць аббревіатур, утворених від іншомовних слів, причому значення слів-мотиваторів можуть забувати або видозмінювати. Багато таких слів потрапили в усне мовлення з мови соціальних мереж, де були створені з метою мовної економії під час

написання повідомлень. Наприклад, *імхо* (з англ. «In My Humble Opinion» — на мою скромну думку) у повсякденному мовленні, як і в спілкуванні в різноманітних чатах, використовують як вставне слово найчастіше на початку висловлення; *хайп* (з англ. «High Yield Investment Programms» — інвестиційні програми, що приносять високий дохід) у спонтанному мовленні розшифровують як «щонебудь популярне у певний момент», своєрідний «тренд»; *омг* (з англ. «Oh My God» — «О Боже мій!») виконує роль вигуку у процесі спілкування (А. *Омг! Ти сьогодні така гарна! (17/ч/мех.)*); *лол* (з англ. «laugh out loud» — дуже гучно реготати) у спонтанному мовленні виконує емоційну функцію.

Емоційність, іронічність сприйняття молоддю навколишньої дійсності виявляється також у використанні деаббревіації — насмішливого тлумачення аббревіатур: *СТО* (станція технічного обслуговування) — станція тупих олігофренів, *КПІ* — київський притулок ідіотів, *МТС* (мобільний оператор) — машинно-тракторна станція (аббревіатура МТС (машинно-тракторна станція) існувала за радянських часів), *ПТУ* (професійно-технічне училище) — притулок тупих учнів, *СБУ* (Служба безпеки України) — Служба бандеризації України, *МВФ* (Міжнародний валютний фонд) — мої віддай фінанси, *МЗС* (Міністерство закордонних справ) — Михайлівський Золотоверхий собор (мотиватором такого розшифрування аббревіатури є близьке розташування споруд міністерства і собору), *АТО* (антитерористична операція) — антитуристична операція (тут іронія водночас як спосіб захисту від агресії і як реакція молоді на відомі події під час вторгнення Російської Федерації на Донбас у 2014 р.: тоді В. Путін заявив ЗМІ, що російські військові, взяті в полон у Донецькій області, «просто заблукали»).

З метою мовної економії в побутовому мовленні молодь вдається до **усічення основ**. Такі слова як *комп*, *ноут* вже давно вийшли за межі суто молодіжного мовлення і їх використовують представники інших вікових та соціальних груп. У повсякденному молодіжному мовленні побутують спрощені відповідники як розмовних, так і сленгових слів: *ок* (окей), *дяк* (дякую), *норм* (нормально), *п'ять сек* (секунд), *інфа* (інформація), *конфа* (скорочено від «конференція», але вживається переважно в значенні «форум», «чат»), *туса* (тусовка), *сіги* (сигарети), *проги* (програми), *бро* (походить від англ. «brother», у мовленні використовується в звертаннях до друга) та ін.

Основна мета молодіжного словотвору — надати загальнозживаним словам нових відтінків значення, виявити емоційне ставлення молодих людей до певних явищ, подій та ін. З цією метою в повсякденному мовленні молоді побутують:

а) згрубілі форми:

А. *А ти тепер воше не п'єш?*

Б. *Ну-у після того... в принципі після того я уже не...* (22/ч/ек.).

А. *Після **днюхи**? Роковий був день//* (згрубілість є наслідком універбації з використанням суфікса - 'ух-);

б) зменшено-пестливі форми, утворені за допомогою відповідних суфіксів (-к-, -ок, -еньк- та ін.): Я. *Я так стараюся// Я/ якщо перу/ наприклад/ в цьому ж ну в **умивальничку**/ я вже/ якщо я наляпала/ бачу **ганчірочка**/ думаю/ це ж/ мабуть/ спеціально **ганчірочки**/ як вона **пакетік** на кухні виставля/ щоб/ якщо хтось наляпсав/ щоб витерти//* (27/ж/філ.). Такі вторинні демінутиви також можуть використовуватися як засіб іронії.

Молодь часто використовує суфіксальні словоформи, що надають висловленню позитивної чи негативної конотації: А. *Васіна ця... староста шубами почала була займатись після випуску/ то зараз їздить з її фоткою кілька автобусів// «Соболь» магазин// Та Ярина вона вся така в цій **шубейці**!* (26/ж/юр.) (негативна конотація).

На базі сленгізмів за допомогою афіксів молодь утворює цілі словотвірні ланцюжки: *понти, понтовий, понтуватися*. Причому значення спільнокореневих слів на рівні основ (коренів) можуть відрізнятися: *стояти на стрьомі* — 'бути насторожі', *стрьомно* — 'страшно'. Приєднання різних префіксів до сленгових дієслів дає змогу формувати похідні з різними граматичними значеннями родів тієї ж дії: *пофоткати, зафоткати, сфоткати, нафоткати, перефоткати*. Префіксація є головним способом утворення форм dokonаного виду дієслів: *партачити* — *напартачити, рулити* — *розрулити, петрати* — *допетрати*.

Сленгові дієслова також формують за допомогою префіксально-постфіксального способу: А. *Я вже тут **законячився**/ **забембався** на роботі//* (25/ч/іст.).

Запозичені лексеми мотивують утворення похідних дієслів з використанням питомих афіксів. Наприклад, популярність соціальних мереж «Фейсбук», «ВКонтакте» та відповідно активне використання в побутовому спілкуванні їхніх назв спричинило потребу назвати

сам процес спілкування («листування») в цих соцмережах і стало поштовхом для утворення відіменникових okazіональних дериватів (*фейсбучити, контачити*): В. *Добре// Я все одно ще буду... Якщо цей/ то я все одно ще тобі буду **фейсбучити**//* (26/ч/ек.). Okazіональні репрезентанти процесуальної ознаки є одними з найпродуктивніших утворень. Популярне серед сучасної молоді слово «пост» (від англ. «to post» — показати, опублікувати), що означає ‘поширення інформації у соцмережах’, стало твірним для дієслова *постити* та його похідних (*запостити, перепостити, перепост*) — опублікувати в мережі. Від іншомовних основ молодь створила й такі сленгізми, як *хайпити* — робити важливим, ставати популярним, *хейтити* — ненавидіти, *юзати* — користуватися, *агритися* — злитися, сердитися, *форсити* — пришвидшувати, *зачекінитись* — позначити своє місце перебування, *зафрендити* — додати в друзі у соцмережі, *сконектитись* — зв’язатися, *пофіксити* — полагодити, *чатитись* — спілкуватися у соцмережі, *зарегатись* — зареєструватися, *селфити, лайкати, загулити* та ін. Творення гібридів з іншомовною основою і питомими афіксами — важлива риса сленгу і розмовного мовлення загалом. Такі лексеми вже не є лише частиною інтернет-сленгу, де були здебільшого сформовані, а стають рисою повсякденного молодіжного мовлення: А. *Окей! Бувай! Ратом що/ то **сконектимось**//* (19/ж/псих.); А. *Вона досі **агрить**ся// Така злопам’ятна//* (18/ж/біол.).

Запозичені з англійської мови лексеми стають основою для творення словотвірних пар, ланцюжків та парадигм: англ. *hate* (ненавидіти) — *хейтити* (ненавидіти), *хейтер* (той, хто ненавидить); англ. *club* (клуб) — *клабер* (відвідувач клубів), *клабитися* (відвідувати клуби). Деякі з них вже стали загальноновживаними: англ. *random* (випадковий) — *рандомний* (випадковий), *рандомність* (випадковість).

Унаслідок впливу російської мови в молодіжному мовленні наявні порушення словотвірної норми на рівні суфіксальної інтерференції: В. *Ну така собі **розважаловка**//* (24/ж/юр.).

Іншомовні слова молодь пристосовує до законів граматики української мови. Переважно такі лексеми відмінюються за українськими зразками відмінювання: А. *І я чую краєм вуха/ читаю/ вона гучно оре/ щось там про всякі електронні **девайси** вона там//* (22/ч/юр.); Б. *І чого ваші **фейси** такі похмурі?* (20/ж/псих.); В. *Та я тих **френдів** вже бозна скільки не бачив!* (22/ч/юр.).

Суб'єктивність, емоційність молодіжного мовлення, зорієнтованість на комунікативну ситуацію спричиняє побутування в мові молоді okazіональної лексики. Неузуальні слова в спонтанному молодіжному спілкуванні використовують, щоб привернути увагу учасників комунікації, акцентувати, надати висловлюванню експресивності, інколи й назвати нове явище, процес, поняття.

За словами Ж. В. Колоїз, неузуальне, або okazіональне словотворення — це «процес матеріалізації, актуалізації мовних словотворчих потенцій, процес утворення нових похідних лексичних одиниць, відсутніх у системі мови, на основі вже “відпрацьованого”, адаптованого в “мовному просторі” матеріалу»¹.

Слід розрізняти okazіональні лексеми, утворені за регулярними моделями, та okazіоналізми, що сформувалися за неузуальними, модифікованими моделями, адже часто ненормативними з лексичного погляду є слова, що не відповідають лексичним нормам, хоч і не порушують словотвірних, тобто з погляду мови вони є практичною реалізацією потенційно похідних одиниць. Наприклад, за допомогою питомих словотвірних моделей мовці творять okazіональні лексеми від запозичень та власних назв: *А. А там такий був стари-и-ий/ стари-и-ий візеїрський самальот// Я не знаю/ яких він... Він тисяча дев'ятсот сімдесятого//* (від назви авіакомпанії Wizz Air).

Тож варто розмежовувати лексичні та словотвірні okazіоналізми. Як зауважує Л. П. Кислюк, визначальною ознакою власне словотвірних okazіоналізмів є саме порушення словотвірних чи нормативних зразків творення слова². Попри те, що такі okazіональні одиниці не входять до лексичної системи мови, на думку Є. А. Карпіловської, «можна говорити про певну граматику неузуального словотворення, зі своїми типами словотворення і певними правилами порушення усталених словотвірних зразків»³. Такі порушення, що можуть здаватися випадковими, водночас важливі з позицій

¹ Колоїз Ж. В. Неузуальне словотворення. Кривий Ріг: Астерікс, 2015. С. 7.

² Кислюк Л. П. Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. С. 276.

³ Карпіловська Є. А. Неузуальне словотворення: правила «гри без правил». Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія. 2005. Т. 8, № 1. С. 106—117.

лінгвопрагматики, оскільки є засобом забезпечення комунікативного ефекту¹. Цей висновок ґрунтується на положенні, яке висунула свого часу Н. О. Янко-Триницька: «Оказіональний словотвір є специфічною словотвірною підсистемою не тому, що він породжує слова лексично незвичайні, а тому, що, крім окремих слів з незвичайною структурою, він має цілу низку зразків і способів, що використовуються виключно для створення okazіоналізмів»².

Формуючи лексичні та словотвірні okazіоналізми, молодь реалізує свій творчий потенціал і водночас демонструє, як можна використовувати закладені в мові можливості, «випробовує» усталені механізми словотворення та модифікує їх.

В українськомовному молодіжному середовищі помітні спроби створити для популярних запозичених слів власне українські відповідники. Наприклад, слово «лайк» (клік, що позначає схвалення публікацій у соціальних мережах) отримало український відповідник «вподобайка», утворений від дієслова «вподобати» за допомогою суфікса *-йк(а)* (аломорфа суфікса *-к(а)*). В українській мові така модель словотворення є нерегулярною і трапляється здебільшого в розмовному мовленні: *дуйка* ('вентилятор'), *мийка* ('умивальник'), *роздавайка* ('роздатковий матеріал, хендаут' (з мовлення науковців)).

У молодіжному мовленні продуктивним способом словотворення є словоскладання. Молодь активно використовує okazіональні іменники-юкстапозити. Якщо мовець є носієм суржикі або на певних лексемах у його мовленні позначився вплив російської мови, то ненормативні форми зберігаються і в похідних складних словах: *Я. І в лікарнях виявляється в нас ще є таке/ що заходиш/ спеціальна жіночка/ бабулька* така сидить і-і закрила два двері/ два двері/ двоє дверей/ ну попливли на гору/ спустились// Спеціальна бабулька-ліфтьор// Да-а// (24/ж/філ.); А. А в метро/ єслі міста немає/ єслі немає бабки-канкурента/ то штрафбат починається// Вона находить наймолодишу/ як вона думає/ людину/ [Б. Та!] і стає над нею// (22/ч/юр.). Трапляються випадки творення складних слів*

¹ Колоїз Ж. В. Українська okazіональна деривація. Київ: Акцент, 2007. С. 235.

² Янко-Триницькая Н. А. Словообразование в современном русском языке. Москва: Индрик, 2001. С. 466.

* Тут і далі підкреслені слова означають слова, на які падає логічний наголос у реченні.

з компонентами іншомовного походження (*івент-лист*) або й прямого запозичення складних слів: А. *Ага// Знов нікуди не підеш і будеш дивитися хом-відео* [home video — домашнє відео]? (20/ж/соц.). За допомогою складних слів мовець прагне чітко, лаконічно, емоційно передати інформацію, увиразнити висловлення. Продуктивним шляхом творення okazіоналізмів є основоскладання, зокрема для позначення абстрактних понять: *шоколадоманія, нетоманія*. Як зазначає І. В. Денисовець, композити та юкстапозити за рахунок поєднання в них різних основ та коренів уможливають вираження найрізноманітніших суб'єктивно-експресивних відтінків та виконання різноманітних художньо-образних функцій¹.

Ми зафіксували збереження іншомовних пре- або постпозитивних запозичених морфем із заміною кореня на експресивніший. Наприклад, виявлено випадки, коли лексему «дискотека» в мовленні замінюють okazіональним сленговим відповідником «*бикотека*». Останній уже містить негативну конотацію.

У розмовному мовленні можливі випадки, коли іншомовні афікси завдяки чіткій семантиці виконують роль самостійних слів:

А. *Але він привіз сюди свою дівчину/ деь така жіночка// Та/ він з нею зустрічається//* (26/ж/юр.).

Б. (Сміється.) *Дівчина в лапках//* (24/ж/філ.).

А. *Людмила/ це його екс// Одна з екс//*

Частини складних слів також можуть функціонувати як самостійні слова:

А. *А я хімік-органік//* (24/ж/хім.).

Б. *А я все життя була твердотільщик* [вивчала хімію твердого тіла]// *І в універі я була твердотільщик// Тільки інший тільщик//* (24/ж/хім.).

Мовці творять okazіоналізми, використовуючи нетипові для певних слів словотворчі афікси:

Б. (Сміється.) *Чекай/ бо вона (маска) (пауза) тече! Іванка/ не смій* [фотографувати]/ *бо приб'ю!* (24/ж/хім.).

В. *Я буду не я/ якщо я цього не зафотографую// А процес зазняти не треба?* (24/ж/філ.).

¹ Денисовець І. В. Словотвірна вербалізація емоційно-оцінної семантики в сучасній українській дитячій прозі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2016. С. 14.

Замість префікса *с-*, за допомогою якого утворюють форму доконаного виду дієслова *фотографувати*, використано префікс *за-*, що теж є носієм семантики доконаного виду, але не є типовим для цього дієслова. За аналогією префікс *за-* використано, щоб утворити форму доконаного виду дієслова *зняти*, що побутує в розмовному мовленні як відповідник до *фотографувати*. Нормативна форма доконаного виду цього дієслова — *зняти*. Можливо, неузвальна форма утворена під впливом російської мови, в якій слово *заснять* побутує як розмовний синонім до *сфотографувати*. Інший приклад: *О. Ми вже викликали таксі// Будемо зачікувати!* (22/ж/філ.). Тут спостерігаємо вирівнювання форм доконаного та недоконаного виду, які в українській мові асиметричні: замість звичного *очікувати* (недоконаний вид) мовець використовує лексему з префіксом *за-*, що узвально використовується лише у формі доконаного виду — *зачекати*.

Поширеним способом творення okazіonalіzmіv є основоскладання з суфіксацією:

А. *Дивись! Тут [біля Верховної Ради] знов якийсь мітинг!* (24/ж/філ.).

Б. *Щось ті верхнорадці нічого доброго не радять!* (24/ж/юр.).

Серед okazіonalіzmіv у молодіжному мовленні зафіксовані випадки побудови слів з вигаданими коренями: А. *Що це ти мені за хибздик* [куценський хвостик] *зав'язала?* (23/ж/фіз.). Незважаючи на відсутність у літературній мові слів з відповідною основою, експресивну інтенцію мовця можна зрозуміти, звернувши увагу на суфікс *-ик*, що є одним із словотворчих засобів вираження зменшення ступеня вияву ознаки. Важливим механізмом творення okazіonalіzmіv є аналогія, причому під «аналогічним фоном» можна розуміти як конкретне слово-зразок, так і певну словотвірну модель¹. До того ж аналогія сприяє захисту самобутності української мови, адже за її допомогою відбувається освоєння іншомовної лексики².

У повсякденній комунікації молодь використовує готові okazіonalіzmіv з кінофільмів, реклами та ін., переосмисливши їхню

¹ Земская Е. А. Словообразование как деятельность. Москва: Издательство ЛКИ: URSS, 2007. С. 184.

² Кислюк Л. П. Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку. С. 154.

семантику та надавши їй експресивності. Наприклад, слово *мандрагорити* взято із фільмів про Гаррі Поттера, де воно означало 'чаклувати', і з додаванням префікса використано в побутовому мовленні вже з іншим значенням та підкресленою емоційністю: Л. *Що ти там намандрагорив?* [Що ти там накоїв?] (19/ж/біол.). Як пояснює сам мовець, «мандрагорити — це коли ти щось натворив».

В умовах невимушеного спілкування молодь часто вдається до **мовної гри**. Використання таких прийомів мовної гри, як метатеза, фонетична мімікрія, контамінація, фонетичні деформації слів та ін. привертає увагу співрозмовників, розставляє акценти, підкреслює дотепність, жартівливість, грайливість висловлення: А. *Ой! Ви принесли шашилки? А ми забули взяти кетпуч* [кетчуп] (сміються)! (23/ж/геогр.) (кетпуч — приклад застосування метатези); Б. *Твій компухтер завис! Зроби щось!* (24/ч/фіз.). Молодь також застосовує лексико-семантичні зміни, з гумором переосмислюючи запозичені слова. Наприклад, *вінрар* (людина похилого віку, пенсіонер, ветеран) утворено від назви комп'ютерної програми-архіватора WinRAR.

Прикладом мовної гри з іронічною метою є модифікація відомого композита *наркоманка*: (у супермаркеті двоє хлопців проводять поглядом жінку в норковій шубі). А. *Ти диви! Ще одна норкоманка пішла! Скільки їх тут розвелось!* (20/ч/фіз.). У цьому контексті лексема «норкоманка» має негативну конотацію, оскільки співзвучна з «наркоманка» і позначає хворобливу залежність від носіння хутряних виробів.

Ми помітили, що значну кількість фонетично деформованих лексем молодь запозичує з російського просторіччя: *пакадоннік* [підвіконник], *каклетти* [котлети], *калідор* [коридор] (за основу взято російські лексеми «подоконник», «котлеты», «коридор»). Фонетичні заміни звуків також можуть використовуватися для полегшення вимови: *лаболаторія* [лабораторія]. Зафіксовано випадки, коли мовець навмисне адаптує певні слова до української вимови, зокрема діалектної, щоб привернути увагу співрозмовника, вплинути на атмосферу спілкування:

А. *Заходьте!*

Б. *Чай? Кохве?* (24/ж/хім.).

У спонтанному мовленні молодь з метою мовної гри може трансформувати не лише форму запозичених слів, зокрема англіцизмів, а й вимову. Наприклад, навмисне побуквено вимовляти іншо-

мовні слова, ігноруючи загальноприйняту вимову мови-оригіналу: *Хочу собі нову книжку закатати/ а в мене нема тут «ві-фі»* [Wi-Fi (вай-фай)] (роздатовано) // (24/ж/хім.). Від англ. «go» (іти, ходити) в межах молодіжного сленгу побутує його побуквена вимова «го» (в значенні заклику до дії): *Го на пати!* [Ходімо на вечірку!]; *Го в конфу!* [Приєднуйся до чату!].

Свідоме відхилення від мовної норми, емоційне, сатирично-іронічне забарвлення неuzuальних одиниць допомагає акцентувати на важливих для мовця деталях розмови, корегувати процес спілкування. У межах комунікативної ситуації okazіоналізми є маркерами нестандартної, прагматично значущої інформації. Саме незвичність, непередбачуваність неuzuальних лексем впливає на розуміння адресатом прагматичної інформації.

Можна підсумувати, що молодіжний словотвір є віддзеркаленням динамічних суспільних процесів. Він відображає вплив на мову молоді іноземних мов, зокрема англійської, трансформацію та переосмислення молодим поколінням загальноvживаної лексики та сленгізмів. Дериваційні процеси в молодіжному мовленні виявляють тенденції оновлення лексики українського повсякденного розмовного мовлення.

2.4. ОСОБЛИВОСТІ ГРАМАТИКИ СПОНТАННОГО МОЛОДІЖНОГО МОВЛЕННЯ ТА СТРУКТУРИ СПОНТАННОГО ВИСЛОВЛЕННЯ

Емоційність, експресивність, ігрова спрямованість молодіжної комунікації зумовлює більшість характерних рис структури спонтанного молодіжного мовлення. І хоча значна кількість цих рис притаманна розмовному мовленню загалом, у молодіжному спілкуванні вони мають або інші частотні характеристики, або специфічне функціональне призначення. З оперттям на наукову літературу серед таких рис виокремлюємо:

- непряний порядок слів;
- наявність пауз хезитації, десемантезованих елементів, слів-паразитів, дискурсивних слів;
- кількісне домінування аналітичних мовних одиниць;
- побутування неповних речень, слів-речень, еліптичність структури висловлення;

— розширення структури висловлення вставними і вставленими конструкціями;

— значну кількість вигуків, окличних речень та ін.

Зміни в граматичній структурі усного повсякденного мовлення зумовлені, по-перше, спонтанністю, непідготовленістю, по-друге, значною емоційністю мовлення, прагненням молоді якнайточніше виразити свою думку в найкоротшій формі. Фактично, досліджуючи усне молодіжне мовлення, ми маємо справу з експресивним синтаксисом. Усне спонтанне мовлення, з одного боку, зумовлене соціальними характеристиками мовця, з іншого, — залежить від його емоційно-психологічного стану. Крім того, на спонтанному мовленні позначається вплив національного світогляду всіх учасників комунікації. За словами С. Т. Шабат-Савки, «відсутність моменту “усвідомленого” вибору певної синтаксичної форми відображає тісний зв’язок мовця, його інтенції із стереотипом національного мовомислення, специфічністю використання в окремих ситуаціях мовлення готових формул, реченнєвих еквівалентів, якими володіють як носії літературної мови, так і діалектоносії»¹. Таким чином, вивчення структури спонтанного молодіжного мовлення уможливить розуміння складних мовно-мисленнєвих процесів молоді в контексті впливу соціокультурного середовища.

2.4.1. Паузи хезитації. Десемантизовані елементи. Слова-паразити

Важливою рисою розмовного мовлення молоді, як і розмовного мовлення загалом, є уривчастість висловлення, наявність **пауз хезитації**, що допомагають мовцеві «виграти час» для пошуку потрібного слова, пригадування інформації:

Б. *Тожє в нас там були вбили одного... е... ну... ще як були ці... авто... ну як... автомати ці... апарати ці... такі/ шо грати у... (24/ж/хім.).*

О. *Гральні автомати// (23/ж/фіз.).*

Б. *Да-да-да// Шо грати на гроші//*

Розрізняють вербальні і невербальні, заповнені і незаповнені

¹ Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові. Чернівці: Букрек, 2014. С. 285.

паузи коливання. Невербальні паузи часто супроводжуються покашлюванням, жестами. Пауза може бути заповнена **десемантизованими елементами** (словами-паразитами, вставними звуками о-о, е-е, м-м та ін.): А. *Я просто ще раз пересвідчилась/ що Юля **м-м-м** не та людина/ з якою треба дружити// Ну мені принаймні/ того що вона таке виводить//* (26/ж/юр.).

Слова-паразити не лише заповнюють паузи хезитації, а й можуть виконувати роль слів-зв'язок. За нашими спостереженнями, найбільш поширеними словами-паразитами в молодіжному мовленні є «тіпа», «кароче», а також десемантизовані прислівники («там»):

А. *Ой! Я вже в ту Іспанію то їхала/ то не їхала/ **кароче**/ вже я сама була не рада/ що я туди їду// То і так/ **кароче**/ щось **там** з тими білетами було/ що не можна замо-овити/ то автобуса немає/ то приходитьсь в Польщі **там*** ще сидіти/ а ми ще... (нрзбрл.). Ми вже були в Польщі минулого року// І ми... **тіпа**/ як ми воше добиралися// Ми/ **кароче**/ приїхали в Польщу// Потім в нас **там тіпа** якийсь **там** далекий-далекі-далекі знакомий був// Ми сіли на автобус/ поїхали в Люблін/ а він вже нас з Любліна забрав/ відвіз до границі// А на границі просто **ну тіпа**... Як воно називається/ **кароче**? Ну коли машину зупиняєш і-і ідеш? (22/ж/іст.).*

Б. *Автостоп//* (23/ж/іст.).

А. *Ну вот// Ми от на цьому приїхали// Но в чом прикол// Ми/ **кароче**/ приїхали в Варшаву/ а з Варшави до Любліна **ну там** години чотири треба було їхати [Б. Угу//]/ **ну тіпа** довго// Ну і ми ж всі/ ще ж треба автобус знайти// Приїхав ще й до Любліна/ а **там** він **тіпа** ходить два рази в день/ **ну тіпа** в такому плані// Було два автобуса// **Якийсь там** шість/ **якийсь там/ кароче**/ десять/ а другий просто **якось там** вони переїжджають (нрзбрл.)/ **кароче/ тіпа** що їдуть/ що білети свої дають/ свої **тіпа** автобуси// Вони собі **там**... і їхали вже **тіпа** зараз/ знаєш// [Б. Угу//] І цей **тіпа** каже/ «Ну **тіпа** сідайте!» А ми щось не знаю чого ми до них не сіли// Ми сіли на той/ що через пів години був/ нормальний автобус/ **ну кароче**// Їдем ми і визнаєм/ що/ **кароче**/ та попередня попала в аварію// Представляєш? Ми просто не знаю чого до них не сіли//*

* Виділено недесемантизовані прислівники, які зберігають відтінок вказівного локативного значення, але це значення переважно є надлишковим, оскільки вже виражено повнозначним словом.

Зрідка молодь використовує українізований варіант «тіпа» — «типу», «кароче» — «коротше», однак, за нашими спостереженнями, ці лексеми лише в поодиноких випадках функціонують як слова-паразити: А. *Тому що в мене є хлопець/ то всі до мене відносяться/ як до (нрзбрл.)... І/ кароче/ я кажу/ «От тепер ти будеш моїм хло... [хлопцем]!» Ну щось типу такого/ кароче// Він типу не проти/ але-е-е тільки в онлайн/ бо «моя дівчина буде проти таких зустрічей» типу як... ну і з подружками// Я кажу/ «Ну-у от! Знову!» (17/ж). Підсилювальні частки **ну, ж**, вказівні займенники **цей, ця** та ін., неозначені займенники **якийсь, якась** та ін. також нерідко втрачають семантику і можуть ставати частиною або й самостійно виконувати роль слів-паразитів: А. *Там хотіли представити якихось три... три короткометражки / які там шось зайняли призові місця деь там/ от/ але цей... я... Так вони от крутили типу потрошки/ шо там цей/ я переключила// (26/ж/філ.).**

Слова-паразити можуть мати індивідуальний характер. Наприклад, у мовленні респондентки А. таким паразитом є **тра-ля-ля**:

А. *Але він каже/ що він є секретарка секретарки// (26/ж/юр.).*

Б. *Чого? (24/ж/філ.).*

А. *Ну тіпа/ шо його така посада тіпа там [Б. Доручення всі?] помічник помічника/ тра-ля-ля//*

Б. *Ясно//*

А. *Він займається/ знаєш/ оцими/ політологією/ тра-ля-ля//*

А. *Ну/ та// Ну я йому казала/ шо я тебе знаю там/ цейвот// Ну я вірю/ шо я тебе знаю (сміється)// Я жартую//*

Для заповнення пауз хезитації можуть використовуватися й **дискурсивні слова**. В. В. Виноградов називає їх модальними словами¹. Дискурсивні слова слугують для зв'язності тексту. У мовленні молоді з його тенденцією до уривчастості, неповноти висловлювань, дискурсивні слова допомагають частково згладити відсутність повноцінних текстових зв'язків².

У зразках суржикового мовлення дискурсивні слова масово зазнають впливу російської мови:

¹ Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове). 3-е изд. Москва, 1986. 639 с.

² Дискурсивные слова русского языка: опыт контекстно-семантического описания. Под ред. К. Киселевой и Д. Пайара. Москва: Метатекст, 1998. С. 249.

І. *А тато що?* (24/ж/філ.).

Б. *Тато ще не знає//* (24/ж/хім.).

І. **В** *смислі?*

Ю. *Ти ще так і не сказала?*

І. *А що він би* (нрзбрл.) *чи що?*

Б. *Та не-є// Він Валеру не любить// Він **вопиє**/ як бачить/ що мене хтось обнімає/ то це для нього...*

Я. *То це в нього такі ревності?*

Б. *Я просто ніяк не наважуся// **Не**/ та треба сказати//*

Слушно зауважує І. Д. Фаріон, що саме дискурсивні слова є найбільшою загрозою з боку інших мов¹. Масового поширення набуло використання «да» замість «так» і «не» замість «ні». Причому, як бачимо з останньої репліки, «не» в мовленні може виконувати функцію ствердження, а не заперечення. Такі випадки непоодинокі, зокрема на початку репліки:

Ю. *Я-я просто-о... Мені/ наприклад/ Обама подобався//* (24/ж/хім.).

Я. **Не**// *Обама/ це улюб... Як це? Це фаворит моєї мами// Вона від нього просто тащить//* (26/ж/філ.).

Найпоширенішими дискурсивними словами, запозиченими з російської мови, якими послуговується молодь, є *канєшино*, *получається*, *кстаті*, *наверно*.

Крім дискурсивних одиниць, впливу російської мови можуть зазнавати практично всі частини мови. Навіть у зразках «найчистішого» українського мовлення помітний вплив російської мови на функціонування службових частин мови, дискурсивних слів, а також інтерферентні явища: А. *Була ситуація в нас/ за Сумами в курганах* *найшли дві античні вази/ срібні// І-і дядько/ значить/ **що** зробив//* *Одпиляв дно/ зашліфував і на мотоцикл зробив дзеркальце* *(сміються)// Уявляєте? Зараз ті дві вази до ЮНЕСКО занесені/ на охороні в нас в музеї// Це перлини просто дві// **Но** одна [ваза] без дна* *(сміються)//* (23/ч/арх.); О. *А сьогодні дзвоню бабі/ а вона каже/ «Ой Люда щось там казала/ **що** цей... **що** розписуватися будуть/ Марія казала/ **що** цей...Вася має приїхати... Ти **хоть** хлопців бачиш?!»* *(сміються)// А я йду по вулиці/ кажу/ «**Канєшино** бачу/ і зараз бачу!»//* (Пародіює мовлення бабусі.) *«Гі! А де ти їх бачиш?»//*

¹ Фаріон І. Д. Дискурсивні слова у зіставному вивченні іноземних мов. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2008. Вип. 3. С. 167.

*Кажу/ «Бабо/ по вулиці йду/ їх багато»// «А на роботі бачиш?»// Кажу/ «Бачу// **Смотря** якого віку»// Я ж казала/ вони мене або доконають/ або забудуть// **Но/** походу/ доконають// (27/ж/хім.).*

2.4.2. Функціональне навантаження частин мови в усному мовленні молоді

У спонтанному молодіжному мовленні різні частини мови використовуються з різною частотністю. Замість іменників у багатьох випадках використовують займенники. Підмети, виражені іменником, часто опускають, натомість відбувається нанизування однорідних дієслівних присудків. Ми не будемо докладно аналізувати всі частини мови, оскільки більшість їхніх особливостей побутування характерна для усного розмовного мовлення загалом. Зупинимось лише на тих, що найістотніше відображають риси усного мовлення за критеріями «молодіжне» і «спонтанне».

Найвиразнішу специфіку функціонування в спонтанному молодіжному мовленні демонструють службові частини мови. Для спонтанного розмовного мовлення властива безсполучниковість. Наявність смислових зв'язків між одиницями є однією з рис синтаксису розмовного мовлення¹. Молодіжне мовлення характеризується наявністю значної кількості міжфразових скріпів, десемантизованих слів (*ну, от*), що частково зв'язують і впорядковують мовлення. Сурядні та підрядні сполучники представлені неоднаково.

У спонтанному мовленні практично відсутні підрядні сполучники. Зв'язок між частинами висловлення побудований здебільшого на інтонаційних та смислових зв'язках. Поширене нанизування сурядних сполучників, зокрема сполучника «і», для досягнення градації: *Б. Ходив так вокруг міліції тожє/ вокруг там ще чогось/ і його... ну... і прийшов брат до них додому тіпа/ і побачив це всьо/ кароче... і подав в міліцію// І він так з тою головою/ так його міліція і затримала/ представляєте? (24/ж/хім.).*

З протиставних сполучників використовують здебільшого сполучник «але»: *О. Як було все/ так і лишилося/ але кажуть/ що багатьом почали приходити повістки// (22/ж/фіз.).* Використання си-

¹ Земская Е. А., Китайгородская Е. А., Ширяев Е. Н. Русская разговорная речь. Общие вопросы. Словообразование. Синтаксис. С. 185.

нонімічних йому сполучників «однак», «проте», «та» у записах молодіжного мовлення не зафіксовано. Замість сполучника «але» під впливом російської мови активно використовують «но»: А. *І ше на дев'ятому поверсі є якийсь сицилійський ресторанчик/ **но** я там не була// Не знаю/ як там/ смачно/ [чи] несмачно// А на першому поверсі оця «Кавова країна» чи «Країна кави»/ як воно називається/ **но** там несмачно//* (26/ж/юр.). Розділові сполучники часто функціонують під час пауз хезитації: А. *Ну вона дійсно/ вона приїжджала рази **чи** три... Ну я її бачила... **Чи** три/ **чи** два рази вона точно була//* (25/ж/юр.); в парцельованих реченнях: В. *Ай та там старі вони всі//Або малі//* (22/ж/хім.). Вони рідше зазнають впливу російської мови. Зазвичай сполучники з ознаками інтерференції наявні в молодіжному мовленні, якщо в ньому є виразні риси суржику загалом: *І тут бабка шось там на нього кричить/ на якогось діда// Походу не на свого/ а вопше на якогось лєвого (сміються)// **Толі** він їй не уступив/ **толі** ще щось/ **толі** просто їй упрікнув щось// Вона давай на нього кричать/ «Ха-ам!»* (22/ч/юр.).

Оскільки для молодіжного мовлення не характерна полікомпонентна будова висловлення, роль підрядних сполучників у ньому часто мінімізована. З іншого боку, використання підрядних сполучників залежить від індивідуальних рис мовця, від уміння логічно висловити свою думку: В. ***Якщо** в людини День народження/ то я їй дякую/ **що** в неї День народження// **Тому що** вона приносить тортики//* (26/ч/журн.). Використання підрядних сполучників залежить від темпу мовлення (за нормального або сповільненого темпу мовцеві легше сформулювати зв'язне висловлення, ніж за пришвидшеного), форми висловлення (у діалогах підрядні сполучники нерідко опускають, або ж вони, як і сурядні, наявні в парцельованих структурах, натомість у монологіях ці сполучники вжиті ширше), освіти та професії мовця (наприклад, філологи можуть використовувати сполучники, які зазвичай відсутні в мовленні представників інших спеціальностей: *оскільки, позаяк*).

Підрядні сполучники, хоч уживаються рідше, ніж сурядні, проте, як і дискурсивні слова, часто зазнають впливу російської мови (*тойсть, вроді, хоть* та ін.): І. *Не// Я б не сказала/ що я би дуже хотіла втекти// Просто мені **хоть** би/ **хотя** би якось так... все зразу наклалось/ розумієте? Я знову відкладую// Починаю читати потім/ коли появляється час/ наново// **Того що**... **Того що** часу реаль-*

но мало// Ну// Ти не встигаєш// (28/ж/філ.). У спонтанному мовленні зафіксовано випадки вживання сполучника «того що», замість «бо», «тому що».

Спостерігаємо одночасне використання синонімічних сполучників «бо», «тому що»:

А. Чого не йдеш? (19/ч).

Б. Ну **бо тому що** не хочу// Все// Крапка// (19/ж).

Сполучник «що» фактично функціонує у формі «шо», хоча можливе чергування вимови [шо] і [шчо] навіть в межах одного тексту.

Для молодіжного мовлення характерне залучення іншомовних службових частин мови. Причому запозичені елементи нерідко використовують поруч з питомими: А. Воно **а-ля ніби** марципан/ але не марципан/ бо нема мигдалю// Це просто цей... (26/ж/юр.).

У молодіжному мовленні **частки**, як й інші аналітичні мовні одиниці, відіграють вагомий роль. Зокрема, важливим засобом структурування розмовного молодіжного тексту є підсилювальні та вказівні частки (*от, ото, це, оце, ось, ну, ж*): *Моя сестра вже каже/ «Боже! Коли вже цей жах закінчиться?» Я кау/ «Він тільки почавсь»// Просто перший **же ж** період// Нічого **ше ж** не готово/ нічого// (28/ж/філ.).*

Як зауважує Є. А. Земська, частки не лише виражають певні відтінки думки і почуття, але й допомагають мовцеві будувати своє мовлення, заповнювати паузи¹. За словами Ф. С. Бацевича, частки в мовленні виконують важливі семантико-прагматичні функції: «Серед цих синкретичних комунікативних семантико-прагматичних смислів можна виділити переважно прагматичні, пов'язані з втіленням мовцем своєї присутності у засобах мовного коду, які адресантом (мовцем), автором породжуються»².

Прагнення молоді до лаконічності висловлення сприяє домінуванню коротких за формою частин мови. Так, замість іменників, де це можливо, використовують займенники. Оскільки спонтанне мовлення безпосередньо пов'язане з контекстом, мовці нерідко вико-

¹ Земская Е. А., Китайгородская Е. А., Ширяев Е. Н. Русская разговорная речь. Общие вопросы. Словообразование. Синтаксис. С. 88.

² Бацевич Ф. С. Частки як прагматичні складники комунікативного смислу. *Мова у дзеркалі особистості*: філологічні дослідження, присвячені 80-річчю професора, академіка НАПН України Кононенка Віталія Івановича. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. С. 187.

ристовують займенники (переважно особові чи вказівні) без попереднього називання особи:

В. **Вона** що втекла від... **цього** (сміється)// (23/ж/юр.).

Б. *Навєрно*// (24/ж/хім.).

О. А що? **Він** її дратує? (24/ж/фіз.).

Б. **Він** всіх тут дратує//

А. В мене сусідка/ як тільки я в неї поселилась/ «Ой/ з **вами** там тіпа має вчитись **той** і **той**// **Він** такий весь активний// Я думаю/ що **ви** з **ним** здружитесь/ того що **він** дуже прикольний»// *От// Не/ в них нічого не було/ але я так зрозуміла/ що всі до нього так позитивно ставляться*// (18/ж).

Навіть без називання особи всім співрозмовникам відомо, про кого йдеться. Використання займенників дає змогу спростити висловлення, пришвидшити темп розмови. Якщо з контексту особу чи об'єкт розмови встановити не вдається, то їх згадують у першому реченні, а далі впродовж усієї розмови послуговуються лише займенниками: І. А це я з **цією подружкою**/ коли я приїхала в Київ/ я ходила кожної суботи в бібліотеку писати дисертацію// І одного разу я сиділа в бібліотеці/ і **вона** теж сиділа поряд на столі [за столом]// **Вона** побачила в мене лінгвістичні книги і каже/ «Можна взяти подивитися?» І так **ми** познайомилися/ обмінялися телефонами/ пішли в столову// **Вона** старша від мене на шість років чи скільки// **Вона** в Польщі тепер живе// І цей... **Вона** вийшла заміж за поляка// і так **ми** відтоді спілкуємся// Ну свого часу я **їй** дуже допомогла/ тому що **вона**... один раз/ ну один час **вона** була вагітна/ і **вона** в той час писала книжку// *Получається/ що пів книжки написала їй я*// (28/ж/філ.).

Вказівні займенники використовують тоді, коли об'єкт розмови є безпосередньо перед мовцями і немає потреби його називати, оскільки інформація зрозуміла з контексту:

А. Ден Браун мені просто не сподобався// І от ці «Триста шістдесят градусів» воно ніби якесь дуже схоже було// Я так згадав// (18/ч/мех.).

Б. А я тут «Точка обману»/ а тут **це** [інша книжка]// І коли я їду в метро/ я читаю **то**/ коли я їду додому/ я читаю **це**// *От// Отак от*// Колись я **це** дочитаю (сміється)// (18/ж/мед.).

Зафіксовано випадки вживання вказівних займенників під час обдумування певної ситуації, без конкретного наміру вказати на

що-небудь, у розмові «з самим собою»: А. Так// *Шо я маю зробити? Я маю зробити ксерокопію **цього**/ взяти з собою **то**/ заповнити **ото**/ купити спирт... Шо я ще маю зробити? І зайти в магазин*// (26/ж/юр.).

Можливе також застосування вказівних займенників для заповнення пауз хезитації:

І. *Може/ в нього якісь були **ці***... (24/ж/філ.).

Я. *Які **ці**?! Та ви шо?! (27/ж/філ.).*

У такому контексті вони частково втрачають вказівну семантику і слугують лише як засіб виграти час для пошуку потрібного слова.

Крім того, вказівні займенники використовують для акцентування, підсилення значущості окремих частин повідомлення: А. *В них **оця** ж манія **цього** імперіалізму// Вони хочуть в них **оце** вернуть **оцю** довбану імперію/ яка і так тріщала по швах*// (27/ж/філ.).

Поширеним є й використання неозначених займенників: Ю. *Це ж е-е в Києві тут є **якийсь** завод з виготовлення патронів до-о **якихось** там рушниць чи автоматів// І належить той завод не понятно **якими цими** Порошенку*// (24/ж/хім.). Крім своєї безпосередньої функції, вони нерідко заповнюють паузи хезитації, допомагаючи «виграти час», щоб підібрати потрібне слово.

2.4.3. Специфіка граматичної структури спонтанного молодіжного висловлення

Для аналізу структури спонтанного молодіжного мовлення важливою є точність сегментації висловлювання під час розшифрування усного матеріалу. Пунктуація, що використовується у письмовому тексті, не завжди коректно відображає інтонаційне членування усного спонтанного тексту. Сегментація може бути не лише наслідком невідповідності мовлення, а й способом актуалізації певного смислового елемента, акцентування на важливій для мовця частині повідомлення.

Молодіжне спонтанне мовлення, як і розмовне мовлення загалом, характеризується відсутністю жорсткої текстової структури. У ньому немає фіксованого порядку слів, часто відсутні усталені граматичні зв'язки між словами в реченнях. Зокрема, обмежено функціонує знахідний відмінок, натомість нерідко замість нього викори-

стовують називний: В. *Я пам'ятаю/ коли перший раз на зйомку до нього приїхав/ старенька жигулі* (замість «старенький жигулі») *четвертої моделі// Він сам за кермо-ом// Оце люди були/ які шось собою представляли//* (26/ч/журн.). Поширене одночасне використання особових займенників та іменників у ролі підмета:

А. *Греки обнаглили// Вони набрали собі кредитів Греція// Вони...* (27/ж/філ.).

Б. *І хочуть виходити з Євросоюзу//* (24/ж/філ.).

Характерним явищем спонтанного мовлення є самопереривання, фальшстарту та самокорегування. Частотність побутування уривчастих конструкцій та самовиправлень у багатьох аспектах є явищем суб'єктивним і залежить від психологічних рис мовців, тому не можна зробити загальних висновків про кількісні показники поширення фраз з такими конструкціями в мовленні молоді, адже для кожного з респондентів вони будуть різними. Однак можемо стверджувати про значну насиченість молодіжного мовлення уривчастими репліками:

Б. *Я... Того я кажу/ на вихідних десь там... В мене ця книжка я вже не знаю скільки стоїть// Я-я-я починала її... Я завжди читаю по пару раз/ через то що я починаю читати/ потім...* (18/ж/мед.).

А. *Забувається//* (18/ч/мех.).

Б. *Да// Я знову відкладую// Починаю читати потім/ коли появляється час/ наново// Того що... Того що часу реально мало// Ну// Ти не встигаєш//*

Важливу роль у побудові усного тексту відіграє кількість учасників комунікації. Що більша кількість учасників розмови, то більше перебивів, уривчастих речень, незавершених висловлювань, вставних реплік. Водночас мовці частіше «перестрибують» з однієї теми на іншу. Буває складно вловити основну тематичну лінію, оскільки інколи спілкування відбувається на декілька тем одночасно.

Прості, короткі конструкції сприймаються легше, тому домінують у спонтанному мовленні. Проте для розгорнутих монологів типовими є й полікомпонентні складні речення зі сполучниковим і безсполучниковим зв'язком. Для молодіжного мовлення одночасно властивим є спрощення синтаксичної структури та її розширення. Спрощення відбувається за рахунок побутування неповних, еліптичних речень, парцельованих конструкцій, слів речень, упущення службових елементів. Розширення характеризується наявністю вставних і вставлених конструкцій.

Структура спонтанного висловлення залежить від ситуації спілкування, що, зокрема, визначає одну з найвиразніших рис розмовного синтаксису — його **еліптичність**, побутування неповних речень: І. *Та ще чекайте! Що там далі буде// Моя керівницка була канєшно в шоці/ шо я пішла [з роботи]// Вона не то шо в шоці була// Вони всі такі/ «Куда ну тіпа цей [ти йдеш]?» Я всім кажу... Я тіпа нікому/ шо тудя [йду на роботу] не кажу/ я кажу/ в Шевченка [іду в університет імені Тараса Шевченка]// Вони кажуть/ «А ти в жовтому корпусі [будеш працювати]?» Я кажу/ «Та нє/ я на Мельникова [в корпусі на вулиці Мельникова буду працювати]»// А то всі такі/ «О! Ого!» То там/ я не знаю вже// Діти президентів... [вчаться] (28/ж/філ.). Без знання контексту розмови, наявності певних фонових знань та врахування комунікативної ситуації таке мовлення для стороннього слухача може бути незрозумілим. Як видно з наведеного фрагмента монологу, в усному мовленні найчастіше опускають присудки. Лаконічність висловлення досягається також за рахунок використання **метонімії**:*

А. *М-м-м// Реально круті штуки// Я ніколи їх не їла// (26/ж/юр.).*

В. *Це ж ця київська ця їхня// (26/ч/журн.).*

А. *Угу// БКК//*

В. *Я в Порошенка не дуже їхню випічку//*

Замість назви кондитерської фірми «Roshen» мовець використовує прізвище власника. Значення сказаного залишається зрозумілим для всіх комунікантів, проте смислове навантаження в цьому випадку вже ширше і демонструє стійкі асоціативні процеси у свідомості мовця. Інший приклад:

А. *Цих **поросят** [сардельки «Трое поросят»] будеш? (26/ж/юр.).*

Б. *Можна й **поросят**// (24/ж/філ.).*

А. *Я й так буду йти в магазин/ то я...*

Б. *Давай **поросят**//*

Мовець використовує частину власної назви продукту замість загальної. Без знання ситуації спілкування таке мовлення можуть зрозуміти некоректно.

Спрощення структури спонтанного молодіжного висловлення досягається й шляхом навмисного розчленування синтаксичної структури (парцеляції) як простих речень, так і підрядних чи сурядних частин складних речень:

І. *Приблизно скільки грошей лишали? (24/ж/філ.).*

М. Ну-у цей раз вони лишили сто сорок євро// **На двох дітей// На десять днів**// (24/ж/філ.).

Розширення структури висловлювань відбувається завдяки **вставленим конструкціям**, за допомогою яких мовець може корегувати хід розповіді, уточнювати не відому для загалу інформацію: А. *І така (пауза) усь! І до мене подружка дзвонить// Я кажу/ «Таміла-а!» Оце якраз та/ що мене підманула// Кажу/ «Таміла-а! Капець»// А вона/ «Нічо не переживай/ зараз щось придумаєм//* (28/ж/філ.). Використання вставлених конструкцій супроводжується зниженням тональності, пришвидшенням темпу. Такі вставки зафіксовані переважно в розгорнутих монологіях у складі діалогів чи полілогів.

Характерною рисою молодіжного мовлення є ускладнення структури речень порівняльними зворотами:

А. *А це їх таке ціле покоління// вони звикли/ **як вівці**/ іти на за-слання//* (27/ж/філ.).

В. *Що ти ворчиш, **як бабулька**? (22/ч/юр.).*

Порівняння сприяють увиразненню мовлення, можуть ставати засобом досягнення комічного ефекту.

Однією з найвиразніших особливостей усного спонтанного молодіжного мовлення є часті **повтори**, що використовуються для заповнення пауз хезитації в момент пошуку потрібного слова, виконують функцію засобів текстового зв'язку:

І. *Ви би бачили/ що в мене робиться// В мене вже **всюди** кніжки// **Всюди**//* (28/ж/філ.).

Б. ***Два таксі замовляла// Два таксі замовляла/ щоб всі книжки забрати//** (24/ж/хім.).*

Повтори можуть слугувати і засобом підсилення значущості інформації та супроводжуватися підсилювальними частками: Ю. *Воно б ще не так яось було/ знаєте// А це як уявляєш/ що стільки життів пішло і-і... **А їм по барабану// от реально людям по барабану//** Торгують всім//* (27/ж/філ.).

Типовою рисою спонтанного мовлення є повтор однакових фраз на початку речень у репліці: Я. *Я хотіла хом'ячків дуже// **В мене** були хом'ячки// **В мене** був кролик маленький/ декоративний// Ну **в мене** як// Мені Влад дарує/ а потім я його спихаю мамі//* (27/ж/філ.).

Експресивність може зростати за рахунок повторення ідентичних номінацій (в межах того самого тексту), а також за рахунок використання синонімічних лексем:

В. Він [фільм] *такий дурний/ незрозумілий*// Дві години такого якогось маразму *незрозумілого*// (22/ч/прогр.).

Б. *Можє/ це* (пауза) *вища матерія* (24/ж/філ.).

В. *Дуже висока/ дуже*//

Використання трьох чи більше синонімічних лексем стає засобом досягнення градації. В останній репліці повторення прислівника в постпозиції підсилює емоційність висловлення.

Мовці використовують повтори і з метою уточнення інформації, для самовиправлення або у випадках, коли треба виграти час, щоб підібрати (пригадати) потрібне слово: Б. *А! Краще во з цим/ з салатіками/ з салатами/ з листям салату/ з самим там якимось/ з сукупністю цих овочів*// (24/ж/хім.). Інколи повтори трапляються внаслідок того, що під час швидкого мовлення мовець не встигає вибрати позицію для слова і використовує кілька варіантів одночасно: І. *В мене нема... В мене стрес постійний*// *Я не зможу стільки всієї інформації разом тримати в голові*// *Я тут собі з Данькою не можу собі ради дати*// (24/ж/філ.).

Домінування **непрямого порядку слів** пов'язане з відносною неконтрольованістю спонтанного мовлення і прагненням акцентувати на конкретній частині висловлення. Мовці переміщують рему на початок фрази, щоб спочатку йшла найважливіша інформація:

Б. *«Код да Вінчі»... Я хочу... Ден Браун/ як ти кажеш/ тобі не сподобався?*(18/ж/мед.).

А. *Мені не сподобався «Янголи і демони»*// (18/ч/мех.).

У молодіжному мовленні інверсія нерідко супроводжується використанням логічного наголосу: В. *От я/ коли робив День народження/ я приніс купу тортиків*// *Да// Це було// Але в шефа коли було День народження/ то він нічого не приносив*// *То ми йому приносили*// (26/ч/журн.). Рему виділяють за допомогою логічного наголосу і в реченнях з прямим порядком слів.

Більшість питальних конструкцій в діалогах та полілогах функціонує без питального елемента і переважно є одноелементними або максимально скороченими. Зазвичай в них відсутні суб'єктні синтаксеми. Питальні елементи зберігаються в риторичних питаннях у складі монологів.

Ситуація спілкування впливає на тематичне наповнення комунікативного акту. Молодь з властивим їй швидким ритмом життя може притримуватися кількох тематичних ліній у межах одного

комунікативного акту, особливо це помітно, коли в спілкуванні бере участь велика кількість комунікантів. Однак під час діалогу теж помітні відхилення від теми, пов'язані з умовами спілкування: (хлопець і дівчина сидять на лавці біля університету, обідають; одночасно дівчина (А.) розповідає про іспит): А. *Мені та четв'орка... Я така рада/ що здала сьогодні на п'ять//* (нрзбрл.) *Приходжу/ каже/ «Сідай// О-о-о! А хто це тобі/ каже/ вплив?» Кажу/ «Ну буває/ в нас продажні є* (пауза) *в універсі// А вона/ «Та я вже поняла//» Я довше їм булочку/ ніж ти своє величезне морозжено//* (18/ж). Зауважимо, що в наведеному прикладі зміна теми відбувається «на одному диханні», без використання пауз. Перериваючи розповідь, мовець констатує факти, що супроводжують спілкування.

У молодіжному мовленні особливе значення **інтонації**. Саме за допомогою інтонації мовець акцентує на важливій частині повідомлення, виражає своє емоційне ставлення до змісту висловлення. Інтонаційні особливості окремих фрагментів розмови рідко можна передати на письмі. Здебільшого на інтонаційні зміни вказуємо спеціальними ремарками в розшифрованих текстах записів усного мовлення. Іронічна вимова, зміна голосових характеристик зафіксована перш за все у тих випадках, коли мовець пародіює мовлення інших осіб:

а) Ю. *А то/ що в тебе Влад/ то нічого//* (24/ж/хім.).

Я. *Не// Ну це таке! Давайте будемо/ слу-ухайте/ дівчата... Ну це ж... Влад же ж не чує// Влад же ж не тут// Правильно?* (солодким голосом пародіює) *Ой! Так скучила! Коханий!* (Сміються.) *Чекала тебе цілий день сьогодні//* (Далі звичайним тоном продовжує розповідь.) *І цей// Тут ми приходимо... що ж це... на старий новий рік//* (27/ж/філ.);

б) Ю. *Та діло не в Криму// В Донецьку б цього не було// А тут нагребли/ нагребли бігом/ поки ті зупинилися/ дали команду не стріляти...* (24/ж/хім.).

Я. *Правильно// То думав/* (пародіює панічне мовлення). *Ймайо! Шо робить?! Я ще ж не накрив! Я тільки прийшов!* (27/ж/філ.).

Помітно, що, змінюючи інтонацію, комуніканти використовують окличні речення, риторичні запитання, підсилюють емоційність висловлювання жестами та мімікою.

Акцентування з іронією може супроводжуватися навмисною ненормативною вимовою: *Каже/ в дві тисячі цьому ж тринадця-*

тому році/ каже/ з телебачення бачу Яценюк/ такий же (пауза) **віщяєт**... (27/ж/філ.). У цьому випадку зміна інтонації відбувається за допомогою перемикавання мовного коду: з української на російську мову. Лексема «віщяєт» тут має негативне конотативне забарвлення. Підсиленню ефекту сприяє використання паузи перед ненормативним словом.

Зміна інтонації відбувається також зі зміною темпу висловлювання та характеризується розтягненням вимови: Ю. *А там от... Мені дуже сподобалося ну// Колишній **президе-ент** (пауза) ну типу (пауза) на всенародному **рі-івні зустріча-ає**/ передає тобі Білий **ді-ім**// От наскільки все організовано//* (24/ж/хім.). Пришвидшення чи, навпаки, сповільнення темпу комунікації відбувається під час зміни теми, використання вставлених конструкцій, уточнень. Крім того, особливості темпу мовлення залежать від індивідуальних характеристик мовця.

Зміна інтонації та темпу мовлення виражає ставлення до співрозмовника чи до об'єкта розмови, відображає ігрові мотиви молодіжної комунікації.

Пришвидшений темп мовлення зумовлює ситуації, коли форма висловлення не встигає за думкою. Звідси і спрощення в спонтанному мовленні не лише текстової структури, а й фонетичного оформлення окремих лексем. У розшифрованих текстах виявлено такі типи скорочень: 1) випадіння приголосних, складів у середині слова (*мона* [можна], *скіки* [скільки], *тіки* [тільки], *сьоні*, *сьодні* [сьогодні], *хочте* [хочете], *кау* [кажу], *кае* [каже], *чось* [чомусь], *та* [так]); 2) випадіння голосних в корені (*хтіла*); 3) випадіння складів в кінці слова (*бач* [бачиш], *зара* [зараз], *нічо* [нічого], *тре* [треба], *хоч* [хочеш], *чо* [чому]). Найпоширеніші скорочення прислівників (*зара*, *сьодні*), а також дієслівних форм (*кау*, *бач*) та займенників (*чо*, *нічо*). Привертає увагу той факт, що молодь дуже часто спрощує вимову літери «щ» у сполучниках / займенниках (*шо*, *тому шо*, *так шо*, *шось*, *шоб*, *ше*, *шоби*). Наприклад, в одному з текстів не виявлено жодного сполучника «що» зі сполученням звуків [шч]. Натомість комуніканти 110 разів вжили варіант «шо». Зауважимо, що такі спрощення та усічення характерні не лише для молодіжного розмовного мовлення, а й для розмовного мовлення в цілому, і помітні в багатьох діалектах української мови.

Передавання прямої мови. Невід'ємною частиною діалогічних і, особливо, монологічних жанрів усного мовлення є фрагменти з передаванням мовлення сторонніх осіб. Передавання прямої мови супроводжується імітацією чужого голосу, інтонації: Б. *А я приїжджаю додому/ ну я/ Валера приїхали/ тіпа Валера купив шампанське/ коробку канфет/ тіпа офіційно вже цей/ а мама стоїть на порозі німа така/ не знає... Вона не знає сама/ що казати в цих ситуаціях! Вона ще ніколи не була// Каже/ каже мені/ «А коли свадьба?» Перший вопрос// «Коли свадьба?» Я кау/ «Мам/ не переживай/ гроші ще не треба збирати// Ми подумали/ через рік»// «Точно?» Кау/ «Точно»// «Ну слава Богу! Тоді проходить» (сміються)// (24/ж/хім.). Слова автора вимовляють пришвидшеним темпом, через що вони можуть зазнавати скорочень. Здебільшого випадає шиплячий приголосний [ж] в 1-й особі однини і в 3-й особі однини дієслова «казати» (кае, кау).*

Пряму мову зазвичай передають, опускаючи слова автора. Єдиним засобом розрізнення авторів висловлювань може слугувати сама лише інтонація, або ж слова автора мінімізовані. Зокрема, поширеним є використання особових (рідше вказівних) займенників без будь-яких інших слів чи, навпаки, — дієслів без називання особи мовця, конструкцій «я така», «він такий»: А. *Я така/ «Де тебе носить?» Він/ «Маршрутки довго не було»// (20/ж).*

Емоційність молодіжного мовлення зумовлює часте використання в ньому **окличних речень, вигуків**. При чому окличні речення — переважно парцельовані частини простих речень: Я. *Всьо! Відразу! Всі на вухах! Всі всьо роблять! Всі сюда йдуть!* (26/ч/журн.);

А. *Він аспірант в цьому... в Шевченка/ історик... А розумний! А почуття гумору!*

Б. *Боже! Ідеал!* (27/ж/філ.).

Вигуки можуть бути виражені сленгізмами, лайливими словами, звуконаслідувальними словами: Я. *Правильно// То думав/ (Пародіює панічне мовлення.) Ймайо! Шо робить?! Я ще ж не на-крав! Я тільки прийшов!* (27/ж/філ.).

Досліджуючи кількісне співвідношення побутування вигуків у спонтанному мовленні, Ю. Бабчук робить висновок, що мовці віком від 20 до 40 років використовують вигуки найбільше¹.

¹ Бабчук Ю. Й. Просодичні особливості вживання англійських вигуків різними віковими групами. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка*. Серія: Філологічні науки. Мовознавство. 2016. Т. 1, № 5. С. 16.

Виражені вигуками емоції та почуття відносні, адже значення своєї рідності вигуків виявляється тільки в конкретній мовленнєвій ситуації¹. Молодь використовує вигуки як емоційну реакцію на сказане співрозмовником чи ситуацію спілкування; з прагматичною метою; з метою економії мовних засобів при вираженні позитивної (*Вау!*) чи негативної (*Фу!*) оцінки та ін. Крім того, вигуки та інші емоційно марковані конструкції мовлення стають засобом відтворення емоційного контексту не лише безпосередньої ситуації спілкування, а й ситуації, що є об'єктом розмови: Б. *Могли б уже якусь пісню українською заспівать/ а це вони одно «Білоруси/ українці разом!» «Білоруси/ українці»/ ти шо// В них там... А! Кажуть/ «Чи є тут білоруси?!» Такі/ «У-у-у!»/ всі кричать// «Українці є?!» І тут ну ти шо! [А.: Атмосфера/ так?] А потім він каже/ «Жиє Беларусь!» [А.: Живе Білорусь//] Жиє Білорусь/ да// «Ану перевірм/ кає/ по-іншому/ жиє Білорусь!» Всі/ «Е-е-е!»/ щось там кричать// А ті/ «Слава Україні!» ці ж уже/ українці кричать// Ну так весело було// (27/ж/філ.).*

Особливістю розмовного молодіжного мовлення є часте використання, особливо в монологіях, **риторичних запитань**: А. *А наші/ мало того/ що підривають міжнародну репутацію... І хто захоче з нами мати справу?! Ну от в подальшому// Хто захоче що в нас купувати?!; А. Ну/ я за шо й кажу// Навіть за Радянський Союз// Я не знаю/ як він так довго протримався// Не знаю// Та шо/ як протримався? Бо мільйонами знищували/ то він і тримався// То голод/ то війна// Де ж ти там будеш..? (27/ж/філ.).* Риторичні питання використовуються як засіб вираження ставлення до повідомлюваного, як спосіб привернення уваги співрозмовників, встановлення зв'язку з іншими комунікантами.

Функціонування **звуконаслідувальних слів** у ролі присудка і **слів-речень** є однією з виразних особливостей усного розмовного мовлення. У молодіжній комунікації спостерігаємо використання звуконаслідувальних слів у розгорнутих репліках діалогів під час емоційних розповідей: Д. *Ці баби... баби вони вобще ахіревіші! Я один раз в «Фору» пішов/ я один раз розповідав// Вихожу з «Фори»/*

¹ Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Загнітко А. П. та ін. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. С. 735.

там щось типу навушники/ в своїх думках/ відкриваю двері (пауза) і мене бабка так дверима **трах!** (22/ч/юр.); Я. *І от хлопчик [хом'ячок]/ гукаєм/ він раз/ виліз// він в нас в кімна... Мама його виносила в кімна-ату// Він в нас в носках/ в одежі// Він міг бути/ де хоч// Треба було бути дуже обережним// Але/ якщо вона погука/ він **тюх/ виліз** (присудок продубльовано)// (27/ж/філ.);*

Г. *Та ми просто з пакетом// Ми переходили по надземному цьому переході//*

А. *А ви були під низом/ да? Приїхали вниз [Г.: Да/да]/ а потім піднялись нагору/ так **тют-тют-тют?** Ну-у як... Канєсно/ для вас...Тим більше/ що ви тут ніколи/ напевно/ не були// (21/ж/філ.);*

Б. *Ну то якось природньо/ що ти не можеш шуміть/ коли хтось спить// Вона потім в дванадцять встає... А вона оце такий/ вона купаться ходє/ такий оце пакет/ [А.: Ага/] знаєтє// І це/ **Шух-шух-шух-шух/ шух-шух-шух-шух**// Гі-і-і! А в мене ше дурний сон// Ну просто це! Я кажу/ ну які мені ліки пить смисл? (27/ж/філ.).* Звуконаслідувальні слова молодь часто використовує для створення комічного ефекту, точного відтворення в мовленні виразних деталей ситуації, про яку йде мова.

Невербальні засоби комунікації в молодіжному спілкуванні.

Невербальні засоби спілкування в спонтанному, непередбаченому мовленні заміняють значний обсяг вербальної інформації, тому, не будучи безпосереднім учасником комунікативного акту, читач за-транскрибованого усного тексту не може повністю зрозуміти змісту висловлювань. Використання жестів супроводжується низкою вербальних засобів, метою яких є підсилення невербальної інформації. Разом з невербальними засобами використовують вказівні займенники, частки, прислівники: А. *Ну позавчора/ точніше/ прям під сценою були/ ніяких проблем// Пройти спокійно так між всіма// А вчора заби-то// Це/ щоб ви розуміли/ це **отак от** сцена/ а **так** від сцени палатки палатами/ ж купа **оце** палатки/ як ярмарка пива// **Там** шашлички **оці** всі/ сосиски// **От** ми стояли/ **оце** сцена (показує руками відстань)/ якщо ми цей раз **отут** стояли/ **отак**/ да/ то цей раз ми аж **отут** були// [В.: Ого!] Аж **отут**// Ну **тут** була своя/ тойсть їх там уже деє видно/ но **тут** була своя туса/ **тут** всі// (27/ж/філ.);*

Б. *Ви любите хом'ячків? Віка? Не смердючі вони// (24/ж/філ.).*

Г. *Не/ я б не тримала вдома хом'ячків// Я тільки котиків// (24/ж/філ.).*

Б. **Отаких** (показує руками щось маленьке)// **Отаких оце/ не?**
Та ви шо!;

В. Це наша типу кухня/ **так/ так/ і оце тут такий** столик// В нас не було такого окремого приміщення// Була лише столовка внизу// Ну **отаке** все// Вікна **так** сидиш/ і підвіконня набагато нижче// Таке враження/ що ти на долоні сидиш// (21/ж/ек.).

А. Чекай/ а ти... **Це** з кухні... (26/ж/юр.).

В. **Це** з кухні// **Це** з офісу/ а **це** з кухні **оці** шматочки видно//

А. А з твого/ наприклад/ столу/ то куди виходить?

В. **От сюди**//

А. А шо це є там?

В. **Це отак іти/ і** Олімпійська буде// **Отут оцей** стадіон чи як його? Палац...

Г. Палац спорту// (25/ч/юр.).

А. Та/ та// Я ніколи не бачила/ що воно **отак** виглядає//

Зауважимо, що носії суржиків разом з невербальними засобами використовують як згадані вище мовні одиниці, так і російські відповідники: *вот так, туда, сюда, это* та ін.

Граматичні особливості спонтанного мовлення. В умовах спонтанної комунікації як наслідок того, що мовець повністю не контролює мовленнєвий процес, виникають помилки, не пов'язані з інтерференцією, а спричинені швидким темпом розмови, зосередженістю на змісті, а не формі висловлення. Серед таких помилок зафіксовано:

— неутворення вищого ступеня порівняння прислівників: А. Ну такі// Різні/ знаєте/ студенти є// Ну/ канєшно/ **важко** з студентами/ **ніж** з аспірантами// (28/ж/філ.);

— утворення вищого ступеня порівняння від прикметників, для яких він не властивий: В. Тре бути **бойовішим**// Я про себе// Шоб цей...не бояться/ не... не думати/ шо я потурбую їх/ коли захочу подивитись на лічильник/ да? (26/ч/журн.); В. Якось цей Притула/ з яким вони разом починали/ **якось чоловічній/ людськіший**// (24/ч/юр.). Комуніканти мали намір показати вищий ступінь інтенсивності ознаки і використали для цього слова, що згідно з нормами позбавлені градації якісної ознаки;

— неузгодження в роді: В. Показником крутості в середньовіччя міста **було можливість** тримати свого ката// Це було дуже дорого// (26/ч/журн.);

— відмінювання незмінних іншомовних слів, аббревіатур: А. *Я уже свої **єври** переминаю в кармані*// (23/ж/біол.); В. *В **емзеесі** [МЗС] я вже працював*// *Да/ возив от/ Кого тільки там не було*// *Китайців більше возив*// (26/ч/журн.);

— помилкові граматичні форми займенників: Б. *В мене цілий **всьий** [весь] такий... такий день якийсь*// *То сюда/ то туду/ то сюда/ туду/ да/ то/ да*// (22/ж/хім.);

— відсутність чергування кореневих приголосних в особових формах дієслів: Б. *Божечко! Це я вчора*// *Я казала/ пісня «Ех раз/ іщю раз/ іщю многа/ многа раз» це коли я фарбую нігті*// [А.: Ага/] (Сміється.) *Я вже думала/ **повісюсь**/ серйозно*// (27/ж/філ.);

— помилки в дієвідмінюванні: Б. *Ну а як ти **їсь**... ну а як ти **їсь** ці насінинки? Воно ж все одно на зуби попадає*//; Б. *Та*// *Купуєш все підряд/ **їш** все підряд/ і здоровий*// (24/ж/юр.); М. *Ну понятно/ шо червону рибу вони не їдять/ бо вони діти*// *Вони ще такого **не хотять***// (23/ж/філ.);

— накладання способів дієслова (у цьому випадку умовний / дійсний):

А. *А як ви туду попали?* (19/ж).

Б. *Та вже розказувала*// (24/ж/хім.).

Ю. *Та вже казала*// *Подружка подзвонила/ сказала/ що місце є*// (28/ж/філ.).

А. ***Всім би таких друзів бажаєм***// [Всім би мати таких друзів! Всім таких друзів бажаємо!];

— невідповідність змісту і форми висловлення: А. *Купила собі банку з-під **йогурта***// *Не банку*// *Купила йогурт/ випила*// *І тут в мене **прийшла** [з'явилася] ідея/ шо в мене ще є кисле молоко*// *Я його заливаю в **йогурт** [в банку від йогурту] і сижу так після пари/ йогурт п'ю/ а сама кислячок/ да*// (27/ж/філ.). Цей приклад демонструє ситуацію, коли форма висловленого не збігається зі змістом, який мовець в неї закладає. Як бачимо, у наведеному прикладі мовець сам виправляє сказане, прагнучи, щоб його зрозуміли коректно. Інший приклад: А. *Він хотів тут жити/ але йому можна буде тут жити тільки з березня/ коли **він з тої роботи закінчується контракт***// *Бо в нього на роботі можна жити тільки в певному радіусі від його роботи*// (26/ж/юр.). У цьому випадку так само: форма не встигає за думкою. Очевидно, респондент хотів сказати: ...коли в нього з тією роботою закінчується контракт... або ...коли він з тої роботи звільниться... Такі приклади непоодинокі і

відображають поєднання двох синонімічних за змістом, але різних за формою структур без паузації чи обривання висловлення: Б. *Піпєц// Завтра/ на другий день в мене конференція// Якраз було чотирнадцятого вересня// В мене п'ятнадцятого вересня я на конференцію йшла ще після пар//* (28/ж/філ.); Г. *В мене/ кароче/ недавно він щось пише/ мене питає...* (18/ж/псих.). Динамічність розмови уможливорює виникнення таких гібридних, помилкових конструкцій. У процесі спілкування вони зазвичай непомітні;

— помилкове узгодження числівників з іменниками (н. в. замість зн. в.):

А. *Далеко їхати? В Богомольця чи де?*

Б. *Е... Та// В Богомольця// А живу я в Борщагівці// Година двадцять трачу на дорогу...*

Таке відхилення від норми може бути зумовлене не спонтанністю мовлення, а впливом російської мови. Пор.: рос. *Час двадцать трачу на дорогу*. Адже в російській мові іменник *час* має однакові форми в називному і знахідному відмінку.

Досліджуючи мовлення молодих киян, натрапляємо на певні діалектні граматичні риси, особливо в дієслівних формах: Б. *Вона мені каже/ «В мене взагалі все разом/ так тяжко розібратися»// А я дивлюсь/ а в мене окремо// [А.: Угу//] І потім мені аж полегшало// Я їй кажу/ вона все одно не віре [не вірить]// Вона в техніці так/ знаєш/ вона не любе [не любить]// Вона... ще в неї зір поганий/ вона з комп'ютером не любе працювати* (27/ж/філ.); А. *Не/ мені треба йти збиратися// Я ж довше збираюся/ ніж ти// Мені теж треба щось одягати//* (24/ж/юр.); М. *Це зараз мені вже отак (жестикуюче) усе/ бо я знаю/ що вони люблять/ що вони не їдять/ коли їх там десь звідки забирають// А перший раз е-е мама так/ «Ви приїжджайте/ а там все так по ходу діла поймете»// Ну в скільки будить їх в школу я запам'янала//* (23/ж/філ.). Поширене використання плюсквамперфекта: І. *Вася мене тоді з ним познайомив був//* (26/ж/юр.); Б. *Тож в нас там були вбили одного//* (24/ж/хім.); Я. *Ми воше... Ми там випали були//* (27/ж/філ.). Нерідко стикаємося з прикладами помилкового дієслівного керування: Ю. *Просто ти ж не будеш на два дні купляти собі лижного костюма//* (22/ж/хім.). Спостерігаємо риси не лише середньонадніпрянського говору, а й південно-західних, північних, південно-східних говорів, що зумовлено наявністю в мовному просторі Києва значної кілько-

сті молоді (зокрема студентів) фактично з усіх регіонів країни: *Б. Ти б си трохи перепочила// Виглядаєш як з-під капельниці//* (20/ч) (збереження давньої форми дав. в. зворотного займенника *собі*, південно-західні говірки).

2.4.4. Граматична інтерференція в мовленні кийвської молоді

Проблема міжмовної інтерференції давно перебуває в центрі зацікавлень українських та зарубіжних лінгвістів. В Україні вона постає особливо гостро, зважаючи на білінгвальне середовище більшості українських міст. У непідготовленому усному мовленні інтерференція проявляється найбільшою мірою.

Дослідники переважно намагаються з'ясувати сутність поняття «інтерференція» (У. Вайнрайх¹, Ю. О. Жлуктенко², С. В. Семчинський³ та ін.), розмежувати явища інтерференції та суржику (Л. Т. Масенко⁴, В. М. Труб⁵, О. В. Шевчук-Клюжева⁶ та ін.). Однак здебільшого науковці звертають увагу на українсько-російську фонетичну та лексичну інтерференцію. Натомість проблема граматичної інтерференції досі перебуває на периферії наукових розвідок. Водночас потребують детальнішого вивчення аспекти функціонування інтерференційних явищ в мовленні різних вікових та соціальних груп.

Спонтанному мовленню молодих киян властиві риси граматичної інтерференції, характерні для розмовного мовлення загалом. Однак унаслідок постійного перебування молоді в білінгвальному середовищі, вони нерідко вже не є лише спорадичними помилками, а разом з інтерференційними виявами на інших мовних рівнях стають чинником формування суржику.

Науковці зауважують, що на рівні граматики явище інтерференції менш помітне порівняно з лексичним рівнем, оскільки україн-

¹ Вайнрайх У. Языковые контакты. Киев, 1979. С. 22.

² Жлуктенко Ю. Лингвистические аспекты двуязычия. Киев, 1974. С. 76.

³ Семчинський С. Семантична інтерференція мов. Київ, 1974. С. 3.

⁴ Масенко Л. Т. Суржик: між мовою і языком. Київ: Видавничий дім «Киево-Могилянська академія», 2019. 229 с.

⁵ Труб В. Типи мовленнєвих відхилень як особливості ідіолекту українсько-російських білінгвів. *Мова і суспільство*. 2011. Вип. 2. С. 78—85.

⁶ Шевчук-Клюжева О. Українське усне мовлення Донеччини. 162 с.

ська і російська синтаксичні системи подібні¹. Однак так звана «близькість» мовних систем нерідко провокує заміну граматичних форм однієї мови формами іншої, що й є проявом інтерференції. Найчастіше сплутуються форми, спільні для різних мов, але відмінні за дистрибуцією.

Найбільш істотних змін під впливом російської мови зазнають категорії словозміни. В іменниках мовці найчастіше деформують відмінкові закінчення: (в маршруті) А. *Зупиніть на зупинке*// (19/ж) (укр. *на зупинці*, рос. *на остановке*). Форми кличного відмінка в молодіжному мовленні практично відсутні. Його функцію виконує називний відмінок. Крім того, у звертаннях використовують значну кількість скорочень, що є рисою російської розмовної мови та просторіччя:

А. *Я їй кажу/ «Юль/ ну прийди/ покупайся/ ляж/ спи»*// (27/ж/філ.).

І. *Не// Я би так не змогла жити*// (24/ж/філ.);

Б. *Све-ет/ що ми робим? Поїхали на метро чуть пожже!* (20/ж);

А. *Та// Чо ти не береш тістечко?* (26/ж/юр.).

В. *Я зараз візьму*// (26/ч/журн.).

А. *Володь/ не встидайся*//

Ми зауважили, що той самий мовець може використовувати або не використовувати кличний відмінок залежно від імені співрозмовника (наприклад, *Богдане*, але *Влад*). З пестливими формами кличний відмінок використовують частіше, ніж зі звичайними (*Іваночко*, але *Іванка*, *Наталочко*, але *Наталя*).

Категорії роду і числа також зазнають інтерференційних впливів російської мови:

А. *Слухай/ хотіла тебе спитати...*

Б. *Га?*

А. *З приводу цього... штуки якоїсь для волос/ щоб вони не випадали?*

У наведеному уривку спонтанного діалогу використано російську лексему *волоси* (множина) замість української *волосся* (форма однини — збірний іменник) і далі присудок також узгоджено в множині.

У прикметниках та прислівниках типовою помилкою є гібридизація форм ступенів порівняння під впливом російської мови:

¹ Виноградова О. Двомовність: причини й наслідки (на матеріалі україномовної преси міста Донецька). URL: <http://litmisto.org.ua/?p=7615> (5.05.2015).

А. *От в кутику замку дирку зробили/ шух-х-х// Золочівський/ до речі/ **самий** такий **продвинутий** був в тому плані//* (26/ч/журн.);
 Ю. *Я лате чось **саме більше** люблю//* (24/ж/хім.); В. *А я вчора свою однокурсницю бачив// Вона зараз помічник міністра оборони// **Круче** ніж всі наші хлопці/ які... От// Вона вже капітан//* (26/ч/журн.).

Такі помилки наявні майже в кожному з проаналізованих текстів, причому навіть у мовленні респондентів з високим рівнем мовної компетенції. Поширені випадки утворення присвійних прикметників за російським зразком: Б. *Начальник оцх всяких... **Юлькін/ Юлькіного** отдела на ДСА перевівся недавно з **Юлькіного** отдела// Степанов//* (22/ж/юр.) (українською Юльчин, Юльчиного).

Молодь використовує активні дієприкметники, що не властиві для української мови, на відміну від російської: А. *Та спини ти **цю біжучу** дівчину! Куди вона так? Ми ж встигаємо!* (18/ч) (українською *хто біжить*).

У дієсловах трапляються форми другої особи множини майбутнього часу із закінченням -ем/-им замість -емо/-имо: В. *Ужастіки? Ми не **любим** такого// Ми більше на мультики в кіно **ходим***. Побутують форми третьої особи множини з твердими закінченнями за аналогією до російської мови: *Був/ кароче/ один такий случай/ шо я вийшла одна/ я думала/ вони мене **заплюють/ заклюют** і вопше не **выпустят** звідти//* (українською *заклюють, заплюють, не випустять*).

Інтерференція під впливом російської мови зачіпає функціонування числівників. Особливо це стосується побутування ненормативних форм у назвах годин:

Г. *Ще рано!*

Б. *Да-а! Ще ра-ано!*

Г. ***В десять з чимось*** (українською *о десятий*) *останній автобус//* (18/ж);

А. *Кароче/ знаєте/ таких своїх пару нюансів// Тому я приходжу **без десяти восьма*** (українською *за десять восьма*) *я вже в інституті//* (28/ж/філ.);

А. *Мені сови мають відписатися **часіков в два ночі*** (українською *о другій годині ночі*). *А вам написати чи прийти **в два ночі?*** (24/ж/юр.);

Б. *Можете **в два дня**// Ми плануємо...Ми плануємо виспатися//* (24/ж/хім.).

Як бачимо, для позначення години мовці здебільшого використовують кількісні числівники, що є рисою російської мови, тоді як

порядкові — української. Хоч у другому прикладі респондент і послуговується порядковим числівником «восьма», та все ж використовує сполучник «без», що є нормативним на позначення години, що добігає, у російській мові (російською *без десяти восемь*).

Типовою помилкою внаслідок впливу російської мови є неправильне узгодження іменника з числівником: А. *Буквально місяць тому я сиділа отут/ і кожен день я дивилася серії «Відьом»// Отак от// І навіть англійською мовою два сезона //* (23/ж) (замість *два сезони*).

Зрідка трапляються випадки впливу російської мови на функціонування службових частин мови. Це здебільшого не трансформовані українські слова, а повністю запозичені з російської лексеми (переважно сполучники¹). З-поміж сурядних сполучників у мовленні побутує лише російський сполучник «но». Підрядні запозичені сполучники молодь використовує частіше: А. *Не// Я б не сказала/ що я би дуже хотіла втікти// Просто мені **хоть би/ хотя би** якось так... все зразу наклалося/ розумієте?* (28/ж/філ.); Б. *Ну/ чувак/ **если** ми одсюда в такому стані будем йти/ то не сильно швидко буде//* (21/ч).

Синтаксична інтерференція виявляється в ненормативному вживанні керованих форм іменників з прийменниками (або без них), побутуванні запозичених з російської вставних слів, калькованих конструкцій, фразеологічних зворотів та ін.

Важливо зауважити, що синтаксичну інтерференцію не завжди легко відокремити від інтерференційних явищ інших рівнів². Вона може супроводжуватися лексичною, семантичною та морфологічною інтерференцією.

Найпоширенішою помилкою є використання прийменників у невласливих для них значеннях: А. *І це у нас є в Києві контора/ яка організовує екскурсії **по всім старим історичним місцевостям*** (українською *старими історичними місцевостями*)// (26/ч/журн.); Б. *Жалюгідне становище/ коли... коли купа людей б'ються між собою/ сваряться **з-за... з-за... з-за двох пакетів** гречки* (українською *через два пакети*)// (26/ч).

¹ Див. пп. 2.4.2.

² Мова і мовознавство в духовному житті суспільства. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2007. С. 213.

Більшість прикладів синтаксичної інтерференції є результатом калькування з російської мови: А. *От ми стояли/ оце сцена* (показує руками відстань)/ *якщо ми цей раз отут стояли/ отак/ да/ то цей раз ми аж отут були//* (27/ж/філ.) (українською цього разу); В. *Відповідно* закону «Про підтримку державою комунальних та державних засобів масової інформації» працівники/ але не всі/ журналісти/ тобто редактори/ прирівняні до державних службовців// (26/ч/юр.) (українською відповідно до закону). У повсякденному мовленні такі помилки сприймають як норму, що сприяє їхньому масовому поширенню.

Типовим явищем є використання скалькованих з російської мови фразеологічних конструкцій: Б. *Тойсть мені вот реально от оце вот мені по душі* (українською до душі) / *тоже це моє//* (24/ж/хім.).

Характерним виявом впливу російської мови на українську синтаксичну структуру є вкраплення і часте використання в мовленні російських вставних слів: А. *А ви були під низом/ да? Приїхали вниз [Г.: Да/да]/ а потім піднялись нагору/ так тюп-тюп-тюп? Ну-у як... Канешно/ для вас...Тим більше/ що ви тут ніколи/ навсрно/ не були//* (22/ж); Б. *Програмісти/ кстаті/ дуже хороше заробляють//* (21/ж); В. *Не/ я фентезі не люблю// Фентезі ну люди читають/ канешно//* (18/ч/мех.). Активно побутують у молодіжному мовленні окличні слова-речення, запозичені з російської або деформовані під її впливом, що виконують експресивну функцію:

М. *Ну-у цей раз вони лишили сто сорок євро// На двох дітей// На десять днів//* (24/ж/філ.).

Я. *А чо двох?* (28/ж/філ.).

М. *Бо третій їздив з ними//*

Я. *Абалдєнно! Скажи?*

Непоодинокі випадки граматичної інтерференції в проаналізованих текстах поруч з інтерференцією на інших мовних рівнях є однією з рис суржику. Одним з основних критеріїв, що відрізняють інтерфероване й суржикове мовлення є саме кількість деформованих рівнів мовної системи української мови під впливом російської¹. На думку дослідників², маркером суржику має бути кількісний

¹ Шевчук-Клюжева О. Українське усне мовлення Донеччини. С. 108.

² Масенко Л. Суржик у системі розмовних форм побутування української мови. *Дивослово*. 2007. № 12. С. 26—31.

показник його російськомовних елементів, кількість яких не повинна бути меншою за 25 %. Залежно від віку мовця цей показник може варіюватися.

Розглянувши один із діалогів, що є прикладом суржику, оскільки російські чи росіянізовані елементи в ньому становлять приблизно 45 %, проаналізуємо специфіку виявів граматичної інтерференції в ньому (приклади граматичної інтерференції підкреслено):

А. Андрій же ж таки не може досі устроїтися із-за цієї люстрації//

Б. А що Андрій нігде не працював?

А. Він до сіх пор не може устроїтися//

Б. А чому? Він спецпроверки не пройшов?

А. Проверка/ да//

Б. Люстрація очень долго йде// Там записи ці вопше через місяць або й більше можуть приходити//

А. Да?

Б. Хатя нет// Ево должны назначить// Люстрація починається після назначенія челавєка// Когда он пройде обычну спецпроверку/ назначите/ а тоді вже йде люстрація/ но він прі етом работает/ а люстрація по ньому йде// Юльку я очень мало бачу// Вона така заработана/ постоянно по судам// Я її вообще очень редко бачу//

За нашими спостереженнями, предикативний центр у висловлюванні суржиком мовці формулюють здебільшого українською мовою, а більшість другорядних членів або деформують під впливом російської мови, або повністю запозичують. Як бачимо, приклади граматичної інтерференції в цьому тексті — випадки ненормативного керування (*із-за люстрації* замість *через люстрацію*, *по судам* замість *по судах*).

У наступному прикладі (фрагменті розповіді) кількість неукраїнських елементів становить майже 50 %: А. На следующий день ті красавци перезвонили своім радітелям/ «У нас болить вся креатура! Ми тут лежим больні! Тіна нас заставили двадцять раз присісти!» Шо ви думаєте? Приїзжают в цей же день їхні радітелі// (24/ж/хім.). Прикладами інтерференції на рівні граматики тут є неправильне узгодження числівника з іменником (*двадцять раз* замість *двадцять разів*), використання прийменникових синтаксичних конструкцій там, де в українській мові вживають безприй-

менникові форми в родовому відмінку (*на слідуючий день* замість *наступного дня*, *в цей же день* замість *цього дня*), ненормативні дієслівні форми (*лежим* замість *лежимо* та ін.).

Можна підсумувати, що порушення на граматичному рівні розхитують норми української мови. Зважаючи на значну подібність української та російської синтаксичних систем, з одного боку, ці відхилення буває складно зафіксувати та відокремити від інтерференційних явищ інших мовних рівнів, з іншого — вони непомітно вкорінюються в українському повсякденному мовленні, зокрема в мовленні молоді. Проблема граматичної інтерференції потребує подальшого вивчення на матеріалі записів усного мовлення інших соціальних груп та представників різних регіонів країни. Порівняння отриманих результатів може дати змогу не лише виявити типові риси граматичної інтерференції, а й встановити кореляції між соціальними чинниками та змінами в сучасному повсякденному мовленні.

2.4.5. Комплексний аналіз зразків спонтанного молодіжного мовлення

Текст є цілісним утворенням, тому здійснений вище аналіз за мовними рівнями може видатися дещо штучним. Комплексне уявлення про особливості мови молоді отримаємо за допомогою аналізу зразків типового мовлення.

Зразок 1. Респондент: дівчина 27 р. (Я.), філолог за освітою. У повсякденні розмовляє тільки українською, намагається контролювати своє мовлення та уникати росіянізмів. У тексті явища інтерференції підкреслено (у наступних прикладах так само).

Я. Я дуже це... чутлива// *Нервуюся через дурниці*// А мені ще минулого року один невролог/невропатолог чи не... та/невропатолог же/ виписала ліки/ але вона сказала/ «Тобі їх треба пити там три місяці»// Вони дорогі/ але/ каже... Вона сказала/ яка доза// Вона кае/ «Треба лягати в дев'ять вечора»// Ну я кажу/ «Дев'ять/ то ви вже загнули»// Ну я так не казала// Я собі так подумала// Вона каже/ «Ну до дванадцятої точно треба лягти»// Щоб вони подіяли»// То я кажу/ «Не// Це не реально/ бо в нас Юля/ вона приходе/ наприклад/ після роботи о дев'ятій вечора/ вона лягає спати// ну коли б вона не прийшла/ вона лягає спати/ а потім ставе будильник

на дванадцять/ вимикає будильник/ ще пів години лежить і йде курити// Потім вона покурила і починає збиратися ду-у-уже... А вона дуже довго збирається// Потім ще раз покурити// Ну/ короче/ вона десь так до двох/ до трьох вона моститься// Я їй кажу/ «Юль/ ну прийди/ покупайся/ ляж/ спи»//

У мовленні респондентки наявні самовиправлення (невролог, невропатолог), паузи хезитації в момент пошуку потрібного слова (Я дуже це... чутлива//). Пауза заповнена асемантизованим елементом «це». Крім того, мовець використовує асемантизований прислівник (там), часто послуговується часткою «ну» (на початку речень), що сприяє зв'язності тексту. Попри чітку настанову мовця уникати російськомовних вкраплень, в окремих лексемах спостерігаємо риси інтерференції: використання «не» замість «ні», м'якість приголосних (будильник), російські дискурсивні слова в частковій адаптації до української вимови (короче), систематичні помилки в граматичному оформленні назв годин (дев'ять вечора, до трьох вона моститься), в інфінітивах («спать» замість «спати»). Зафіксовані особливості дієслівних форм, зумовлені діалектним впливом (приходе, ставе). Респондент використовує сленгізми (загнули), скорочує слова перед прямою мовою (кає), імена у формі звертань (Юль). Роль підметів переважно виконують особові займенники (я, вона). Спостерігаємо одночасне використання іменника й особового займенника в ролі підмета (...Бо в нас Юля/ вона приходе...), тавтологію. Динамічність мовлення зумовлює використання однорідних присудків.

Зразок 2. Текст — приклад суржикового мовлення. Респондент: дівчина 23 роки (А.), біоінженер за освітою, 7 років живе в Києві, перейшла з української на російську відразу після переїзду до Києва. У повсякденні розмовляє російською і суржиком. Розповідає про поїдку літаком до Болгарії. У тексті вкраплення російської мови виділено жирним шрифтом (у наступних текстах так само).

А. Бо я думаю/ «Йопересете!» Та ще... А за багаж 40 євро єслі шо доплачивать/ єслі в аеропорту// І не викинеш ті шмотки! І 40 євро не хочеться доплачувати// І я одна// **Тойсть** я не можу там друзів... друзям віддати ті речі **ілі** шось таке// Ну любий багаж/ єслі там **шота** не підходить по параметрам/ ти ж плітиш/ як за

повний багаж// **Тойсть** в мене/ щоб ти **панімала/ ілі** я беру весь/ до Софії через пересадку 50 євро// Я представила/ **єслі** я ше заплачу в Україні 40 євро/ потім ще в Будапєситі 40 євро/ то ну його **всьо** нахрен! (Сміються.) Я уже свої єври переминаю в кармані... (Сміються.) Думаю... Підхожу... Нічо// Норм// Окі// А **куда** дальше йти? Зачекінилась та я!

Мовець використовує лайливі слова з окличною інтонацією (*Йопересете! Ну його всьо нахрен!*), сленгізми (*шмотки*); скорочує слова (*нічо, норм*); використовує «окі» (видозмінене «окей») як слово-паразит. На мовленні дівчини позначився вплив російської мови, особливо він помітний у функціонуванні сполучників (*єслі, тойсть, ілі*); поширені вияви інтерференції: пристосування власне російських лексем до граматичних норм української мови (*в кармані*) і навпаки (*по параметрам*), пом'якшення вимови приголосних (*Будапєситі*; причому впродовж усього монологу, як і в цьому уривку, власні назви постійно зазнають російськомовної інтерференції). Мовець вимовляє [шо], [ше], [шоб] замість [шчо], [шче], [шчоб].

Зразок 3. Респондент — хлопець 21 р. (А.), програміст. У повсякденні спілкується українською. Розповідає про випадок у метро.

А. *І от всі забилися/ і тут вкінці влязе бабуля// І в бабулі в обох руках такі (показує, які великі) сумки// І вона цими сумками накидає і всіх розпихає// Їй **тіна** пофіг// Вона бере валяє дити-ину// Дитина па-адає/ **кароче**// Всі піднімають цю дитину// Бабуля така/ «Ой! **Tina**// **Прастіте!**» Така цей... Така стала така з тими сумками/ сумку на сумку/ десять людей придавила/ така стоїть/ їй **хараішо** (з іронією) // А мій друг сидить **тіна**/ і я сизжу// Вона на нього дивиться так з висоти і каже/ «О-о-ой! Оце/ щоб коли ти будеш в моєм во-озрасті/ то тобі якийсь кучеря-явий не уступав мє-єсто// Він такий **спакійний**/ ну типу цей/ і каже/ (стишує голос) «**Бабушка**/ якщо я буду всім **бабушкам уступать мєсто**/ я до вашого **возраста** не доживу» (сміються)»*

Мовець намагається якнайточніше відтворити ситуацію, про яку розповідає. Використовує жести та інтонацію для створення комічного ефекту. Іронічність та комічність мовлення, привернення уваги до частини розповіді досягається за рахунок регулювання гучності голосу, розтягнення вимови (*О-о-ой!; кучеря-явий, мє-єсто*).

У мовленні респондента простежуємо риси російськомовної інтерференції у функціонуванні слів-паразитів (*тіпа*; хоч одноразово мовець вживає українізований варіант *типу*), дискурсивних слів (*кароче*), окремих граматичних форм (*сиджу* замість *сиджу*). Більшість російських слів респондент вимовляє в українському граматичному оформленні (*возрастї*, *уступав*). Зазначимо, що хлопець передає мовлення російськомовної особи, частково перемикаючи мовний код з української на російську. Деякі лексеми навмисне вимовляє російською мовою з іронічною, насмішливою інтонацією (*харашо*, *прасіте*). Мовлення респондента емоційне, насичене вигуками (*ой*), сленгізмами (*пофіг*, *валяє*). У ньому наявні уривчасті конструкції, асемантизовані лексеми (*ну типу цей*).

Зразок 4. Респондент — хлопець 19 р. (А.), навчається в КПІ, в повсякденні спілкується українською. Нижче подано уривок з розмови про книги.

А. Ну практичні книжки навряд чи на цьому// На флібусці/ наприклад/ навряд чи знайдуться нормальні/ актуальні книжки// Шось ну там або біологія/ щось таке-е/ навряд чи// Важче най-ти// Але якщо... Ну от я/ наприклад/ до того/ як... ну... до того/ як купив її [електронну книжку]/ майже не читав/ купив і-і якось більша мотивація [читати]/ не знаю// Ну мені подобається/ одним словом//

Мовець повторює однакові фрази на початку і в кінці висловлювання (*навряд чи*). Порядок слів хаотичний. Речення за структурою переважно неповні. Спостерігаємо розтягнення вимови в момент пошуку потрібного слова (*і-і*), заповнення пауз хезитації де-семантизованими елементами (*ну, там, цей*), фальшстарту (*Але якщо...*), використання вставних слів (*наприклад, одним словом*).

Зразок 5. Текст — приклад діалогічного мовлення. Дівчата А. (25 р., юрист), Б. (23 р., філолог) та хлопець В. (25 р., юрист) обговорюють район Києва, у якому живе А. Мовці А. і В. працюють у державних установах (у Міністерстві юстиції (А.) і Міністерстві закордонних справ (В.)). Усі респонденти в повсякденні спілкуються українською.

А. Що мені подобається/ тут є тренажерний зал для жінок...

В. Ну чоловіки тут теж можуть ходити?

А. Чоловіки не/ не// Це тільки для жінок// Мені було дуже зручно/ що я йшла туди/ займалася/ і там не йшла в душ/ приходила додому//

В. А тут же ж Лайф Спорт чи Спорт Лайф деє має бути//

А. Спорт Лайф на других Теремках// Туди треба добиратись тролейбусом//

В. Ага// До речі/ тут розв'язка... Транспорт тут не проблема// Я вийшов з метро [А.: Дуже багато маршруток//] одна за одною/ одна за одною//

А. Є 416-та на лівий берег// На Лівобережну// Метро//

В. А тут яка ше-небудь маршрутка є/ бо тут же ж практично кільцева дорога// **Да?** Тут якась маршрутка/ мабуть/ ще їде на Борщагівку відвезе/ да?

А. Та// Є... Зараз... До метро «Святошино»/ по-моєму/ їде/ до Академмістечка їде//

В. **Да/ да/ да**//

Б. До Академмістечка їде/ та// Всюди їдуть//

А. Угу//

У діалогічному мовленні, порівняно з попередніми прикладами, частіше (практично у кожній репліці) спостерігаємо непрямий порядок слів. Помітне явище парцеляції частин простих речень (Є 416-та на лівий берег// На Лівобережну// Метро//). У питальних реченнях відсутні питальні елементи — питання формуються лише завдяки інтонації. Мовці активно використовують вставні слова (до речі, мабуть, по-моєму), повтори. Вплив російської мови тут майже відсутній, окрім систематичного використання «да», «не» замість «так», «ні».

Структура всіх наведених вище прикладів українського повсякденного мовлення молодих киян має багато спільних рис. Бачимо, що основними критеріями побудови усного мовлення є його спонтанність, непідготовленість, а також емоційність та зорієнтованість на адресата. Саме ці риси визначають хаотичність структури висловлювань кожного з мовців. Вплив російської мови в різних текстах виявляється по-різному і залежить від мови повсякденного спілкування, особистих настанов мовців, ситуації спілкування, а також індивідуальних психологічних характеристик опитаних осіб.

Отже, аналіз лексико-словотвірних та граматичних особливостей спонтанного повсякденного мовлення молодих киян засвідчує, що молодь використовує власну, дуже динамічну систему лексичних засобів, метафорично переосмислює вже наявні в мові лексеми, запозичує слова переважно з англійської та російської мови, надає їм нових відтінків значень, активно творить авторські неологізми, скорочує, спрощує лексичні одиниці, звертає основну увагу на зміст, а не на впорядкованість мовленнєвого потоку. Спонтанність та емоційність повсякденного молодіжного мовлення зумовлюють невпорядкованість його структури: відсутність усталених зв'язків між частинами висловлення, непрямий порядок слів, парцеляцію, еліптичність речень, функціонування асемантизованих елементів, емоційних вигуків тощо, уривчастість, незавершеність висловлень та водночас ускладнення мовлення вставними, уточнювальними конструкціями.

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ ПОВЕДІНКИ КИЇВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ДИФУЗНОГО БІЛІНГВІЗМУ

З погляду соціолінгвістики мовна поведінка особистості нерозривно пов'язана з соціальними чинниками, що впливають на вибір певного мовного коду, та відображає ставлення до мови як засобу національного самовизначення та засобу спілкування. Як зауважує О. І. Михальчук, у мовній поведінці індивіда поєднані емотивні та раціональні аспекти¹. Ґрунтовний аналіз мотивів мовної поведінки, чинників, які її визначають, — складне завдання, для вирішення якого доводиться задіювати не лише соціолінгвістичні методи збирання та опрацювання матеріалу, а й значною мірою психолінгвістичні. У пропонованому дослідженні ми обмежилися соціолінгвістичними методами.

Окрім спостереження, з метою вивчення мовної поведінки молоді використано метод анкетування. Застосування цього методу збирання інформації не може гарантувати абсолютну об'єктивність отриманих даних, оскільки респонденти відповідають на запитання суб'єктивно і не завжди однозначно трактують вказану в анкеті інформацію. До того ж, у нас не було можливості сформувати статистично достовірну вибірку, структура якої за основними параметрами відповідала б генеральній сукупності (у даному випадку це все населення Києва віком від 16 до 30 років), та здійснити масове опитування. Однак і стихійна вибірка дала змогу опрацювати досить велику кількість матеріалу, і тому таке дослідження хоча й не претендує на статистичну достовірність, проте дає змогу виявити тенденції в мовній поведінці молодих киян.

Загалом проаналізовано 302 власноруч сформовані і поширені анкети, у яких враховано походження, вік, освіту, спеціальність

¹ Михальчук О. «Мовна поведінка» як категорія української соціолінгвістики. *Мова і суспільство*. 2014. Вип. 5. С. 36.

респондентів. Інформантами стали кияни віком від 16 до 30 років, які проживають у м. Києві. Опитування проведене в лютому—березні 2017 року. Для порівняння використано 438 анкет, зібраних у відділі стилістики, культури мови та соціолінгвістики Інституту української мови НАН України в 2012—2013 рр. та власноруч опрацьованих автором.

Для опрацювання результатів анкетування використано метод кількісного аналізу. Окремо визначено результати для всіх опитаних (зокрема, і тих, хто зараз проживає в Києві, але походить з інших регіонів України) та корінних* киян. Проаналізовані анкети за ознакою походження респондентів умовно розділено на 6 груп: **Київ** — 41 %, **Захід** (Волинська, Рівненська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька, Закарпатська області) — 15 %, **Центр** (Вінницька, Хмельницька, Кіровоградська, Черкаська, Полтавська області) — 15 %, **Північ** (Київська, Чернігівська, Житомирська, Сумська області) — 16 %, **Схід** (Дніпропетровська, Харківська, Запорізька, Донецька, Луганська області) — 9 %, **Південь** (Миколаївська, Одеська, Херсонська області, АР Крим, м. Севастополь) — 4 %.

За напрямком спеціальності респондентів виокремлено 6 груп: **філологічний** профіль — 11 %, **гуманітарний** (крім філологів) — 27 %, **природничий** — 19 %, **економічний** — 20 %, **технічний** — 10 %, **менеджмент** — 6 %.

Виокремлено такі 3 вікові категорії: **16—19 рр.**, **20—24 рр.** та **25—30 рр.** Проте для порівняння за віковими параметрами використовували тільки дві перші групи, оскільки вони виявилися найчисельнішими — разом становлять 84 % з усіх опитаних. Вікові категорії виокремлено умовно, за ймовірними етапами самореалізації молодих людей у соціумі та рівнем їхнього соціально-психологічного розвитку¹: 16—19 рр. — молоді люди, які тільки-но закінчили школу, студенти перших-других курсів; 20—24 рр. — молоді останніх курсів, що закінчує навчання у закладах вищої освіти, починає працювати; 25—30 рр. — молоді люди, що працюють.

Заповнюючи анкету (див. Додаток А), респонденти, крім паспортної частини, мали визначитися з відповідями на такі запитан-

* Ми брали до уваги те, де сформувалася мовна свідомість молодих киян, тобто вважали корінними тих, хто в Києві навчався в середній школі.

¹ Див. п. 1.3.

ня: рідна мова; рідна мова батьків; мова повсякденного спілкування; найкомфортніша мова; мова сприймання радіо/телебачення; мова, якою зручно читати; мова перегляду фільмів; мова соцмереж; мова для пошуку інформації в Інтернеті; мова в офіційних державних установах; мова в розважальних закладах та закладах громадського харчування; мова спілкування в західних, південних та східних регіонах України; бажана мова спілкування для дітей та ін. Основним критерієм для аналізу стала **мова повсякденного спілкування**. За цим показником опитувані поділяються на три групи: 1) українська; 2) російська; 3) обидві*.

Досліджуючи мовну поведінку молоді, важливо враховувати істотну кількість молоді з інших областей (здебільшого центральних, північних і західних); сумарна кількість вихідців із цих регіонів становить майже половину опитаних — 46 %, яка впливає на загальну мовну ситуацію в Києві. Якщо враховувати загальну кількість молодих киян, а не лише власне киян за походженням, то ситуація з українською мовою в столиці внаслідок переїзду молоді з регіонів виглядає кращою за деякими параметрами навіть на 15—20 % порівняно з ситуацією, спроектованою на основі відповідей винятково корінних киян. Наприклад, українську називають мовою повсякденного спілкування 32 % всіх опитаних і лише 19 % корінних киян. Водночас не можна ігнорувати впливу вихідців з інших регіонів (а це здебільшого студенти) на мовну поведінку киян за походженням, адже некорінні кияни також формують мовний простір м. Києва і переважно залишаються працювати в мегаполісі після завершення навчання.

3.1. СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «РІДНА МОВА» / «МОВА ПОВСЯКДЕННОГО СПІЛКУВАННЯ»

У колах науковців досі немає однозначного трактування сутності поняття «рідна мова», коли йдеться про людей, мовна особистість яких сформувалася в умовах близькоспорідненого білінгвізму.

* Далі під час аналізу представників цих груп будемо умовно називати: 1) (переважно) українськомовні; 2) (переважно) російськомовні; 3) двомовні, маючи на увазі, що за певних умов представники кожної групи можуть виявляти ознаки двомовності.

Одні розуміють під цим поняттям першу мову, засвоєну з дитинства, інші — мову етносу, ще інші — функціонально першу мову. Проте більшість дослідників погоджується з тим, що у визначенні поняття «рідна мова» не можна оминати фактор етнонаціональної самоідентифікації особи. За словами Я. К. Радевича-Винницького, у нормальних етносоціальних умовах, коли мова етносу збігається з мовою повсякденного спілкування, немає неоднозначного розуміння згаданого вище поняття. Натомість у неодномовних спільнотах у виразі «рідна мова» набуває значущості конотативний складник, бо «рідна мова — оберег спільноти, знаряддя і водночас символ етнічного самозбереження, національної самобутності, вмістилище колективної історичної пам'яті, засіб самоідентифікації (нерідко демонстративної, акцентованої) членів спільноти»¹. С. Я. Єрмоленко слушно зауважує, що некоректно ототожнювати поняття рідної мови з мовою спілкування чи з рівнем володіння певною мовою², адже мовець може спілкуватися однією мовою внаслідок суспільно-політичних умов, але усвідомлювати свою приналежність до іншої культури. Н. Я. Дзюбишина-Мельник також наголошує на важливості розуміння рідної мови в руслі національно-культурного самовизначення: «Рідна мова — це мова культури, в контексті якої виховується дитина (людина). Є рідна культура — є рідна мова. Немає рідної культури — немає рідної мови, але є мова спілкування. Мова спілкування може набутися статусу рідної тільки за умови, коли її носій стане ще й носієм культури, яку ця мова обслуговує»³. За словами О. Б. Ткаченка, мова є рідною не стільки тому, що нею користуються, скільки через усвідомлення її своєю рідною⁴. Ф. С. Бацевич наголошує, що рідна мова не є винятково індивідуально психологічним явищем і не залежить тільки від суб'єктивно-

¹ Радевич-Винницький Я. Рідна мова у ситуації двомовності (Українські реалії). URL: [http://archive.nndiuv.org.ua/fulltext.html?id \(10.04.2017\)](http://archive.nndiuv.org.ua/fulltext.html?id (10.04.2017)).

² Єрмоленко С. Соціолінгвістичний зміст поняття «рідна мова». URL: [http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/1170 \(3.03.16\)](http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/1170 (3.03.16)).

³ Дзюбишина-Мельник Н. Я. Поняття «рідна мова» в контексті сучасних реалій. *Мовознавство: доповіді та повідомлення IV Міжнар. конгресу українців*. Київ, 2002. С. 157.

⁴ Ткаченко О. Б. Мова і національна ментальність (спроба сучасного синтезу). Київ: Грамота, 2006. С. 200.

го вибору людини, а має екзистенційний і об'єктивний характер для кожного етносу і кожної особистості¹.

У 2017 р. у рамках міжнародного проєкту за підтримки фонду Фольксваген було проведено фокус-групове дослідження², де серед інших прозвучало питання «Як ви розумієте поняття “рідна мова”?». Респонденти-кияни у фокус-групах продемонстрували своїми відповідями весь спектр розуміння цього поняття: «Рідна мова — це мова, якою розмовляють батьки», «якою навчили говорити з дитинства», «перша мова», «материнська мова», «мова рідної країни», «мова, на якій ти думаєш». У результаті кількісного аналізу відповідей інформантів (не лише киян) на запитання «Що таке рідна мова?» отримано такі дані: «мова моєї країни — 37,2 %; мова мого повсякденного спілкування — 36,5 %; мова моїх батьків — 19,6 %; мова, якою я думаю — 17,0 %; мова етносу, з яким я себе ідентифікую — 14,0 %; мова, якою спілкуюся в родині — 13,1 %; важко відповісти — 3,1 %»³.

Складність розуміння поняття «рідна мова» вплинула й на те, як його трактують молоді кияни. У багатьох опитаних виникали труднощі саме з цим питанням. Проводячи анкетування, ми не орієнтували молодь на те чи інше тлумачення поняття, а наголошували, щоб респонденти вказували в графі «рідна мова» ту мову, з якою вони себе ідентифікують як з рідною. У результаті з отриманих відповідей зрозуміло, що: одні під «рідною мовою» розуміють мову повсякденного спілкування, інші — національну (державну) мову, ще інші — мову етносу. 7 % респондентів взагалі вважають рідною дві мови: і українську, і російську, 1 % — суржик⁴.

Результати анкетування показують, що українську мову називають рідною 73 % молодих киян (що практично збігається з дани-

¹ Бацевич Ф. Рідна мова: об'єктивність існування чи суб'єктивність вибору? *Світогляд: Науково-популярний журнал*. 2008. № 2. С. 45.

² Див. виноску 1 на с. 27.

³ Соколова С. О., Залізняк Г. М. Особливості сучасної мовної ситуації України у дзеркалі соціології та соціолінгвістики. *Українська мова*. 2018. № 2 (66). С. 10.

⁴ Цар І. М. Співвідношення понять «рідна мова» та «мова повсякденного спілкування» за близькоспорідненого білінгвізму (на прикладі молодіжного середовища м. Києва). *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2018. Вип. 37. С. 95—99.

ми перепису населення 2001 р., за яким у Києві назвали рідною українську мову 72,15 % населення). З них у повсякденні нею спілкуються лише 43 %; 14 % використовують російську, 13 % — суржик. З цієї групи значна частка тих, хто вважає мовою повсякденної комунікації обидві мови — 29 % (рис. 2, 3).

Натомість серед тих, для кого рідна мова — російська (18 %), у повсякденні її використовують 69 % з них. Українську як мову повсякденного спілкування не обрав жоден з опитаних цієї групи, проте 24 % віддає перевагу використанню обох мов, і 5 % послуговується суржилом.

З-поміж мовців, які назвали рідними обидві мови (7 %), обома мовами спілкуються лише 50 %, решта вибирають переважно російську (35 %), українську мову у відповідях зазначили лише 8 %; 4 % назвали рідною мовою суржик, очевидно, ототожнюючи її зі своїм повсякденним мовленням. Ця категорія мовців виразно демонструє специфіку мовної ситуації в Києві, за якої українська мова для тих, хто позиціонує себе як білінгвів, має значною мірою декларативний статус рідної (у розумінні національної, державної), а у функціональному аспекті програє російській.

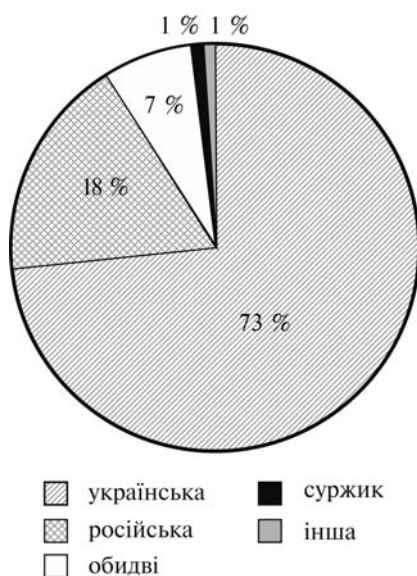

Рис. 2. Рідна мова

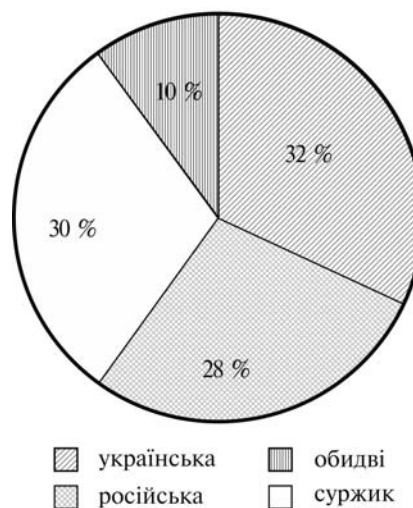

Рис. 3. Мова повсякденного спілкування

Отже, у групі мовців, які визначають своєю рідною мовою російську, винятково українська мова не є засобом повсякденного спілкування для жодного з опитаних, а в групі мовців, для яких рідними є обидві мови, українською послуговується лише 8 % респондентів (ще й 3 % суржикомовців). Водночас в обох випадках ці функції виконує переважно російська мова.

Зауважимо, що динаміка визнання української мови рідною має позитивну тенденцію. Ще 2012 р. Г. М. Залізняк у дослідженні мовної ситуації в столиці вказала на збільшення кількості молоді до 30 років, яка визначає для себе рідною мовою українську. Тоді цей показник становив більше половини киян цієї вікової категорії (51,6 %)¹. У нашому дослідженні (2017 р.) 73 % молодих киян назвали рідною українську мову. Попри неповну коректність порівняння статистично достовірних даних і стихійної вибірки, здійсненої в нашому дослідженні, це може свідчити про певну тенденцію, особливо зважаючи на величину розбіжності (понад 21 %).

Позитивну динаміку визнання української мови рідною показує аналіз відповідей інформантів за віковим критерієм. Тоді як серед молоді віком 20—24 рр. українську мову називають рідною 65 % киян, то у віковій категорії 16—19 рр. таких уже 73 %. Відповідно зменшується кількість респондентів, що вважають рідною мовою російську (20—24 рр. — 26 %, 16—19 рр. — 13 %). Водночас зростає кількість тих, для кого рідними є обидві мови (20—24 рр. — 9 %, 16—19 рр. — 13 %) (рис. 4). Ці дані підтверджують прогнози науковців, зроблені на базі всеукраїнського опитування 2013 р., які констатували збільшення кількості українців, що визнають рідними і українську, і російську мови, та поширення білінгвізму в Україні².

Збільшується кількість і тих, хто в повсякденні спілкується українською мовою, хоч і повільніше, ніж у випадку з рідною мовою. Так, якщо українською мовою послуговуються лише 17 % молоді віком 20—24 рр., то вже у віковій категорії 16—19 рр. україн-

¹ Залізняк Г. М. Сучасна мовна політика і кияни. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Філологічні науки. 2012. Т. 137. С. 22.

² Бестерс-Дільгер Ю. Українська, російська та англійська мови у сприйнятті українців: на матеріалі всеукраїнського опитування 2013 р. *Українське мовознавство*. 2014. Вип. 1. С. 74.

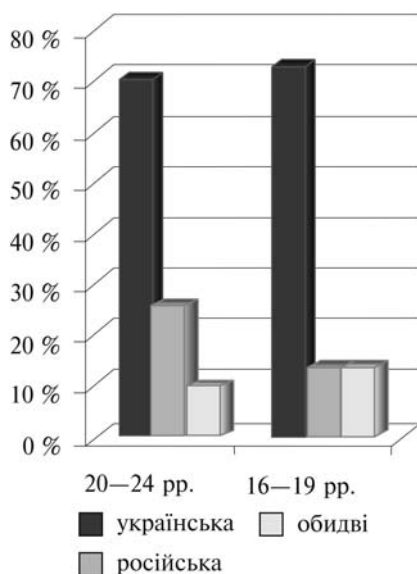

Рис. 4. Рідна мова за віковими категоріями

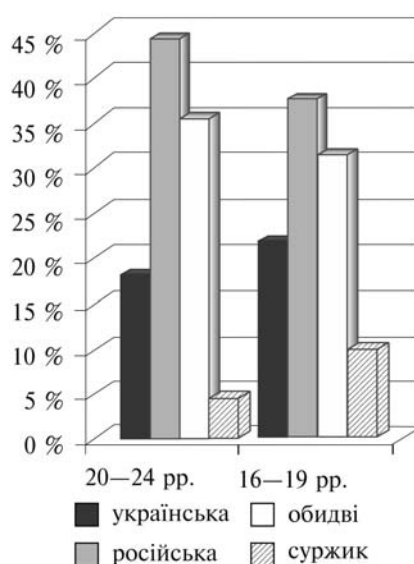

Рис. 5. Мова повсякденного спілкування за віковими категоріями

ською розмовляє 21 %. Зменшується кількість російськомовних (20—24 рр. — 44 %, 16—19 рр. — 37 %) та білінгвів (20—24 рр. — 35 %, 16—19 рр. — 31 %), однак стає більше тих, хто використовує суржик (20—24 рр. — 4 %, 16—19 рр. — 10 %) (рис. 5).

Згідно з дослідженням, проведеним 2012 р. Київським міжнародним інститутом соціології у співпраці з Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, молодь краще, ніж старше покоління, володіє українською і використовує її в комунікації. Проте це стосується здебільшого західних та центральних регіонів країни¹. Такі відмінності залежно від віку можна пояснити тим, що все більше молоді отримує українськомовну освіту, відповідно зростає кількість тих, хто може принаймні пасивно користуватися українською. Крім того, на зміни в мовній поведінці молодих киян різних вікових груп впливають соціально-політичні процеси, що відбуваються на різних часових зрізах. Наше дослідження

¹ Кулик В. Вплив віку на мовні практики й уявлення громадян України. URL: http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz64/kulyk_vplyv.pdf (13.05.2015).

підтверджує поступове, хоч і незначне збільшення кількості українськомовних серед молодших респондентів.

Важливо простежити, як корелює рідна мова молодих киян з рідною мовою їхніх батьків. 95 % киян, у яких для обох батьків рідною є українська, теж називають її рідною, решта (5 %) вказують, що рідні обидві мови. Однак лише 64 % киян, для чиїх обох батьків рідною є російська, вважають рідною мовою російську, 22 % — українську, і 14 % — обидві. У випадку, коли для обох батьків рідними є обидві мови, 63 % їхніх дітей вважають рідною українську, 14 % — обидві, і 14 % — російську.

Поняття «рідна мова» нерідко ототожнюють з поняттям «материнська мова». Н. П. Шумарова зазначає, що навіть у випадку, коли мова матері не збігається з мовою навколишнього середовища, дитина перш за все засвоює материнську мову, і саме ця мова впливає на подальше мовне самовизначення особистості¹.

За результатами анкетування, у сім'ях, де рідна мова матері — українська, а батька — російська, 87 % киян називають рідною українську мову, решта — російську. Тобто в майже 90 % опитаних цієї групи рідна мова збігається з рідною мовою матері. Інша ситуація в групі респондентів, де рідна мова матері — російська, а батька — українська. У цьому випадку російську рідною називають 25 % опитаних, натомість українську 67 %. Але вже для 8 % цієї групи рідними є обидві мови. Проте постає різкий контраст, якщо порівняти показники рідної мови залежно від мови матері з показниками повсякденного спілкування залежно від мови матері. Хоча 87 % тих, у кого рідна мова матері українська, теж називають рідною українську мову, у ситуаціях повсякденного спілкування нею послуговуються лише 26 % з них. Натомість 26 % використовують російську, 36 % — обидві, і 12 % — суржик. Ще більш контрастними є результати порівняння відповідей тих, у кого рідна мова матері російська. У цій групі українську називають рідною 67 % опитаних, але спілкуються нею лише 6 %. Більшість послуговується російською (60 %), решта обома мовами (29 %) і суржиком (6 %).

Розбіжності між рідною мовою батьків та дітей можна простежити за мовою спілкування в родині. У ситуаціях, коли для обох

¹ Шумарова Н. П. Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму. Київ: Київський державний лінгвістичний університет, 2000. С. 29.

батьків рідною є українська, в родині нею спілкуються 53 % молодих киян, 15 % — російською, 17 % — обома, і 13 % — суржилом. У випадку, якщо для обох батьків рідна мова — російська, у родинному колі її використовують 76 % киян, 12 % обирають обидві мови, 6 % — українську, і 3 % — суржик. У мовно неоднорідних сім'ях, де для хоча б одного з батьків рідною є російська мова, 41 % опитаних називає мовою спілкування в родині російську, така сама кількість використовує обидві мови, українською послуговується лише 13 %, і 5 % віддає перевагу суржику.

Показники мови спілкування в родині та мови повсякденного спілкування поза родиною також не збігаються. 57 % киян, що в родині розмовляють українською, використовують її і для іншої повсякденної комунікації, а вже 31 % поза домом говорить обома мовами, 9 % — російською. Один з опитаних (Юра, 26 р.) так прокоментував свою мовну поведінку: *«Ну з батьками говорю українською, а так — російською. Ну бо дівчина російськомовна, і більшість друзів теж. Якось так вже звик»*. Є приклади, коли батьки розмовляють українською, але діти вже говорять російською, причому як удома, так і в інших ситуаціях спілкування. Зафіксовано і протилежне явище — свідомий вибір української мовної ідентичності молоді з російськомовних сімей: одна з респонденток (Яна, 18 р.) у повсякденні розмовляє українською, незважаючи на те, що батьки російськомовні (хоча і володіють українською). Цікаво, що з батьками вона теж розмовляє українською, і вони відповідають українською. У цьому випадку ініціатива спілкуватися українською належить дитині, а не батькам.

Водночас 80 % респондентів, що в родині послуговуються російською, говорять нею і в повсякденні, 18 % спілкуються обома мовами, тільки українською — жоден. Опитані, що в родинному колі розмовляють обома мовами, у повсякденні переважно теж говорять обома — 57 %, однак уже 29 % — російською, 11 % — українською. Отже, можна констатувати збільшення кількості двота російськомовних у повсякденні порівняно з родинним середовищем. Як бачимо, кількість білінгвів зростає здебільшого за рахунок вихідців з українськомовних сімей. Водночас кількість російськомовних збільшується за рахунок білінгвів. Російськомовні ж у родині зберігають мовну стійкість і в іншому повсякденному спілкуванні. Отже, білінгвізм стає перехідним етапом до спілкування російською.

За нашими даними, молодь, що спілкується суржиком, походить переважно з сімей, у яких для обох батьків рідною є українська мова — 77 %, у 14 % опитаних для батьків рідна російська, 9 % походять з мовно змішаних сімей. 60 % суржикомовної молоді в родинному спілкуванні теж використовує суржик, 17 % — українську мову, 11 % — російську, 9 % — обидві мови. Зрозуміло, що ми не можемо достеменно встановити, чи мовлення респондентів справді можна кваліфікувати як суржик, адже такий аналіз можна провести не за допомогою анкетування, а шляхом аналізу великої кількості записів усного мовлення кожного мовця. Сумніваємося, що й самі мовці можуть об'єктивно оцінити власне мовлення. Однак навіть такі суб'єктивні відповіді варто враховувати, оскільки вони будуть корисними для подальших досліджень явища суржику.

Припускаємо, що частина російськомовних респондентів указувала рідною мовою батьків українську з огляду на те, що вона є мовою нації, державною, а на практиці батьки використовують російську.

Урахувавши регіон походження молоді, ми зауважили, що кількісні показники вибору української мови як рідної зменшуються з Заходу на Схід: 95 % — Захід, 89 % — Центр, 77 % — Північ, 69 % — Київ, 27 % — Схід, 66 % — Південь. Найнижчі показники зафіксовані у відповідях вихідців зі Сходу, Півдня, Півночі та Києва. Зменшення кількості тих, хто називає рідною українську, відбувається за рахунок збільшення кількості тих, для кого рідна російська: 2 % — Захід, 7 % — Центр, 13 % — Північ, 19 % — Київ, 65 % — Схід, 33 % — Південь, а також збільшення групи мовців, для яких рідними є обидві мови: 2 % — Захід, 8 % — Північ, 11 % — Київ, 8 % — Схід. Крім того, частина вихідців з центральних та північних регіонів визначила як рідну мову суржик, хоча в анкеті такого пункту не було: 4 % — Центр, 2 % — Північ.

Підсумовуючи, зазначимо, що незважаючи на тенденцію визнання української мови рідною, у повсякденному спілкуванні київської молоді домінує двомовність або російська мова. Показники рідної мови молодих киян та їхніх батьків сильно контрастують, зокрема у випадку, коли для обох батьків рідною є російська чи обидві мови. Половина респондентів з таких сімей уже називає рідною українську мову, що певною мірою суперечить визначенню рідної мови як першої, материнської. Це свідчить, що етнонаціональний чинник у визначенні сутності поняття «рідна мова» для київської молоді є домінантним критерієм.

3.2. ЗАЛЕЖНІСТЬ МОВИ ПОВСЯКДЕННОГО СПІЛКУВАННЯ МОЛОДИХ КИЯН ВІД ЗОВНІШНІХ ТА ВНУТРІШНІХ ЧИННИКІВ

3.2.1. Вплив індивідуальних соціальних характеристик на мову повсякденного спілкування киян

Стать. Серед опитаних киян чоловіки становлять 46 %, жінки — 54 %. За результатами анкетування, українську мову в повсякденні використовує більше чоловіків, ніж жінок — 25 % проти 13 %. Водночас порівняно з чоловіками жінки більше спілкуються російською (на 4 %), обома мовами (на 13 %) та суржиком (на 2 %) (рис. 6).

80 % чоловіків і 88 % жінок указали, що можуть переходити з однієї мови на іншу. Тільки українською в усіх ситуаціях спілкування розмовляють 16 % чоловіків та 4 % жінок. Натомість лише російською послуговується більше жінок, ніж чоловіків (7 % проти 4 %). Як бачимо, серед жінок більше тих, хто спілкується в повсякденні обома мовами і може переходити з однієї мови на іншу, ніж серед чоловіків. Імовірно, причиною тут є більша психологічна лабільність жінок, але це питання потребує подальшого дослідження.

Чоловіки найчастіше перемикають мовні коди під впливом ситуації спілкування (45 %), тоді як жінки — залежно від мови співрозмовника (43 %). Крім того, відповідаючи на запитання про чин-

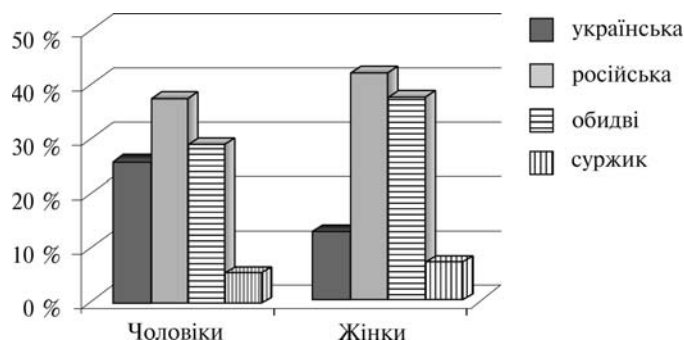

Рис. 6. Мова повсякденного спілкування

ники зміни мови спілкування, здебільшого чоловіки вибирали відповідь «інші причини».

Спеціальність. Порівнявши відповіді філологів та інших гуманітаріїв, можна підсумувати, що філологи в повсякденному спілкуванні більше, ніж гуманітарії, використовують українську (50 % проти 40 %) та обидві мови (40 % проти 31 %), а менше — російську (6 % проти 20 %) та суржик (3 % проти 7 %).

З-поміж інформантів інших спеціальностей найбільше тих, хто віддає перевагу українській мові в повсякденній комунікації, серед представників природничих професій (45 %), найменше — серед економістів (22 %). Здебільшого російською спілкуються респонденти групи «менеджмент» (42 %), а найменше російську використовують опитані природничих спеціальностей (18 %). Найбільше тих, хто в повсякденні послуговується обома мовами, серед представників технічних професій (34 %), найменше — серед економістів (25 %). Як суржикомовців себе найчастіше позиціонують економісти (15 %), найменше — менеджери (3 %).

Освіта. Київські школи є переважно українськомовними. Так, за даними аналітичного огляду «Становище української мови в Україні в 2016 р.», частка шкіл з українською мовою навчання становить 95,1 %¹. Однак навчання в українськомовній школі не є запорукою використання киянами української мови в повсякденному житті².

Згідно з результатами анкетування 83 % опитаних корінних киян навчалися в школі українською мовою. Проте в повсякденні спілкуються нею тільки 20 %, натомість 39 % використовують російську, 31 % — обидві мови, 7 % — суржик.

Можна констатувати, що в Києві склалася ситуація, коли дитина, яка виросла в російськомовній сім'ї, ходила до російської (чи навіть української) школи, може практично не стикатися з потребою говорити українською в повсякденному житті. Одна з респонденток

¹ Становище української мови в Україні в 2016 році. URL: dobrovol.org/files/2016/Stan-movy-povnyj-08112016.doc (17.03.2016).

² Данилевська О. М. Українська мова в українській школі на початку XXI століття: соціолінгвістичні нариси. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2019. 364 с.

(Аня, 16 р.) так прокоментувала своє ставлення до вивчення української мови в школі: *«Мой папа всю жизнь прожил в Киеве, и ему не надо было украинского. Дома мы говорим на русском. На улицах меня все понимают. Так зачем мне забивать себе голову лишней информацией?»* У київському молодіжному середовищі серед молоді, яка ідентифікує себе з російською мовою, ми зафіксували й категоричне несприйняття української мови:

А. Ну я не понимаю... Зачем мне украинский?! Какое отношение вообще я имею к Украине? (16/ч).

Б. Ну ты ж тут живешь/ так? Вчишься?

А. И что? Для этого мне не нужен украинский// Так зачем мне тогда тратить на него время? Сейчас лучше учить английский, французский или какой-нибудь другой// Тот хоть как-то в жизни пригодится//

Важливо звернути увагу і на ставлення молодих киян до чужої ідентичності. Дехто з російськомовних респондентів, які знають українську, бо вчили, але не спілкуються нею, запитували: *«Чому ви говорите українською?»* Тобто мали на увазі, чому я добровільно використовую українську як засіб повсякденного спілкування. Для частини російськомовної київської молоді взагалі не зрозуміло, як українська мова може бути для когось природнім засобом спілкування, таким самим, яким для неї є російська.

З іншого боку, спостерігаємо й ситуації, коли молоді кияни принципово спілкуються тільки українською, незважаючи на тиск мовного середовища: І. *В нас в классе девочка... Она только на украинском говорит// Представляет? Всегда!* (16/ч/).

Порівняно зі шкільною освітою вищу освіту здобула (здобуває) українською мовою менша кількість киян (69 %). У той же час більше молоді навчалося у виші обома мовами (22 %, тоді як у школі — 10 %). Крім того, 3 % послуговувалися російською, 2 % — іншою мовою під час навчання. Це пов'язано з тим, що у вищих навчальних закладах Києва переважно немає чітко регламентованого мовного режиму, і в багатьох випадках викладачі запитують студентів, якою мовою проводити лекції, або обирають мову на власний розсуд. Серед молоді, яка отримала (отримує) вищу освіту обома мовами, не всім однаково комфортно послуговуватися і російською, і українською. Зокрема, 22 % опитаних цієї групи відповіли, що їм комфортніше спілкуватися українською, 59 % — російською, а обома мовами комфортно користуватися тільки 19 %.

Лише 20 % молоді, що вчилася у вищому навчальному закладі українською мовою, розмовляє нею в повсякденні. Натомість 35 % опитаних спілкується російською, 35 % — обома мовами, 9 % — суржиком.

Російськомовні студенти пояснювали, що українську використовують на парах для спілкування з викладачами, а поза навчальним закладом спілкуються російською. Така сама ситуація і в школах, зокрема, і школах з українською мовою навчання, коли на уроках спілкування відбувається українською мовою, а на перервах звучить російська. Запровадження мовних режимів у школах не є перешкодою для спілкування російською в межах школи. Наприклад, за словами однієї з респонденток (Юля, 17 р.), у київській гімназії, де вона навчається, дуже суворий мовний режим: за спілкування російською можуть навіть відрахувати зі школи. Однак діти придумали спосіб, як говорити російською, уникаючи покарання: *«Ми говоримо на перервах російською, а коли підходить хтось з керівництва, замовкаємо, сміємося і кажемо “кінець цитати”». І цю фразу “кінець цитати” використовують навіть вчителі гімназії»*.

П. О. Селігей слушно зауважує: «Заняття в школах і вишах сформовані переважно на прищеплення правописної грамотності, тоді як плекання ціннісного ставлення до мови вважається чимось не обов'язковим, непрактичним, “ідеалістичним”. І коли, скажімо, пересічний київський школяр чи студент має з української мови найвищу оцінку, але в повсякденному житті нею ніколи не спілкується, — це закономірний наслідок хорошого мовного навчання й поганого мовного виховання»¹.

Досліджуючи мовну поведінку київських школярів, О. М. Данилевська констатувала, що двомовне середовище навчальних загальноосвітніх закладів м. Києва поглиблює індивідуальну двомовність підлітків, а сфера освіти є середовищем прихованих асиміляційних процесів².

¹ Селігей П. О. Про виховання мовної свідомості. *Мовознавство*. 2010. № 2—3. С. 177.

² Данилевська О. Типи мовної поведінки київських школярів. *Українська мова*. 2013. № 2. С. 66.

3.2.2. Кореляція показників мови повсякденного спілкування та комфортної мови молодих киян

Опитування молодих киян показало, що не завжди збігаються такі показники, як мова повсякденного спілкування і найкомfortніша мова киян. Найбільше це стосується інформантів, які в побуті використовують і українську, і російську. Не всім однаково зручно послуговуватися обома мовами. З киян, що називають мовою повсякденного спілкування обидві мови, 61 % вважає комфортними обидві, 18 % — українську, та 21 % — російську.

Для більшості тих, хто в повсякденні спілкується українською мовою, вона є найкомfortнішою — 95 %, 5 % зручно послуговуватися обома мовами, російську не вказав найкомfortнішою ніхто.

У групі опитаних, які спілкуються російською, найкомfortнішою вона є для 84 %, для 16 % комфортні обидві мови, українська не є найкомfortнішою для жодного з опитаних цієї групи. Навіть у групі російськомовних, які в усіх ситуаціях розмовляють лише російською мовою, не перемикаючи коди, 13 % однаково зручно спілкуватися обома мовами.

Серед киян, що походять з інших регіонів України, найбільша кількість мовців, для яких українська мова є найкомfortнішою, — це вихідці з Заходу (86 %), найменша — вихідці зі Сходу (8 %). Російську мову найкомfortнішою назвало найбільше киян, що походять зі Сходу країни (69 %), найменше — з Центру (13 %) і зовсім немає із Заходу. Більшість тих, кому однаково зручно послуговуватися обома мовами, — це вихідці з північних регіонів (33 %), меншість — із західних (11 %). Цікаво, що серед вихідців зі Сходу, який вважають найбільш русифікованим регіоном України, 35 % в повсякденній комунікації використовують обидві мови, хоча комфортно спілкуватися обома мовами лише 19 % респондентам цієї групи. З-поміж вихідців з Півночі (де з усіх регіонів найбільша кількість тих, кому зручно спілкуватися обома мовами) у повсякденні обидві мови використовують 40 %. Виходить, що в ситуаціях повсякденного спілкування обома мовами послуговуються не тільки ті, кому справді зручно розмовляти обома мовами.

3.2.3. Особливості перемикавання кодів у повсякденному мовленні молодих киян

На запитання «Чи в усіх ситуаціях розмовляєте однією мовою?» більшість опитаних корінних киян (85 %) відповіла, що може переходити з однієї мови на іншу, лише 9 % спілкуються тільки українською, і 6 % — тільки російською. У киян, що походять з інших регіонів України, відповіді на це питання відрізняються: половина вихідців із Заходу вказала, що може переходити з однієї мови на іншу, половина — що спілкується винятково українською. У напрямку із Заходу на Схід зменшується кількість тих, хто послуговується лише українською мовою, натомість зростає кількість російськомовних і тих, хто може переходити з однієї мови на іншу (табл. 3.1).

З-поміж киян, мовою повсякденного спілкування яких є українська, в усіх ситуаціях послуговуються нею 54 %, решта (46 %) можуть переходити з однієї мови на іншу. Серед респондентів, для яких українська мова є найкомфортнішою, тільки українською говорить 44 %, решта може змінювати мову. Оскільки українськомовними є 32 % киян, а зберігає мовну стійкість лише половина з них, тому фактично винятково українською мовою у всіх ситуаціях послуговується тільки 16 % киян.

У групі киян, що в повсякденні спілкуються російською, зберігають мовну стійкість 18 %, решта (82 %) може перемикає мовні коди.

98 % киян, для яких мовою повсякденного спілкування є обидві, стверджують, що можуть переходити з однієї мови на іншу, і лише по 1 % послуговуються тільки українською або тільки російською.

Таблиця 3.1

Мовна стійкість / лабільність вихідців з регіонів України, що проживають у м. Києві

Чи в усіх ситуаціях розмовляєте однією мовою?	Захід	Центр	Північ	Схід	Південь	Київ
Тільки українською	50 %	35 %	12 %	4 %	19 %	9 %
Тільки російською	—	2 %	6 %	12 %	9 %	6 %
Можу переходити з однієї мови на іншу	50 %	63 %	81 %	85 %	72 %	85 %

Більшість мовців, які в повсякденні спілкуються українською, вказали, що перемикання мовних кодів спричинене ситуацією спілкування (50 %). 18 % назвали причиною перемикання мову співрозмовника, 4 % — обидва ці чинники, 14 % — інші причини. Для 44 % російськомовних киян перемикання зумовлене ситуацією спілкування, для 42 % — мовою співрозмовника, для 8 % — обома цими чинниками. Кияни, що в повсякденні послуговуються і російською, і українською, називають причиною переходу з однієї мови на іншу ситуацію спілкування — 34 %, мову співрозмовника — 51 %, та обидва ці чинники — 8 %.

Як бачимо, відповідь «інші причини» була зафіксована здебільшого серед киян, що в побуті користуються українською мовою. Серед інших причин респонденти назвали такі: *якщо не доходить, що йому говорять по-українськи; російською часом на роботі; з частиною громадян Російської Федерації російською; якщо співрозмовник зовсім не володіє українською, ні в якій формі; виключно до іноземців можу відповісти англійською або російською; підібрати слово, що краще пояснює ситуацію; за власним бажанням, виникненням індивідуальної потреби увиразнити висловлення засобами іншої мови; відсутність точного відповідника з іншої мови у мові, якою ведеться розмова; неспроможність співрозмовника (виникнення у нього загальмованості мовлення, величезної кількості помилок, перекручування українського мовлення); для спілкування з родичами з Росії; з іноземцем; поганою звичкою (двомовністю); якщо людина не розуміє української та ін.*

Навіть ті кияни, що зазначили мовою спілкування обидві та мовою комфорту обидві, за нашими спостереженнями, на практиці нерідко використовують російську, а українську лише залежно від ситуації чи мови співрозмовника. Тому реально відсоток російськомовних у повсякденні може бути вищим.

Опитавши молодих киян, ми виявили, що мовне середовище, в якому вони перебувають, спонукає їх змінювати як свою повсякденну мовну поведінку, так і власне мовну та подеколи й національну ідентичність. Як приклад наведемо відповідь киянина М. (16 р.), що виріс в російськомовному середовищі (сім'я і школа були російськомовними). На запитання: чи не вважає він, що українець повинен володіти українською, хлопець, заперечивши, додав: *«Какое*

отношение я имею к Украине вообще? Я гражданин мира». Парадоксально, але частина молодих киян може фактично не контактувати з українськомовними жителями міста. Наприклад, якщо для учнів типовими щоденними середовищами є сім'я і школа, де всі спілкуються тільки російською, то так у них формується уявлення про «обов'язковість» російськомовного середовища. Українська мова в них асоціюється з примусовістю (зокрема, тому що вчителька на уроці «змушена» говорити українською, а на перерві говорить російською). Інформантка Ю. (17 р.) запитала: *«А почему Вы в жизни на украинском разговариваете? Здесь [у Києві] все на русском разговаривают»*. Перед нами підлітки, які вважають звичну для себе мовну ситуацію загальноприйнятною і в яких вияви нетипової для них мовної поведінки викликають подив.

Цікаво, але навіть якщо в групі мовців українськомовні, що зберігають мовну стійкість, кількісно переважають, а російською спілкуються одиниці, то ті з них, хто потенційно може перейти на українську, теж зберігають мовну стійкість. Фактично мовне середовище у цьому випадку не відіграє вагомої ролі, бо в мовців немає нагальної потреби чи стимулу говорити українською, оскільки як українськомовні, так і російськомовні добре розуміють один одного. Таку ситуацію підтверджують дослідження соціолінгвістів. Зокрема, С. О. Соколова, аналізуючи результати анкетування киян, проведеного в 2011—2013 рр., пише: *«Загалом опитані білінгвальні та переважно російськомовні кияни ставляться до побутової двомовності як до факту, до якого усі звикли й який не спричиняє незручностей...»*¹ Аналогічні ситуації в середовищі молоді стають постійними повсякденними практиками.

Інша річ, коли російськомовний, наприклад, опиняється в українськомовному середовищі наодинці (І., 22 р.): *«Я ото думаю, може то, перейти на украинську. В нас на роботі всі по-українськи говорят, то я себе якое незручно почуваю»*. Інформантка І. приїхала до Києва із Західної України на навчання і почала в повсякденні використовувати російську мову. Інші фрагменти інтерв'ю

¹ Соколова С. О. Критерії визначення типу білінгвізму за близької спорідненості мов. Sociokultúrne aspekty v slovanských jazykoch. Banská Bystrica, 2017. С. 160.

виявляють, що на зміну її мовного коду після переїзду до Києва вплинули не лише стереотипні уявлення про те, що панівною мовою в Києві є російська, а й значною мірою саме мовне середовище: *«Коли я почала вчитися в Політесі, то в нас фактично не було вибору: більшість лекцій були російською, всі підручники так само, студенти навколо говорили російською... І тут ти хоч як старайся, то все одно заговориш по-російськи»*.

Переїхавши з регіонів у мегаполіси, українські «внутрішні іммігранти» стикаються з проблемою, якої немає в монолінгвальних соціумах, — у яке мовно-культурне середовище інтегруватися. Що ширше українськомовне середовище в містах, то більша ймовірність, що молодь інтегруватиметься саме в український мовно-культурний простір. Сьогодні не лише українськомовні в побуті стають активними білінгвами. Унаслідок постійних контактів з українськомовним середовищем, російськомовна молодь теж виявляє білінгвальну мовну поведінку, щоправда керується при цьому здебільшого особистими чи практичними мотивами. Наприклад, респондентка В. (26 р.) у побуті спілкується тільки російською, на роботі може за потреби використовувати українську. Прийшовши на день народження до своєї українськомовної подруги, В. зробила їй «подарунок» — увесь вечір розмовляла лише українською. У цій ситуації дівчина керувалася почуттям приязні до своєї українськомовної подруги. Інша ситуація: та сама дівчина ходить по кімнаті і наспівує пісню українською, коментуючи: *Услышала по радио... Она мне все время в голове крутится. Вот никак не могу разпомнить*. Описані ситуації з інформанткою В. показують, що російськомовна молодь не налаштована категорично проти української мови й під впливом середовища чи з особистих мотивів може переходити на українську або частково використовувати її у повсякденні.

Отже, навіть якщо ціннісні орієнтації молоді далекі від української мови, то з практичних міркувань російськомовна молодь може переходити на українську. Розширення українськомовного середовища сприятиме принаймні тому, що українську мову в тотально російськомовних містах України вже сприйматимуть як цілком нормальне явище, а це сприятиме і її подальшому утвердженню в повсякденній неофіційній комунікації.

3.3. МОВНА ПОВЕДІНКА МОЛОДІ В РІЗНОТИПНИХ КОМУНІКАТИВНИХ СИТУАЦІЯХ

3.3.1. Офіційні державні установи

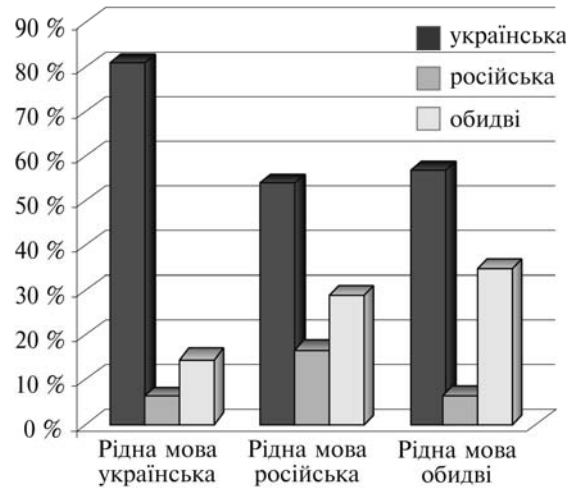
Про диглосний характер білінгвізму в київському молодіжному середовищі свідчить розподіл функціонування української і російської мов за різними суспільними сферами. Найбільш виразні розбіжності виявлені між мовою повсякденного спілкування та мовою спілкування в офіційних державних установах. Попри те, що українську мову в повсякденні використовує лише 19 % корінних киян, в офіційних державних установах нею послуговуються 73 %, російською — лише 6 %, обома мовами — 20 % опитаних. Якщо враховувати відповіді всіх киян, а не лише киян за походженням, то українській мові в державних установах віддають перевагу 78 %, російській — 5 %, обом — 17 % респондентів.

Кількісні показники використання української мови в цій сфері знижуються залежно від мови повсякденного спілкування респондентів у послідовності українська—обидві—російська, проте залишаються найвищими в кожній групі опитаних. Серед мовців, що назвали мовою повсякденного спілкування українську, в державних установах нею розмовляє 95 %, і 5 % послуговуються обома мовами. 3-поміж «гармонійних» білінгвів у державних установах використовують українську 76 %, і 23 % — обидві. Зауважимо, що жоден з опитаних у двох названих вище групах інформантів не назвав російську мову засобом спілкування в офіційних державних установах. Лише або переважно російською в цій сфері послуговується тільки 16 % російськомовних у побуті, водночас 25 % мовців цієї групи використовують обидві мови, і 57 % — українську.

Парадоксально (але надихає!), що серед російськомовних киян, які, за їхніми ж словами, завжди зберігають мовну стійкість, 50 % у державних установах розмовляють українською, 14 % — обома мовами, і лише 27 % справді спілкується тільки російською.

Одним із основних чинників домінування комунікації українською мовою в офіційній сфері є її статус державної. Зазначимо, що як українськомовні, так і російськомовні респонденти в анкеті біля відповідей «українська» на питання про мову спілкування в державних установах з власної ініціативи залишали коментарі на зразок:

Рис. 7. Мова спілкування в державних установах

Це ж державна!; А я думал, у меня повсюду будет ответ «русский», но все же есть один вопрос та ін.

Важливо звернути увагу на кореляцію «рідна мова / мова спілкування в офіційних державних установах». Більшість респондентів, що назвали рідною мовою українську, спілкуються нею в державних установах, хоч не завжди використовують її в повсякденні. Прикметно, що понад половина опитаних, які вважають рідною мовою російську, і тих, для яких рідними є обидві мови, вказала мовою спілкування в державних установах українську (рис. 7).

Домінантні позиції української мови в мовній поведінці представників усіх трьох названих груп у сфері офіційних державних установ демонструють, що, з одного боку, київська молодь здебільшого визнає і підтримує статус української мови як державної, ідентифікує себе з українською нацією, а з іншого — що в державних установах переважно дотримуються мовного режиму.

3.3.2. Розважальні заклади, заклади громадського харчування та торгівлі

Специфіка мововжитку у сфері розважальних закладів полягає в тому, що мовець, з одного боку, перебуває в невимушеній обстановці, де можна комфортно спілкуватися з друзями чи знайомими найбільш зручною мовою, а з іншого — існує постійна ймовірність

контакту з незнайомими людьми. Тож мовна поведінка в розважальних закладах може істотно відрізнятися від поведінки в інших ситуаціях спілкування. Крім того, білінгвальне середовище в м. Києві, коли не завжди в усіх кав'ярнях та ресторанах є меню українською мовою і персонал може обслуговувати російською чи українською на свій розсуд, також впливає на вибір мови в певній комунікативній ситуації*.

У групі мовців, які в повсякденні використовують українську, 71 % спілкується нею і в розважальних закладах; 18 % розмовляють обома мовами, 10 % — російською. Серед тих, для кого мовою повсякденного спілкування є російська, у розважальних закладах її використовує 78 %, 19 % послуговується обома мовами, і 3 % — українською. Як бачимо, приблизно однакова кількість тих, хто позиціонує себе як українськомовних чи російськомовних у повсякденні, у розважальних закладах уже розмовляє обома мовами.

Привертає увагу мовна поведінка інформантів, що обрали мовою повсякденного спілкування обидві мови. У різних ситуаціях вона є неоднаковою. У той час як у державних установах 74 % з них використовує українську, 21 % — обидві, а російську — лише 2 % опитаних, то в сфері розваг (клубах, кінотеатрах та ін.) та громадського харчування (ресторанах, барах, кафе та ін.) українською послуговується лише 15 % респондентів, обома — 58 %, а російською — 27 %. Виходить, що лише половина білінгвів послуговується обома мовами в невимушеній обстановці; з них 60 % зазначили, що змінюють мову спілкування під впливом мови співрозмовника. Це означає, що їхню мовну поведінку в цій сфері переважно формує середовище.

3.3.3. Сфера інтернет-комунікації

В епоху глобального поширення Інтернету молодь все більше часу проводить у віртуальному світі. Для спілкування в соціальних мережах молоді кияни послуговуються тими самими мовами, що й у реальних комунікативних ситуаціях. Водночас зростає роль англійської як засобу спілкування, зокрема у мережах «Фейсбук», «Твітер».

* Зверніть увагу, дослідження проводилося до прийняття Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Останнім часом все більшої популярності набувають так звані месенджери — мобільні додатки, призначені саме для обміну повідомленнями: WhatsApp, FB Messenger, Viber. Специфіка спілкування в таких мережах полягає в тому, що комунікація має приватний (індивідуальне листування) та напівприватний (спілкування в групах) характер і відбувається переважно у письмовій формі. Однак письмова форма спілкування в соціальних мережах за зовнішніми ознаками наближена до усного розмовного мовлення. За словами С. Г. Чемеркіна, використання знаків-символів, що не є характерними для писемної мови (наприклад, емотиконів), створення ефекту звукової мови, невідворотність у часі, використання різноманітних словесних формул тощо наближають писемний різновид комунікації в Інтернеті до його усного варіанта¹.

Зважаючи на те, що сьогодні молодь проводить багато часу в соціальних мережах, їхнє мовне середовище впливає на мовну поведінку молодих киян, причому не тільки у віртуальному світі, але й в реальних ситуаціях спілкування. Молодіжний лексикон поповнюється новими словами, розвивається сленг. Характерною рисою інтернет-комунікації є спонтанність, неофіційність, що в результаті впливає на формування своєрідної спрощеної граматики, у формально письмових текстах практично відсутня пунктуація.

У соціальних мережах українську мову використовує 35 % киян, 31 % спілкується російською, 30 % — обома мовами, і 3 % — англійською.

З українськомовних киян у соцмережах спілкуються українською 76 %, обома — 21 %, англійською — 3 %, російську у відповідях не зазначено. З-поміж російськомовних у соцмережах використовують російську 77 %, обидві — 18 %, українську не вказав жоден з респондентів цієї групи. Серед білінгвів українською в соцмережах послуговуються 8 %, російською — 31 %, обома мовами — 58 %, англійською — 4 %.

Кияни, які в повсякденні зберігають мовну стійкість (українську чи російську), у соціальних мережах теж здебільшого не змінюють мови. Молодь, що в повсякденні може переходити з однієї мови на іншу (а це 74 % киян), у соцмережах переважно спілкується росій-

¹ Чемеркін С. Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньоструктурні процеси. Київ, 2009. С. 230.

ською (36 %) або обома мовами (40 %), українською ж послуговуються лише 21 % інформантів цієї групи.

Молодь у віковій категорії 16—19 рр. більше спілкується в мережах українською та менше російською, порівняно з киянами віком 20—24 рр. (рис. 8).

Ми зауважили, що відсоток респондентів, які використовують лише українську (23 %) чи тільки російську мову (26 %) для пошуку інформації в Інтернеті, нижчий, ніж для спілкування у соцмережах. Водночас більша кількість тих, хто вибирає для цього обидві мови (43 %) та англійську (поряд з українською та російською — 8 %).

З українськомовних в інтернет-просторі українську використовує менше половини (40 %), обидві мови — 50 %, решта — англійську. Російськомовні для пошуку інформації послуговуються здебільшого російською (59 %) або обома мовами (32 %), українською лише 5 %. З білінгвів обидві мови використовує 62 %, російську — 24 %, українську — 13 %.

В Інтернеті немає меж між державами чи мовами. Українці можуть вільно заходити на іноземні сайти і використовувати інформацію будь-якою мовою. За даними дослідження бізнес-консалтингової компанії Gemius у 2016 р., українці здебільшого відвідують сайти для отримання інформації з мас-медіа, покупок, розваг, пошуку

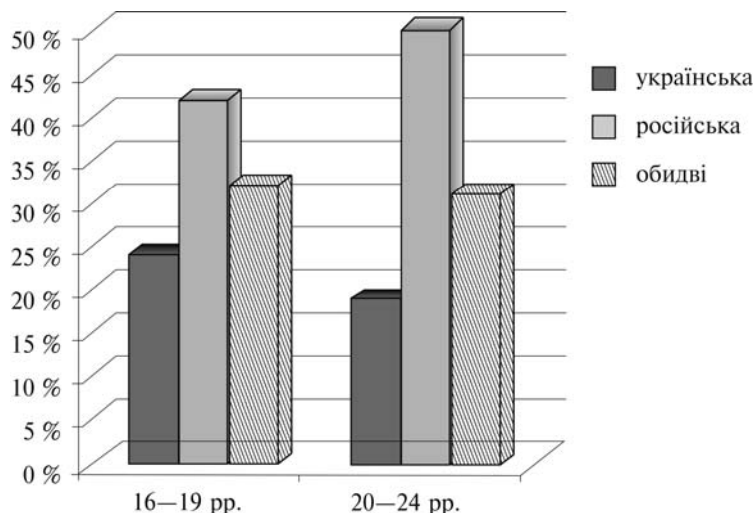

Рис. 8. Мова спілкування в соцмережах

інформації, спілкування, встановлення програмного забезпечення¹. Тоді як ЗМІ певною мірою представлені українською мовою в інтернет-просторі, то у сфері розваг чи пошуку інформації (окрім освіти, оскільки вона переважно українськомовна, і відповідно більшість освітніх матеріалів публікується в Інтернеті українською) українська мова значно поступається російській. За даними веб-оглядачів, 79 % українських сайтів використовують російську мову, а в доменній зоні «.ua» українська мова аж на третьому місці за використанням після російської та англійської². Тому закономірно, що за браком українськомовних джерел молоді кияни, кожному з яких так чи інакше притаманний певний тип білінгвізму, звертаються з метою отримання інформації до російськомовних ресурсів.

3.3.4. Мовна поведінка київської молоді під час перебування в інших регіонах України

Результати відповідей на питання «Якою мовою Ви спілкуєтеся, приїжджаючи в інші регіони України?» демонструють, що мовна поведінка молоді в різних регіонах частково зумовлена стереотипними уявленнями про тотально російськомовний Схід і Південь України та українськомовний Захід.

Респонденти, що в повсякденні послуговуються українською мовою, приїжджаючи в західні регіони країни, теж переважно використовують українську — 85 %, решта (15 %) — залежно від ситуації. Приблизно такі самі показники будуть і у випадку з південними та східними регіонами: 79 % спілкуватимуться українською, 10 % — залежно від ситуації, решті (11 %) байдуже, якою мовою послуговуватися.

З російськомовних киян у західних областях 16 % говоритимуть українською, 43 % — залежно від ситуації, мовну стійкість зберігає лише 22 % опитаних цієї групи. Привертає увагу той факт, що серед киян, які, за їхніми словами, послуговуються тільки російською

¹ Українська мова в Інтернеті. URL: <http://language-policy.info/2016/12/3612/> (13.03.2017).

² Костинян М. Завдяки українцям російська мова стала другою за популярністю в Інтернеті. URL: <http://language-policy.info/2016/01/zavdyaky-ukrajintsyam-rosijska-mova-stala-druhoyu-za-populyarnistyu-v-interneti/#more-2457> (7.08.2016).

мовою і не перемикають коди, 20 % переходять на українську мову в західних регіонах країни, і 20 % обирають мову спілкування залежно від ситуації. У східних та південних областях російськомовні здебільшого розмовляють російською — 53 % або залежно від ситуації — 28 %, українською говорить лише 6 %, а 3 % взагалі байдуже, якою мовою розмовляти.

Найбільша частка двомовних у побуті вказала, що спілкуватися в західних регіонах українською мовою — 42 %, 34 % використовуватимуть обидві мови залежно від ситуації, і лише 3 % послугуватимуться російською. Натомість у східних та південних регіонах лише 24 % говоритимуть російською. Зате зростає частка тих, хто використовуватиме мови залежно від ситуації — 42 %. 10 % опитаних цієї групи вказали, що спілкуватимуться на Сході та Півдні українською, 5 % байдуже, якою мовою говорити.

Аналіз відповідей респондентів за віковими категоріями показує, що молодші кияни більше використовують українську мову як у західних, так і в південних та східних областях, ніж представники вікової категорії 20—24 рр. (рис. 9, 10). Причому щодо південних та

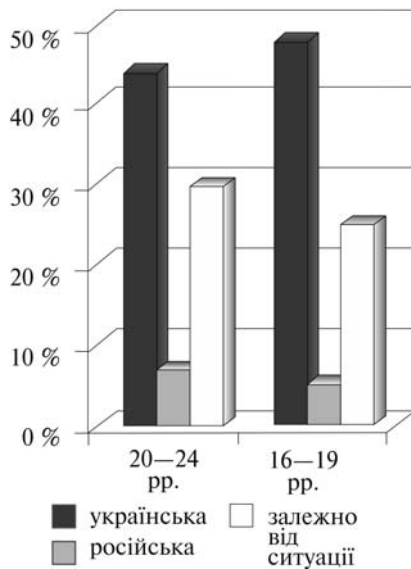

Рис. 9. Мова спілкування в західних регіонах

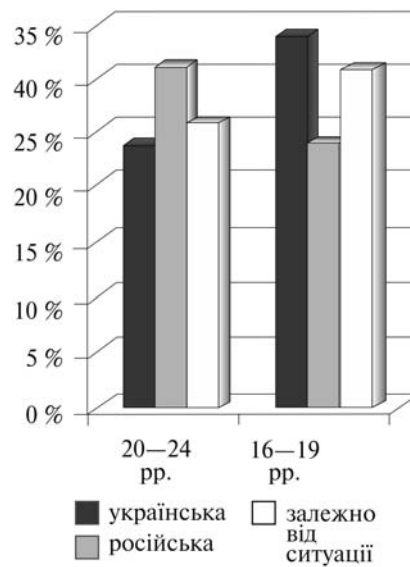

Рис. 10. Мова спілкування в південних та східних регіонах

східних регіонів, то тут різниця в показниках між цими віковими групами становить аж 10 %, тоді як щодо західних — лише 3 %. Водночас молодша група менше використовує й російську мову в кожному з названих регіонів, проте в східних областях більше пристосовує свою мовну поведінку до ситуації. Натомість кияни 20—24 рр. частіше обирають мову спілкування в західних регіонах залежно від ситуації.

Результати дослідження свідчать, що молодь, яка приїжджає в інші регіони країни, демонструє конформну мовну поведінку. Вибираючи ту чи іншу мову залежно від ситуації, опитані пристосовуються до мовного середовища. Варто звернути увагу, що українськомовні респонденти практично не послугуються винятково російською мовою в східних та південних регіонах України, а здебільшого демонструють мовну стійкість або використовують обидві мови залежно від ситуації. На підставі отриманих даних можемо говорити про часткове послаблення стереотипів у молодіжному середовищі щодо мовного життєвого в західних та південно-східних регіонах України.

3.4. ЧИННИКИ ПЕРЕМІКАННЯ КОДІВ В УМОВАХ СПОНТАННОГО ПОВСЯКДЕННОГО СПІЛКУВАННЯ (на матеріалі записів усного мовлення молодих киян)

З метою встановлення чинників перемикання кодів у конкретних ситуаціях спонтанного повсякденного спілкування ми проаналізували тексти записів усного спонтанного мовлення молодих киян, зібрані за період 2015—2017 рр.

Серед чинників, які впливають на процес спілкування, є прояви традиційної свідомості чи поведінки, такі як ставлення двомовного індивіда до різних мов, розмір двомовної групи та її соціокультурна гомогенність чи диференціація, соціальні й політичні відносини між підгрупами цієї групи, домінування двомовних осіб, перевага використання тієї або іншої мови, ставлення до культури кожного зі співтовариств, ставлення до двомовності як такої¹. На вибір мови

¹ Бурда Т. М. Мовна поведінка особистості в умовах українсько-російського білінгвізму (молодіжне середовище м. Києва): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02. Київ, 2001. С. 117.

спілкування також впливають соціальні стереотипи щодо місця тієї чи іншої мови в певному соціумі.

Аналіз спонтанного мовлення київської молоді в неформальних ситуаціях показав, що основними факторами перемикання коду з української на російську є ендегенні, серед яких головні — мета комунікативного акту та потреба в адекватності самовираження¹. За нашими спостереженнями, комуніканти можуть перемикати коди свідомо (з певною комунікативною метою) та неусвідомлено (під впливом мови співрозмовника та психологічних чинників).

Ми виокремили такі типи перемикання кодів у спонтанному мовленні київської молоді:

1. Відтворення діалогу, що відбувся в минулому, мовою, яка в ньому була використана.

П р и к л а д 1: А. Зайшла в метро// Стоїть біля мене... Ну скільки? Ну десь під двадцять сім може/ ну десь такий десь/ після двадцяти п'яти/ десь такий на вигляд// [Б.: Угу//] Я... І тут заходить жінка/ мене так штовхає/ і я така на неї дивлюся таким типу поглядом/ «Ум! Достала!» І їду собі далі// А він такий/ «Дівушка/ у вас красивіє глаза//» Я така думаю/ «Она! Почалися подкати/ знаєш»// [Б.: Ага//] Така/ «Спасіба// Спасіба/ маладой челавек»// Ну тіпа/ можна було не обрацать вніманіє// А він такий/ «А можна я вам штота скажу?» Я кажу/ «Нет!» (23/ж/філ.) (свідоме перемикання кодів).

У наведеному прикладі перемикання кодів відбувається під час розповіді про подію, яка відбулася в минулому, щоб максимально точно передати мовлення російськомовного співрозмовника.

2. Прагнення мовця, щоб його зрозуміли (приклад 1).

Наведений вище приклад показує, що перемикання кодів відбулося в минулому в момент розмови, коли комуніканти А. перейшов на російську, відповідаючи на репліки російськомовного співрозмовника. Результати спостереження дають змогу схарактеризувати цей приклад як вияв мовної толерантності. Ми звернули увагу, що українськомовні комуніканти не перемикають код з метою адекватності самовираження під час спілкування з російськомовними, з якими вони знайомі. У групі мовців, серед яких є активні і пасивні

¹ Цар І. М. Мовна стійкість, мовна толерантність і мовний конформізм в повсякденному спілкуванні молоді. *Психолінгвістика*. 2016. № 19 (2). С. 68—77.

білінгви, труднощів для розуміння один одного без перемикання кодів не виникало. Перемикання відбувалося у випадках, коли мовець не був знайомий зі своїм російськомовним співрозмовником.

Зауважимо, що під час передавання прямої мови, перемикаючи мовний код з української на російську, мовець може несвідомо спонтанно перемикає мовний код знову на українську.

П р и к л а д 2: А. *А він тоді каже/ «І ваши/ ви очень многа нервничаєтє// У вас сердце вот последнее время балит»// Ну тіпа такоє// А реально! І таблетки пила//*

Б.: *Та?*

А. *Да// В мене було таке в той момент// І «ви тіпа не так багато пережива-айте і-і всьо... всьо буде нормально//* (Далі несвідоме перемикання кодів.) *І/ і... якщо хоче/ дайте мені руку/ я вам ще більше скажу»// Кажу/ «Нет!// кажу/ мене/ кажу/ не інте-ре-су-є»//* (23/ж/філ.).

Є випадки, коли, передаючи пряму мову, комунікант перемикає код тільки у першому слові (чи кількох словах) висловлення. Таке перемикання служить маркером того, що особа, чиє мовлення передають, російськомовна. Далі розповідь продовжують українською: *Дзвоним адміністратору/ кажемо/ шо/ «Ну як це? Ви ж казали/ шо не треба [квитка]»//* (Далі пародіює мовлення адміністратора.) *«Дєвчкі! Вам... Значить ви не пройшли фейсконтроль// Шо не ясно?»* (22/ж/хім.). Перемикання кодів тільки на початку прямої мови може відбуватися внаслідок того, що мовець недостатньо володіє російською мовою і йому незручно повністю відтворити мову співрозмовника: *Кароче/ коли ми почали співати Дорна/ до нас дєвочки із сусідньої кімнати постукали/ «Дєвчонки! Ми/ канєшно/ всьо панімаєм/ але ну вже оди... ну вже дванадцята година ночі/ вже давайте ну якось трошки тихіше»//* (24/ж/хім.).

3. Повторення фрагмента висловлення співрозмовника.

П р и к л а д 3: А. *Мы еще не общались//*

Б. *Да// Ми ше не общались// Ми вопше ше ходили по коридору/ дивилися один на одного/ даже не знали/ шо ми... (24/ж/хім.);*

А. *В вас есть ещё мёд?*

Б. *Мёд? Можна пополоскати баночку//* (25/ж/фіз.) (несвідоме перемикання кодів).

П р и к л а д 4: А. *Ну він сказав/ що вже продавати не буде//* (26/ж/юр.).

Б. Як то міняються всі плани// (21/ж).

В. А чого він має це продавати? П'ятий квартал... дев'яносто п'ятий квартал дуже класно сказав/ **«Ви же за мене галасавалі как за здоровимисящего человека!»** (Сміються.).

А. А який **здравамисящий** буде продавати свій бізнес? (26/ч/журн.) (свідоме перемикання кодів).

Приклад 5: Б. Так/ як малий мені сказав учора/ «В мене мама історик/ а тато **бездельник**» (сміються)//

В. Ти знаєш/ наші олігархи теж **бездельнікі**/ але бабки нормальні мають// (24/ж/філ.) (свідоме перемикання кодів).

Як бачимо, під час повторення фрагмента висловлення може відбуватися як свідоме, так і несвідоме перемикання кодів.

4. Розповідь про минулу подію тією мовою, яку мовець використовував, коли відбувалася ця подія.

Приклад 6: А. В нас/ **помню**/ в академії **было**// Іду на пари і висить... В нас такі здоровенні **тєжолі** двері/ **вхідні**/ **входниє**// І дивлюсь/ висить **ето** там/ **как она** називається/ **цеп**// (24/ж/юр.).

В. Угу// (24/ж/філ.).

А. **Цепочка такая серйозная/ мощная// Думаю/ шо это такое?** А це якраз в той день/ коли **ето** в Києві стріляли/ вони рішили [В.: Забарикадувались] **забарикадіроваца/ еслі шо/ кароче// Цепочка целый день там вісела**//

Б. В случае чего сразу (сміються)// (27/ж/фіз.).

А. **Сразу забарикаді... А в нас там стока етіх падвалаф/ всякіх перехаднічкоф/ там вийті тудя-сюда// Тока кафедра кріміналістікі ето вопше блін/ терра інкогніта/ там можна потіряца// Так шо в нас так основательно к етому падашлі**//

В. Боятся (сміється)// (Несвідоме перемикання кодів.)

Комунікант А., який зараз мешкає у Києві й у повсякденному спілкуванні використовує українську мову, але прожив кілька років у Харкові, і в той час для нього базовою мовою була російська, розповідає про подію з минулого, перемикаючи мовний код із суржику на російську. Перемикання кодів відбувається несвідомо і поступово. Спочатку мовець навіть виправляє слово, сказане українською, на російське: В нас такі здоровенні **тєжолі** двері/ **вхідні**/ **входниє**// Під кінець розповіді комунікант повністю переходить на російську мову, хоча його співрозмовники виявляють мовну стійкість, продовжуючи спілкуватися українською. Пам'яті властиво

фіксувати подію в контексті середовища, у якому вона відбувається. Пригадуючи певний факт, мовець відтворює його так, як запам'ятав раніше (у наведеному прикладі, використовуючи мову, яка супроводжувала дію).

5. Вживання прецедентних текстів.

Приклад 7: А. М-м! Слухай! Вибач/ секундочку// Це мені раз згадала «Пункт призначення»/ да/ «**Пункт назначенія**»// Ти бачила/ шо/ якщо смерть когось настигла/ якщо ти врятуєш/ все одно він потім... Не бачили цей фільм?(25/ж/філ.) (несвідоме перемикання кодів).

6. Вживання фразеологізмів.

Приклад 8: А. Ти обцяєсиш ВКонтакті/ да? Скільки їй лет? Ну вона ж така малодінькая/ да?

Б. Ну може/ да// Ну я у нього зовсім я нічого не бачила ВКонтакті// Він/ знаєш/ **чїст/ как ліст**// А у неї там фотки дивилася// (24/ж/юр.) (несвідоме перемикання кодів).

У наведеному прикладі відбувається перемикання кодів не українська—російська, а суржик—російська. Чинником класифікації у цьому випадку фразеологізму *чїст как ліст* як перемикання кодів, а не як продовження висловлення на суржику, є фонетика. Мовець свідомо пом'якшує приголосні [ч], [л], хоча міг вимовити їх твердо, що було б більш характерно для української мови.

7. Щоб надати висловлюванню експресивності.

Приклад 9: А. Боже! Як тобі дійшла голова таке вибрать! (Сміється.) Екологічне право! Чому не **кріміналістіка**/ Аня? Чого ти **ізміняєш** [зраджуєш]? (23/ж/юр.).

Б. **Действітельно!** Спасенія мені нема// Чого **ізміняю**? Та тому/ шо не було бюджета на **кріміналістіке**/ а було тільки на екологічному праві// (24/ж/юр.) (свідоме перемикання кодів).

З метою підкреслення експресивності комунікант Б. переходить на російську та свідомо повторює російськомовне висловлення комуніканта А.

Можливі ситуації, коли мовець хоче виразити негативне ставлення до особи, про яку йдеться (навіть у тих випадках, коли вказана особа не російськомовна), і вимовляє частину висловлення російською мовою: В. Пішохідна вули... ну якось вона собі дозволила

забагато// І ще й на людей почала наїжати/ що ви типу ніхто/ я така звізда// (26/ж/журн.).

8. Іронічне копіювання чужого мовлення.

П р и к л а д 10: А. Вихожу з «Фори»/ там щось типу навушники/ в своїх думках/ відкриваю двері (пауза) і мене бабка так дверима трах! (Сміються.) Я такий/ вопще/ що за діч? Кажу/ «Ви чо-го?» (пародіює мовлення жінки) «Спасіба маладой челаевк/ што пранустілі!» (21/ч) (свідоме перемикання кодів).

П р и к л а д 11: І. Ну вона тако/ як заходе на кафедру/ і тако стоїть в дверях у восьмій годині// Якщо в восьмій годині ще якісь викладачі на кафедрі/ «Я не паніла! Ета што такое?» (28/ж/філ.) (свідоме перемикання кодів).

Досліджуючи спонтанне мовлення молодих киян, ми зафіксували випадки, коли обидва співрозмовники виявляли мовну стійкість — один, розмовляючи російською мовою, а інший — українською, і не мали наміру перемикати мовний код, але перемикання виникло неконтрольовано, спонтанно в процесі розмови. Наприклад, комунікант А. (російськомовний) звертається до друга Б. (українськомовного) за порадою. Під час розмови кожен говорить своєю мовою. Коли Б. виходить з кімнати, швидко прощається, говорячи: «Дякую! До побачення!», А. так само швидко відповідає: «Будь ласка! До побачення!» Мовець А. спонтанно відповів на репліку Б. українською мовою, хоча й не мав наміру перемикати мовний код. Така мовна поведінка є наслідком засвоєння російськомовним комунікантом стандартних етикетних висловів українською. Пришвидшений темп мовлення може бути одним з чинників автоматичного відтворення стандартних етикетних формул мовою співрозмовника, незважаючи на настанову зберігати мовну стійкість.

Ми помітили, що російськомовні перемикають мовний код, якщо під час розмови згадують місця чи події, які асоціюються у них з українською мовою: А. Родители на годовщину уехали во Львов/ на Західну Україну... Так я кушать к бабушке ходил// (Сміється.) Они не только во Львов... Они еще там по городам ездили... Как его... **В Чернівці**, куда-то еще... Не помню// (20/ч). Припускаємо, що у цьому випадку спрацьовує усталене уявлення про українськомовний Захід України. За нашими спостереженнями, тут перемикання кодів відбувається несвідомо.

Наведемо приклад ще однієї ситуації. Молоді дівчата А. і Б. обговорюють побутові питання, зберігаючи мовну стійкість (А. — російською, Б. — українською). Під час розмови А. поступово починає вживати все більше українських слів так, що наприкінці розмови вже не може контролювати своє мовлення і зупиняє мовця Б.: *Я не могу// Можешь на русском?* У наведеному прикладі мовець А. — асиметричний білінгв: йому важко розмовляти повністю українською, але й складно виявляти мовну стійкість. Під час комунікативного акту можуть бути залучені механізми неусвідомленої імітації мовної поведінки, так що комунікант не може зберігати мовну стійкість навіть попри його свідому настанову не перемикаати мовний код.

Можливі й такі ситуації, коли російськомовні комуніканти в розмові з українськомовними час від часу переходять на українську мову, щоб увиразнити своє висловлення, наголосити на значущості повідомлення. Однак здебільшого такі перемикаання обмежуються короткими фразами, окремими словами, рідше — довшим текстом.

Аналіз матеріалів фокус-групового дослідження показав, що в умовах одночасного спілкування двома близькоспорідненими мовами (українською та російською) переважало неусвідомлене перемикаання кодів¹.

Незбалансована мовна ситуація, коли, з одного боку, українськомовна молодь виявляє мовну толерантність, а з іншого — російськомовна молодь вдається до мовної стійкості, стає однією з причин феномену змішування мовних кодів — суржику. Молодь з вищою освітою вдається не лише до свідомого використання суржику з певною комунікативною метою. У спонтанному мовленні вживання суржику є найчастіше несвідомим, невмотивованим та неконтрольованим і відбувається в умовах неформальної обстановки. Елементи суржику проникають у розмовне мовлення під впливом соціального оточення, телебачення, відсутності сформованого власне українського сленгу.

¹ Соколова С. Регіональні особливості взаємодії мовних кодів за двомовного спілкування. *Українська мова*. 2017. № 3. С. 37.

3.5. ІНФОРМАЦІЙНА СФЕРА ЯК ЗОНА НАЙБІЛЬШОЇ МОВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ

3.5.1. Мова сприймання засобів масової комунікації (друкованих та електронних)

У вітчизняних соціолінгвістичних дослідженнях мовної ситуації в країні та мовної поведінки громадян одним з важливих об'єктів аналізу є сфера мови засобів масової комунікації (С. О. Соколова¹, О. Г. Руда²). Крім мовознавців, цією проблемою цікавляться соціологи, політологи, журналісти та ін. Такий інтерес зумовлений тим, що мовне середовище ЗМК значною мірою впливає на загальний мовний простір як окремого міста, так і всієї держави, а той, своєю чергою, зумовлює мовну поведінку громадян. Проблема полягає в тому, що в українських реаліях «попит» на українську мову в суспільстві та «пропозиція» українськомовного продукту в ЗМК нетотожні. Аналіз мовних преференцій молодих киян у цій сфері чітко демонструє таку нетотожність.

37 % корінних киян вказали, що їм зручніше слухати радіо, дивитися телепередачі українською мовою, 48 % байдуже, 15 % вибрали російську. Якщо враховувати відповіді всіх киян, а не лише киян за походженням, то частка тих, хто використовує українську для сприйняття медіа-продукту, є вищою — 41 % опитаних, а російською — нижчою 14 %, меншою є також кількість тих, кому байдуже, якою мовою послуговуватися у цій сфері — 45 %. Зауважимо, що кількість корінних киян, яким зручніше сприймати медіа українською, на 11 % більша, ніж кількість корінних киян, які вказали, що їм найкомфортніше спілкуватися українською, і на 18 % більша за кількість корінних киян, які спілкуються українською в повсякденні. Тобто показники пасивного використання української мови є кращими порівняно з її активним вжитком.

Серед киян, які в повсякденні спілкуються українською, зручніше слухати радіо і дивитися телепрограми українською 67 %, байдуже —

¹ Соколова С. Засоби масової комунікації в мовному бутті держави. *Культура слова*. 2016. № 84. С. 143—151.

² Руда О. Мовна ситуація в українських засобах масової комунікації в оцінках громадян (за результатами масового опитування). *Мова: класичне — модерне — постмодерне*. 2017. Вип. 3. С. 59—68.

29 %. Російську мову у відповідях на це запитання зазначили 4 % опитаних.

Лише 38 % російськомовних зручніше слухати радіо і дивитися телепрограми російською мовою, 15 % обирають українську, водночас значна частка тих, кому байдуже — 47 %. Більшості білінгвів байдуже, якою мовою слухати радіо чи дивитися телевізор — 58 %, 35 % віддають перевагу українській мові, 7 % — російській.

Проаналізовані відповіді демонструють, що як з-поміж білінгвів, так і серед російськомовних киян більшості байдуже, якою мовою сприймати мас-медіа. Однак у сучасних умовах спостерігаємо відмінність між бажаною мовою сприйняття інформації і реальною мовою радіо та телебачення. Реальна мовна ситуація в медіапросторі складається не на користь української мови.

Наприклад, за матеріалами громадського моніторингу найрейтинговіших телеканалів (за жовтень 2016 р.), представленого рухом «Простір свободи», частка програм українською мовою в телеефірі за останні роки практично не змінилася. Проте помітна тенденція до зростання кількості двомовних програм. Хоч співвідношення між повністю російськомовними і частково російськомовними програмами змінилося, сумарна частка цих програм зберігається на рівні близько 70 %¹. Незбалансованість між мовним попитом і пропозицією у медіа-сфері демонструє і наше дослідження: тоді як телебачення «пропонує» 70 % сумарно російськомовного та білінгвального продукту, лише 15 % молоді зручніше сприймати його російською. Тож можемо припустити, що зі збільшенням частки українськомовного теле- та радіоефіру попит на теле- та радіопродукцію в молодіжному середовищі не зменшиться.

Варто зауважити, що згідно з сучасними соціологічними дослідженнями телебачення та радіо не є пріоритетними джерелами інформації серед молоді. Так, опитування, проведене компанією Research & Branding Group у лютому 2017 р., показує, що молодь віком до 30 років віддає перевагу Інтернету, а найвищий рівень до-

¹ Становище української мови в Україні в 2016 році. URL: dobrovol.org/files/2016/Stan-movy-povnyj-08112016.doc (17.03.2016).

віри до телебачення спостерігається серед осіб пенсійного віку¹. Крім того, вибір телебачення чи Інтернету як засобу одержання інформації корелює з рівнем освіти споживачів. Люди з вищим рівнем освіти частіше послуговуються Інтернетом, ніж ті, у кого нижчий освітній статус. Тому можемо стверджувати, що телебачення, хоча й має вагомий вплив на формування мовного середовища молоді, проте поступається в цьому плані Інтернетові. Утім мовна поведінка молоді в інтернет-просторі складається не на користь української мови.

3.5.2. Мова перегляду фільмів

Ми проаналізували вибір мови перегляду фільмів за трьома категоріями: 1) радянські фільми; 2) російські фільми; 3) інші іноземні фільми. Такий розподіл зумовлений тим, що важливо зафіксувати не лише вибір мови для перегляду цих фільмів, а й ставлення до них. Зауважимо, що чимало молодих киян не дивиться радянські та російські фільми взагалі (табл. 3.2). Найбільше таких відповідей зафіксовано в колах молоді, якій комфортно спілкуватися українською мовою та обома мовами.

Радянські фільми. 14 % молоді, для якої найкомфортнішою є українська мова, вибирає мовою перегляду радянських фільмів українську, 33 % — російську, 26 % байдуже, якою мовою дивитися ці фільми, а 25 % їх взагалі не дивиться. У групі мовців з найкомфортнішою російською 5 % вибирають мовою перегляду радянських фільмів українську, 61 % — російську, 18 % байдуже, 15 % їх не дивиться. Респонденти, для яких є комфортними обидві мови, відповіли, що дивляться радянські фільми українською — 4 %, російською — 35 %, їм байдуже — 31 %, не дивляться взагалі — 29 %.

Російські фільми. Серед киян, для яких найкомфортнішою мовою є українська, 42 % респондентів дивиться російські фільми російською або ж не дивиться їх взагалі — 36 % (табл. 3.3), 8 % назвали мовою перегляду російських фільмів українську, 14 % байдуже.

¹ Найбільш популярними серед українців ЗМІ є телебачення та Інтернет. URL: <http://detector.media/infospace/article/123866/2017-03-07naibilshpopulyarnimisered-ukraintsiv-zmi-e-telebachennya-ta-internet-research-branding-group/> (5.03.2016).

Таблиця 3.2

	Мова перегляду фільмів			
	Радянських		Російських	
	Усі опитані	Кияни за походженням	Усі опитані	Кияни за походженням
Українська	9 %	9 %	4 %	4 %
Російська	42 %	44 %	53 %	58 %
З субтитрами	1 %	1 %	1 %	—
Мені байдуже	25 %	27 %	15 %	15 %
Я їх не дивлюся	23 %	19 %	26 %	23 %
Інших іноземних				
	Усі опитані	Кияни за походженням		
Українська	37 %	30 %		
Російська	15 %	15 %		
Мова оригіналу	13 %	13 %		
Українська і мова оригіналу	3 %	3 %		
Мова оригіналу із субтитрами	1 %	1 %		
З субтитрами	6 %	6 %		
Мені байдуже	25 %	29 %		

З-поміж тих, для кого найкомфортніша російська мова, 82 % переглядає нею російські фільми, 10 % байдуже, 8 % не дивляться їх. Респонденти, для яких комфортними є обидві мови, переважно дивляться російські фільми російською — 47 %, 31 % не дивиться їх взагалі, 21 % байдуже, і 1 % обирають мовою перегляду українську. Деякі респонденти, вибираючи російську як мову перегляду радянських фільмів, писали коментар «мовою оригіналу».

Таблиця 3.3

Мова перегляду російських фільмів залежно від найкомфортнішої мови

Мова перегляду російських фільмів	Найкомфортніша мова		
	Українська	Російська	Обидві
Українська	8 %	—	1 %
Російська	42 %	82 %	47 %
Мені байдуже	14 %	10 %	21 %
Я їх не дивлюся	36 %	8 %	31 %

Інші іноземні фільми. Більшість опитаних з найкомфортнішою мовою українською вибирають її і для перегляду інших (крім російських) іноземних фільмів (61 %). Крім того, 3 % респондентів цієї групи вказали у відповідях українську і мову оригіналу. Російську обрали тільки 7 % опитаних. 4 % віддають перевагу перегляду іноземних фільмів із субтитрами, 7 % — із субтитрами і мовою оригіналу, 16 % байдуже.

Серед респондентів з найкомфортнішою мовою російською 14 % назвали українську мовою перегляду іноземних фільмів, 32 % обрали російську, 2 % — українську і російську, 15 % — мову оригіналу, по 2 % — українську і мову оригіналу та російську і мову оригіналу, 6 % — із субтитрами, 26 % байдуже. Зауважимо, що у цій групі основним мотиватором вибору української мови для перегляду іноземних фільмів став якісний український дубляж. Про це свідчать і коментарі у відповідях: *«ну українською прикольніше»*, *«на украинском более смешно, интереснее»*, *«иностранные только на украинском»*.

Найбільша кількість опитаних, яким комфортно спілкуватися обома мовами, обрала мовою перегляду іноземних фільмів українську — 29 %, 22 % байдуже; 19 % вказали мову оригіналу. Решта відповідей розподілилася з приблизно однаковими кількісними показниками: російська — 12 %, українська і російська — 9 %, із субтитрами — 9 %.

Поява якісного українськомовного продукту на ринку кінопрокату сприяє зростанню попиту на іноземні фільми, адаптовані українською мовою, в тому числі й серед російськомовної молоді.

З іншого боку, вибір російської мови для перегляду іноземних фільмів може бути зумовлений тим, що молодь часто віддає перевагу перегляду фільмів в Інтернеті. А російськомовні сайти оновлюються більш оперативніше і пропонують повніший асортимент кінопродукції, ніж українськомовні.

3.5.3. Мова читання літератури

Оскільки молодь отримала (отримує) середню і вищу освіту переважно українською мовою, то відповідно навіть російськомовні в побуті розуміють українську і добре вміють нею читати. 72 % білінгвів вказали, що їм зручно читати обома мовами, решті — українсь-

кою (20 %); російську як зручний засіб читання назвали лише 8 % опитаних цієї групи. Це притому, що 20 % білінгвів указали, що їм зручніше спілкуватися російською мовою, а 62 % — обома, 19 % — українською. Тобто фактично всім білінгвам зручно сприймати друковану інформацію українською мовою, тоді як не всім однаково комфортно спілкуватися нею активно.

54 % респондентів, що спілкуються в побуті українською, зручно нею читати, 42 % — зручно читати обома мовами, 4 % — російською. Лише 42 % російськомовних вказали, що їм зручно читати тільки російською, 47 % — обома мовами, 11 % — українською. Навіть 14 % російськомовних, які зберігають мовну стійкість у повсякденній комунікації, вказали, що їм зручно читати обома мовами. Таким чином, мовна ситуація в Києві у сфері книгодрукування та періодики, де переважає російська мова, є парадоксальною і невмотивованою, адже серед молоді винятково російською зручно читати тільки 4 % українськомовних і 42 % російськомовних. Згідно з отриманими результатами припускаємо, що збільшення кількості українськомовних видань не спричинить незручностей у колах молоді, а сприятиме збільшенню кількості тих, хто принаймні пасивно володіє українською мовою.

Можна підсумувати, що російськомовна та білінгвальна молодь у сфері сприйняття інформації демонструє некритичне ставлення до споживання інформаційного продукту українською мовою, що вможливлює зміну мовної поведінки цих молодих людей на користь української мови у випадку збільшення частки українськомовних друкованих видань та теле- чи радіоефіру.

3.6. ПРОГНОСТИЧНА МОДЕЛЬ МОВНОЇ ПОВЕДІНКИ КИЯН У МАЙБУТНЬОМУ

Бажана мова спілкування для дітей. Проаналізувавши відповіді на питання «Якою мовою Ви б хотіли, щоб спілкувалися Ваші діти?», можна спроектувати потенційну мовну поведінку наступного покоління киян. Більшість корінних киян захотіли, щоб їхні діти спілкувалися обома мовами — 63 %. Українську мову для дітей обрали 23 % киян, російську — 5 %. Сумарні результати опитування (з урахуванням киян, що походять з інших регіонів) демонструють

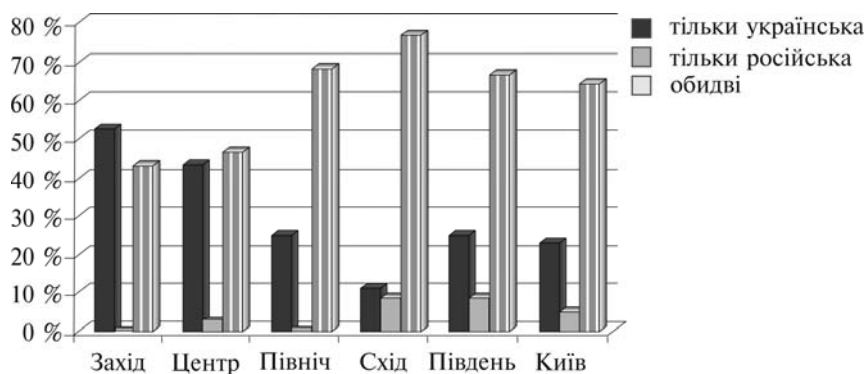

Рис. 11. Бажана мова спілкування для дітей

вищий відсоток тих, хто бажає, щоб їхні діти спілкувалися лише українською мовою — 30 % (обом — 62 %, російською — 3 %).

З киян, які в повсякденні послуговуються українською, українську мову як бажану для своїх дітей назвав 61 %, 37 % обрали обидві мови, російську не вказав жоден з опитаних цієї групи. Більшість російськомовних респондентів хотіли б, щоб їхні діти спілкувалися обом мовами — 77 %, лише українською — 3 %, а лише російською — 13 %. 79 % білінгвів захотіли, щоб їхні діти теж спілкувалися обом мовами. Решта назвали бажаною мовою для своїх дітей українську (21 %). Російську не вказав жоден з респондентів цієї групи.

Порівнявши ці результати, бачимо, що ані білінгви, ані українськомовні в повсякденні не назвали бажаною мовою спілкування для своїх дітей лише російську. І тільки 13 % російськомовних хочуть, щоб їхні діти спілкувалися винятково російською. Крім того, серед російськомовних, які вказали, що спілкуються тільки російською, не перемикаючи коди в жодній ситуації спілкування, 33 % хотіли б, щоб їхні діти розмовляли російською, решта (67 %) — обом мовами. Прикметно, що більшість російськомовних, що зберігають мовну стійкість, бажають, щоб їхні діти спілкувалися і російською, і українською. Це може свідчити про зростання престижу української мови серед російськомовної молоді або принаймні розуміння потреби володіти нею.

Серед українськомовних, що послуговуються тільки українською, 78 % хотіли б, щоб їхні діти теж розмовляли українською,

20 % — обома. У групі киян, які можуть переходити з однієї мови на іншу (найчисельніша група — становить 74 % з усіх інформантів), 75 % назвали бажаними мовами спілкування для своїх дітей обидві мови, 19 % — українську, 2 % — російську.

На підставі проаналізованих відповідей, можемо припустити, що за незмінних соціокультурних обставин білінгвізм у київському міському середовищі надалі тільки поглиблюватиметься, водночас буде зменшуватися кількість тих, хто віддає перевагу винятково українській чи російській мові. Водночас послаблення позицій російської мови не обов'язково означатиме зменшення її комунікативної потужності, оскільки вона буде вживатися у м. Києві серед білінгвів.

Опрацювавши відповіді респондентів за віковими категоріями 20—24 рр. і 16—19 рр., ми зауважили в молодшій групі незначне збільшення кількості тих, хто хотів би, щоб діти розмовляли українською мовою. Відповідно стає менше тих, хто бажав би, щоб діти були російськомовні. Це дає підстави сподіватися на поступове розширення українськомовного середовища м. Києва. Звичайно, підґрунтям для цього має бути продумана мовно-культурна політика держави.

Бажана іноземна мова для дітей. В умовах глобалізації та поглиблення контактів між державами в різних сферах суспільного життя володіння іноземними мовами стає необхідним чинником успішного працевлаштування. Тому закономірно, що 97 % опитаних хотіли б, щоб їхні діти знали іноземні мови. Стрімке зростання популярності англійської мови в Україні позначилося і на відповідях молодих киян про бажану іноземну мову для своїх дітей: 82 % хотіли б, щоб діти володіли англійською. На другому місці німецька мова — 32 %, на третьому французька — 20 % і на четвертому китайська — 8 %. Серед інших мов називали також іспанську, італійську, польську, португальську, турецьку, хорватську, білоруську, російську. Майже половина тих, хто хоче, щоб діти володіли польською мовою, є родом із західних регіонів України, тому такий вибір можна пояснити близьким сусідством з Польщею.

Зауважимо, що 13 % респондентів бажають, щоб їхні діти володіли східними мовами (китайською, японською, корейською, арабською), серед яких найпопулярнішою є китайська. Варто звернути увагу й на те, що 5 % опитаних підкреслили статус російської мови

як іноземної, назвавши її в переліку бажаних іноземних мов для своїх дітей.

Знання самої лише англійської в сучасних умовах все рідше стає запорукою конкурентоспроможності на ринку праці, тому більшість киян не обмежуються однією бажаною мовою для дітей. Так, 60 % киян хотіли б, щоб їхні діти володіли більше, ніж однією іноземною мовою. З них 29 % — двома іноземними мовами, 19 % — трьома, 12 % — чотирма і більше.

3.7. ДИНАМІКА МОВНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДИХ КИЯН

Як відомо, мовна поведінка в суспільстві тісно пов'язана з суспільно-політичними процесами. Події 2014 р. могли змінити суспільну свідомість і відповідно вплинути на мовну самоідентифікацію українців, їхню мовну поведінку та ставлення до української мови. Оцінюючи зміни мовної ситуації, що відбулися на тлі суспільно-політичних процесів останніх років, С. О. Соколова та Г. Залізняк зауважили, що за період між 2006 та 2017 рр. на понад 10 % збільшилася кількість українців, які вважають, що українська мова має використовуватися у більшому обсязі, і на майже 13 % зменшилася кількість тих, хто прагне скорочення вживання української. Водночас дослідниці зафіксували протилежну тенденцію щодо вживання російської мови (зменшення прихильників розширення її вживання на понад 20 %)¹.

Щоб виявити можливі зміни в мовній поведінці молоді після Революції гідності, ми порівняли дані анкетування, проведеного у 2011—2013 рр. у відділі соціолінгвістики Інституту української мови НАН України з результатами нашого анкетування 2017 р. Оскільки анкети не були повністю тотожними, для зіставлення вибрано лише ті запитання, що цілком збігаються. У групі опитаних у 2011—2013 рр. корінні кияни становлять 30 %; серед опитаних у 2017 р. частка корінних киян — 41 %. Нижче порівнюємо повні вибірки (438 і 302 анкети).

¹ Соколова С. О., Залізняк Г. М. Особливості сучасної мовної ситуації України у дзеркалі соціології та соціолінгвістики. *Українська мова*. 2018. № 2 (66). С. 12.

Порівняльний аналіз показав, що дані за показником «рідна мова» практично не змінилися: українська — 74 % (2013 р.) і 73 % (2017 р.), російська — 20 % (2013 р.) і 18 % (2017 р.), обидві мови — 5 % (2013 р.) і 6 % (2017 р.). Однак якщо окремо розглянути відповіді лише корінних киян, то спостерігаємо збільшення кількості тих, хто вважає рідною мовою українську: українська — 66 % (2013 р.) і 69 % (2017 р.), російська — 28 % (2013 р.) і 19 % (2017 р.), обидві мови — 6 % (2013 р.) і 11 % (2017 р.).

Порівнявши показники рідної мови киян залежно від рідної мови їхніх батьків, ми зауважили зменшення кількості мовців, що називають рідною мовою українську в усіх трьох групах (табл. 3.4). Натомість серед мовців, у яких для обох батьків рідною є російська мова, зросла кількість тих, хто вважає рідними обидві мови (на 7 %). У групі киян з мовно неоднорідних сімей зменшилася кількість тих, хто називає рідною російську (на 4 %), проте стало більше тих, хто вважає рідними обидві мови (на 8 %).

За показником мови спілкування в офіційних державних установах ситуація покращилася на користь української мови. Показник використання російської зменшився на 5 %. Водночас на 5 % зросла кількість тих, хто в цій сфері послуговується українською мовою (рис. 12). Такі дані свідчать про те, що в колах молоді українська мова зміцнила свої позиції як атрибут державності.

Проте відповіді на запитання «Якою мовою Вам комфортніше спілкуватися?» демонструють значно нижчі показники для української мови. Незважаючи на це, порівняно з 2013 р., відсоток київської

Таблиця 3.4

Рідна мова молодих киян залежно від рідної мови їхніх батьків

Рідна мова молодих киян	Рідна мова батьків					
	Українська		Російська		Українська та російська	
	2013 р.	2017 р.	2013 р.	2017 р.	2013 р.	2017 р.
Українська	99 %	96 %	27 %	22 %	65 %	63 %
Російська	1 %	1 %	64 %	64 %	22 %	18 %
Обидві	—	3 %	7 %	14 %	10 %	18 %

Рис. 12. Мова спілкування в державних установах

молоді, якій комфортніше спілкуватися українською, зріс з 34 до 43 %. Однак збільшилася й кількість тих, кому комфортніше говорити російською: з 25 до 29 %. Такі зміни відбулися за рахунок зменшення відсотка молодих киян, які вказали, що їм однаково зручно розмовляти і українською, і російською мовами: з 41 до 26 %.

Дещо змінилися й показники мовної стійкості молоді. Якщо різниця відповідей на запитання «Чи в усіх ситуаціях розмовляєте однією мовою?» серед корінних киян незначна (лише українською — з 5 до 9 %, лише російською — з 3 до 6 %), то загальні показники є контрастнішими: кількість тих, хто завжди послуговується тільки українською мовою зросла з 11 до 20 %. Натомість на 12 % зменшилася кількість мовців, що переходять з однієї мови на іншу: з 87 до 75 %. Відповіді на два проаналізовані вище запитання виявляють тенденцію до зменшення мовної лабільності в молодіжному середовищі на фоні зростання мовної стійкості як українськомовних, так і російськомовних. Причому збільшення показників мовної стійкості серед українськомовної молоді відбувається більше за рахунок молоді з регіонів, ніж корінних киян.

Змінилося й відсоткове співвідношення основних чинників, що зумовлюють перехід з однієї мови на іншу, — ситуації спілкування та мови співрозмовника. Частка мовців, які змінюють мову залежно від ситуації спілкування, зросла з 34 до 44 %. Також збільшилася кількість тих, що перемикають мовні коди під впливом мови співрозмовника: з 50 до 54 %.

3.7. Динаміка мовної поведінки молодих киян

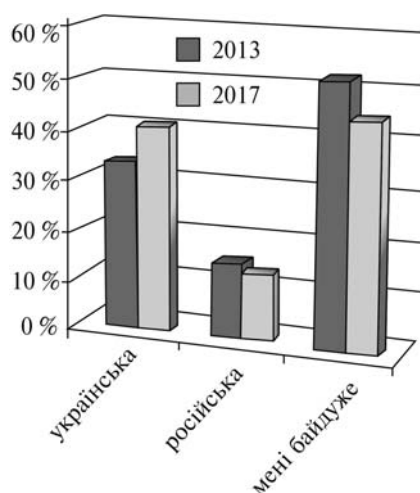

Рис. 13. Мова, якою зручно сприймати аудіовізуальні ЗМІ

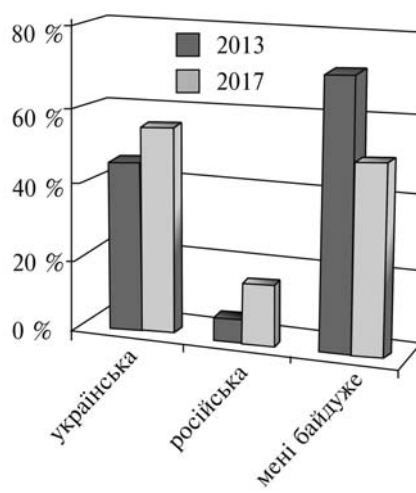

Рис. 14. Мова, якою зручно читати аудіовізуальні ЗМІ

Спостерігаємо зміни й у пасивному використанні української та російської мов, зокрема зростання частки молодих киян, яким зручно сприймати інформацію українською мовою, що відбувається переважно за рахунок зменшення кількості тих, кому байдуже, якою мовою послуговуватися в цій сфері (рис. 13, 14).

Відповіді киян на питання «Бажана мова для Ваших дітей?» демонструють збільшення кількості киян, які бажають, щоб їхні діти спілкувалися тільки українською (на 3 %) та двома мовами (на 4 %) (табл. 3.5).

Результати порівняння даних 2013 та 2017 рр. показують, що, незважаючи на домінування двомовності та російської мови в повсякденному спілкуванні, ставлення до української мови як маркера

Таблиця 3.5

Бажана мова спілкування для дітей

Ви б хотіли, щоб Ваші діти спілкувалися?	2013 р.	2017 р.
Тільки українською	27 %	30 %
Тільки російською	3 %	3 %
Обома	58 %	62 %

державності покращилося. Також збільшилася і кількість мовців, що позитивно сприймають українськомовний медіапродукт. А стабільне прагнення більшості молодих киян, щоб їхні діти спілкувалися обома мовами (62 %) або лише українською (30 %) спростовує стереотипні уявлення про Київ як тотально російськомовне місто. Правильним, на нашу думку, є таке твердження: мешканці Києва добре володіють і українською, і російською мовами та можуть вільно перемикає мовні коди. Усвідомлення цього факту та спростування колишніх міфів може зупинити сучасну молодь, яка переїжджає до Києва, від переходу на російську мову.

Щоб достеменно з'ясувати чинники змін у мовній поведінці київської молоді, потрібно провести спеціальне дослідження з конкретними запитаннями: «Чи вплинула на Вашу мовну поведінку Революція гідності?», «Чи вплинула на Вашу мовну поведінку війна з Росією?» та ін., де поряд з іншими аспектами було б виявлено ставлення молоді й до нещодавно прийнятих законів про збільшення частки української мови в теле- та радіоефірі, у навчальному процесі тощо. У такий спосіб вдалося б зрозуміти, наскільки суспільно-політичні та законодавчі процеси впливають на мовну ситуацію в державі.

За результатами аналізу мовної поведінки молоді є всі підстави для припущення, що за умови продуманої мовної політики можна розвернути вектор білінгвального розвитку мовної ситуації в м. Києві в бік поступового збільшення кількості українськомовного населення.

Мова молоді — це складна відкрита підсистема, якій притаманні специфічні риси, що відрізняють її від мови інших вікових груп і зумовлені переважно психологічними й соціальними чинниками, та містить елементи інших підсистем (професійні сленги, жаргони, діалекти та ін.). Молодіжна мова реалізується залежно від умов соціального середовища. У міському неофіційному середовищі під час неформального спілкування в дружніх колах виявляються ті риси, що можуть бути невиражені в інших ситуаціях, але які є ознаками як власне молодіжного мовлення, так і розмовного мовлення загалом, і які відображають актуальні мовні процеси, що відбуваються в мові в конкретний часовий період.

У молодіжному середовищі м. Києва активно функціонують і взаємодіють дві основні мови — українська та російська, трапляються вкраплення й інших мов. Завдяки зміні ціннісних пріоритетів та поширенню українськомовної освіти частка української мови у побутовому спілкуванні киян, передусім молодих, поступово збільшується, що дало змогу зібрати достатню кількість фактичного матеріалу, на основі якого створено й упорядковано джерельну базу дослідження: розшифровані записи спонтанного молодіжного мовлення та базу даних анкетування у програмі Access, за допомогою якої можна легко отримувати дані за будь-якою кореляцією ознак.

Методика комплексного аналізу повсякденного українського молодіжного мовлення в умовах білінгвізму полягає у різномірному аналізі самого матеріалу дослідження та у врахуванні соціальних параметрів мовців (вік, стать, освіта, професія, мова повсякденного спілкування, потенційна здатність перемикає мовні коди), ситуативних параметрів (умови комунікативної ситуації, статус / ієрархія співрозмовників, їхні комунікативні цілі, світоглядні та ідеологічні настанови та ін.) тощо. Такий підхід дав змогу не тільки

всебічно описати зафіксований матеріал, а й визначити чинники, що впливають на мовні явища.

Аналіз лексико-словотвірних та граматичних особливостей спонтанного повсякденного мовлення засвідчує, що молодь використовує специфічну, дуже динамічну систему лексичних засобів, якій притаманні такі ознаки:

- Значний пласт специфічної сленгової лексики, яка має різне походження (одиниці на питомій або запозиченій основі), утворює розгалужені синонімічні ряди, елементи яких можуть функціонувати в різних мікроколективах, та характеризується яскравим оцінним (позитивним або негативним) значенням.

- Вплив російської мови на формування та функціонування сленгових одиниць. Сленгізми зазнають інтерференції на всіх мовних рівнях, зокрема на фонетичному. Мовці, у мовленні яких наявні риси суржику, здебільшого послуговуються сленгізмами у фонетичному й граматичному оформленні за зразком російської мови. Використання російських слів або слів з рисами інтерференції може бути несвідомим та свідомим (для акцентування, з іронією або у випадку, коли мовцеві складно підібрати український відповідник).

- Вплив англійської мови. Окрім власне жаргонних слів і виразів, молодь вважає власне молодіжною лексику, запозичену з англійської мови і пов'язану з інноваційними технологіями, та активно її використовує у повсякденному житті.

- Вплив ситуації спілкування, мети комунікативного акту, ставлення мовця до співрозмовника на частоту вживання сленгових одиниць. Сленгізми переважають в емоційному мовленні в супроводі жестикуляції.

- Активне використання фразеологізмів, зокрема літературного чи діалектного походження, зумовлене прагненням молоді до експресивності молодіжного мовлення.

- Залежність лексичного складу молодіжного мовлення від *віку* (молодші більш схильні використовувати сленгізми, лайливі слова), *статі* (чоловіки і жінки використовують різні лексеми під впливом своїх інтересів, наприклад, жінки — лексику, пов'язану з косметичними засобами, чоловіки — зі спортом; жінки рідше використовують лайливі слова), *рівня освіти* (володіння / неволодіння мовними нормами), *професії* (свідоме та несвідоме використан-

ня в повсякденному мовленні лексики, пов'язаної з професійним середовищем).

- Кореляція частотності і складу лайливої лексики з віком, статтю, освітою, вихованням, соціальним статусом мовців та мовою їхнього повсякденного спілкування, комунікативними обставинами тощо. У мовленні українськомовних респондентів наявні лайливі слова, яких не використовують російськомовні (*трясця, лайно, цур тобі пек*). Поширене використання лайливих слів іншомовного походження.

- Використання власної неофіційної системи урбанонімів. Це здебільшого назви навчальних закладів, міських районів та житлових масивів, пам'ятників, станцій метро, окремих будівель. На функціонування урбанонімів впливає білінгвальне середовище, прагнення мовців до лаконічності та експресивності. Неофіційні урбаноніми відбивають ставлення молоді до певних соціально-політичних процесів, а також служать своєрідним кодом, що допомагає відрізнити «своїх» від «чужих».

- Активне використання словотвірно мотивованих новотворів. Найпоширенішими способами творення нових слів є суфіксація, універбація, лексико-семантичний спосіб, усичення основ. Рідше використовують префіксацію, аббревіацію, осново- чи словоскладання. Ці процеси є спільними і для оказіонального словотворення. Молодь нерідко виходить за межі усталених норм, використовуючи нетипові для певних слів афікси чи творячи слова з вигаданими коренями. Поширеним є використання прийомів мовної гри (метате-за, контамінація та ін.). Часто молодь творить нові слова від іншомовних основ або за допомогою іншомовних афіксів.

Молодіжному мовленню властиві структурні риси, що притаманні розмовному мовленню загалом, однак під впливом характерної для молоді емоційності, динамічності розповіді, а також бажання самовираження певні особливості в мовленні молоді виявляються найпоширеніше. До таких рис зараховуємо:

1. Насиченість мовлення десемантизованими елементами, словами-паразитами (зокрема, запозиченими). Вагому роль відіграють дискурсивні слова. Вони ж найчастіше зазнають впливу російської мови.

2. Домінування займенників та аналітичних мовних одиниць, спрощення мовлення за рахунок побутування простих неповних

речень, відсутності засобів зв'язку між ними. Службові частини мови, як і дискурсивні слова та слова-паразити, засвідчують вплив російської мови на молодіжне мовлення.

3. Переважання непрямого порядку слів, використання парцельованих конструкцій, еліптичних речень, уривчастість мовлення, наявність пауз хезитації, десемантизованих елементів, слів-паразитів, дискурсивних слів.

4. Насиченість мовлення засобами емоційного увиразнення: вигуками, окличними реченнями. Вагома роль інтонації, акцентування на значущих для мовця частинах висловлення, що виражається в пришвидшенні / сповільненні темпу мовлення, розтягненні вимови. У молодіжному мовленні можна чітко простежити ставлення мовця до співрозмовника чи повідомлення. Невербальні засоби (жести, міміка) є невід'ємним складником молодіжного спілкування.

5. Розширення структури висловлення вставними і вставленими конструкціями. Відхилення від основної теми розповіді.

6. Наявність мовленнєвих девіацій, спричинених спонтанністю, невідповідністю мовлення, нехтуванням формою на користь змісту висловлення, а також помилок, що виникають під впливом російськомовної інтерференції.

Наявність специфічних ознак, які виділяють мовлення молоді, не означає закріплення саме такого мовленнєвого коду цими людьми на тривалий час. Приклади, коли мовці з роками чи відповідно до ситуації, або зміни обставин мовлення переходять на інший код, переконують у поліфункціональності мовної особистості, її здатності до перекодування, використання інших виражальних засобів.

Аналіз матеріалів дослідження засвідчує, що молодь переважно добре володіє українською мовою, проте не завжди послуговується нею. На мовну поведінку молодих киян впливає мовна ситуація в місті. Перебуваючи в умовах білінгвального середовища, молодь демонструє конформну поведінку, пристосовуючись до мови співрозмовника, зважаючи на ситуацію спілкування. Залежно від того, *де* (дім / освітній заклад / робота / державні установи / розважальні заклади та ін.) та з *ким* (з рідними / друзями / знайомими / викладачем / керівником / незнайомою особою / іноземцем) відбувається комунікація, мовці можуть змінювати мову спілкування. Російська мова досі переважає в ситуаціях повсякденного спілкування, однак помітна готовність молодих киян переходити на українську, якщо з

ними говоритимуть нею, а також сприймати інформацію українською (читати книги, газети, журнали, дивитися телебачення та слухати радіо, використовувати Інтернет) за умови наявності українськомовного продукту.

Молоді кияни здебільшого визнають українську мову рідною та бажають, щоб у майбутньому їхні діти володіли нею, володіючи при цьому також і російською мовою. Крім того, молодь надає неабиякого значення вивченню іноземних мов (англійської обов'язково), прагнучи, щоб діти згодом володіли двома, а то й більше іноземними мовами.

Порівняльний аналіз даних анкетування, проведеного до Революції гідності, з даними анкетування 2017 р. показав істотні зміни в позитивний бік у ставленні молоді до сприйняття інформації українською мовою та використання української мови в офіційному середовищі. Зросла кількість мовців, які бажають, щоб їхні діти в майбутньому спілкувалися українською. Збільшилися показники мовної стійкості як українськомовних, так і російськомовних. Водночас зросла кількість мовців, що називають рідною і українську, і російську мови.

За збереження наявної мовної ситуації у м. Києві прогнозуємо подальше вкорінення у молодіжному середовищі білінгвізму, що може посприяти збільшенню кількості російськомовних у побуті. Основними причинами домінування російськомовного та двомовного спілкування в повсякденних побутових ситуаціях вбачаємо відсутність масового українськомовного середовища (зокрема, у школах, університетах, на роботі), сформованих українськоцентричних ідеологічних переконань та практичної потреби спілкуватися українською в більшості побутових ситуацій.

Проте ймовірний білінгвальний вектор розвитку мовної ситуації можна змінити на українськомовний, про що свідчить, зокрема, домінування етнонаціонального чинника у визначенні рідної мови, прихильне ставлення молоді до української мови в інформаційній сфері (вже сьогодні є певні позитивні зрушення в цьому напрямку у зв'язку з набуттям чинності з 13 жовтня 2018 року закону про мовні квоти на телебаченні), готовність молодих людей переходити на українську в українськомовному середовищі. Звісно, головною на цьому шляху є роль держави: необхідно контролювати дотримання мовних квот на радіо і телебаченні, упровадження змін в

освітньому законодавстві та виконання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», популяризувати українську в молодіжних осередках і підтримувати розширення сфер її функціонування.

Актуальними проблемами для подальших досліджень вбачаємо порівняння особливостей мовлення та мовних практик різних поколінь мешканців м. Києва. Це уможливить встановлення тенденцій мовних змін у системі мови та розвитку мовної ситуації як у конкретних регіонах, так і в державі загалом. Крім того, виявлені тенденції доцільно перевірити шляхом проведення статистично достовірного опитування молодих киян з мовних проблем, що дасть змогу змодельовати ситуацію в країні загалом і спрогнозувати її розвиток. Таке дослідження має бути здійснене спільними зусиллями лінгвістів і соціологів, які мають відповідний науковий апарат і можуть організувати статистично достовірну вибірку і оцінити ймовірну похибку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ажнюк Л. В. Екологія мовлення російсько-українських білінгвів: проблема стильової деформації. Екологія мови і мовна політика в сучасному суспільстві. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. С. 237—248.
2. Андреева С. В. Устная русская речь: принципы выделения и классификации единиц дискурса. *Язык и метод: Русский язык в лингвистических исследованиях XXI века*. Краков: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2015. Т. 2. С. 313—326.
3. Анищенко О. А. Генезис и функционирование молодежного социолекта в русском языке национального периода. Москва: Флинта, 2010. 280 с.
4. Атаева Е. В. О некоторых направлениях исследования языка молодежи: к постановке проблемы. URL: <https://www.isuct.ru/e-publ/vgf/sites/ru.e-publ.vgf/files/2009/vgf-2009-04-204.pdf> (15.10.2016).
5. Атаева Е. В., Малышева Д. С. О функционировании дискурсивных слов в речи молодежи. *Вестник гуманитарного факультета ИГХТУ*. 2009. Вып. 4. С. 209—216.
6. Бабич Н. Мовлення міста і села: конфлікт форми і змісту. *Мова і суспільство*. 2012. Вип. 3. С. 265—270.
7. Бабчук Ю. Й. Просодичні особливості вживання англійських вигуків різними віковими групами. *Науковий вісник ДДПУ імені Івана Франка*. Серія: Філологічні науки. Мовознавство. 2016. Т. 1, № 5. С. 16—18.
8. Баранник Д. Х. Усний монолог (загальні особливості мовної структури). Дніпропетровськ, 1969. 142 с.
9. Бацевич Ф. Рідна мова: об'єктивність існування чи суб'єктивність вибору? *Світогляд*. 2008. № 2. С. 44—47.
10. Бацевич Ф. С. Частки як прагматичні складники комунікативного смислу. *Мова у дзеркалі особистості: філологічні дослідження, присвячені 80-річчю професора, академіка НАПН України Кононенка Віталія Івановича*. Івано-Франківськ: Місто НВ 2013. С. 181—195.
11. Бацевич Ф. С., Космеда Т. А. Очерки по функциональной лексикологии. Львов: Свит, 1997. 392 с.
12. Белей Л. Соціолінгвістичне висвітлення терміна «мовний ландшафт». *Науковий вісник Ужгородського ун-ту*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2010. Вип. 23. С. 36—40.
13. Бесага Р. В. Нестандартизовані елементи в українській літературній мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Ужгород, 1997. 23 с.

14. Бестерс-Дільгер Ю. Українська, російська та англійська мови у сприйнятті українців: на матеріалі всеукраїнського опитування 2013 р. *Українське мовознавство*. 2014. Вип. 1. С. 69—81.
15. Библик С. П. Поняття «розмовна мова» і суміжні з ним терміни лінгвістики. *Українська термінологія і сучасність*. 2001. Вип. 4. С. 233—235.
16. Библик С. П. Усна літературна мова в українській культурі повсякдення. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2013. 589 с.
17. Білодід І. К. Проблеми сучасного життя мови. Усне побутове літературне мовлення. Київ: Наукова думка, 1970. С. 5—14.
18. Богданова Н. В. Метакомунікація в усній спонтанній речі (діалог vs монолог). URL: <http://www.elib.bsu.by> (4.12.16).
19. Богданова Н. В. Спонтанний монолог: синтаксическіє характеристики текста и уровень речевой культуры говорящего. *Вестник Санкт-Петербургского университета*. 2007. Вип. 1. Ч. 1. С. 35—43.
20. Богданова Н. В. Типология спонтанных монологов в усной и письменной формах речи. Фонетические чтения в честь 100-летия со дня рождения Л. Р. Зиндера. Санкт-Петербург, 2004. С. 214—217.
21. Боднар Р. В. Соціолект підлітків як субкультура сучасного лінгвосоціуму: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Київ, 2007. 19 с.
22. Болдырев Р. В. Структурно-семантические процессы разговорной речи. Киев, 1967.
23. Бродт И. С. Спонтанный монолог в лингвистическом и социолингвистическом аспектах: на материале текстов разного типа: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Санкт-Петербург, 2007. 289 с.
24. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства. Київ: Радянська школа, 1959. 307 с.
25. Бурда Т. М. Мовна поведінка особистості в умовах українсько-російського білінгвізму (молодіжне середовище м. Києва): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2001. 208 с.
26. Вайнрайх У. Языковые контакты. Киев, 1979. 268 с.
27. Вакулишин С. М. Топонімія Києва ХХ ст.: довідник. Київ: Центр ДЗК, 2014. 258 с.
28. Виноградов В. А. Койне. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва: Сов. энциклопедия, 1990. С. 230.
29. Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове). Москва, 1986. 3-е изд. 639 с.
30. Виноградова О. Двомовність: причини й наслідки (на матеріалі україномовної преси міста Донецька). URL: <http://litmisto.org.ua/?p=7615> (5.05.2015).
31. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Загнітко А. П., Соколова С. О. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
32. Вінтонів М. Функціонально-граматичні та комунікативні вияви парцельованих та приєднувальних конструкцій. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. праць. 2003. Вип. 11, Ч. 1. С. 124—129.

33. Галай О. Українська урбанонімія Закарпаття в XX—XXI ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Ужгород, 2008. 29 с.
34. Гарлицька Т. С. Динаміка та соціолінгвістичні особливості розвитку мови міського ареалу. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. № 5, Т. 2. С. 22—25.
35. Гаспаров Б. М. Устная речь как семиотический объект. *Слово устное и слово книжное*: сб. статей. Москва: РГГУ, 2009. С. 469—538.
36. Генчэль Г., Тэш С. Трасянка: у якій ступені яна «руская», «беларуская» або «агульная»? (На матеріалі маўленчай практыкі адной сям'і). *Веснік БДУ*. Серія 4. 2007. № 1. С. 85—91.
37. Гірняк С. П. Особливості соціолекту як системно-структурного явища. *Вісник Донецького національного університету*: Серія: Гуманітарні науки. 2012. Вип. 1—2. С. 146—155.
38. Гірняк С. П. Соціолект галицької інтелігенції у формуванні норм української літературної мови (кінець XIX — початок XX століття). Дрогобич: Посвіт, 2018. 617 с.
39. Городское просторечие. Проблемы изучения. Под ред. Е. А. Земской, Д. Н. Шмелева. Москва: Наука, 1984. 192 с.
40. Грабовий П. М. Український молодіжний сленг: сучасна картина світу. Київ; Умань: Жовтий, 2010. 220 с.
41. Грамматические исследования: Функционально-стилистический аспект. Морфология. Словообразование. Синтаксис. Москва: Наука, 1991. 247 с.
42. Гриценко П. Ю. Регіоналізм. Українська мова: енциклопедія. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 543—544.
43. Гуйванюк Н. В. Лексичні й синтаксичні експресії як засіб суб'єктивізації висловлення (на матеріалі творів буковинських письменників). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. 2011. Вип. 7. С. 90—96.
44. Данилевська О. Типи мовної поведінки київських школярів. *Українська мова*. 2013. № 2. С. 56—67.
45. Данилевська О. М. Українська мова в українській школі на початку XXI століття: соціолінгвістичні нариси. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2019. 364 с.
46. Денисовець І. В. Словотвірна вербалізація емоційно-оцінної семантики в сучасній українській дитячій прозі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2016. 19 с.
47. Дзюбишина-Мельник Н. Я. Поняття «рідна мова» в контексті сучасних реалій. *Мовознавство*: доповіді та повідомлення IV Міжнародного конгресу українців. Київ, 2002. С. 155—158.
48. Дзюбишина-Мельник Н. Я. Сучасний жаргон й сучасне розмовне мовлення. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Філологічні науки. 2002. Т. 20. С. 15—18.
49. Дискурсивные слова русского языка: опыт контекстно-семантического описания. Под ред. К. Киселевой и Д. Пайара. Москва: Метатекст, 1998. 447 с.

50. Дудик П. С. Особливості розмовної мови. *Українська мова і література в школі*. 1967. № 6. С. 21—24.
51. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення. Київ: Наукова думка, 1973. 283 с.
52. Єрмоленко С. Я. Розмовна лексика. *Українська мова: енциклопедія*. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. С. 583—584.
53. Єрмоленко С. Я. Розмовна мова. *Українська мова: енциклопедія*. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 560.
54. Єрмоленко С. Соціолінгвістичний зміст поняття «рідна мова». URL: http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/1170 (3.03.16).
55. Єрмоленко С. Я., Гримич Г. М. Народнорозмовна традиція в літературно-художньому мовленні. *Питання мовної культури*. 1967. Вип. 2. С. 14—32.
56. Ерофеева Т. И. Социолект: стратификационное исследование: автореф. дис. ... докт. филол. наук: спец. 10.02.19. Санкт-Петербург, 1995. 33 с.
57. Железняк І. М. Київський топонімікон. Київ: Кий, 2014. 216 с.
58. Жельвис В. И. Поле брани. Сквернословие как социальная проблема в языках и культурах мира. Москва: Ладомир, 2001. 349 с.
59. Жлуктенко Ю. Лингвистические аспекты двуязычия. Киев, 1974. 255 с.
60. Жовтобрюх М. А. Проблеми взаємодії української літературної мови і територіальних діалектів. *Мовознавство*. 1973. № 1. С. 3—15.
61. Загнітко А. Теоретична граматики української мови: Синтаксис. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с.
62. Залізняк Г. М. Сучасна мовна політика і кияни. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Філологічні науки. 2012. Т. 137. С. 20—24.
63. Залізняк Г. М., Масенко Л. Т. Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2001. 92 с.
64. Заборна М. Мовна картина світу студентської молоді: соціопрагматичні аспекти компаративних фразеологізмів як лінгвальні маркери. *Мова і суспільство*. 2013. Вип. 4. С. 181—186.
65. Земская Е. А. Городская устная речь и задачи ее изучения. Разновидности городской устной речи. Москва: Наука, 1988. С. 5—44.
66. Земская Е. А. Русская разговорная речь: лингвистический анализ и проблемы обучения. Москва: Русский язык, 1979. 240 с.
67. Земская Е. А. Словообразование как деятельность. Москва: Издательство ЛКИ: URSS, 2007. 221 с.
68. Земская Е. А. Язык как деятельность: Морфема. Слово. Речь. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 688 с.
69. Земская Е. А., Китайгородская М. В., Ширяев Е. Н. Русская разговорная речь. Общие вопросы. Словообразование. Синтаксис. Москва: Наука, 1981. 276 с.
70. Зубарев О. В. Інтерферентні явища в українському мовленні студентів Північної Донеччини: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2006. 20 с.

71. Исмагилова Н. В. Язык города Уфы: функционирование различных языковых подсистем и билингвизма: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19. Уфа, 2007. 25 с.
72. Капаназе Л. А., Красильникова Е. В. Лексика города (к постановке проблемы). Способы номинации в современном русском языке. Москва: Наука, 1982. С. 282—294.
73. Карасик В. И. Язык социального статуса. Москва: ИТДГК «Гнозис», 2002. 333 с.
74. Карпіловська Є. А. Неузуальне словотворення: правила «гри без правил». *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія: Філологія. 2005. Т. 8, № 1. С. 106—117.
75. Касаева З. В. Об основных чертах устной спонтанной речи (общие замечания). *Вестник МГОУ*. Серия: Русская филология. 2014. С. 60—68.
76. Кибрик А. А., Подлеская В. И. Рассказы о сновидениях: корпусное исследование устного русского дискурса. Москва: ЯСК, 2009. 736 с.
77. Кислюк Л. П. Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 424 с.
78. Китайгородская М. В., Розанова Н. Н. Речь москвичей. Коммуникативно-культурологический аспект. Москва, 1999. 396 с.
79. Кобелев М. Як держава захищає мову. Досвід Литви. URL: <http://language-policy.info/2014/06/iak-derzhava-zakhyshchaie-movu-dosvid/> (15.01.2019).
80. Коваленко Б. О. Стилiстично знижена лексика в мовi сучасної української публіцистики. Кам'янець-Подільський, 2010. 160 с.
81. Колесов В. В. Язык города. Москва: Высшая школа, 1991. 192 с.
82. Колоїз Ж. В. Неузуальне словотворення. Кривий Ріг: Астерікс, 2015. 156 с.
83. Колоїз Ж. В. Українська оказіональна деривація. Київ: Акцент, 2007. 311 с.
84. Космеда Т. А. Статус поняття «живе мовлення» в парадигмах сучасного мовознавства і традиційної лінгвістики. *Лінгвістичні дослідження*. 2014. Вип. 37. С. 179—184.
85. Костинян М. Завдяки українцям російська мова стала другою за популярністю в Інтернеті. URL: <http://language-policy.info/2016/01/zavdyaky-ukrajintsyam-rosijska-mova-stala-druhoyu-za-populyarnistyu-v-interneti/#more-2457> (7.08.2016).
86. Красильникова Е. В., Капаназе Л. А. Лексика города. К постановке проблемы. Способы номинации в современном русском языке. Москва: Наука, 1982. С. 54—59.
87. Кудрейко І. Соціолінгвістичний портрет міст Амвросіївки і Єнакієвого: порівняльний аналіз. *Мова і суспільство*. Львів, 2012. Вип. 3. С. 242—250.
88. Кузнецова Т. В. Мова білінгвальної сім'ї у функціональному аспекті: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 1999. 19 с.
89. Кулик В. Вплив віку на мовні практики й уявлення громадян України. URL: http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz64/kulyk_vplyv.pdf (13.05.2015).
90. Лаптева О. А. Дискуссионные вопросы изучения устной литературной речи в аспекте теории нормы. Статус стилистики в современном языкознании. Отв. ред. М. Н. Кожина. Пермь, 1992. С. 148—160.

91. Лаптева О. А. Устно-разговорная разновидность современного русского литературного языка и другие его компоненты. *Вопросы стилистики*. 1974. Вып. 7. С. 73—91.
92. Ларин Б. А. К лингвистической характеристике города: *Несколько предпосылок*. Ленинград, 1928. Вып. 1. С. 175—185.
93. Ларин Б. А. О лингвистическом изучении города. *Русская речь*. 1928. Вып. 3. С. 61—74.
94. Липатов А. Т. Сленг как проблема социолектики. Москва: ЭЛПИС, 2010. 317 с.
95. Лотман Ю. М. Устная речь в историко-культурной перспективе. *Избранные статьи*. Таллинн, 1992. Т. 1. С. 184—190.
96. Малов Е. М., Горбова Е. М. Дискурсивные слова в русской разговорной речи (на материале анализа спонтанной разговорной речи). *Первый междисциплинарный семинар «Анализ разговорной русской речи»*. Санкт-Петербург, 2007. С. 31—36.
97. Мартос С. А. Місто як об'єкт лінгвістичного дослідження: підходи і напрями. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2008. С. 133—137.
98. Мартос С. А. Молодіжна субмова як структурна складова мови міста. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2004. Вип. 42, № 632. С. 240—243.
99. Мартос С. Молодіжний сленг: міф чи реальність? URL: [http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine 62-9.pdf](http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine%2062-9.pdf) (3.10.2015).
100. Мартос С. А. Молодіжний сленг у мовленнєвій структурі м. Херсона: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Херсон, 2006. 244 с.
101. Мартос С. Словотвірні особливості молодіжного сленгу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Лінгвістика. 2008. Вип. 7. С. 197—201.
102. Масенко Л. Т. Динаміка мовних змін у пострадянському Києві. *Мова, культура, самоідентичність: матеріали пленуму Наукової ради НАНУ України «Українська мова»*. Київ: КММ, 2013. С. 28—39.
103. Масенко Л. Т. Мова і суспільство. Постколоніальний вимір. URL: <http://varnak.psend.com/lmasenko.html#ch8> (3.03.16).
104. Масенко Л. Т. Мовна стійкість і мовна стабільність. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Філологічні науки. 2002. Т. 20. С. 11—14.
105. Масенко Л. Т. Нариси з соціолінгвістики: посібник. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 242 с.
106. Масенко Л. Т. Суржик: між мовою і язиком. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2019. 229 с.
107. Масенко Л. Т. Суржик у системі розмовних форм побутування української мови. *Дивослово*. 2007. № 12. С. 26—31.
108. Масенко Л. Т. Усні форми побутування мови. Явище вульгаризації мовлення. URL: www.ji.lviv.ua/n35texts/masenko-usni_formy.htm (8.09.2016).

109. Матеріали Міжнародної наукової студентської конференції «Культура і мова сучасної молоді» (23—24 вересня 2009). Відп. ред. В. І. Гончаров. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. 214 с.
110. Медведева Т. В. Речь британской молодежи: гендерно-фонетическая составляющая. *Лингвистическая полифония*: сб. статей в честь юбилея профессора Р. К. Потаповой. Москва: Языки славянских культур, 2007. С. 462—472.
111. Мельник Я. Г., Ященко О. Б. Експресивність у молодіжному сленгу як спосіб вираження ставлення до навколишньої дійсності. *Наукові праці Черноморського держ. ун-ту ім. Петра Могили*. 2010. Т. 119, Вип. 106. С. 41—44.
112. Миколенко Т. Мова міста: динаміка та сучасний етап вивчення. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Вип. 43 (3). С. 77—82.
113. Миколенко Т. М. Український міський сленг (на матеріалі усного мовлення тернопільців): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2006. 24 с.
114. Миколенко Т. М. Український міський сленг (на матеріалі усного мовлення тернопільців): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2006. 260 с.
115. Михайлова О. А. Отражение региональной идентичности в языковом пространстве города. *Язык современного города*: тезисы докл. Междунар. конф. «Восьмые Шмелевские чтения». Москва: Ин-т русского языка им. В. В. Виноградова, 2008. 169 с.
116. Михалап К. П., Шмелова Т. В. Слово городской среды. *Филологические науки*. 1984. № 4. С. 32—40.
117. Михальчук О. «Мовна поведінка» як категорія української соціолінгвістики. *Мова і суспільство*. Львів, 2014. Вип. 5. С. 28—39.
118. Михина А. Э., Воронченко Т. В. Диалог культур: английский язык в повседневной среде российского города. *Вестник ЗабГУ*. 2012. № 9. С. 73—79.
119. Мова і мовознавство в духовному житті суспільства. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2007. 352 с.
120. Мокиенко В. М. Русская бранная лексика: цензурное и нецензурное. *Русистика*. 1994, № 1/2. С. 50—73.
121. Мосенкіс Ю. Л. Феномен молодіжного сленгу (сутність, розвиток, контакти). Київ; Умань: ПП Жовтий, 2008. 220 с.
122. Мячкоўская Н. Трасянка ў кантынууме беларуска-рускіх ідыялектаў: хто і калі размаўляе на трасянцы? *Веснік БДУ*. Серыя 4. 2007. № 1. С. 91—97.
123. Найбільш популярними серед українців ЗМІ є телебачення та Інтернет. Research & Branding Group. URL: <http://detector.media/infospace/article/123866/2017-03-07naibilshpopulyarnimi-sered-ukraintsiv-zmi-e-telebachennya-ta-internet-research-branding-group/> (5.03.2016).
124. Нариси з лінгвістичної прагматики: монографія. Львів: ПАІС, 2010. 336 с.
125. Национальный корпус русского языка. URL: <http://www.ruscorpora.ru> (5.12.17).

126. Нередкова С. Із спостережень над складом лексики українського мовлення луганців. *Вісник Львівського університету*. Серія: Філологічна. 2012. Вип. 56, Ч. 2. С. 31—38.
127. Олексенко В. Суфіксальна універбація в контексті усного мовлення. *Печатное слово*. 2010. № 4/38. С. 51—60.
128. Олексенко В., Мартос С. Мовна гра як засіб сленгового словотворення. URL: http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/1293 (12.12.2016).
129. Олійник О. Ю. Норма в мовному ландшафті Києва. *Культура слова*. 2012. Вип. 77. С. 146—152.
130. Олійник О. Ю. Особливості співіснування та взаємодії мов у мовно-мовному ландшафті міста (на матеріалі знаків Києва). *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Серія: Філологічні науки. 2013. Кн. 1. С. 223—227.
131. Палінська О. Білінгвізм в аспекті соціально-мовної взаємодії. *Вісник Львів. ун-ту*. Серія: Філологія. 2004. Вип. 34. Ч. I. С. 340—345.
132. Патраш В. О языковой ситуации в словацких еврорегионах. *Актуальные этноязыковые и этнокультурные проблемы современности*. 2015. Кн. II. 376 с.
133. Пиркало С. Перший словник українського молодіжного сленгу. Київ: ВПОЛ, 1998. 83 с.
134. Позднякова Е. Ю. Языковое пространство города Барнаула (на материале рус. нар.-разговор. речи горожан): автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01. Барнаул, 2004. 18 с.
135. Поздрань Ю. В. Матеріали польових записів як одне з джерел «Російсько-українського словника». За ред. А. Ю. Кримського та С. О. Єфремова. *Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (30—31 жовтня 2015, м. Львів). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. С. 37—40.
136. Приходько И. Г. Русский молодежный сленг Киева (конец XX — начало XXI вв.): дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.02. Київ, 2006. 202 с.
137. Проценко Е. А. Проблема переключения кодов в зарубежной лингвистике (краткий обзор литературы за последние десятилетия). *Вестник ВГУ*. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2004. № 1. С. 123—127.
138. Радевич-Винницький Я. Комунікативна поведінка білінгвів у ситуації непаритетної двомовності: психолінгвістичний аспект. *Освіта і управління*. 2008. Т. 11, Ч. 2—3. С. 42—56.
139. Радевич-Винницький Я. Рідна мова у ситуації двомовності (Українські реалії). URL: <http://archive.ndiuv.org.ua/fulltext.html?id> (10.04.2017).
140. Разновидности городской устной речи. Под ред. Д. Н. Шмелева, Е. А. Земской. Москва, 1988. 260 с.
141. Руда О. Мовна ситуація в українських засобах масової комунікації в оцінках громадян (за результатами масового опитування). *Мова: класичне — модерне — постмодерне*. 2017. Вип. 3. С. 59—68.

142. Руда О. Г. До питання настанов щодо мови спілкування в українському соціумі. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2000. Вип. 26, Ч. 3. С. 51—55.
143. Селіванова О. О. Методологічні проблеми дослідження діалогу. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2013. Вип. 1. С. 144—158.
144. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-Київ, 2006. С. 716.
145. Селігей П. О. Про виховання мовної свідомості. *Мовознавство*. 2010. № 2—3. С. 176—193.
146. Семчинський С. Семантична інтерференція мов. Київ, 1974. 326 с.
147. Сербенська О. Усне мовлення як категорія культури. *Вісник НТШ*. 2013. № 50. С. 44—47.
148. Сербенська О., Волощак М. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей. Київ: Просвіта, 2001. 204 с.
149. Сиротинина О. Б. Изучение разговорной речи как одна из проблем русской стилистики. *Stilistika YI*. 1997. S. 137—144.
150. Сиротинина О. Б. Разговорная речь (определение понятия, основные проблемы). *Вопросы социальной лингвистики*. 1969. С. 373—391.
151. Сиротинина О. Б. Русская разговорная речь как явление городской культуры. Екатеринбург, 1996.
152. Сиротинина О. Б. Современная разговорная речь и её особенности. Москва: Просвещение, 1974. 144 с.
153. Сиротинина О. Б. Языковой облик г. Саратова. Разновидности городской устной речи. Москва: Наука, 1988. С. 247—252.
154. Сікора Г. Текст міста як лінгвістичний феномен. *Українська мова*. Київ, 2016. № 4. С. 122—135.
155. Словарь социолингвистических терминов. Москва, 2006. 312 с.
156. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1970. Т. 1. 799 с.; 1974. Т. 5. 840 с.; 1977. Т. 8. 927 с.; 1978. Т. 9. 916 с.
157. Словник української мови. Упоряд. Б. Д. Грінченко. Київ: Наукова думка, 1996—1997. Т. I—IV.
158. Соколова С. Засоби масової комунікації в мовному бутті держави. *Культура слова*. 2016. № 84. С. 143—151.
159. Соколова С. О. Критерії визначення типу білінгвізму за близької спорідненості мов. *Sociokultúrne aspekty v slovanských jazykoch*. Banská Bystrica, 2017. С. 155—164.
160. Соколова С. О. Перші підсумки Міжнародного проекту: досвід і здобутки. *Українська мова*. 2019. № 3 (71). С. 52—66.
161. Соколова С. Регіональні особливості взаємодії мовних кодів за двомовного спілкування. *Українська мова*. 2017. № 3. С. 25—39.
162. Соколова С. О., Данилевська О. М., Руда О. Г. Територіальні та соціокультурні аспекти функціонування сучасних слов'янських мов як державних. *Слов'янські обрії: доповіді українських учасників XVI Міжнародного з'їзду славістів* (м. Белград, Сербія, 20—27 серпня 2018 р.). Київ, 2018. Вип. 9. С. 145—169.

163. Соколова С. О., Залізняк Г. М. Особливості сучасної мовної ситуації України у дзеркалі соціології та соціолінгвістики. *Українська мова*. 2018. № 2 (66). С. 3—19.
164. Соколова С., Труб В., Масенко Л. та ін. Типи мовної поведінки в сучасному слов'янському білінгвальному мегаполісі. *Слов'янські обрії: доповіді XV Міжнар. з'їзду славістів*. Київ, 2013. Вип. 6, Ч. 1. Мовознавство. С. 173—196.
165. Соціолінгвістичний моніторинг мовою статистики. За ред. А. Ю. Пономаренко. Київ: НДІУ, 2006. 96 с.
166. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. Київ: Критика, 2005. 464 с.
167. Ставицька Л. Національно-мовна специфіка сучасного українського сленгу. *Південний архів: Філологічні науки*. 2002. Вип. 14. С. 115—121.
168. Ставицька Л. О. Гендер: мова, свідомість, комунікація. Київ: КММ, 2015. 438 с.
169. Ставицька Л. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Київ: Критика, 2008. 454 с.
170. Становище української мови в Україні в 2016 році. URL: dobrovol.org/files/2016/Stan-movy-povnyj-08112016.doc (17.03.2016).
171. Статистичні параметри стилів. За ред. В. С. Перебийніс. Київ: Наукова думка, 1967. 260 с.
172. Тараненко О. О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови. *Мовознавство*. 2002. № 4—5. С. 34.
173. Тараненко О. О. Просторіччя. Українська мова: енциклопедія. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004. С. 536.
174. Ткач Л. О. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX — на початку XX ст. Ч. 2: Джерела і соціокультурні чинники розвитку. Чернівці, 2007. 704 с.
175. Ткаченко О. Б. Мова і національна ментальність (спроба сучасного синтезу). Київ: Грамота, 2006. 240 с.
176. Ткаченко О. Проблема мовної стійкості та її джерела. *Людина і політика*. 2000. № 2. С. 13—22.
177. Ткаченко О. Б. Українська мова і мовне життя світу. Київ: Спалах, 2004. 272 с.
178. Ткаченко О. Б. Українська мова: сьогодення й історична перспектива. Київ: Наукова думка, 2014. 512 с.
179. Ткачівська М. Р. На шахівниці суперечок (про проблему лайливих слів у мовах різних країн світу). *Мовознавство. Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2017. № 3 (39). С. 32—55.
180. Товстенко В. Р. Просторіччя в українській мові як структурно-функціональне явище. Київ: Інститут української мови НАН України, 2003. 278 с.
181. Труб В. М. Активний і пасивний словниковий запас та його роль у сучасній мовній ситуації в Україні. *Мова і суспільство*. 2016. Вип. 7. С. 76—84.

182. Труб В. М. Типи інтерферентних впливів у білінгвальному середовищі. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Філологічні науки. 2012. Т. 137. С. 142—147.
183. Труб В. Типи мовленнєвих відхилень як особливості ідіолекту українсько-російських білінгвів. *Мова і суспільство*. 2011. Вип. 2. С. 78—85.
184. Українська мова в Інтернеті. URL: <http://language-policy.info/2016/12/3612/> (13.03.2017).
185. Українське усне літературне мовлення. За ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1967. 303 с.
186. Українсько-російська двомовність. Лінгвосоціокультурні аспекти. За ред. Л. О. Ставицької. Київ: Пульсари, 2007. 200 с.
187. Фаріон І. Д. Дискурсивні слова у зіставному вивченні іноземних мов. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2008. Вип. 3. С. 167—172.
188. Федорчук Т. Молодіжне середовище вимагає толерантності? (До питання конформізму мовної поведінки білінгвів). *Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2007. № 6. С. 142—145.
189. Филин Ф. П. О структуре современного русского литературного языка. *Вопросы языкознания*. 1973. № 2. С. 3—12.
190. Форманова С. В. Інвективи в українській мові. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 336 с.
191. Христенко О. С. Фактори впливу на становлення та розвиток молодіжної лексики. *Східнослов'янська філологія*. 2006. Вип. 11. С. 123—128.
192. Цар І. М. Дериваційні процеси у спонтанному мовленні молоді (на матеріалі м. Києва). *Записки з українського мовознавства*. Одеса, 2017. Т. 2. С. 76—84.
193. Цар І. М. Мовна стійкість, мовна толерантність і мовний конформізм в повсякденному спілкуванні молоді. *Психолінгвістика*. 2016. № 19 (2). С. 68—77.
194. Цар І. М. Неофіційні урбаноніми у молодіжному мовленні м. Києва. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2017. Вип. 57. С. 391—397.
195. Цар І. М. Співвідношення понять «рідна мова» та «мова повсякденного спілкування» за близькоспорідненого білінгвізму (на прикладі молодіжного середовища м. Києва). *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2018. Вип. 37. С. 95—99.
196. Чемеркін С. Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньо-структурні процеси. Київ, 2009. 240 с.
197. Чередниченко О. І. Мова та ідентичність у глобальному світі. Мови та культури у новій Європі: контакти і самотність. Київ, 2009. С. 649—654.
198. Черкез І. Б. Епістолярій кінця XIX — початку XX ст. як джерело дослідження соціолекту української інтелігенції. *Мова і суспільство*. 2010. Вип. 1. С. 71—76.
199. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові. Чернівці: Букрек, 2014. 412 с.

200. Шавловская Т. С. Социолінгвістика емотивності в сучасній німецькій художній прозі. URL: <http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v10/v10-1/54.pdf> (12.08.15).
201. Шарифуллін Б. Я. Язык современного сибирского города. *Теоретические и прикладные аспекты речевого общения*. 1997. Вып. 5. С. 8—26.
202. Шевчук О. Українське усне мовлення м. Донецька: від суржику до літературної мови. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. 2010. Т. 111. С. 61—66.
203. Шевчук-Клюжева О. Українське усне мовлення Донеччини. Вінниця: Нілан, 2015. 162 с.
204. Шелудько В. Л. Мовна поведінка державних службовців Києва та Полтавщини. *Sborník příspěvků z mezinárodní conference VIII. Olomoucké Simpozium ukrajinistů střední a východní Evropy 25—27 srpna 2016*. Olomouc, 2016. Вип. 7. С. 333—339.
205. Шинкаренко О. В. Явище лексичної інтерференції в українському мовленні молоді Кіровоградщини: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 1995. 18 с.
206. Шкатова Л. А. Специфика городского общения. *Живая речь уральского города*: сб. науч. тр. Свердловск: Издательство УрГУ, 1988. С. 19—28.
207. Шкатова Л. А. «Языковой код» уральского города. *Языковой облик уральского города*: сб. науч. тр. Свердловск: УрГУ, 1990. С. 82—86.
208. Шмелева Т. В. Повседневная речь как лингвистический объект. Русистика сегодня. Функционирование языка: лексика и грамматика. Отв. ред. Ю. Н. Караулов. Москва: Наука, 1992. С. 5—15.
209. Шовгун Н. О. Формування українського сленгу в мовленнєвій діяльності малих соціальних груп: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2000. 17 с.
210. Шумарова Н. П. Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму. Київ: Київський державний лінгвістичний університет, 2000. 283 с.
211. Щерба Л. В. Избранные работы по русскому языку. Москва: Учпедгиз, 1957. 186 с.
212. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. Ред. Л. Р. Зиндер, М. И. Матусевич. Ленинград: Наука, 1974. 428 с.
213. Юнаковская А. А. Разговорная речь носителей массовой городской культуры (на материале г. Омска): хрестоматия. Москва: Языки славянских культур, 2007. 168 с.
214. Юнаковская А. А. Социальная дифференциация языка города (проблемы и перспективы). Филологический ежегодник. 1999. С. 80—85.
215. Яковлева Э. Б. Речевые гезитации: Формальный и функциональный аспекты: аналит. обзор. Москва, 2016. 74 с.
216. Якубинский Л. П. О диалогической речи. Избранные работы: Язык и его функционирование. Москва, 1986. С. 17—58.
217. Янко-Триницкая Н. А. Словообразование в современном русском языке. Москва: Индрик, 2001. 504 с.

218. Bilaniuk L. Contested tongues: Language Politics and Cultural Correction in Ukraine. Ithaka: Cornell University Press, 2005. 256 p.
219. Bilingual Youth: Spanish in English-speaking Societies; eds. Potowski K. and Rothman J. John Benjamins Publishing. 2011.
220. Blommaert J. The Sociolinguistics of Globalization. Cambridge : Cambridge University Press, 2010.
221. Boztepe E. Issues in Code-Switching: Competing Theories and Models. URL: <http://journals.tclibrary.org/index.php/tesol/article/viewFile/32/37> (8.09.16).
222. Cheshire J. Age and Generation-specific use of language. *Sociolinguistics: An international handbook of the science of language and society*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1987. P. 761—780.
223. Corpus Gesproken Nederlands. URL: <https://ivdnt.org/pagina-niet-gevonden> (5.12.17).
224. Corpus of Spontaneous Japanese. URL: https://pj.ninjal.ac.jp/corpus_center/csj/en/ (5.12.17).
225. Cutler C. Brooklyn style: Hip-hop markers and racial affiliation among European immigrants in New York City. *International Journal of Bilingualism*. 2008. N 12. P. 7—24.
226. Datenbank für Gesprochenes Deutsch. URL: https://dgd.ids-mannheim.de/dgd/pragdb.dgd_extern.welcome (5.12.17).
227. Eckert P. Age as a sociolinguistic variable. *The Handbook of Sociolinguistics*; ed. Coulmas Florian. Oxford, 1997. P. 151—167.
228. Féral C. de «Youth Languages»: A Useful Invention? *Langage et société*. 2012. Vol. 141, Issue 3. P. 21—46.
229. Fishman J., Garcia O. The Multilingual Apple: Languages in New York. Berlin, Mouton de Gruyter, 1997.
230. Gardner-Chloros P. Code-switching. Cambridge, UK: Cambridge University Press. 2009. 242 p.
231. Goldstein T. One speaker, two language: book review. *Canadian Modern Language Review*. Jun 1999. Vol. 55, Issue 4. P. 560—566.
232. Grabias S. Język w zachowaniach społecznych. Lublin: Uniw. M. Curie-Skłodowskiej, 1994. 336 s.
233. Indigenous Youth and Multilingualism: Language Identity, Ideology, and Practice in Dynamic Cultural Worlds; Wyman L. T., McCarty T. L. and Nicholas S.E. eds. New Yourk: Routledge, 2013.
234. Kurath H. The investigation of urban speech. *Publication of the American Dialect Society*. 1968. Vol. 49. P. 3—12.
235. Labov W. The Social Stratification of English in New York City. Washington: Center for Applied Linguistics, 1966. 203 p.
236. Linguistic Landscape in the City; ed. E. Shohamy, E. Ben-Rafael and M. Barni. Bristol-Buffalo-Toronto: Multilingual Matters, 2010. 354 p.
237. Majkowska A. Język miasta kluczem do jego bram. O współczesnej polszczyźnie mówionej mieszkańców Częstochowy. *Prace naukowe akademii im. jana dąugosza w częstochowie. Seria: Językoznawstwo*. 2010. T. VII. S. 107—122.

238. Myers-Scotton C. *Contact Linguistics: Bilingual Encounters and Grammatical Outcomes*. Oxford: Oxford University Press, 2002. 342 p.
239. Narodowy Korpus Języka Polskiego. URL: <http://nkjp.pl/> (5.12.17).
240. Nortier J. *Language, Youth and Identity in the 21st Century: Linguistic Practices across Urban Spaces*. Cambridge, UK.: Cambridge University Press, 2015. 370 p.
241. Nortier J. Urban Youth Linguistic Practices? URL: <http://www.multilingualliving.com/2012/03/12/urban-youth-linguistic-practices/> (19.01.2019).
242. Open American National Corpus. URL: <http://www.anc.org/> (5.12.17).
243. Pavlenko A. Language Conflict in Post-Soviet Linguistic Landscapes. *Journal of Slavic Linguistics*. 2009. Vol. 17, N 1—2. P. 247—274.
244. Pavlenko A. Transgression as the Norm: Russian in Linguistic Landscape of Kyiv, Ukraine. *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. Hampshire: Palgrave Macmillan. 2012. P. 36—57.
245. Poplack Sh. Code-switching. Sociolinguistic. An international handbook of the science of language. *Linguistics*. 1980. Vol. 18. P. 21—38.
246. Rampton B. From 'Multi-ethnic adolescent heteroglossia' to Contemporary urban vernaculars. *Language & Communication*. 2011. Vol. 31, N 4. P. 276—294.
247. Slovenský národný korpus. URL: <https://korpus.sk/> (5.12.17).
248. Trasjanka und Suržyk — gemischte weißrussisch-russische und ukrainisch-russische Rede; Hentschel G., Taranenko O., Zaprudski S. (Hrsg.). Frankfurt am Main: Peter Lang, 2014. 394 s.
249. Turkish National Corpus (TNC). URL: <http://www.tnc.org.tr/> K(5.12.17).
250. *Urban Sociolinguistics: The City as a Linguistic Process and Experience*; Ed. D. Smakman, P. Heinrich. Routledge, 2017. 260 p.
251. Wagner S. E. Age Grading in Sociolinguistic Theory. *Language and Linguistics Compass*. 2012. Vol. 6, Issue 6. P. 371—382.

Д О Д А Т К И

ДОДАТОК А

Анкета для соціолінгвістичного опитування «Мова київської молоді»

1. Вік _____
2. Стать: чоловіча ☐; жіноча ☐.
3. Місце народження: (місто / село) _____
область _____
4. Місце постійного проживання _____
5. Освіта _____ Спеціальність _____
6. Рідна мова:

українська	6.1	
російська	6.2	
інша (яка?)	6.3	

7. Рідна мова батьків.

Матері:

українська	7.1	
російська	7.2	
інша (яка?)	7.3	

Батька:

українська	7.4	
російська	7.5	
інша (яка?)	7.6	

8. Мова повсякденного спілкування:

українська	8.1	
російська	8.2	
обидві	8.3	
суржик	8.4	
інша (яка?)	8.5	

9. Мова спілкування у родині:

українська	9.1	
російська	9.2	
обидві	9.3	
суржик	9.4	
інша (яка?)	9.5	

10. Якою мовою ви навчалися / навчатесь?

У школі:

українською	10.1	
російською	10.2	
обома	10.3	
іншою (якою?)	10.4	

У вищому навчальному закладі:

українською	10.5	
російською	10.6	
обома	10.7	
іншою (якою?)	10.8	

11. Якою мовою Вам комфортніше спілкуватися?

Українською	11.1	
Російською	11.2	
Однаково зручно	11.3	
Іншою (якою?)	11.4	

12. Чи в усіх ситуаціях Ви розмовляєте однією мовою?

Так, тільки українською	12.1	
Так, тільки російською	12.2	
Можу переходити з однієї мови на іншу	12.3	

13. Якщо послуговуєтеся двома мовами, перехід зумовлений:

ситуацією спілкування	13.1	
мовою співрозмовника	13.2	
іншими причинами (якими?)	13.3	

14. Якою мовою Вам зручніше слухати радіо, дивитися телепередачі?

Українською	14.1	
Російською	14.2	
Мені байдуже	14.3	

15. Якою мовою Вам найкомфортніше дивитися **радянські** фільми?

Українською	15.1	
Російською	15.2	
З субтитрами	15.3	
Мені байдуже	15.4	
Я їх не дивлюся	15.5	

16. Якою мовою Вам найкомфортніше дивитися **російські** фільми?

Українською	16.1	
Російською	16.2	
З субтитрами	16.3	
Мені байдуже	16.4	
Я їх не дивлюся	16.5	

17. Якою мовою Вам найкомфортніше дивитися **інші іноземні** фільми?

Українською	17.1	
Російською	17.2	
Мовою оригіналу	17.3	
З субтитрами	17.4	
Мені байдуже	17.5	
Я їх не дивлюся	17.6	

18. Якою мовою Вам зручно читати?

Українською	18.1	
Російською	18.2	
Обома	18.3	
Іншою (якою?)	18.4	

19. Яку мову Ви використовуєте для пошуку інформації в Інтернеті?

Українську	19.1	
Російську	19.2	
Обидві	19.3	
Іншу (яку?)	19.4	

20. Якою мовою Ви послуговуєтеся у соціальних мережах?

Українською	20.1	
Російською	20.2	
Обома	20.3	
Іншою (якою?)	20.4	

21. Якою мовою Ви послуговуєтеся в офіційних державних установах?

Українською	21.1	
Російською	21.2	
Обома	21.3	
Іншою (якою?)	21.4	

22. Якою мовою Ви послуговуєтеся в розважальних закладах (клубах, кінотеатрах та ін.) та в закладах громадського харчування (ресторанах, барах, кафе)?

Українською	22.1	
Російською	22.2	
Обома	22.3	
Іншою (якою?)	22.4	

23. Якою мовою Ви спілкуєтеся, приїжджаючи в інші регіони України?

У західні:

українською	23.1	
російською	23.2	
іншою (якою?)	23.3	
залежно від ситуації	23.4	
мені байдуже	23.5	

У південні та східні:

українською	23.6	
російською	23.7	
іншою (якою?)	23.8	
залежно від ситуації	23.9	
мені байдуже	23.10	

24. Чи використовуєте Ви лайливі слова?

Так, часто (які?)	24.1	
Так, інколи (які?)	24.2	
Ні	24.3	

25. Ви хотіли б, щоб Ваші діти спілкувалися:

тільки українською мовою	25.1	
тільки російською мовою	25.2	
обома	25.3	
іншою мовою (якою?)	25.4	

Додаток А

26. Чи хотіли б Ви, щоб Ваші діти володіли іноземними мовами?

Так	26.1	
Якими саме?		
Ні	26.2	

27. Які неофіційні назви київського міського простору чи його об'єктів Ви знаєте? (наприклад, Києво-Могилянська академія — *Могила*, Оболонський проспект — *Оболошка*, монумент Батьківщина-Мати — *Залізна баба*)

28. Назвіть 10—15 слів, які використовує лише молодь і не вживають люди старшого покоління.

ДОДАТОК Б

Зразки повсякденного молодіжного мовлення

Текст № 1

Дівчата А. (25 р., юрист), Б. (23 р., філолог), хлопець В. (25 р., юрист) (записано 25.11.2016)

- А. М-м-м// Реально круті штуки// Я ніколи їх не їла//
В. Це ж ця київська... ця їхня//
А. Угу// БКК//
В. Я в Порошенка не дуже їхню випічку//
А. Ти розказував//
В. А от ці...
Б. А ці чий?
В. А ці/ київська стара фабрика тридцятих років//
А. Вони були колись «Карла Маркса» називались/ та?
В. «Карла Маркса»/ то Порошенка//
А. А/ вже тепер Порошенка?
В. Оце/ що на Деміївській// Там рошенівська... Там вже фабрика «Рошен» вже//
А. А мені казали/ що все рівно є «Карла Маркса»//
В. Та нема вже//
А. Нема?
В. Який Карл Маркс? *(Сміється.)* Його вже давно нема//
А. В нас тут молоко є//
В. Він всі практично радянські фабрики [А.: Угу/] / де він міг/ в Вінниці/ в Києві...
А. Ну я знаю/ що в Вінниці вони будували нові цехи//
В. Да// Але мається на увазі/ що починали зі старих// Це ж не його бізнес// Це ще батько всьо починав// Це ще все батьківський бізнес//
А. Угу *(нрзбрл.)*// Ну він сказав/ що вже продавати не буде//
Б. Як то міняються всі плани//
В. А чого він має це продавати? «П'ятий квартал»... «Дев'яносто п'ятий квартал» дуже класно сказав/ «Ви же за мене галасавали как за здравамислящего человека!» *(Сміються.)*
А. А який здравамислящий буду продавати свій бізнес//
В. Ну-у це...
А. Ти дивився «Слуга народа»?
В. Я хочу подивитися// Вже перші дві серії вийшло...
А. Та// То таке... така ржака//
В. Да? Нормально вийшло/ да?
Б. Ми не додивились його//
В. Без матів? Чи з матами вийшло?

А. Не// Там без матів// Там мати запікувались/ коли який був//
В. Це по телебаченню?
А. Угу// По «1+1»//
В. Ну треба подивитися на... в інтернеті// Там/ може/ й не пікає//
А. А// До речі/ та// Я тоже на фейсбуці дивилася//
Б. Мені подобається/ що там все натурально// Київ натуральний//
В. Ну це/ по суті/ в нас єдина телевізійна фабрика/ «Дев'яносто п'ятий квартал»/ яка знімає фільми в Україні//
А. Та//
В. І ще й такі/ нормальні/ які ще й в кінотеатрі прокручують і гроші заробляють//
А. Угу// Бо там реально смішно//
В. Та// Вони роблять// Вони (нрзбрл.) пацани//
Б. Ще би українською мовою знімали//
В. Та вони ж всі з Кривого Рогу//
А. Угу//
В. Вони всі з Кривого Рогу//
А. Володя/ бери цей... фруктики//
В. Спасибі//
А. Ну хоч/ можеш ще оту штучку взяти//
В. Українською в нас уже є Вакарчук/ да//
Б. Не/ Вакарчук...
В. Співак// Ну російською ці/ українською...
Б. А фільми?
В. Фільми... Фільми є українською мовою// Правда/ ми з Матеушем сходили і поняли/ що в найближчі двадцять років ми на український більше не підєм//
Б. На який це ви сходили?
В. Ми сходили на «Брати»//
А. Та?
В. Та// Місяць тому йшов в кінотеатрах [А.: Угу//]// Фільм український «Брати»/ та-да-да// Такі премії/ нагороди// Міністерство культури і всякі державні організації дали гроші...
А. Не чула про такий//
В. Вікторія вже тягнула Матеуша// Скільки... Він йшов дві години/ і вона каже/ «Чого ми не встали і не пішли?»
А. А чого? Шо так нудно було чи шо? Чи там шось було таке?
В. Він такий дурний/ незрозумілий// Дві години такого якогось маразму незрозумілого//
Б. Може/ це (пауза) вища матерія//
В. Дуже висока/ дуже//
А. Вночі по «1+1» «Трасекторія ночі» чи якось так// Чи «Зона ночі»// Но ти вже спиш// То я дивилася//
В. Ага//

А. Там переважно короткометражки або такі якісь фільми [В.: Угу//] пускають// А останнім часом українські// Це бери стріляйся// Я не додивилась була// Я переключала/ того що реально...

Б. Що саме?

А. Там хотіли представити якихось три... три короткометражки [В.: Угу//] які там шось зайняли призові місця десь там/ от/ але цей...я... Так вони от крутили типу потрошки/ що там цей/ я переключила//

Б. Бо в нас народ такого не розуміє//

В. Є... був хороший фільм оцей...

А. Та// Я не розумію такого *(сміються)*//

В. Про глухонімих// Оцей// Як же ж він називався? «Плем'я» [Б.: Ага//]// Цей вони непогано зняли// Він/ правда/ такий жорстокий/ але він хоча б якісно знятий// Там грали всі непрофесійні актори/ але він якось зроблений отот// Він дійсно цікаво якось був зроблений// Бо інші... ну дійсно// Ти дивишся/ і ти не розумієш/ що ти дивишся//

А. «Тіні незабутих предків» *(сміється)*// То така попса/ така попса вже//

В. Вони ж так і назвали/ «Тіні незабутих»// Просто «не» добавили/ та?

А. Та//

В. Ну... Краще передивитись десятий раз «Пропалу грамоту» з Миколайчуком/ да/ і з цим...

А. Я/ до речі/ ніколи ще не бачила від А до Я цей фільм// Ти уявляєш?

В. Він є українською/ англійською і російською мовою//

А. Я бачила українською завжди оце про відро горілки...

В. Та// Як потім вони опиняються у чорта там//

А. Та// І оця починається у чорта і я переключаю *(сміється)*//

Б. Страшно?

А. Угу//

В. Та// Оце дійсно класний фільм//

Б. А «Вій»// Мені страшно «Вій»//

В. «Вій»? Та// Я був в цій церкві/ де «Вія» знімали//

Б. Де старого «Вія» знімали?

В. Та// В цій/ де старого знімали// Нового/ мабуть/ там не церква/ там спеціальний майданчик побудували для нового// А новий вам як? Сподобався? Ні?

Б. О-ой// Мені старий страшніший//

В. Старого «Вія» я... Це ж дійсно стара церква/ ще козацька/ без жодного цвяха збудована а-а/ на Чернігівщині//

Текст № 2

Дівчата А. (23 р., біоінженер), Б. (25 р., філолог)
(записано 15.09.2017)

А. А Кагда туда летіла на самальо-оте/ с пересадкай в Будапе-сште... Це я третій раз тільки їха... летіла// І це я перший раз вже сама// Бо прошлий раз/

як ми їхали в Грецію/ то я з падруга-ай/ там в нас були якісь люди з інститу-
ута/ тойсть було не страшно// То ж сама-самусінька// Заказала наперед таксі//
Вранці// В четире встала/ зібралась// В п'ять годин таксі// Есемеска прийшла з
номером таксіста// Дзвоню таксісту/ не бере трубку// Дзвоню/ дзвоню/ не бере
трубку// В п'ять з чемось йомайо// Самальот// Ну//Апаздивать ну вапше нікак
нільзя// Там ше нада зачекінітись/ патаму шо я Візейером їхала// Дзвоню в
таксі/ гаварю/ «Де?! Де моє таксі?» Шо? Шо делать?! «Щяс я вам найду дру-
гоє»// Кароче/ чюдам ана находіт очінь бистра// Через пітнадцять минут пріез-
жаєт новая машина// Садіт меня в ето таксі// Окі// Єду// Приїхала в аеропорт//
А я перший раз в «Київ» (Жуляни) в аеропорту була// Захожу// Куде? Шо?
Як? Но знаю/ шо нада зделать чекін// Хтось мені там сказав// А шоб ти пані-
мала/ не можна же в ручній кладі ні шампуні/ ні вот ето всьо везти// [Б.: Ну я
знаю/] А в мене вот ета ліцо пастаянна абсипає// Мені нада срочьна/ ну точь-
на взять якийсь крем/ бо як обсипе/ то я не знаю/ шо я буду з тою рожою ро-
бити// І в мене ж тоже... хроніческий цистіт/ і мені нада всегда баночку с лі-
карством с собой// Патаму шо як прихопить/ тоже там не понятно чим лічи-
тись// Падруга мене научіла матать в фольгу (*сміється*)// Наматала я в фольгу
етіх всєх/ шо мені нада штук... Боже! Папрятала в адежду// Надеємся на уда-
чу// Зачекінілась я якось// І ти знаєш/ дивлюся... А! Стою на чекіні/ дивлюся/
всі ті/ шо вот ручна кладь/ рюкзаки// А я/ кажеється/ свою сумку обмі-іряла//
Тойсть там же якісь параметри сумки должны бити// Мені/ кажеється/ співпа-
дають// Бо я думаю/ «Йопересете!» Та ще... А за багаж 40 євро еслі шо допла-
чивать/ еслі в аеропорту// І не викинеш ті шмотки! І 40 євро не хочеться до-
плачувати// І я одна// Тойсть я не можу там друзів... друзям віддати ті речі ілі
шось таке//

Б. За ручну клаж?

А. Да//

Б. 40 євро?

А. Ну любий багаж/ еслі там шота не підходить по параметрам/ ти ж
пліатиш/ як за повний багаж// Тойсть в мене/ шоб ти панімала/ ілі я беру вєсь/
до Софії через пересадку 50 євро// Я представила/ еслі я ше заплачу в Україні
40 євро/ потім ше в Будапешті 40 євро/ то ну його всьо нахрен! (*Сміються.*) Я
уже свої єври переминаю в кармані... (*Сміються.*) Думаю... Підхожу... Нічо//
Норм// Окі// А куда дальше йти? Зачекінілась та я! Там якось якийсь етат пад-
йомнік// Піднялась наверх// Нада пройти// А я ж оділась// Юбку длінную оді-
ла/ рубашку// Вся ж така красіва/ нарядна/ на каблуках во такіх// А каблуки
вони ж сканують// Давай мене розбу-ули/ сумку забра-али/ всьо забра-али//
Палучється еті вєщі непанятно... Там дєсь сумка їде// Там уже хтось прой-
шов/ пока я розбулася// Тут мої батінки їдуть/ там ше дєсь мій кашельок їде з
телефоном// Тойсть я патом еті вєщі вот так сабірала// Пройшла// Запікало! (Б.
Сміється.) Фак! Шо?!

Б. На чому запікало? На твоїй фользі?

А. Не// Слава Богу/ ета аказалась проста мая резінка на валасах (*сміється*)//

Б. А-а-а!

А. Вопшем// Вдахнула/ видахнула// Прашла// Патом мне поставілі уже штамп// Окі// Дашла нада ж садиться переса... Мне нравітся от у Баріспалі ми зразу сіда... Заходиш палучається по тому рукаву під'єднаному// Вопшем це ж рукав такий/ як ти сразу заходиш// Вот мені нравітся таке// В самальот зразу собі зайшов і всьо панятна// А тут автобус// Окі// І я спустилася уже/ мені поставили ета всьо// Окей// Автобус// Адін/ втарой// Очінь рядом// І я панімаю/ што там іщю била очінь рядом іщю адно акно і там...там етат автобус может бить не той авіалінії вапше// І там нічо не написано на тих автобусах// С-с-сука! Думаю// Куда?! Стаю! Ну ладно// Зайду (пауза) каторий блі-іже/ а там уже буду бачити// Ну знаєш/ спрашивать не хочеться вже ж себе зовсім такого дурачка показати// Хтота стаїт с сваїм білетом/ я така (показує, як підглядає в квиток) Заглядаю/ що там написано в людей на білетах! Подивилася/ «Будапешт»// Окі// Значить/ здається/ туда// Зайшла тоже// Вихожу з того автобуса... Блін/ як ми тоді ж заходили по тих рукавах перший раз/ я не знаю// На... куда мені... на яку сторону йти? Тут люди ктота туда/ хтота сюда// Пока я роздуплилась/ канешно/ куда мені зайти/ захо-ожу// А там такий був стари-и-ий/стари-и-ий візеїрський самальот// Я не знаю/ яких він... Він тисяча дев'ятсот сімдесятого// Ну такі уже старі ті крісла! Блін// Застегнутса у меня не палучається! Ктота на меня ураніл сверху рюкзака! Фак! Я вся со-онна! З чотирьох годин! Руки/ ноги трусяться! Я ж перший раз кудась лечу (сміються)// Приїхала в Будапешт// Окі// Вийшла// Дивлюся/ транзит// А я ж з пересадкою// Думаю/ ну транзит// З зеленої зони то з зеленої зони/ то проходити не нада// Пішла туда// Послали мене одтуда! Стала в величезну очередь до погранічника/ щоб мені печатку поставили/ що я в Будапеште// Простояла// Говорить/ «Нет// Іді на транзит» (пауза)// Ладно// Пішла на транзит// Етат/ «Та! Він дібіл!» Штота на етам... на англійскам мне аб'їсняє тіпа йди абратна туда! Фак// А в мене пересадка через там... сорок мінут далжна бить// Тойсть мені нада очінь бистра прайті ета всьо// Окі// Стала апять там// Стаю в очереді// А шо делать? Етат уже пагранічник махає мені рукою тіпа йди сюда// Поставив мені печатку/ я вийшла// Думаю/ ок/ вийшла// Аеропорт// Будапешт// Прікрасна! Думаю/ ладна// Может нада сделать чекін// На самальот// Іду да етава візера чекін/ підходить мені якийсь там кансультант/ говорить/ «Не// Всьо// Тобі цей білет підходить// Тіпа не нада у нас делать чекін/ іди сразу туда// В сек'юріті офіс// Окей// Сек'юріті офіс/то сек'юріті офіс// Там шота третій етаж/ четвортій... Куда?! Етат сек'юріті офіс? Факін сек'юріті офіс! Підійшла// Деся я в куток зайшла// Питаю/ «Де сек'юріті офіс?» На англійскам// А ана мені аб'їсняє/ «Паліс? У вас шота украді? Шо случілась?» Я їй аб'їсняю/ шо мені нада следующій самальот пересісти// Вот ета ми з нею мінут пітнадцать раздуплялись// Уже на нас так люди зібрались// Думаю/ ок// Розібралася// Йди туда// Говорить/ «Проходь туда»// Ну прашла туда// А там знаєш/ як в метро/ такі які...дуже длінна така якась ця... [Б.: Переходи//] І всі закриті такі// Нада ж якось їх одкрити/ блін// Ні жетончика/ Нічо// Не можу панять/ як адкрить оту штуку/ щоб пройти далі! [Б.: Турнікет//] Да// Стаю// Дуплюсь// Патом я раздуплилась/ шо це треба приложити білет вот етім штриш... штрих-

кодом/ і воно зелене загарасться/ і тіпа ти проходиш/ одкриваються ті дверки//
Окі// Патом же тоже... Там якось вони розбили їх/ щоб проходити апать ска-
нувати сумку// Апать сканують ту кончену сумку (*сміється*)// А-ай! Фак!
Апать мене роззули панятне дело// Патаму шо...

Б. Але вже без резинки//

А. Да/ да// Я вже заколку помню (*сміється*)// Там... Ху! Прашла// Окі//
Йду дальше// Іду/ іду// Очінь долга йшла// Людей шота нст// Я панімаю/ шо ну
как би... Прашла// Апать шота такі пагранічник стаїт шота печатки ставить//
Там просто дві калеки стояло// Думаю/ ну прям до нього підійти ну якось
стрьомно/ патаму шо очереді пачті не було// Шо делать? Куда ж іти?! Може/ я
не туда уже апать зашла?! (*Пауза.*) Туалет женскій// Забігаю в туалет женс-
кій// Куча людей! Я уже довольна! Така в туалеті давай распрашивать людей/
куда ж мені дальше йти! Вийшла девка/ мне показала/ всьо/ туда іді// Всьо
правильна// Окі// Пішла я іцьо раз// Пагранічник поставіл мені он печатку па-
ходу/ шо я з Будапешта виїхала... Іду дальше//

Текст № 3

Хлопці Б., Д., Р., В., П. (вчиться на юриста) (20—22 рр.) і дівчата Н.
(родом з Донецької обл.; у цій компанії говорить українською),
С., М., Я. (20—25 рр.). Спілкуються на святкуванні дня народження Б.
(записано 29.03.2016)

Н. Познайомились ми з тобою за цікавих умов//

Б. З тобою ми саме цікавіше познайомились//

Н. Треба розказати//

Б. Не/ не треба/ не треба// Я її в чорний список поставив//

Н. Хоча ми навіть не спілкувались// Він мене додав у друзі ще коли я не...
тільки вступила/ це влітку було/ щось мені писав/ писав/ а потім хоп/ див-
люсь у вересні/ а він мене з друзів видалив (*сміються*)// Ну ми потім розі-
брались// Ігор постраждав трішки (*сміється*)//

Я. Мені аж сльоза/ сльоза на очі... (*Іронічно.*)

Б. Чого б це?

В. Багато написав видно//

С. І з того часу ми стали як ніби друзями// І я ж кажу/ кожен рік з першого
курсу це традиція вже для мене ходити до тебе двадцять дев'ятого березня...

С. А ми в той момент удаляли її з друзей//

Н. Ви були тоді/ да?

С. Не/ просто він мені каже/ «Видалять чи не?» Кажу/ «Як хоч»//

М. То ти посовєтувала! (*Сміються.*)

С. Не/ не/ я кажу/ «Як хочеш»// Він каже/ «Ну мені ж не нужні лишні про-
бле-єми» (*сміються*)//

В. Зачистить треба все//

Н. Та// І я хочу/ щоб ця традиція продовжувалася ще не один рік і ми та-
кою компанією...

Я. Давай/ щоб не раз в рік в тебе було день народження//
Н. Не один десяток років// Та// Ми такою компанією збиралися реально тільки на твій день народження// І щоб...
С. І щоб побільше було тих людей/ які ходять на нього зно-ов і зно-ов/ і зно-ов//
Н. Ну і/ звичайно/ щоб ти на наступний рік/ щоб продав нормально ялинку і...
С. І любові/ і любові! І любові/ Богдане!
Б. Я ялинку вже після Роми більше ніколи не буду продавав//
Р. Цього року то було на Святошино/
Б. Це було скрізь//
Р. Да/ в цього Міші вдома//
Б. А! Да! О-о-о! Минулий раз то// Я пам'ятаю//
Н. А Бугров привітав в фейсбуці?
Б. Бугров і Рубльов самі перші в фейсбуці//
С. Хто такий Рубльов?
Б. Викладач// Метаналіз// І Ліщинська//
С. Ого// Богданчику!
Б. І якийсь італієць непонятний//
Н. Не Армандо?
Б. Не// Армандо само собою//
Я. Шо/ їдете в Грузію?
С. Ми хочем/ але хтозна/ чи ми поїдемо ше//
Б. А я/ напевно/ не поїду//
Я. Чому?
Б. Коли в нас захист диплому?
(Продовження запису через пів години.)
П. І там є психлікарня/ і єсть ізолятор// Ну як ізолятор... Це називається е-е...
В. Ну просто шо... яка була ваша місія? Паша вчиться на юриста// Центр досудово-о... як це? Центр судово-о-психіатричної експертизи//
С. А-а! Це типу/ шо якщо його визнають типу шо це він... в состоянії афекта//
Я. Дурнуватий//
П. В законі є... в законі і в цивільно-процесуальному/ і в кримінальному кодексі є норма/ яка передбачає/ якщо у чувака є підозра на те/ шо він є якийсь не той... неадекватний або колись раніше він був на обліку в психдиспансері/ або десь там лічився/ то його зразу ж пере... відправляють на перевірку на тиждень туди//
Б. А попасти в психлікарню/ це хуже/ ніж...
П. І там в основному... І там в основному кримінал//
С. Є багато таких/ хто хоче в псіхушку/ щоб не йти в тюрму//
Н. Ти так кажеш/ ніби ти знаєш//
Б. Повір/ там таке/ там колять тебе/ колять/ шо ти ну типу не дуже багатий/ шо ти грошей не маєш//

Н. Там все можна заплатити//
П. Там/ кароче/ в основному йде на кримінал// І вводять до нас *(пауза)* чувака// Ну з вигляду йому років шістдесят/ бо він вже такий сивий/ бляклий// А виявилось/ йому років сорок було// Чувак/ не знаю/ з років двадцяти п'яти вже в психлікарні//
Я. З двадцяти п'яти?
П. Та// Шизофренія//
В. А ти юрист? На юриста ходиш?
П. Да// Реально ми туди їздили просто на пари// Десь раз в два тижні//
Я. Ну така собі розважаловка//
В. Раз в два тижні//
П. Там всьо охороняється// Строго по списку нас туди впускали там// Директор цього закладу була у нас викладачем// Вона в тіраріум з охороною приводила до нас кожен раз якогось псіха// Кожен раз прикалується трошки// Привели до нас цього... як це... Ваня// Ваню привели//
В. *(Сміється.)* Ваню привели//
Я. Іванушку//
П. І заходить туди/ а його два ці ведуть і/ знаєш/ тормозять ще так// Ну жорсткий Ваньок був// Тормозять... Питають у нас/ «А в вас конфетки є?» «Ні/ нема// Коротше/ відстань// Сідай!» Потім ну починають розбиратися тіпа по кабінету// Розказує свою історію// Чувак *(пауза)* десь двадцять одного року *(пауза)* у нього був сексуальний досвід з чуваком якимось [Г: О Боже!]/ Відтоді він почав чути голоси//
С. Інтересно//
П. Голоси йому один день е-е сказали/ наказали/ щоб він вбив свого сусіда// Він пішов в один день/ зарубав сусіда// Його зловили на те/ що він розтягував десь е-е по городу його залишки// І це з цим чуваком ми сиділи в одній кімнаті//
Я. Бо-оже! То це страшно//
П. Його/ кароче/ носило по всім психлікарням// Він-н ну-у жосткого режиму// В нас їх декілька в Україні// В Дніпропетровську і в Києві// Там / де сидять заключьонніє і психи// Тому що звичайні там не можуть сидіти// Бо то постраждають *(сміється)*// Кароче// І його випустили// Чувак в той день/ як його випустили/ він вбивас свою матір// І знає чому? Бо вона йому не купила *(пауза)* конфеток// Він її вночі просто задушив//
М. Як його воше могли випустить?
П. А от так// Він відсидів просто свій срок//
Н. Вони не бачили по стану/ що він не..?
П. Ну а що зробиш?
С. Ну а що зробиш? Таке законодавство//
П. Не// Не то/ що законодавство// Значить йому тіпа легше було// Він відсидів формально//
Я. Суддя відпустив?
М. За конфетку! *(Страшним голосом.)*

П. І знов посадили// І сидить тепер/ дивиться і каже/ «Ось бачте/ яка в мене мама! Не дай бог вам таку маму!» Чуваку мама... Він попросив/ що вона йому вийшла в магазин/ купила в десять вечора канфет// Вона сказала/ «Ні/ сину/ вечір/ уже пізно// Я нікуди не піду»// І він її вбив// Вночі// Я. Не// Ну правильно//

П. І після цього/ «В вас є конфети?» В кінці// Сидить так// Розказали цю історію// Всі так вжались просто в стільчики// Такий типу/ «А в вас є конфети?» *(Сміються.)*

Я. Це як з фільму жахів//

Б. А в кінці каже спеціально це//

Я. Вам треба було брати з собою цих режисерів цих//

Н. Сняли такий фільм «Метод»/ серіал по «Первому каналу» йшов// Я як подивилася/ заснуть не могла//

Я. Керівничка розказувала/ що вона... це років п'ять назад/ кудись вона в якесь місто їздила/ підходить чувак і каже... А вона тримала коробку цукерок// А він підходить і кає/ «Дай... дай тіпа цукерок»// А вона така/ «Ну на»// Відкриває// «Бери/ бери/ які хочеш»// Він взяв/ а потім такий дістає нож/ «Харашо/ що дала/ бо так би підрізав»// І це на повному серйозі// Він дістає ніж і показує/ що якби вона відмовилася/ він би її підрізав// От уявляєте/ отак// Так що/ якщо вас мимо хтось іде і каже/ «Дайте цукерок!»/ то давайте! *(Сміється.)*

Б. Кому цукерки? *(Сміється.)*

В. Візьміть по одній//

Я. Богдан/ в тебе є цукерки? *(Сміються.)*

П. Просто не знаєш/ коли попадуться люди/ які реально вчинили кримінальний злочин// Їх більшість/ але не завжди// От/ наприклад/ попався чувак// Він заявив в міліцію на свою дружину/ бо-о типу вона вкрала в нього е-е-е...

Б. Канфетки//

П. Не конфетки// Вона вкрала в нього коштовності його покійної матері// Вот// І потім в ломбарт здавала// Він закликав міліцію/ міліція приїхала/ забрала його// Бо він раніше лікувався в психлічєбніцє// Бо він попав в аварію/ і йому робили складну операцію на мозку// [Б. Там печиво ще є//] І в чувака амнезія// От-т він не може пам'ятати/ що в нього відбувається за день// І кожен день в нього щось нове// Ну тобто він не може запам'ятати// В нього проблемне сприйняття//

Я. І в лікарнях виявляється в нас ще є таке/ що заходиш/ спеціальна жіночка/ бабулька така сидить і-і закрила два двері/ два двері/ двоє дверей/ ну попливли на гору/ спустились//

Б. Ліфтьорша?

Я. Спеціальна бабулька-ліфтьор// Да-а//

Б. Нічого собі//

Я. Так слухайте! Сижу така// Вона виходе з ліфта/ а я сижу/ отак сижу/ заклала ногу в лос... Це обов'язково треба врахувати/ в лосінах і в мене

розпущене волосся/ розпущене волосся// Сижу така// В штанах/ лосінах...
 Бабулька підходе// Їй так років ну за шістдесят точно//
 В. Про-сті-гу-т-ка//
 Я. Слухай! Сіла така біля мене// А брови наведені/ ну як в сучасних дівчат/ все/ як треба//
 В. В неї? В бабульки?
 Я. В бабульки// Не в мене// Така сіла біля мене/ «Не сиди так!» Кажу/ «Як?» «Отак не закидай ногу/ бо тут артерія протікає/ ти її пере...»// Кажу/ «Добре»// А потім така/ «А взагалі в наш час казали/ що так проститутка сидить// То вона дуже хоче»// Я так/ раз/ сижу// В мене так/ фух/ думаю/ «Нормально такий поворот подій»// Потім така сиджу/ а в неї так волосся/ отак// Волосся вона так бере мені/ робе фух/ «Тобі воно не заважає?» (Сміються.) Кажу/ «Ні/ не заважає»// А я сиджу книжку читаю// Ні/ не заважає// «А мені заважає» (сміються)// Я взагалі впала// Ну і третє// Вона/ мабуть/ дорвалася/ знаєте/ за всіх помститися/ за все покоління/ така/ «А хто в штанах у нас ходив/ в школу не пускали»// Кажу/ «Ну зараз інше поколі-іння»// Це так мене/ отак/ буквально за дві хвилини висказала і сіла в ліфт/ і поїхала (сміються)// Зрозуміли/ отак// Так що я відчула себе...
 Р. Їй просто под'езда не хватає/ от вона й на роботі отрабативає//
 Я. Це видно так... «А що ти читаєш?» Кажу/ «Про індіанську культуру»// «Ммм» І тут думаю/ «Шо/ що вона зараз скаже?» Нічого не сказала// Промовчала// Всьо// Обернулась і поїхала//
 В. Думала/ ти «Камасутру» читаєш//
 Я. Ну да// Може/ шось з того//
 Б. Індійську б сказала! (Сміються.)
 Я. Не індійську/ да// Що би вона тоді?
 В. «А в нас радянська була» (сміється)//
 П. Не-не-не-не-не (пародіює мовлення)// За здоров'є всіх двадцатого с'езда Компартії! (Сміються.)
 Я. Вона б обняла мене/ поцілувала//
 П. Вже нормальна//
 Я. «Ріднесенька! Ходи ти в тих штанах!» (Пародіює мовлення.)
 В. А якщо чесно/ я би теж так закинув (сміються)//
 Д. (іронічно) Я генсекам служила! (Сміються.)
 П. І тож [теж] тоді ножку на ножку клала//
 Д. Ці баби... баби вони вопше ахіревіші! Я один раз в «Фору» пішов/ я один раз розповідав// Вихожу з «Фори»/ там щось типу навушники/ в своїх думках/ відкриваю двері (пауза) і мене бабка так дверима трах! (Сміються.) Я такий/ вопше/ що за діч?! Кажу/ «Ви чого?» «Спасіба ма-ладой челавек/ что прাপустілі!» (Пародіює мовлення жінки.) Я кажу/ «Ви нормальні? Взагалі то... взагалі то пропускають тих/ хто перший виходить/ щоб не було типу стовптвореній» (сміються)// Вона каже/ «Ой! А я думала/ пенсіонерів перших пропускають!» Ну тіпа заходить/ я такий тіпа

з нею розминаюсь/ бо там реально місця мало// Така *(пауза)* зі своєю пад-
ругою тоже// В падруги волоси ще синім кольором накрашені//
П. Оце все/ це бабки в метро//
Я. Це така небезпека! *(Сміється.)* Я не знаю//
Р. Ти коли не встанеш/ вона тебе розкидує/ коли заходить//
П. Я вже таке кілька раз бачив// Розкриваються двері...
Р. Акула така/ «Места! Места!»
Н. Акула! *(Сміється.)*
Р. А еслі места немає/ еслі немає бабки-канкурента/ то штрафбайт начи-
нається// Вона находити наймолодшу/ як вона думає людину/ [Н. Та!] і
стає над нею//
Я. Ще так просунеться і стане отак!
Р. Я сів// Тупо пуста лавка// Сідай біля мене! Бабка така/ «Маладой чела-
вск/ ви знаєте/ садітса толька мужчіни/ у каторих праблеми там шота с
палавой дісфункцією/ шота їщю тіпа»// Кажу/ «Яка вам вопше різниця?»
І вона шось/ кароче/ мені цілу дорогу розка-азує/ шо я там... в мене... в
мене тіпа в житні проблем буде/ *(сміються)* шо я казліна/ я кароче... А я
сиджу собі дальше читаю// Такі бабушки просто...
П. Наглядний примір// Іду на роботу чи... Ну/ кароче/ по роботі/ їду на
Олімпійській купа народу// Уже стали/ стоять// Приїжджає метро// Всі
розходяться// Бабка одна стоїть по центру// Всі виходять/ і вона стоїть бі-
ля виходу// І всі виходять/ і просто на неї// А вона собі стоїть *(сміються)*//
Інший раз бачив// Бабка... Всі вийшли/ того шо дуже багато народу було//
Це ще нічого// Бабка... уже просто це/ мабуть/ крайні методи/ отак *(пока-
зує руками)* *(сміються)*// Просто отпад!
Р. Арудіє! Це така когорта людей/ які думають/ що от вони все життя на
країну одпахали/ похер/що вони нічого/ [? Да-а!] і Україна їм винна//
В. На себе вони ж заробляють гроші//
С. Кароче/ слухайте історію! Ми з другом їхали електричкою на Вінни-
цю// А на Вінницю там дуже багато народу забивається/ так прям по за-
рез// І от всі забилися/ і тут вкінці влазе бабуля// І в бабулі в обох руках
такі *(показує/ які великі)* сумки// І вона цими сумками накидає і всіх роз-
пихає// Їй тіпа пофіг// Вона бере валяє дити-ину// Дитина па-адає/ кароче//
Всі піднімають цю дитину// Бабуля така/ «Ой тіпа! Прастіте!» Така цей...
Така стала така з тими сумками/ сумку на сумку/ десять людей придавила/
така стоїть/ їй харашо// А мій друг сидить тіпа/ і я сижу// Вона на нього
дивиться так з висоти і каже/ «О-о-ой! Оце/ шоб коли ти будеш в моєм
во-озрасті/ то тобі якийсь кучеря-явий не уступав мє-есто// Він такий спа-
койний/ ну типу цей/ і каже/ *(стишує голос)* «Бабушка/ якщо я буду всім
бабушкам уступать место/ я до вашого возраста не доживу» *(сміються)*//
Вона така стоїть/ так це... Але блін...
Р. Блін// Я згадав *(нрзбрл.)* одну бабку// Колись їду додому в електричкє//
Сиджу такий// Читаю собі книжку свою електронну/ і чую щось поряд тако...
С. Главне/ що ти сказав «свою»//

Р. Сидить поряд через... якби на іншій стороні сидить якась бабулька і шось так яросно щось там комусь доказує непонятне// Вона сама сидить/ навколо нікого нема// І вже з такими матюками/ щось там про Бога/ ще там щось// І потім... І я чую краєм вуха/ читаю/ вона гучно оре/ щось там про всякі електронні девайси вона там// Шось типу «телефони убивають Бога»/ щось таке (сміються)// А потім розумію/ що вона до мене говорить! (Сміються.) А я ще так сижучу... В мене / виходить/ отак книжка/ і так ще телефон на нозі лежить// Вона так дивиться на мене такими роз'яронними глазами// Щось там/ кароче/ доказує// Я сидів/ не звертав увагу// Потім іду через пару днів типу з дому і ця ж бабка в одному вагоні! Вона мене баче/ починає кричати/ що я демон/ який її переслідує!

С. Ти просто їй понравився// В тебе успех//

Р. І вкінці я такий... Я спочатку/ я просто з цього ржав/ я вже тупо ржав// А потім я виходжу/ вона так раніше встає і щось там все рівно плюється/ про демона заганяє// Я такий підходжу/ беру тако книжку/ ну вона на такій висоті/ книжку в неї! (Замахується книжкою.) І вона так/ «А-а-а-р-р!» (Сміються.)

С. І в неї такий димок пішов/ да?

Я. Це звичайна чи електронна?

Р. Га? Книжка електронна//

Я. О-о-о!

П. Найкращий момент/ коли я був/ це на ЛТ// Просто це сверж було// Бабка/ а це що може перемогти бабку/ так оце просто...

Р. Тільки інша бабка (сміються)//

П. Дед/ дед// Це дед//

Д. Ой не скажи!

П. Це дед/ дед//

В. Бабка/ це бабка//

П. Кароче/ бабка напала на якогось діда (сміються)// Я вже просто бачив... Я вже просто бачив е-е-е не чув саму розмову/ бачив просто послідствія// Підходим ми до ескалатора/ піднімаємось/ починається на ескалаторі... І тут бабка шось там на нього кричить/ на якогось діда// Походу не на свого/ а вопше на якогось левого (сміються)// Толі він їй не уступив/ толі ще щось/ толі просто їй упрікнув щось// Вона давай на нього кричить/ «Ха-ам! Ти там такий-ий/ сякий-ий! І він/ дід/ уже з паличкою/ старенький/ розвертається/ «Та ти мене/ сука/ заєбала!» (Сміються.) І він так підходить/ і цією палкою бере починає її лупселити! Вона кричить/ «А-а-а-й!» Тут куча народу/ а він це...

Н. Це ми зараз сміємось/сміємось/ а скоро ми такими будемо//

В. Та не// Ми такими не будем//

С. А знаєте цей анекдот про бабушку в громадському транспорті?

Р. Не//

С. Цей/ кароче/ їде тіпа в громадському тра-анспорті/ забита маршру-утка/ і чувак наступає бабушкі на ногу// Такий обертається/ каже/ «Ой ба-

бушка/ вибачте/ на ногу наступив вам/ да?»// Вона кає/ «Да нічого/ мілок/ я тобі вже на спину плюнула» *(сміються)*//

Д. То я вобщем приїхав тоже з Сум *(пауза)* шось п'ята з гаком ранку// Сижу... стою/ бо знаєте/ всі сидячі місця... ну або сидячі/ або стоячі/ тойсть сидіть не можна було/ того що мокро було// Шось хаваю там/ сніданок... Стоїть бабка тоже на цих місцях таке// І це на кожного/ хто виходить таке/ «О-о! То покупував-али хто що євре-ейські...» Ну типу/ шо то євреї все продають/ а ви то дурні купляєте// То вобщє жиди виноваті в усьому// Таке/ кароче/ втираєть/ Боже...

Р. Мені ще подобається... Куди вони всі в шість ранку їдуть?

Б. Підожди! Соцмережа бабушок! Тіпа «В такій то маршрутці нету бабушек! Срочно нужна падмога!»

Д. В мене батя працює на залізниці// Ну типу він працює не на самих по-тягах/ а саме працює от на жедевокзалі// Він каже/ шо приміські е-е-е по-тяги вони типу пенсіонерам безкоштовні// В нього є кантінгент бабок/ які зранку просто приходять/ сідають на поїзд і їдуть// А вечором приїжджають і їдуть додому// Серйозно// Вони тупо кудись... Ну тіпа вони просто катаються//

Б. А шо бабці робити?

М. Ну а шо? Да//

С. Не/ ну в принципі нормально//

П. Не про бабок/ ну а просто про ескалатор про... на ЛТ// Ескалатор на ЛТ/ щоб ви знали...

Д. Шо за ЛТ?

П. Ну на Льва Толстого// Він дуже багато всього пережив/ я так поняв// Я просто уже не раз бачив такі історії// З бабками то таке/ то фігня//

Текст 4

Дівчата Я., І. (філологи), Ю., В. (хіміки) (24—26 рр.)
(записано 12.02.2017)

Я. Розсердилися// Да// Ну тобто/ уяви собі/ просто купа металобрухту// Відправили нам назад// А все це... Звідки він це знав? Бо він працював/ я так зрозуміла/ помішником посла України в Іраку чи Ірану// Тобто/ шо оцей дядько/ на якого він працював/ а він практику як історик проходив *(стишеним голосом)*/ мав відношення до цьої всьої ситуації// І мав якось розрулити// Він кає/ «Ну що ж я тут розрулю/ як тут в контракті реально... Іранці прогадали// Ну люди ж! Міжнародні відносини/ думаю// Все серйозно»// Це ж не просто на якомусь там рівні/ в дворах/ на базарі// А наші/ мало того/ що підривають міжнародну репутацію... І хто захоче з нами мать справу?! Ну от в подальшому// Хто захоче шо в нас купувать?! Ю. Ну в нас в Києві... М-м... Ти вже дорозказувала?

Я. Не! Я ше не дорозказувала// Це ще не все! Каже Славко/ «Це ше не пік

історії (пауза) як наші можуть розводити» (сміється)// Каже/ «В дві тисячі цього ж тринадцятому році/ каже/ з телебачення (пауза) бачу Яценюк/ такий же ж (пауза) віщяє// [І.: Віщяє (сміється)]// Каже/ «Значить/ ми мали купити/ мали продати іранцям партію танків/ але ми вирішили (пауза)... Чи купити в іранців/ ну чи там якось... Закрутив (урочистим тоном)// Але ми вирішили/ що ми краще продамо/ (уточнює) не продав правильно/ ці танки в Національну гвардію// Для того/ щоб наші солдати мали нормальну зброю/ нормальне забезпечення військового»// І каже/ «Що ви думаєте? І я бачу/ і показують цю рухлядь!» (Сміються.) Каже/ «Я ж то знаю вже їх візуально// Ніхто ж не знає// А це/ каже/ просто купа металобрухту/ який ну абсолютно не... не... не функціональний»// І каже/ «Які наші молодці! Здерли раз гроші в іранців/ а другий раз здерли гроші [Ю.: А ще й українцям продали! (Сміється.)] з бюджету державного»// Ви можете уявити?

І. Але це ж якась... якась фірма/ що цим всім займається//

Я. Ну да// Так у нас все так// Бач у нас все... Цю форму шие дружина Авакова... Хто це казав?

Ю. Хто?

Я. Форму військову// Дружина Авакова займається//

І. Роблять бізнес на війні//

Ю. Це ж є-є в Києві тут є якийсь завод з виготовлення патронів до-о якихось там рушниць чи автоматів// І належить той завод не понятно якими цими Порошенку//

І. Всю йому тепер тут належить//

Ю. Належить то належить/ а патронами стріляють денеєрівці// Тойсть вони тіпа купляють і-і-і... Пару раз засікли десь і-і-і...

Я. Від цього всього аж серце крається// Просто// Оце все це... Якби це не стосу... Було б смішно/ знаєш/ якби не було так страшно// Якби це не стосувалося людських життів... Ну розводять нас лохів// Воно б ще не так якось було/ знаєш// А це як уявляєш/ що стільки життів пішло і-і-і... А їм по барабану// от реально людям по барабану// Торгують всім// А ще цей Славко сміється// [Ю.: Угу//] Я кажу/ «Моя керівницка каже/ що ми щасливі будемо тоді лише/ коли вимре наше покоління»// [Ю.: Ага//] Це вона за себе каже// «Бо/ каже/ ці бабки/ які стоять в чергах на костилах в пенсійний фонд і не готові нічого змінювати і не бунтують/ вони ведуть країну... А це їх таке ціле покоління// вони звикли/ як вівці/ іти на заслання// Вона каже/ «Вони-и в принципі тормозять розвиток країни// Вони нічого... тойсть ніякого прогресу не несуть»// Каже/ «Вони вимруть/ і тоді ви зможете нормально жити// Молоде покоління буде все змінювати»// Вона так і каже//

Ю. Поки ми бабками не станем/ да? (Сміється.)

Я. А цей же Славко каже/ «Ну/ каже/ ти знаєш/ тут теж сумнівне питання/ тому що... Дивися/ Порошенко// Хай він там віджав ці заводи/ да/ але (пауза) він класно володіє/ ну тойсть веде свій бізнес// Не погодитися з

цим не можна//
В. Мені цей Славко вже подобається (*сміється*)//
Ю. А що за Славко?
Я. Історик//
Ю. А де взявся? Він тут в гуртожитку живе?
Я. Ні// Він аспірант в цьому... в Шевченка/ історик// Ми просто що разом
займалися в студгвардії/ пам'ятаєте фізичні [заняття] я ходила// Ну так і
продовжуємо дружить інколи// Ми давно не зустрічались// Це на Старий
новий рік зустрілись// Він каже/ «Дивись// Оце ж...» А розумний! А по-
чуття гумору!
В. Боже! Ідеал!
Ю. Що ти тут соль на рану сипеш? То сказала/ занятий/ і розхвалює//
Я. Та я/ розумієте/ в чом штука// Рік ходив на тренування// Я думала/ в
нього є дівчина// Я навіть не дивилася в його сторону/ бо думаю/ дівчина/
всьо ж/ все//
І. А дівчини не було?
Ю. А то/ що в тебе Влад/ то нічого//
Я. Не// Ну це таке! Давайте будемо/ слу-ухайте/ дівчата... Ну це ж...
В. Ти/ кароче/ паслушалась масі уборщіци/ да? Правильна/ правильна//
Я. Влад же ж не чує// Влад же ж не тут// Правильно? (*Солодким голосом*
пародіює.) Ой! Так скучила! Коханий! (*Сміються.*) Чекала тебе цілий
день сьогодні// І цей// Тут ми приходимо... що ж це... на Стáрий новий рік//
Виявляється/ вона в нього/ дівчина/ ходила... минулого року тільки поча-
ла ходити на заняття/ і це вони тільки почали зустрічатися//
І. А ти прогавила//
Я. Рік! (*Сплескує руками.*) В мене був рік// Півтора року// Я думала/ в ньо-
го є// Мені хтось казав/ що в нього вдома є дівчина//
Ю. А якби не було/ що б ти робила?
Я. Не знаю! (*Сміються.*) Вже не знаю//
І. Ну хоча би пофліртувала//
Я. Уже всьо// Вже всьо пішло в минуле// Як цей... Який це буде/ Іванка/
час? Паст [past] який там?
І. Ага// Перфект [perfect]//
Я. (*урочисто*) Перфект нездійснений!
І. Я б сказала/ давньоминулий (*сміється*)//
В. Недоконаний! (*Сміється.*)
Я. Доконаний давно/ а може й недоконаний/ да// Недоконаний давньоми-
нулий// Ну кароче/ він розказує... За що я казала?
І. Ти розказувала...
Я. Та що ж мене вишибає/ дівчата?! А! За Порошенка! Дивіться/ стáре по-
коління// Порошенко віджав ті заводи// Але він дійсно гарний бізнесмен//
Ми не кажемо зараз про президента// Бізнесмен він гарний// Він/ каже/
володіє прекрасно англійською мовою і нормально нею спілкується на
міжнародному рівні// І ще там називав хтось// В принципі...

Ю. Ну з другої сторони/ хоч знають/ де він вчився//
 Я. От// За що він і каже// А тепер/ каже/ подивіться (*пауза*) покоління мо-
 лода його синків// Синок найстарший/ каже/ він англійською ні бе/ ні ме//
 Але Порошенко розказує/ що він закінчив Гарвард/ по-моєму там/ і сам
 туди вступив/ і на бюджеті вчився/ але англійською/ оце я орієнтуюся ду-
 же добре/ він англійською взагалі (*пауза*) ноль// Мало того// Він/ каже/
 пробухує весь час постійно його засікають десь на якихось гулянках// Він
 каже/ «Дивіться! От таке молоде покоління»// Тож він каже/ «Навряд чи
 зміниться так/ шо... ну настільки суспільство зміниться/ шо й еліта змі-
 ниться// Еліта всьо одно залишиться... Тобто сини оцієї еліти/ нащадки
 цієї еліти/ це/ каже/ ще гірші нащадки»// Але/ може/ якщо вони такі гірші/
 то /може/ ми їх зможем стерти// Та? (*Сміються.*)
 Ю. Не// Мені здається/ що воно вже настільки все вкорінене// Я тоже/ як
 оце прочитала...
 Я. Тобі треба прочитати цю книжку// Ти зрозумієш/ що все можна//
 І. Треба позитивно мислити/ та?
 Я. І бути щасливою/ та//
 Ю. Я як подивилася/ скільки поїхало депутатів і за яку ціну на-а інавгура-
 цію Трампа/ я афігела//
 І. Наші поїхали туди?
 Ю. Та// Сто народних депутатів// Вони по... Там білет коштував від п'яти
 тисяч доларів до мільйона доларів//
 Я. Це саме/ щоб на інавгурацію потрапить?
 Ю. Білет/ щоб потрапити на інавгурацію//
 І. Так можна бізнес влаштовувати// Щороку інавгурацію/ та й заробляти
 (*сміється*)//
 В. Ну так Америка і зароботала//
 Ю. Америка/ да//
 Я. Боже-е-е// Це брєд//
 Ю. Мені... от шо мені подобається... Я дивилася... Хай там якого там
 Трампа вибрали/ але шо мені сподобалося...
 Я. Не// Мені Трамп... Я більше чим Хіларі вірю// Як би там це парадокса-
 льно не було/ але...
 В. Ну Трамп тоже там такой... Добрий вчєр//
 Я. Ну мені Хіларі / це така стерва// Це така... Вони з Путіним і з Поро-
 шенком за одне//
 В. Как гаваріцца/ з двох зол вибралі меншеє/ да?
 Ю. Я-я просто-о... Мені/ наприклад/ Обама подобався//
 Я. Не/ Обама/ це улюб... Як це? Це фаворит моєї мами// Вона від нього
 просто тащить//
 Ю. Я вважаю/ що це в Штатах один з кращих//
 Я. Та// Оце в мене мама каже// Це просто ідеал//
 І. Порівняно з цими/ шо...
 Я. Він не воював// Він завжди-и... Тойсть він єдиний президент/ який не

воював// Да// І це не робив так/як ті в Ірак влізли// Ну американці влізли в Ірак//

Ю. Не// От просто-о до чого веду// От мені подобається коли от... В нас як? В нас там собачаться/ собачаться на людях/ а потім втіхаря там на брудершафт десь в Мистецькому арсеналі-і братаються// Да?

Я. Угу//

Ю. А там от... Мені дуже сподобалося ну// Колишній президе-ент (*пауза*) ну типу (*пауза*) на всенародному рі-івні зустріча-ає/ передає тобі Білий ді-ім// От наскільки все організовано// Да// Він не сторонник Трампа і-і він з іншої па-артії....

Я. Але він поважає вибір народу свого//

Ю. Але просто... Та// Він поважає вибір наро-оду// Він не говорить... Ну там... Друге діло/ що Трамп привселюдно там поливає всіх гряззю всіх президентів/ [Я.: Не// От це в цьому плані...] а от Обама... він ніколи не сказав тіпа/ що лю-юди/ ви там тіпа таке вибрали// Може він так і думає! Ну тойсть ніхто не забороняє йому цього так думати// Але ну настільки от мені подобається-я в них/ як це все-е...

Я. В нас тоже солдати падають перед президентом (*іронічно*)// Пам'ятаєте оце як? Бо-о-же! (*Сміються.*) Як мені смі...!

Ю. Канешно// Поставили хлопчика в жару//

Я. Так яка жара?! Ті шо не бачила/ що він...? Це так падає треба// Якщо людина знепритомніє/ це чисто з фізіологічної точки зору! Вона це робить отак (*показує*) гепсь (*пауза*) і знепритомніла! Вона не робить отак// Розумієте? (*Сміються.*) І тоді падає// То не буває такого//

І. Може/ в нього якісь були ці...

Я. Які ці?! Та ви шо?!

І. Ти думаєш/ він спеціально впав?

Я. Та ви шо! Та це ж видно було/ що постано-овка! Ви смішні! Мало того...

Ю. А вінок на Януковича тоже була постановка? (*Сміється.*)

І. Я щось ніколи не задумувалася//

Я. А ще я думала про іншу реакцію// Дивіться// Ви йдете (*пауза*) [Ю.: Ага//] і тут гепається людина// Ти автоматично подивився//

Ю. Він подивився//

Я. Не подивився!

Ю. Ну здрасте! Подиви-ився// Ще потім підійшов до нього//

Я. Потім підійшов до нього// Подивися// Ми цей момент... Ми з Настєю ржали/ як могли! Ми цей момент передивлялись тисячу п'ятдесят разів// Він не подивився// Він пішов прямо// Як ти думаєш? Він пішов пря-мо//

І. То шо ти думаєш/ він знав/ шо той впаде?

Я. Ну так... Це було си-имвол/ шо він зупине війну! Ви шо не зрозуміли? Всі потім це розтиражували/ шо / Боже!...

В. Перед ним аружіє упадьот//

Я. Це зна-ак! Да// Перед ним падає зброя в солдата!

І. А я навпаки це трактувала так/ що буде багато смертей//
Я. Не// В газетах все це зразу тиражували/ що *(далі урочистим тоном)*
впаде зброя// Через два тижні закінчиться АТО-о-о!
В. Он же ж і свая ету предвибарную кампанію ставіл на том/ що...
Ю. За години// Даже не за день/ а декілька годин//
Я. Оце ж оце через що його вибрали// Його б так не вибрали//
Ю. Не/ ну-у... і тоді/ як тільки він прийшов/ Ярина/ він оце як сказав за
години/ і тоді резко Слов'янськ/ ше шось... резко пішли// Просто їм дали
команду стоп// Якби тоді не дали військовим команду стоп... Це самі вій-
ськові казали!
Я. Ну так я-ясно!
Ю. Розумієш? Шо дійсно воно би було менше часу//
Я. По-перше/ давай скажемо так// Хто пішов? Не Порошенкові... Не від
Порошенкового наказу пішов...
Ю. Добровольчі батальйони!
Я. Добровольці! Він сам ахрінєв/ що наші зробили! Це вибач/ але іншого
слова і не скажеш// [Ю.: Да!] Він сам абалдєв/ що наші взяли Слов'янськ//
Ю. Просто дійсно! Якби вони тоді пішли вперед/ то... І даже оці самі де-
неерівці/ оці Гіркіни/ оці всі казали/ що якби українська армія тоді не-е
зупинилася/ то-о всьо... А вони зупинилися...
В. Крим би бил наш//
Ю. Та діло не в Криму// В Донецьку б цього не було// А тут нагребли/ на-
гребли бігом/ поки ті зупинилися/ дали команду не стріляти...
Я. Правильно// То думав *(пародіює мовлення)*// Йомайо! Шо робить?! Я
ще ж не накрив! Я тільки прийшов!
Ю. Бо де це таке в світі/ коли в тебе стріляють/ а ти сиди й ховайся// Ніде
в світі такого нема!

Текст № 5

Хлопець А. (22 р.) і дівчина Б. (19 р.) розмовляють у поїзді
(записано 24.09.2015)

А. Ну він такий досить хороший// По-моєму/ там така книжка... Ну я чи-
тав в себе// Я зараз подивлюся// Він дуже короткий і дуже такий з-захоп-
люючий// Читаєш і дуже важко відірватися// До речі/ я Віктор//
Б. Я Надя//
А. Приємно// Мда... Не так просто найти/ як я думав// Що ще любиш чи-
тати?
Б. Я вчусь в медичному/ я читаю/ коли я їду додому//
А. *(Сміється.)* Ну-у-у...
Б. Або в метро//
А. Далеко їхати? В Богомольця чи де?
Б. Е... Та// В Богомольця// А живу я в Борщагівці// Година двадцять тра-
чу на дорогу...

А. А хіба не на трамвайчику з Борщагівки швидше?
 Б. В мене нема трамвайчиків// В мене автобус сімдесят дев'ятий//
 А. Не знаю// Я в КПІ// Мені п'ять хвилин// Так що читати не сильно багато часу є// Ну-у на парах (*пауза*) деколи (*пауза*) буває//
 Б. Я... Того я кажу/ на вихідних десь там... В мене ця книжка я вже не знаю скільки стоїть// Я-я-я починала її... Я завжди читаю по пару раз/ через то що я починаю читати/ потім...
 А. Забувається//
 Б. Да// Я знову відкладую// Починаю читати потім/ коли появляється час/ наново// Того що... Того що часу реально мало// Ну// Ти не встигаєш//
 А. І як тоді встигнути прочитати всю за вихідні? Не встиг/ всьо заново//
 Б. Не// Ну так я не... Я так шо... Я запам'ятовую в принципі// Я маю на увазі/ якщо дуже великий період часу// Перерва між тим/ як ти читав/ там місяців там два// А в мене на телефоні воппе інша книжка// На телефоні Ден Браун// Дена Брауна читаю (*сміється*)//
 А. Триста шістдесят градусів... скільки?
 Б. Не-а//
 А. Чотириста//
 Б. Це не Ден Браун// Це-е... Ой... Ден Браун це «Код да Вінчі»/ «Інферно»...
 А. А да// Це не Ден Браун// Хто це?
 Б. Щас// Я забула// «Триста шістдесят градусів по Фаренгейту»// Це тоже читала// Лише забула хто//
 А. Ден Браун мені просто не сподобався// І от ці «Триста шістдесят градусів» воно ніби якесь дуже похоже було// Я так згадав//
 Б. А я тут «Точка обману»/ а тут це [інша книжка]// І коли я їду в метро/ я читаю то/ коли я їду додому/ я читаю це// От// Отак от// Колись я це дочитаю (*сміється*)//
 А. Це пару вічностей (*розкриває електронну книжку*)// Блін... Не пише сторінок// 5 годин// Ну це приблизно/ якщо перевести нормальне читання/ а не таке/ як вони пропонують/ тоді за днів ну шість-сім//
 Б. Як вони вираховують п'ять годин?
 А. Не знаю// Мені здається/ чисто на-а-а тому/ наскільки я часто перегортаю сторінку і/ може/ розраховують кількість сторінок/ ділять на швидкість мого перегортання сторінки і-і кажуть/ скільки годин//
 Б. А зручно читати з такого?
 А. У?
 Б. Зручно так читати?
 А. Зручно-о... Ну читати/ напевно/ зручніше з книжки/ але зручно переносити/ вибирати щось нове// Того що... ну захотів почитати книжку/ зайшов на флібусту/ скачав/ почитав// Не сподобалось/ не так обідно// Не потратив на неї гроші// Тай просто її досить носити з собою//
 Б. В принципі так// Я просто ну... Я щось думала/ чи може купити щось там цей/ але-е щось завагалась// Мені щось так// Я щось так люблю читати// Ну а в телефон... А...

А. Ну це приємніше за//
Б. А якщо я читаю-ю ну то / що практичніше/ то мені тоді є телефон (*сміється*)// Тоже//
А. Ну практичні книжки навряд чи на цьому// На флубсці/ наприклад/ навряд чи знайдуться нормальні/ актуальні книжки// Шось ну там або біологія/ щось таке-е/ навряд чи// Важче найти// Але якщо... Ну от я/ наприклад/ до того/ як... ну... до того/ як купив її/ майже не читав/ купив і-і якось більша мотивація/ не знаю// ну мені подобається/ одним словом//
Б. А «Код да Вінчі» читав?
А. Не// Я хотів її раз прочитати// Треба скачати//
Б. «Код да Вінчі»... Я хочу... Ден Браун/ як ти кажеш/ тобі не сподобався?
А. Мені не сподобався «Янголи і демони»// От// Воно яке... Не знаю/ чого не сподобалося//
Б. А кажуть/ що «Янголи і демони» треба читати/ коли ти прочитаєш «Код да Вінчі» і «Інферно»//
А. А вони ж перші йдуть//
Б. Да// Спочатку «Код да Вінчі» читати/ потім «Інферно»// [А.: По порядку//] А потім «Янголи і демони»// Або «Інфе... Не// Кажуть/ «Код да Вінчі» перше// А потім «Янголи і демони»/ а потім «Інферно»// Або навпаки// Я запуталася//
А. Мені здається/ в фільмі отак// Перше «Код да Вінчі»/ потім «Янголи і демони»// А в кни... по книжках (*пауза*) навпаки// Ну в мене друг читав/ він каже/ що вони майже не зв'язані// Там пару зсилок з одного на інше-е і все//

Текст № 6

Дівчата А., Б., В. (17—18 рр.) розмовляють на вулиці
(записано 12.04.2017)

А. Він щось каже/ «Пішли погуляєм!»
Б. Так тому що каже/ «Ой! Мене всі морозять// Нема в мене друзів нормальних// Тільки хлопці»//
А. Тому що в мене є хлопець/ до всі до мене відносяться/ як до (*нрзбрл.*)... І/ кароче/ я кажу/ «От тепер ти будеш моїм хло... [хлопцем]!» Ну щось типу такого/ кароче// Він типу не проти/ але-е-е тільки в онлайні/ бо «моя дівчина буде проти таких зустрічей» типу як... ну і з подружками// Я кажу/ «Ну-у от! Знову!»
В. То значить/ що вона його любить більше/ ніж він її//
А. Він каже/ що до цього у нього було багато подружок всяких...
Б. Та ну// По-моєму/ це дуже сумнівний вияв любові//
А. Ну та//
Б. Забороняти з кимось бачитись//
В. Значить вона йому не довіряє так йому// А я вірю/ що це вияв любові//

А. В нього дуже багато... багато подружок...

Б. І він з ними бачився? Він сказав/ що це були подруги//

А. Я знаю то/ що... В мене сусідка/ як тільки я в неї поселилась/ «Ой/ з вами там тіпа має вчитись той і той// Він такий весь активний// Я думаю що/ ви з ним здружитесь/ того що він дуже прикольний»// От// Не/ в них нічого не було/ але я так зрозуміла/ що всі до нього так позитивно ставляться// Ну просто так сталося/ що/ кароче/ одного разу я стояла біля метро (*нрзбрл.*)// і я з ним переписувалась по Онокласниках// Він теж їхав в той час// І я питаю/ «А де ти їдеш?» Він каже/ «На Осокорках!» Я така/ «Прикол! Я теж на Осокорках! А що тут робиш?» Він вертає/ «А що там робиш?» Я кажу (*нрзбрл.*)// Він каже/ «А я тепер тут працюю»//

В. Їхали в сусідніх вагонах і переписувались//

А. Не// Ми/ як оце переписувались/ ми якраз в метро заходили// Ми заходили в метро і з ним/ по суті/ зустрічаємось// Він мене почекав 5 хвилин/ бо я казала/ «Вже підходжу»// Ну поїхали разом// Виявилось/ що він прям напроти мене працює// В мене/ кароче/ недавно він щось пише/ мене питає... Щось мене питав// І я бачу/ останнє в нього повідомлення/ привітання з днем народження// А я пам'ятаю/ що я там ходила/ за що тобі розказувала/ з групою... одиниці привітали/ хоча я привітала всіх// От// Я дивлюся/ а він мене вітав/ а я...ну я не знаю// В мене воно не було//

В. Отака ти значить однокласниця//

А. (*Сміється.*) І я кажу/ «Ой тіпа/ сорі// Дякую за привітання/ бо я тільки зараз побачила»//

Б. Пройшов тиждень?

А. Ой/ ну да/ десь так// Я реально тільки побачила// Не знаю/ як воно так//

В. А якже повідомлення? (*Нрзбрл.*)

А. Люся/ ну я тоді на роботі сиділа/ ну я вдома сиділа/ але роботу робила//

В. Вночі?

А. Ой-йой-йой//

Б. І що? В вас зав'язався діалог?

А. Не зав'язався діалог// Я просто подумала/ що/ можливо/ не так вже й мене всі не привітали// Хоче/ я покажу який в нас діалог? (*Сміється.*) І ви все зразу зрозумієте//

В. Ну я свій у відповідь показувати не буду// Зразу кажу//

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

арх.	— археолог	мед.	— медик	соц.	— соціолог
біол.	— біолог	мех.	— механіко-матема- тичний напрям під- готовки	філ.	— філолог
геогр.	— географ	прогр.	— програміст	фіз.	— фізик
ек.	— економіст	псих.	— психолог	хім.	— хімік
журн.	— журналіст			юр.	— юрист
іст.	— історик				

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
Р О З Д І Л І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ УСНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДІ В МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ ..	5
1.1. Підходи до вивчення та загальні структурні особливості усного тексту	5
1.2. Проблеми вивчення усного міського мовлення	18
1.3. Основні напрями вивчення молодіжного мовлення в умовах білінгвізму	30
Р О З Д І Л ІІ. СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВСЯКДЕННОГО УКРАЇНСЬКОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДИХ КИЯН	51
2.1. Лексико-фразеологічні риси молодіжного мовлення	51
2.1.1. Сленгізми як характерна риса мови молоді	52
2.1.2. Запозичення в мові молодих киян	58
2.1.3. Особливості вживання фразеологічних зворотів	60
2.1.4. Лексичні росіянізми та елементи суржику в мовленні київської мо- лоді	62
2.1.5. Вплив статі, професії, освіти на мовлення київської молоді	65
2.1.6. Лайка як атрибут молодіжного мовлення	70
2.2. Неофіційні урбаноніми в мовленні київської молоді	75
2.3. Дериваційні процеси в спонтанному мовленні молоді	83
2.4. Особливості граматики спонтанного молодіжного мовлення та структури спонтанного висловлення	94
2.4.1. Паузи хезитації. Десемантизовані елементи. Слова-паразити	95
2.4.2. Функціональне навантаження частин мови в усному мовленні молоді	99
2.4.3. Специфіка граматичної структури спонтанного молодіжного висловлення	103
2.4.4. Граматична інтерференція в мовленні київської молоді	116
2.4.5. Комплексний аналіз зразків спонтанного молодіжного мовлення	122

Р О З Д І Л III. ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ ПОВЕДІНКИ КИЇВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ДИФУЗНОГО БІЛІНГВІЗМУ	128
3.1. Співвідношення понять «рідна мова» / «мова повсякденного спілкування»	130
3.2. Залежність мови повсякденного спілкування молодих киян від зовнішніх та внутрішніх чинників	139
3.2.1. Вплив індивідуальних соціальних характеристик на мову повсякденного спілкування киян	139
3.2.2. Кореляція показників мови повсякденного спілкування та комфортної мови молодих киян	143
3.2.3. Особливості перемикання кодів у повсякденному мовленні молодих киян	144
3.3. Мовна поведінка молоді в різнотипних комунікативних ситуаціях	148
3.3.1. Офіційні державні установи	148
3.3.2. Розважальні заклади, заклади громадського харчування та торгівлі	149
3.3.3. Сфера інтернет-комунікації	150
3.3.4. Мовна поведінка київської молоді під час перебування в інших регіонах України	153
3.4. Чинники перемикання кодів в умовах спонтанного повсякденного спілкування (на матеріалі записів усного мовлення молодих киян)	155
3.5. Інформаційна сфера як зона найбільшої мовної толерантності	162
3.5.1. Мова сприймання засобів масової комунікації (друкованих та електронних)	162
3.5.2. Мова перегляду фільмів	164
3.5.3. Мова читання літератури	166
3.6. Прогностична модель мовної поведінки киян у майбутньому	167
3.7. Динаміка мовної поведінки молодих киян	170
ВИСНОВКИ	175
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	181
ДОДАТКИ	195
УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ	221

Наукове видання

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ЦАР Іванна Миколаївна

УКРАЇНСЬКЕ
ПОВСЯКДЕННЕ МОВЛЕННЯ
В МІСЬКОМУ МОЛОДІЖНОМУ
СЕРЕДОВИЩІ

Київ, Науково-виробниче підприємство
«Видавництво “Наукова думка” НАН України», 2021

Художнє оформлення *Н. Ф. Білоусової*

Художній редактор *М. А. Панасюк*

Технічний редактор *Т. С. Березяк*

Коректор *Л. Г. Бузіашвілі*

Оператор *В. Г. Каменькович*

Комп'ютерна верстка *Л. В. Багненко*

В оформленні обкладинки використано фото муралів
Франко Фасолі, Франциско Родрігода Сільва,
Жульєна Маллана, Олексія Кислова

Підп. до друку 23.09.2021. Формат 60 × 90/16. Папір офс. № 1.
Гарн. Таймс Нью Роман. Друк. офс. Ум. друк. арк. 14,0.
Обл.-вид. арк. 15,0. Тираж 100 прим. Зам. № ДФ—1107

Оригінал-макет виготовлено
у НВП «Видавництво “Наукова думка” НАН України»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 2440 від 15.03.2006.
01601 Київ 1, вул. Терещенківська, 3

ПП «Видавництво “Фенікс”»
03680 Київ 680, вул. Шутова, 13б
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
серія ДК № 271 від 07.12.2000 р.